

A

PIARISTÁK RÓZSAHEGYEN.

(1729—1894)

MAGYAR MŰVELTSÉGTÖRTÉNELMI RAJZ.

IRTA

DR. CSŐSZ IMRE,

K. R. ÁLDOZÓPAP

S A FERENCZ-JÓZSEF-REND LOVAGJA.

RÓZSAHEGÝ.

Nyomatott Saiva Károly könyynyomdájában.

1894.

PIARISTÁK RÓZSAHEGYEN.

(1729—1894)

MAGYAR MŰVELTSÉGTÖRTÉNELMI RAJZ.

IRTA

DR. CSÖSZ IMRE,

K. R. ÁLDOZÓPAP

S A FERENCZ-JÓZSEF-REND LOVAGJA.

RÓZSAHEGY.

Nyomatott Salva Károly könyvnyomdájában.

1894.

»Laudemus viros gloriosos et parentes nostros in generatione sua... homines divites in virtute, pulchritudinis studium habentes pacificantes in domibus suis«. Eccli. 44, 1. 6.

»Nihil tanti interest, quanti institutio iuventutis, nullaque in re operam, curamque maiorem vult ecclesia collocari... Probe nostis unam esse maxime rem, in qua constanter evigilare curae vestrae debent, nimirum ut ingenii simul eruditione atque animi cultura adolescentes proficiant. Alterum curare, alterum negligere, maximus est error, qui huc recidit, sinere partem hominis nobilissimam per incultum corrumpi: ex quo quanta vel privatim vel publice vis malorum consequatur, nimis est experiendo cognitum, Sic igitur singuli magistrum gerite, ut pari diligentia, studioque educationem geratis«...

**XIII. Leo pápának 1887. decz. 30-án
a magyar kath. tanférflak hódoló zarándoklatához
a Vatikánában intézett szózatából.**

»Azon egyház, mely a pogány klasszikusokat az emberiségnek megmentette; mely a tudományos egyetemeket létrehozta; mely a szépművészeteket egész az utánozhatatlanság fokáig emelte, nem lehet a művelődés és haladásnak, mint azt némelyek elhítenni akarnak, — ellensége«...
Simor János.

»Az iskola, mely az én szememben második dajkája a gyermeknek, csak annyiban bír nagyobb, emelkedettebb és magasztosabb szereppel, a mennyiben, az egyházzal szoros összeköttetésben, a religiót is segíti, midőn az Isten, erkölcsi törvények, jövő élet ismeretét a Jézus Krisztus ismeretével együtt csöpögteti a növendék szívébe... És vajon ki volt az, ki ily szellemben... Európában a felsőbb oktatást, a közoktatást, az egyetemeket létesítette? És ki látta el azokat? Az egyház!«
Dupanloup Bódog.

»Nincs a tudományos műveltségnek egy ága, mely nem a kereszténység fájához tartoznék... Oly vallás, melynek szabályai az erkölcs és az erény törvénykönyvét képezik, mindent kielégít, és szentek, bölcsök kezében a boldogság általános eszközévé lehet«...
Lubrich Ágoston.

NAGYMÉLTÓSÁGÚ S FŐTISZTELENDŐ

CSÁSZKA GYÖRGY

ÚRNAK,

A KALOCSAI FŐ-EGYHÁZMEGYE ÉRSEKÉNEK,

»PÁPAI TRÓNÁLLÓ S HÁZI FŐPAPNAK, Ö CSÁSZ. S APOST. KIR. FŐL-
SÉGE VAL. BELS. TITK. TANÁCSOSÁNAK, AZ I. OSZT. VASKORONAREND
LOVAGJÁNAK, A JERUZSALEMI SZ. SÍRREND NAGYKERESZTESÉNEK,
RÓMAI GRÓFNAK« STB. STB.

A NEMZETI MŰVELŐDÉS,

**KÜLÖNÖSEN A VALLÁS INGATLAN ALAPJÁN
SÁRKALLÓ NEVELÉS-OKTATÁS-ÜGY
NAGYLELKŰ PÁRTFOGÓJÁNAK**

**LEGMÉLYEBB HÖDOLATTAL ÉS HONFICU KEGYELETTEL
AJÁNLVÁ.**

Előszó.

A történeti valóval nem állítunk ellenkezőt, ha azt mondjuk, hogy alig van kies Liptó megyének intézete, mely nyilvános, egyházi s világi életére és viszonyaira eredményekben több befolyást gyakorolt, és melynek sorsával multja, jelene és jövője is bensőbb összefüggésben s vonatkozásban lenne, mint épen a rózsahegy-i gymnasium.. És e gymnasiumnak, melynek sikerült, Isten segélyével, a zivatáros mult legmostohább viszonyai közt is, ősi tiszta jellemét föntartani, illetőleg az igaz vallás, a tudomány s hazánk józan igényeinek megfelelően, újjászervezni, másfél századot túlhaladott életében a legutóbbi évek különösen figyelemre méltók. — A lelkes és hazafias város mely a »legnagyobb magyar« névvel megtisztelt Széchenyitől kitűzött előkelő cél, t. i. »fajtánknak nemcsak biztosítása, de földicsőitése is,« lebegvén szeme előtt, a multban örömmel rakta le áldozatait a köznevelés és oktatás oltárára, most sem szűnik meg folyvást istápolni azt a tüzet, melynek lángjaiban első vonalban saját műveltsége s értelmessége ragyog.. Legszólóbb biznysága ennek a jámbor elődeink által tisztessé lett szerény muzsa-hajléknak helyébe állított diszes, és egyszerűségében is monumentalisnak nevezhető új épület, mely első tekintetre elárulja magasztos rendeltetését. .

Valóban művelődés-történetünk évkönyvei ismét gazdagabbak egy oly lappal, mely kitörülhetetlen bötükkal fogja hirdetni a késő időknek is azon kimeríthetetlen bőkezűséget, azon lönkelt hazafiságot, mely Rózsahegyét a tudományok számára ezen korszerű szép szellemcsarnoknak önerejéből való emelésére indította. . .

Mindezt a viszonyokkal ismerős, és a magyar szó, magyar érzület meg magyar kultúra minél nagyobb terfoglalásaért lelkesedő tanügybarátoknak, főkép pedig az anygali szívű főpap, ft. Császka György öexcellentiájának, a ki Isten örök munkásságú egyháza iránt szent hévtől s a legtisztább honszeretettől egyaránti lángot, hathatós közbenjárására, őszintén méltányolván a m. kir. kormány, elhatározta, hogy Rózsahegyét, a magyarságnak közvetlen a határszélen e védőbástyáját, megerősítendő, kisgymnasiumát teljessé teszi. . A mely kiegészítés nagyfontosságú munkájában is multjához méltó lelkes

áldozatkészséggel a derék Rózsahegy, ellentétben más gazdagabb városokkal, melyek mindent csak a szegény hazától várnak a magok javára, a kir. kormánynyal igazán nemes versenyre kelt . .

Ezekben lelhetjük okát annak, hogy a közoktatási m. kir. miniszter 1891. év derekán határozottan már ki is mondta gymnasiumunknak állami segélylyel az 1891/2-től fokozatosan főgymnasiummá fejlesztését, illetőleg érettségi vizsgálat tartására való jogosultságát is. . A miből kifolyólag azután az üdvös eszme megtestesült, a tények sorába helyezkedett az intézet kiegészítése, vagyis főgymnasiummá való alakítása, mert az V. osztály 1891/2. szept. 1-én csakugyan megnyitotta, következőleg tanodánk a magyar kulturának még hivatottabb tényezőjévé és mintegy szellemi góczponttá vált, melyből a nemzeti s hazafias érzelmű közművelődés áldásai bővebben áradjanak szét a nem magyar ajkú nép lakta e fölvidéken . .

Ime az ok, hogy már különben is annyira jelentékeny ténynek s az áldott egyének méltatásaul, a kik, a multban az iskola falai között a ker. nemzeties oktatás-nevelés mezéjén előrehaladva, elenyészhetetlen érdemeket szereztek magoknak, valamint intézetünk minden időbeli nagy-lelkű pártfogói iránti igaz hálának, jelesül, a buzgó Rózsahegy, meg ennek történetével, majd hét századnegyeden összeforrott kegyesrend részéről a nemzeti kultúra oltárára hozott áldozatoknak emlékeül, a gymnasium keletkezését s kialakulását, előhaladását s jótékony kihatását ecseteljük.

Ki fog ez igénytelen vázlatból tűnni nemesak az, hogy kinek köszöni létrejöttét, hanem az is, mily idők folyamában fölmerült kedvező s viszontagságos körülmények között, mily tényezők közrehatásával fejlődött ki ez az exponált-helyzetű iskola; milyen vala belszervezete s tevékenységköre és minő szellemben működött, milyen szolgálatot tön a környéknek s az egész honnak; milyen hiven ragaszkodott mindenkor a szülő és ápoló egyháznak, mely Árpád nemzeténél is évszázadok óta a köznevelés s oktatás anyja s történeti fejlődésünkkel a legszorosabb kapcsolatban volt, — üdvszelleméhez; minő viszonyban állott Jézus religiója első, csalhatatlan képviselőjéhez, sz. Péter apostolfejedelem székéhez, a melyhez a magyar catholicismust közel egy évezrednek hálakötelékei fűzik . . .

Bevezetés.

Colligite fragmenta, ne pereant. 1)

Nemesebb valónk nem éri be a jelen és eseményeinek tudásával, hanem vizsga szemmel betüzi az ősi iratokat, ernyedetlen buzgalommal kutatja a bemohosult emlékkövek titkait, keresve-keresi az ösvényeket, a melyeken, irányt s tájékozást véve magának, elszállhasson a messze multba, hogy onnan, tudásvágyát kielégítve, gondos méheként az ismeretek mézével megakottan térjen vissza lakába . . .

És valaki már így, menten minden elfogultságtól, kellő alapossággal tanulmányozza a történelmet épen nem fog csodálkozni azon, hogy Európa művelt népei egyben-másban megelőzték Árpád nemzetét . . . Hiszen, míg azok, a multban ritkán levén nagyobb háborításnak kitéve, békén szedhették az olajág gyümölcsét: addig a magyarnak, a mint, a föllegekbe törő Kárpátok aljától a hullámozó Adria kedves öbleig, tulajdonába vette a szép hazát, pánczélozott mellével kelle érczfalat alkotnia fönséges missiójának megvalósítására, — hogy őrszeme legyen a kereszt becsületének, a tiszta kereszténység nagy eszméinek²⁾ és ezek ápoló szelleme nyújtotta igaz fölvilágosodás meg polgárosultságnak, lelkes védelmében³⁾ . . .

Újra meg újra oroszán-harczra, mérköző küzdelemre szolítá a mongol-tatár áradat fürgetege, kelet byzantinismusa s az izlam fanatismusának ijesztő terjedése, és ezzel a művetlenség, a fékevesztett akarat romboló szüleménye,

1) V. ö. sz. János 6, 12. — 2) A régi emlékek szavajárásaként »Antemurale Christianitatis.« — 3) Mit szépen jelez Berzsenyink:

»Mert régi erkölcs s spártai férfikar
Küzdött s vezérlett fergetegek között:
Birkózva győztél Herkulesként.
Érczbuzogány rezegett kezében.«

a szabadosság, vadságnak mindinkább fenyegető hatalma.. Nyugalmával, vagyona föláldozásával, szivvérével védte meg duló csaták, folytonos háboruskodások közt, ezen, Európának legárvább, de romlatlan nemzete közvetlen ugyan hazáját, de vele közvetve, világtörténelmi hivatása szerint, az egész keresztény civilizált Európát, melynek akkor, a fölöttünk örökdő Gondviselés jóságán kívül, csak is ez alapon békés helyzetnek örvendhetett, népei sem állnának ám most a kultura s ipar olyan magas fokán¹⁾...

Hogy szolgálni királyt és hazát, szent kötelesség, fönséges és dicső dolog, nem kell mondanunk; de az emberiséget így szolgálni, még szentebb és dicsőbb... Már pedig, míg a magyar hadfi vért és életet áldozott hazájaért: a magyar nemzet, a nyugati civilizatio előőrseként, egy hazátlón koczára a művelt emberiség jól föl fogott érdekében²⁾...

Nem ejthető tehát módját Árpád ivadéka, hogy kedvére éljen a tudomány- és művészetnek, illetőleg a művelődés olyanmü fejlődésének, a miképen az a nyugati népeknél megtörténhetett, — a véres drámák idejében, melyeknek szintere majd egy Mohi, majd egy Várna... vala. E válságos helyzetben, midőn karddal kezébe kelle napi munkájához is látnia, s kopjával föllegyverkezve élelmet elköltenie; midőn saját maga és övéinek is mindene forgott, a harci zivatarok közepette, — folytonos veszedelemben...

Valódi alapigazság érvényére emelkedett ma már minden elfogulatlan honpolgár kebelében a történetkönyv arany-soraiból kisugárzó azon tény, hogy, Isten után, a magyar-nak főnmaradása a kath. egyház ápoló és föntartó szellemének köszönhető...

Hová sülyedt volna Árpád nemzete, ha sz. István nem lesz apostola népének, ha föl nem ajánlja magát a sz.

¹⁾ V. ö. Fessler. Geschichte der Ungara, és Szalay Magyarország története. — ²⁾ Mi neki a »lovagias, vitéz« jelzöt szerzé meg. V. ö. Frankl V. »A magyar nemzet történelme, stb.

Szüznek,¹⁾ ha koronát nem kér s nem kap a pápától. — A római pápákat illeti meg az oroszlánrész abban is, hogy nemzetünk kezdetben legott oly koronás királylyal lón megajándékozva, ki e hon jóllétének föltételül szolgáló, lelkünkkel elvitázhatatlanul összenőtt, vérünkkel is védett s megpecsételt alkotmány szilárd talpkövé tette le; kinek emlékénel a honfiszivet utólérhetetlen magasztosultság szállja meg, és a kegyelet ünnepélyes ihlettsége lengi körül. . . Mert a pápaság fáradozott különösen azon, hogy hazánkban a keresztény vallás minél mélyebb gyökeret verjen és a fejlődni indult esemétét megtámadó ártalmas befolyásoktól megszabaduljon. E nélkül bizonyára eltiporta volna honfoglaló őseinket a szomszéd népek ellenünk zúdult áradata; a nélkül a civilizatio nagy munkája soha, de soha kezdetét nem veszi vala, és talán a mai kor csak krónikából ismerné a magyarokat, mint ismeri a hunokat, avarokat, gótokat, longobárdokat.²⁾

A katholicizmus és a világot irányzó pápai Szentszék³⁾ voltak első és legfőbb szövetségesei, segítői a nemzet-alakítás nagy munkájában miként sz. Istvánnak, úgy utódainak is, valahányszor megnehezült az idők viharos járása fölöttünk, ismételten a pápai Szék jött segítségére a magyar-

1) Egybehíván az egyházi s világi főrendeket, előttük, mint Pelbart mondja »Regnum in manibus gloriosae Virginis legavit«; majd e szavakra fakadt: »Regina coeli, mundi incluta Reparatrix, tuo patrocinio s. Ecclesiam cum clero et episcopis, regnumque cum primatibus et populis tuis precibus commendo; quibus nunc ultimum. Vale dicens, animam quoque meam tuis manibus committo.« V. ö. Inchoffer Hist. Eccl. Regni Hungar.

2) V. ö. Lányi-Kuauz Magyaregyház történelme s Dr. Balics L. A római kath. egyház története Magyarországbán.

3) V. ö. Dr. Fraknói V. XI. Incze pápa.

nak, hogy századokon át vívott élet-halálharczában megmentse önállóságát az ostromló pogányság elől.¹⁾

Örök betűkkel van az enyészet vagy feledékenység ellen biztosítva az is, hogy a műveltség és értelmese-
désnek legszilárdabb istápjá hazánkban, ennek vallási és erkölcsi újjászületésétől kezdve, minden időn s koron

¹⁾ A Szentszók jótékony anyagi hatással is volt nemzetünkre, valahányszor hazánk virányait, hiellen pusztákká akaró vad hordák ellen viselt hadak alkalmával, hatalmával s pénzzel segítették. A hazai történelem lapjai telvék annyi jelesnél-jelesebb példákkal. — Nem lévén itt helye a nemzetünk történetén vörös fonalként végig huzódó ezen jótéteményék részletezésére, melyeket a pápák (II. Szilveszter, IX. Leo, VII. Gergely, III. Incze, IV. Coelesztin, X. Gergely, II. Pius, VI. Sándor, III. Pál, IV. s V. Pius, VIII. Kelemen, VIII. Orbán, VII. Sándor.) (V. ö. Zimándy J. Ébresztő hangok XI. k. Virág B. Magyar századok.) Magyarországnak nyújtottak, csupán csak néhányát érintünk. Így midőn Mohamed Szultán 1455-ben Szerbiába rött s Nándorfehérvárt megszállotta, III. Kallixt pápa követe által egész Európában keresztes háborút hirdetett, s Karvajal hibornokot és Kapisztrán Jánost 40.000-nyi sereggel küldte Hunyadi Jánosnak segélyére, kiknek azután sikerült is Nándorfehérvárt megmenteniök, III. Kallixt pápa utódai közül II. Pált emlitjük föl, a ki Mátyás királynak, a cseh háború folytathatására 50.000, majd 18.000 drb. aranyat küldött. IV. Xistus pápától pedig, a török háború győzelmes befejezése után, ugyancsak Mátyás király 200.000 drb. aranyat kapott. X. Leoról elég annyit jeleznünk, hogy az országnak nagy mennyiségű gabonát, 1000 font lőport és egyébbb védelmi szereket, azonkívül 20.000 drb. aranyat küldött azon nevezetes szavak kíséretében, hogy ő a magyar nemzetért és országa védelméért nem csak minden vagyonát, de életét is kész föláldozni. (V. ö. Wagner Analecta Scep. II. P.) — A mohácsi ütközetet megelőzőleg 400.000 frt.-ra rugott az összeg, melylyel ez alkalommal a pápa Magyarországot gyámoltotta (V. ö. Pray Annales P. VI.) úgy, hogy Burgio pápai követ 1526-tól 16 kijelentésében méltán írhatta: »Ha Magyarország ez évre megmenekül, Ó Szentsége joggal dicsekedhetik, hogy egyedül ő menthette meg (V. ö. Monumenta Vaticana T. I.). A mohácsi ütközetben 4000 pápai katona lelte sirját. — E súlyos

keresztül szintén Jézus egyháza¹⁾ volt, melynek, mivel hasonlóan Noe bárkájához, az emberiség igazi civilizációját hordja magával, — kebeléből, mint kiapadhatatlan forrásból, csörgedez a nevelő és tanító intézetek csatornáin a népek s nemzetek számára az életüdv. — Benső hálával eltelve, kell meghajolnunk ez okon, a golgothai vérkeresztben szerzett

vész után ismét csak a pápák azok, a kik a szerencsétlen magyar nemzetet a török ellenében pénzzel és fegyverrel támogaták. VII. Kelemen pápa 100.000 drb. aranyat, majd fegyveres erőt küldött az ország védelmére. V. Pius ugyanezen célra 50.000 drb. arannyal járult, s VIII. Kelemen pápának maga az 1696-ki pozsonyi országgyűlés rendei következőképen fejezik ki köszönetüket: »Nem ismerünk szentebb kötelességet, mint hogy Szentségednek méltó s örök hálát mondjuk, sokat hányatott szegény hazánkkal éreztetett rendkívüli jótéteményeiért. Ó fölségén kívül nem volt halandó, ki szerencsétlen országunknak nagyobb segélyt nyújtott volna, mint a Szentséged. Bár csak úgy fordulna sorsunk, hogy Szentségednek és az apostoli Szentszéknek nagy kegyért méltó hálát mondhatnánk, és visszaviheshetnők azt, a mit nyertünk. — XI. Ince pápáról tudva van, (V. ö. Fraknoi XI. Ince pápa,) hogy legnagyobb részt az ő áldozalkészségének, buzgalmának, csüggedetlen bátorságának köszönhető az országnak és Budavárának fölszabadítása... Már egy mult századbeli író (V. ö. Katona His. t. Critica) kiszámította, hogy a pápák, V. Pius-tól kezdve, XI. Kelemenig, vagyis 1566—1700: 16.000.000 cudit, 32.000.000 rajnai forintot küldöttek a törökök elleni háborúkra Magyarországnak. — Hogy még egyet említsünk: a szegedi árvíz alkalmával XIII. Leo pápa szentséges atyánk egyike volt az elsőeknek, ki 10.000 lírával járult a károsultak fölszegélyezésére (V. ö. Füssy T. XIII. Leo pápa élete). Talán elég lesz ennyi a tények és pedig el nem hallgatható történelmi tények közül; hogy belássa minden elfogulatlan azon részt vevő gondosságot, előszeretetet, melylyel a római Szentszék hazánk és nemzetünk iránt jó és balsorsban mindenha viselkedik.

¹⁾ Ipolyi A. magyar ipar-élet történeti fejlődése és magyar emlékek; Kerékgyártó műveltség fejlődése Magyarországon.

egyháznak egyetemes főpásztorai, a római pápák előtt is, mert ők voltak, kik a magyar előtt az európai polgárosultság csarnokát föltarták; kik hazánkban a tudományos művelődést hathatósan előmozdították. — Nem is említvén, hogy szintén ők voltak, kik az időnkint támadt trónvillongásokat a királyok között, vagy az egyenetlenségek dühös csapkodásait ezek és a nép között, lecsöndesíteni, a valláserkölciséget szeplőteleniségében föltartani, a fejedelmi s népjogok kölcsönös tiszteletét védeni iparkodtak, és a nehéz körülmények között részint írásban, részint követek által tanácsesal szolgáltak.¹⁾

Csakhogy ha a Szentszék s a kath. egyháznak, mely, mint tűzoszlop, vezet be bennünket addig nem ismert kincsek birtokába, egyedül biztos, s azért csalhatatlan s áldásos irányban nyilvánult képző s boldogító erejével azon időtájt a kulturának és a szellemi emelkedettségnek, az európai társnépektől méltányolt, (okát²⁾ el-elértük is: megmegújult a baj, miként például a mohácsi gyásznapon, midőn a magyar szerencsének csillaga leáldozni látszott, —

¹⁾ V. ö. Karsu A. »A pápák érdemei.«

²⁾ Hogy a kelet barbárai, a törökök, sőt tatárok elleni küzdelem előtt a magyar műveltség s ipar a fejlettség nem alacsony fokán állott, bizonyítja a nagy államférfiu s francia író Montalembert gróf, ki a később szentté lett Erzsébetnek, II. Endre király leányának jegyajándékairól mondja, hogy azok a német ipar fejlődésére nem csekély befolyással voltak . . Ez is váltig mutatja tehát a tényt, miszerint nemzetünket a műveltségtörténelemben civítázhatatlanul elsőrangú szerep illeti meg; másfelül csak a huzamos harcok ádáz dühe, akadályozták a haladást, sőt okozták a meglevő monumentális alkotásoknak, a mennyiben azokat a kegyetlen Chronos el nem nyelte, — el-elzsákmányolva, illetőleg pusztítva, megsemmisülését V. ö. Mortalembert Histoire de Saint Elisabeth de Hongrie Duchesse de Thuringe. V. ö. Katona Hist. Critica és Chronicon citit Pauli Longi ap. Pissor. SS. rerer. germ. — Theod.Thuring L. t. 2.

1526-ban, a büszke keleti hódító, e halálmadár, mely nemzetünket és annak százados dicső alkotásait s nagyszerű emlékeit, javait, a közmfivelődésnek valamennyi tényezőjét és sikerbiztosító eszközét sötét szárnya alá rejti vala.

A védtelen ország térmezein lezajlott vészförgetegnek nehéz csapásai alatt hazánk földig sujtva, pogány rabigába görbedt, a midőn, a foglalások erőszakos térén álló, szerte duló féktelen török hadjáratainak szakadatlan zajában minden évtizeden, sőt majd naponkint ismétlődő véres csaták meg-meg sikra hívják vala Árpád nemzetének értelmiségét . .

A szerencsétlen harcok moraja, a megpróbáltatások, az ellenség támadásai, a föl-fölkavart sajnálatos pártviszályok lángja, a magyar nemzettestét ketté szakító hitvillongások, társadalmi s nemzetgazdasági bajok, a száz ezereket rabszjira fűző izlam győztes fegyvere okozta rázkódtatások letarolták még a szellemi virányokat is, melyeket egy boldogabb mult a szülő s dajkáló anyaságra valló gonddal ápol, és nemes versenynyel fejleszt vala.

A nagy élet-halálharcznak, mely nemzetek fölött indult, zaja betölté még a templomok békéhez szokott boltzatait is, a nyugatról hazánkba is áthatott új eretnesség, egyesülve a legközönségesebb rabló dühhel, szintén megkezdé romboló munkáját. »Vidi desolationem in loco sancto.¹⁾ Az Isten ihlette látnok szava azidétt is teljesezésbe ment. A pusztulás kietlen környékévé lőnek ugyanis országszerte a szerzeteseknek csöndes hajlékai is, melyeknek buzgalmas lakói részben e kéj és vérszomjas ozmánnak, ki a magyar egykori nagyságát gunyakaczajjal kíséri vala, öldöklő nyilainak; másrészt pedig a rajongássá fajult új heterodoxianak«, melynek elfásult szive az evangéliomi

¹⁾ V. ö. Dan. 9, 27. és Máté 24, 15.

szegénység magasztos eszméjét külső, álarcznál többre becsülni már nem tudta, — ádáz dühe áldozatául estek . .

Füstölgő romhalmazzá váltak Isten oltárai is, hol a jámbor nép a hit vezérszövetneke mellett, mely mintegy messze fénylő Phárosz, a földi vándoréletnek tekervényein, annyiszor nyer erőt s valódi vigasztalást kesergő keblének mintegy gileádi balsamot lelke halálos sebeinek¹⁾ . . . És, mert a szende muzsák, kiknek ajkát az örökös fegyvercsattogás, a harcz és háboru, visszavonás tüze hallgatásra készíti²⁾ otthonra nem találtak, — megnéptelenültek a nemzeti kultúra, és faji nemesbülésnek tanintézetei is, e szellemképző csarnokok; hol pedig még kevéssel előbb, boldogabb jövő reményében, százak hintették ezerek fogékony kebelébe a valláserkölesi életirányzatnak és az örök igazságokkal összhangzó valódi ismereteknek áldásozó magvait.

A hon társadalmi s vallás élete megzsibbadt, a nemzetet letipró félhold zsarnoksága alatt, a polgárok öregeapraja bölcs vezér és biztos kalauz nélkül tétováz vala.

Boldog Isten! mily nagymérvű megaláztatásokon, mily siralmas rabszolgaéveken, — hóhőridőkön kelle Árpád népének keresztül görnyednie, mialatt multja éjszaki fényénél megláthatta saját nyomorúságát, és, bár az olyannyira leverő létviszonyoknak közepette iszonyúan szenved, de kétségbe nem esik, mert meg van koronája, vele van sz. ereklyéje, államiságának ezen első jelvénye.

A hitélet és erkölcsiség állapotának ily megrendítő szakában, a politikai s vallási szakadások annyi csapásai között azonban lassan-lassan előtűnedeznek az alaktalan távolból az ébredés és átalakulás jelenségei . . Megszánta el végre itt is a magyar nemzet és egyháznak zilált, bo-

¹⁾ V. ö. Montalembert Les moins d' Occidenti. Dr. Karsch L. Materialismus, rationalismus s a kereszténység.

²⁾ V. ö. Inter arma silent musae. v. ö. Cic. Mil. 4, 10.

nyolult helyzetét¹⁾ az irgalmas Isten, kinek különös ótalma, emelkedettebb gondolkodású őseink buzgóságával egyesül-
ten, eszközlé, hogy

»Annyi balszerencse közt,

Oly sok vizzály után,²⁾

... Él magyar, áll Buda még«³⁾

A viharos évek és a fosztogatva duló barbár időszak okozta romokon tehát új élet kezdé tenyészni, a csata-
zajt jámbor hitbajnokok és a szelid muzsák hangja váltja föl, a nemzet valláserkölcsei újjászületése és művelődése lendületet nyer.

A Gondviselés megtartotta a magyart, és kegyelmé-
nek zálogául a veszély és pusztulásnak közepette térfiakat
hivott meg a nagy fölledatra, a tudományban bölcsesket,
keresztény magyar hagyományokban avattottakat, közélet-
ben buzgókat, munkakitartásban erőlelkűeket, kik, a mel-
lett, hogy a magyar kath. egyház széternyedte bárkájának
deszkaszálait mesterkézzel foglalák össze, mindmegannyi
üdv- s békehírnökök, a kultura és művelődésnek hű
apostolai, — lelkesedésök egész hevével, lángelméjük egész
mélységével a kath. religio s ezzel testvéries frigyben
álló szépművészetek s tudományok visszaállításával igye-
keztek a nemzetet boldogítani.

Mint szebb jövőnek reménycsillaga tűnik föl a XVI-ik
ezen, az isteni s emberi dolgok, a köz és magánügyek
általánosan felfordult állapotának, századában a magyar
hon és Jézus egyházának, mely alkot, hat s éllet mindenütt

¹⁾ Melyre ugyan illik a jeles névtelen ez igéje:

»... minden egy chaoszba veszvén,

Elvész a nemzet és elvész az eszmény.«

V. ö. »Déli bábok hőse« 16. sz.

²⁾ V. ö. Vörösmarty »A szózat«.

³⁾ V. ö. Kisfaludy K. »A Mohács«.

mennyei szellemével, — egén a tevékeny, apostoli lelkületű Oláh Miklós, esztergomi érsek (1553—1568.)¹⁾

A nemzet geniusza és hazájához mindenkor rendületlen hű áldornagy, ki mélyen átérezte, hogy az egyház magasztos hivatása az emberiség és nemzetek számára az »örök tüzet«, a világosságot, az Istentől nyert szellemi szikrát az elalvástól s visszaéléstől megőrizni, — ügyes kézzel ragadá meg, a szellemképzés, a szelid erkölcsök boldogító légkörébe emelő köznevelés és oktatás életfontosságú nagy érdekeit.²⁾ — Úgy hitte, hogy a gyermek reménye az égnek, a földnek, mert örököse mindkettőnek: reménye a hazának, az emberiségnek, a csaladnak, melynek most gyönyöre, éke s egykoron koronája is lehet a rendeltetésszerű képzésnek útján.³⁾

Ekként a klasszikus műveltségű és igazi humanista főpap a való keresztény szeretet érdeklődésével, szintúgy, mint lángelméje mélyreható észleléseivel oknyomozólag korán fölismeré azt, hogy egyesek boldogsága s jövője sok és jelentős részben mind a józan nevelés — tanítástól függ. — Köz és magánérdek, az utódok, és a hon szeretete egyformán fölhevíték tehát a jelest, hogy meleg keblére ölelje a közoktatást, keresse mindazt, mi e téren tenni való, és kimutassa a további fejlődésnek azon ösvényét, melyre lépni szükséges, hogy a nevelés-tanítás ügynek előkelő föladatát valóban és egyúttal kellőképen megoldani lehessen.

Ez okból, hogy a tanítás oly nagy-jelentékű ügyét, melynek foganatosítására, valamint már a vérontásig menő hitujításnak ellensúlyozására, Loyolának, az erkölcsök nemesítése, a tudományok ápolása, a nemzeti jellem s hazafiúi erények állandó képzése által méltán, hirneves fiait hívta be, — az isteni vallás ingatlan alapjára fekteté.

¹⁾ V. ö. Schemat. Strigon. ²⁾ V. ö. Kollányi F. Oláh M. Török J. Magyarország primásai. ³⁾ V. ö. Dupanloup De l'education.

A török foglalások által tetemesen megcsökkent javai jövedelmeinek jelentékeny részét nemeslelkűen megvonva önmagától, nagy alapítványokat tőn, számos új tanodát szervezett, és a hon zivatarainak közepette pusztulásnak indult és elenyészett iskolákat azon hittel és áldozatkészséggel éleszti vala föl, hogy ez intézeteken diszló kereszt körül föltetsző gloriában a nemzeti erkölcsök s nemzeti művelődésnek, mely a fölötté folyvást örökdő Szentlélektől vezérelt kath. egyházból indul ki, — terjedő s erősödő fényében van egyedül a haza boldogabb jövőjének záloga.

S büszkén mondhatjuk, hogy az ősök vitézsége szerzette hárombérczű és négyfolyamos föld, melyet egy szívvel és lélekkel magunkénak vallunk, s honfiúi önérzettel Magyarországnak nevezünk, — valamint a nemzet lételeért és szabadságaért vivő apáknak küzdő helyét s temetőt: úgy vértől ázott területe termékeny talajt nyújtott a vallás s ennek gyámkarjain magasra emelkedett tudomány szentélyeinek.

A magasztos példa vonzó hatású volt és lelkesített. A történelem lapjaira hivatkozván habozás nélkül állíthatjuk, hogy a XVII-ik században még nagyobb buzgalmat fejtettek ki a főpapok iskolák alapításában, nagyobb erélyt tanusítanak a nevelés-ügyét és tanodákat illető fáradozásaikban...¹⁾ Avagy ki előtt ismeretlenek a nagy Pázmány Péter²⁾, Loósy Imre³⁾, Lippay György⁴⁾ esztergomi érsekek, Draskovich György⁵⁾ kalocsai érsek, Kisdy Benedek⁶⁾ egri

1) V. ö. Dr. Fraknói »A hazai és külföldi iskolázás.«

2) V. ö. Dr. Frankl »Pázmány Péter és kora.«

3) V. ö. Török J. »Magyarország primásai.«

4) V. ö. Dr. Pauer J. »Nevelő és tud. intézeteink története.«

5) V. ö. Dr. Pauer J. »Az egyházi rend érdemei Magyarország történetében.«

6) V. ö. Vass J. Kisdy Benedek és Nic. Schmitth Episcopi Agrien.

püspök és annyi sok más jeleseink alapítványai, melyek mind a valláserkölcsi oktatásnak sikeres ápolását czélozták.

Valóban a fölébredt észmunkásság nevezetes lökést nyert, a tudományos fejlődésnek új útmód lön kijelölve, a szellemképzés nagy munkája az oktatásügy és tanodák körül meleg érdeklődés indult meg. És így, mit alig kell különösebben bizonyítanunk, a muzsáknak, a minden igaz, szép és jó ezen hű ápolói, hajlékainak azután jelentős része volt abban, hogy a hosszas elnyomás alatt csekélyebbre apadt Árpád népe, mely a pusztulás romja fölött is megóvva dicsőségének némi műemlékeit¹⁾ — mindinkább kitör vala régi fénymaradéka mélyre sülyedt koporsójából, és eget kére.

Igen hosszasnak kellene lennünk, ha hogy nagymérvű haladásunkat, minden irányban, s vonatkozataiban kimutatni akarnók . . . Azért csak a tárgyat, melyről tüzetes czélunk szólni, érdeklőleg említjük, hogy multunk ezen fényes szakában, királyainktól nyert szabadalmaknál fogva is hazánk jelesebb helyei között tekintélyeskedő, Rózsahegy városa, s az egész Liptó, sőt a szomszéd megyék nem voltak szerencsések még ez idét közepiskolához, melynek tanítása s nevelése pedig a társadalmi fejlődésnek egyik legfőbbtényezője ²⁾ . . . juthatni.

¹⁾ Mikel szemlélvén, másrészt magyar fajunk csaknem páratlan honszeretetének okát hazánk sokszoros előnyei mellett különösen még egykori nagyságának s az őt ért annyi inség és szenvedések bús emlékezetében is keresvén, erre vonatkozólag egy középkori írónak e pár verse jut eszünkbe:

»Par tibi Roma, nihil, cum sis prope ruina;
Et quanta fueris integra, fracta doces.«

²⁾ Mert a középtanodáknak valódi czélja, hogy az ifjaknak rendszeres lélekfejlesztés mellett, általános műveltséget, és ennek alapján az egyetemi tanulmányokra előkészületet nyújtson. V. ö. Schmid »Encyclopaedic des gesammten Erziehung — u. Unterrichtswesens.«

Mire nézve, ha már igaz, hogy a nevelés s oktatás minden nagyinak kútfeje, az emberi jóllétnek, boldogságnak legerősebb alapja, hogy nélküle a társadalom meg nem állhat, vagy Segur szavaival »a nevelés az ember, az ember a társadalom«; ha igaz, a milyen iskolái vannak egy-egy népnek, és vidéknek a jelenben, olyan fog az lenni a jövőben: úgy »már elképzelhetjük a nagy bajt, hogy, noha oly számos nemesség volt s telepedett le hozzája a felvidéken, itt keresvén, annak idején, a gyakori török látogatás ellen, menedéket, — a kevésbbé vagyonosok gyermekei a szükséges nevelést nélkülözni kényszerültek; mivel a Liptó, Árva és Turóc vármegyékre terjedő környék egyáltalán nem rendelkezék valamely nevére méltó középiskolával.

Mai napság ugyan, midőn a köznevelés s oktatásnak annyi rendezett, országos gondozásba vett, segített és fölkarolt, s, a mi fő, könnyen megközelíthető intézetei vannak, hol a nemzet fiatal sarjadéka úgy az alapvető ismeretekben, mint más szaktudományokban is kellő képzést nyerhet, — az igazat megvallva, alig mérhetjük meg egész nagyságát azon kiáltó hiánynak.

Főképen leverő volt e dologban az, hogy jó ideig nem is igen lehetett kilátás arra, hogy itt az addig oly sötét és reménytelen éjre a tudományok napja fölsütend, és a régiek Athenájának zsöngé utóda valamiképen fölütendi sátorát a nemzeti igényeknek megfelelőleg, a csöndet nem nagyon engedő, boldogtalan beháborúk¹⁾ miatt... Holott pedig épen ezeknek vészes hatása mindinkább ébreszteti látszék a gondolkodóbb elméket olyatén intézmények iránt, melyeknek föladata vallási, nemzeti s kulturái tekintetben lényegesebb befolyást gyakorolni a társadalomnak rendeltetészerű fejlődésére.

¹⁾ V. ö. Kalona Hist. Critica. Lányi Knauz. Magyar egyháztörténelem.

Csak is a XVIII-ik században kezdett némi napsugár be-
ragyogni a tanügy ezen éjjelébe, mely nem sokára mint-
egy derengő világosság vonul át, annak harmadik évtizedében.
Mert a dicső emlékü Oláh Miklósnak időt muló szel-
leme, ki, a társadalom tömérdek bajait mindenkor enyhíteni
kész, önzetlen szeretet bőkezőséggel, az irodalmat, tudomá-
nyokat s a muzsák diplomáit annyira pártolá vala, — hatott
nemcsak életben, de későbbben is... Varázsa folyton hódított,
s mindegyre növelte a vallás, hazafiság és közművelődés
üdvös befolyását magasabb szempontból tekintők számát.
Ezek azután szívök egész melegével kezdettek a szellemi
tevékenység s alkotások iránt érdeklődni, illetőleg ön-
megtagadással s nagy fáradsággal gyűjtött vagyonukat a
legmagasztosabb ügyeknek, a kathol. keresztény vallásosság-
nak s az oly fontos köznevelés s oktatásnak oltárára tenni,
hogy, míg illatozó füstje dicsőíteni fogja Istent, ki ily áldo-
zatkészen dobogó sziveket teremtett: addig a legkésőbb
kor ájtatoskodói és kegyeletes növendékei is hálával em-
legessék meg azokat, a kik nekik oly nagy jótevői valának, s
épületes példájukon hasonló nemeslelkűségekre induljanak.

Különös égi küldöttként kell, jelesül, a mostoha körü-
ményeknek közepette, tekintenünk Békés vármegyének
főispánját, a szívben nemes, vallálosságában páratlan jó
lelket, Löwenburg János, Jakab grófot...

A nevére méltó katolikus igazán szeretvén a mi Urunkat,
Jézus Krisztust, szereti annak szeplőtelen jegyesét is, a kath.
egyházat¹⁾ és, ezen szeretetből kifolyólag, óhajtja, sőt tehet-
ségéhez képest elő is segíti, hogy az anyaszentegyház,
mely nevelője vala a népeknek, államoknak két évezreden
át; mely az aranyerkölcsöt és a társadalmi rendet hozta
a világra; mely a művészetnek s tudományok buzgó ápolója,

¹⁾ V. ö. S. Aug. de symbolo ad Catechumenos »Nec Deum ha-
bebit patrem, qui ecclesiam matrem non habet.« IV. c. 13.

fejlesztője vala mindenha; ¹⁾ mely a ma megzavart állami s társadalmi rendet is egyedül képes helyre állítani, — minél inkább gyarapodjék és terjedjen. — Már pedig szívvvel a lélekkel vala katolikus Löwenburgunk, kinek az Isten magasztalása, a keresztény kultúra, — azon kultúra lévén jelszava, melynek zászlóját e drága hon téerein körülhordozá honalkotó szent királyunk, — hazánk szellemerkölcsi s anyagi haladásának, hitvallásos buzgóságból fakadó áldásos előmozdítása volt egyik főjellemvonása...

A nemzetek élete két forrásból táplálkozik. — Egyike a múlt, mely szenvedései és örömei, sujtoló csapásai s föl-emelő dicsőségei által egyaránt tartja ébren a szorgalom, ragaszkodás és szeretet érzelmeit. Másik a jelen, melynek tevékenysége, buzgalma szolgál a jövőnek zálogul. A traditio hatása, — a történelem ezen öröklés-törvénye és a jelen működő ereje szabják meg a nemzetek, egyesek jelentőségét. E két forrásból táplálkozik az egyének élete is.

Löwenburgunk, a kiváló érdemeiért ²⁾ grófi rangra emelt derék elődök méltó ivadéka, kit azon meggyőződést lelkök-lelkéből valló őseinek példája, hogy szinte létkérdése a katholicismus emelése és virágzásának az iskola, — buzditott, ezeknek és az, egyháznagyoknak dicső nyomdokán haladván, a vallás lángoló ihlete s azon igazi közművelődés iránt, melyet Jézus örökmunkásságú egyháza nyújt és vezérel, — áldozatkész lelkesültségre valló okiratában vetette meg alapját azon iskolának Rózsahegyén, melyben immár hetedik évszázadnegyedben csöpögtetik a hon reménye, a serdülő ifjúságnak szívébe a vallaserkölcsei örök elvekknek, valamint az alapos tudományosságnak üdvarásztló tanait.

¹⁾ V. ö. Janssen Geschichte des deutschen Volkes III. k. 293 l.

²⁾ V. ö. Hist. Domus Rosenb. Schol. Piar. Tom. T. 1.

Nem férhet el e sorok szűk határai között a tett embere, a lelkes alapító előkelő érdemeinek fénysora, ki elhagyván a katonai pályát, melyen oly igen kitűnt, hogy vitéz műveleteinek koszorújába a polgárerény babérleveleit is fűzhesse, miként fiatal éveiben a vad Marsnak: úgy későbben a kath. egyháznak, melynek ápoló kebelén uőtt nagygyá, szellemében a szelid Muzsáknak, kiknek könnyü nyomán a halhatatlanság koszorúi fejedeznek, mint a kik a magyar Horácz szerint is:

»Meggzegik röptét az örök tünésnek,
Néma hamvvedrek mohait biborral
Festik, és a bús ravatalba fényes
Életet öntnek«

oltárára tevę le jelentékeny áldozatait.

S ha hajdan Josue harsonáira leomlattak Jerikó falai: Löwenburgunk kúrhangjaira létesültek Rózsahegyen a közművelődésnek bástyái, hogy azokon belül találja meg ezen téres vidék jóra való népe, tanulékony fiainak számára, állandó ígértföldjét.

Dicsó tettével, mely kétszeres érdem Löwenburgnál, mivel ő idegen eredetű, ¹⁾ atyának fia volt, nem-

¹⁾ Régi főnemes családból származott Lengyelországban, a szileziai határon. Ősei kiváló állásokat töltöttek be. Egyikök—másikok az egyház buzgó szolgálatában is kitűnt, általában pedig a vallásos érzelmektől egészen áthatott katolikusok voltak. Ezen példák vonzó ereje vezérelte Löwenburg János Jakabot is, ki 1648-ban, tehát a mely évben Kal. sz. József elhunyt, született. Alig hogy tanulmányait Bécsben fényes sikerrel befejezte, I. Lipót figyelmét magára vonván, a kamarások sorába vétetett föl, majd, mint katona gyorsan haladt a rangfokozatokon. Kiváló talentumának és nagy ügyességének kimutathatására legjobb iskola nyílt meg előtte. Vitézharczott, midőn a török Bécsnél megveretett, minek jutalma lőn a diadalkoszorúzott Löwenburgnak belső titkos tanácsosi kitüntetése meg a főispáni állás adományozása. V. ö. Hist.Dom. Ros. Tom. 1.

csak magának emelt maradandó emléket, hanem rendkívüli jótevője lón a városnak, megyének és hazának, oly csarnokról gondoskodván a tanulni vágyó nemzedék számára, melyre nem csupán az emelkedő anyagi jólét szempontjából, hanem a növekedő szellemi súly érdekéből is e város, környék, közvetve pedig az egész haza, büszke lehessen. — Méltán hirdetik tehát áldva mindazok, s ivadékról-ivadéokra hagyományként adják át a kegyes ország-nagyot, ki valóban nemes sugalomnak engedett a hitéletnek, mely oly nagy ethnographiai tényező volt mindig, — fejlesztése s a nemzeti tanügynek érdekében, midőn egy, valódi igaz, szép, s jó eszmeinek hordnoka s terjesztője, az isteni anyaszentegyháznak védelme alatt álló tanító-szerzettől kért e középiskolának oktatókat, miként ezt Bécsben, 1727. évi júliushó 30-án, mely a rózsahegy-i gymnasiumnak mintegy születésnapja, — kiadott alapító levele hitelesen tanusítja.

Nemzeti műveltségtörténelmünk rajzolatához színeket vélünk nyújtani, midőn ez intézetet, mely a középső oktatásnak immár hosszú tizenhat évtizeden keresztül tevékenyen buzgó képviselője, történelmi hűséggel bemutatjuk. — Távol vagyunk az önhiittségtől, hogy a teljes történetet írjuk meg. Erre több idő, nagyobb tér és összemért nézetek szükségeseek, pedig mi fáradságos nyomozásainkban, a kiszabott perczek s a tér korlátolt volta mellett, csak is a korábbi idők hiányos jegyzékeire, kimutatásaira s egyéb szórványos meg szükös adataira, mint egyedüli kútfőre, támaszkodhatánk. — Szándékunk azért nem lehet más, mint csupán előleges töredékes vázlatot adni, a vallással összeolvadt keresztény szellemű közoktatás s nevelésügy soha eléggé nem hangoztatható életfontosságának előtűntetésére.

Azonban, midőn ezt tesszük, azon hitnek engedjük át magukat, hogy megillető érdeklődéssel veszik igénytelen sorainkat

főleg a hazai oktatásügy emberei, s ez intézet volt tanítványai és talán egyebek is, kik a honi kultúra csirűjének ápolását szívükön hordják; másfelül pedig, hogy a felhozandó adatok vagy szerény észrevételek között, melyekkel amazokat kísérjük, számos olyan van, melyek már is történeti érdekel bírnak; s különösen annak, ki egykor közművelődési szempontból ez intézet tüzetesebb történetének kidolgozásához fog, hasznavehető anyagot szolgáltatandanak.

Ennyit tájékozásul, illetőleg bevezetésül.

Lássuk már most a rózsahegyí gymnasiumot változatos életfolyamán keresztül. — Gondolóra vevén pedig a viszonyokat, melyeknek legtöbbszörre irányadó és elhatározó befolyásától a szelid, pártatlan műzsák sem maradhattak menten, gymnasiumnak e történeti alapvonalait négy időszakra különítjük, és részenkint tárgyaljuk.

Első időszak (1729—1762.) — Második időszak (1762—1790.) — Harmadik időszak (1790—1835.) — Negyedik időszak (1835—1890.)

* * *

E l s ő i d ő s z a k .

(1729—1762.)

A jövő az ifjúságé lévén, reményeink alapját csak is erre építhetjük, s a minő, vala az ifjúság nevelése, olyan leszen a jövő.¹⁾ — Az iskola neveli föl a társadalom azon osztályait, melyek hivatva vannak a nemzet nagy testét irányozni, mozgatni, vezetni. A középiskolák padjairól kerülnek ki jelesül a jövő kor birái, törvényhozói, tanárai, irodalmi s tudományos férfiai, a kik oly szellemet, oly irányt, oly elveket és meggyőződést fognak majd magokkal vinni a birói

¹⁾ V. ö. Dr. Stapf Erziehungslehre.

és törvényhozói termekbe, a tanári székekre, a tudomány és irodalom szentelyébe, minőt az iskolában, szivökben elhinteni, életre kelteni, magukba szívni, ápolni, fejleszteni sikerült.¹⁾

Azért ajánlja már melegen Quintilian az „Institutiones oratoriae“-nek, századokkal ezelőtt élt klasszikus írója, a szülőknek oly tanítónak megválasztását, ki feddhetetlen, szent életű (*praeceptorem eligere sanctissimum*), és oly iskolát, melynek fegyelme a legszigorúbb (*disciplinam, quae maxime severa fuerit* ²⁾) — És vajon a keresztények, főképen a szülők, kik magasabb felvilágosultság légkörében, mélyebb felelősség érzetében és szentebb hivatás tudatában élnek, mögöttük maradhatnának a pogányok enemi követelményeinek?! Midőn arról van szó, hogy gyermeküknek ne csak művelt, tudós, de egyszersmind jó és szent, vagy legalább feddhetetlen életű nevelőt válasszanak; midőn az forog szőnyegen, vajon nemcsak értelmi fejlődését, hanem vallás erkölcsi előmenetelét olyképen biztosító iskolába adják-e gyermeköket, hogy ennél naponkint gyarapodjék az újatosság, az önuralkodás, a vágyak és érzelmek szabályozása, mérséklet az élvezetekben, szerénység a társalgásban, türelem és kitartás a foglalkodásban, szemérem a beszédben és szüzesség a gondolatokban; habozhatnának csak egyetlen pillanatig és abban, hogy a keresztény jellemű, feddhetetlen erkölcsi nevelőt eléje tegyék az ingatag erkölcsű, hitében megrendült vagy ópen hajótörést szenvedett nevelős oktatónak? . . .

¹⁾ V. ö. Kölcsey F. Hit és tudomány. Válogatott prózai munkái.

²⁾ V. ö. 12. 9. meg Dupanloup B. Irányeszméi a gyermeknevelés körül és L. Annaeus Senec. ep. 41. »Sicut plantae uberrimo quamvis solo laetantes, nisi roris fomento nutriantur, ardore solis marcescunt: ita ingenito animabus virtutum semini, nisi educatio ac institutio accedat, illud indolis humanae aestu languescit aut in pravitatem degenerat.

Nem, teljességgel, nem. — Mert hiszen a jó nevelés forrása a valódi műveltségnek, a legnemesebb eredményeknek ¹⁾ De biztosíthatja-e ezt az a nevelés, melyet erkölcstelen, az isteni eszménytől, mely Krisztusban valósult »úti igazság, élet« ²⁾ elpártolt tanárok, közvetítenek; melyet oly iskola nyújt, mely nem annyira a belsőnek vagy is a léleknek erkölcsi kialakulását eszközölő tényezőket, mint inkább külsőségeknek, minők a gazdagság, kényelem, haszon, élvezet... megszerzésére szolgáló vágyakat s ezek kielégítését megkönnyítő eszközöket ad az embernek kezébe; hol tehát minél kevesebbnek kell emlékeztetnie az emberiség magasabb feladataira vezető s inspiráló kereszténység tanrendszerére s erkölcsstanára.

Mindezt nagyon is fontolóra vevé az egyház s haza földicsőítésén annyira buzgó gróf-alapító, ki az iskolát a hit, erény s igaz tudomány gyámolítójának tekinté, melynek földadata legyen a megváltó Jézussal való öntudatos közösségre nevelni az ifjakat, és őket, ekként érzelmeiket s vágyaikat égi útra terelve, a mellett oly ismeretekkel és ügyességekkel ellátni, melyeknek elsajátításával az egyház és államnak szolgálatára képesebbé tétessenek. ³⁾ — Azért, meg mivel az oktatás sikerét biztosító egy célra törekvésnek alapföltétel az iskolának a nevelést nem csupán ideiglenes nyugvó pontnak néző, hanem életföladatul tűzött, állandósított erővel ellátása, kik mintegy erkölcsileg is kötelezettséget vállaltak igaz buzgalommal szolgálni az ügyet, melynek magukat esküjökkel mindenkorra lekötelezték, — bizá L ö w e n b u r g u n k, megszívlevle azon Plátó-féle elvet is, mely szerint minden egyetemesség csak szakértők által

¹⁾ V. ö. Stöckl Lehrbuch der Paedagogik.

²⁾ V. ö. Ján. 14, 16.

³⁾ V. ö. Kant Paedagogik és Lubrich Neveléstudomány.

gyámolittatik helyesen, intézetét egyházi fogadalmas szerzeteseknek kezeire...

A kereszténység egyik legszebb virága a szerzetesség. Már a legrégebbi időben találkoztak egyes jámborok, kik, a kereszttel s az evangéliommal kezökben, a világ zajától visszavonulva élő hitőkből az emberit fölülmúló akaratot, lemondást és buzgóságot merítettek. 1) Betegápolás, az ügyelogyottak gyámolítása, a Megváltó mennyei tanainak, a legnagyobb veszélyek között is, bátor hirdetése, hitterítés által Isten erkölcsi országának terjesztése tevé foglalkozásukat kezdettől fogva. -- A szerzetesi élet ismervét képező evangéliomi három tanácsra: a szüzesség, engedelmesség, örökös szegénységre, ünnepélyes fogadalommal kötelezek magokat.

Kétszáz hatvankilencz év folyt le a túlvilág országába, hogy e nyomon Olaszhon örök városában, egy nagy gyermekbarát benső ihletésének, melyet ő Isten hívó szavának ismert, helyt adván, kitűzte a helyes nevelés zászlaját. — A nagy gyermekbarát, az istenhivő férfiú Kalasanzi József, 2) a kegyes tanítórend alapítója volt, ki, távol minden kecségtető érdektől, távol a világ nyújtotta reményektől s a földi élet minden muló örömétől, elszánja vala magát a nevelés rögös s tövises pályájára.

A bölcs Teremtőnek örök végzésénél fogva valamint az anyagi, úgy a szellemi világban is az idegen elemek eltávolítják egymást, míg a rokonok szoros vonzó erővel szilának egymáshoz. E szerint ő is letette előkelő hivatalát,

1) V. ö. Stolberg Leben des hl. Vincentius. Montalembert Les Moins d'Occident. Dr. Batics L. A róm. kath. egyház története Magyarországon.

2) Született épen, midőn a nagy Loyola halálos ágyán örökre behunyta szemét, szintén Spanyolországban, 1556. szept. 11-én. Aragoniának Petrálta nem városában, főnemes családból. Atyja Kalasanzi Péter, anyja pedig Gastonia Mária volt. Már gyermekkorában oly kedvelője vala a kisdedeknek, hogy azokat időnkint maga köré

és, noha szép ősi vagyonnal rendelkezett, mégis szegénységben élt, miként egykor a Megváltó: hogy megközelíthessék, őt a szegényebb sorsú szülék is, simuljanak hozzá az ügyefogyott kisdedek... Ilyen áldozatra csak magas, meg-edzett lelkek képesek, minő volt Kalasanzink is, ki magát az önmegtagadás művében egész élete folyamán mindig gyakorlta. — Ez erősíté meg, az Isten, s emberek iránt lángoló szeretete buzdítá, hogy el ne fáradjon a rögös úton, hogy meg ne unja a keserves kenyeret... A legszentebb cél: tanult és vallásos népet nevelni, kitartó harcra lelkesíték azon pályán, melyre önként indult, minden nehézséggel szemben, és a melyet az ég kegyelmével érdemkoszoruzottan végzett vala be.

Fogalmi a nevelés-oktatásról épen nem valának egyoldalúak. — Belátta, hogy az embernek nemcsak agyát, hanem szívet is kell művelni; jól látta, hogy e kettőt egymástól elszakítani nem szabad, nem lehet a nélkül, hogy károsná ne váljék a különben üdvös képzés. — Ismerte jól az igaz kereszténységet, azért nevelésének tervet egészen ennek tiszta szellemében fogalmazta vala. — Vallásos és tudományosan képzett népet akart, — nem tanultat, de vallástalant, sem vallásost, de butát. Az egész embert kívánta ő kiművelni, annak valamennyi tehetségeit. — Hiszen ezek együttvéve tesznek egy egészet, egy szétválhatatlan képet, az Isten képét s hasonlatosságát: azonban csak

gyűjlé, és nekik, ismereteihez mérten, de annál nagyobb lelkesültséggel szent beszédekkel tartott a hitigazságokról, majd pedig velök együtt az Úr oltára elé térdelt imádkozni, e mellett pedig a kapott ajándékokban részesíteni a szegényebbeket volt titkos gyönyöre gyöngéd éveinek. — Kiváló észtehetségéhez képest Spanyolban több egyetemen a bölcsészeti, jogi s hittudományi folyamat fényes sikerrel haladta meg, és, a mi fő, az istenességben is gyarapodott. — Szüleinek csak nagy nehezen kinyert engedelmével 1583-ban pappá szenteltetvén, alapos tudománya, hitbuzgalma és élethölcésége miatt rövid időn az urgelli egyház-

úgy, hogy, miként a drága kövek a pallérozó művészkéz által nyerik elbájoló szépségüket: akkép az emberi ész és sziv gondos, mesterre valló nevelés útján kapják Istenhez hasonló jelességüket.

A pálya végén telhat egy nagy eszményképe. Annak, kivel négyezer évnyi hosszú várakozás után végre az idők megteljesedtek, — a Világüdvözítőnek álla, ki ez úton is az emberiség által soha meg nem hálálható érdemekkel égi fényben ragyogott előtte. — Habár Józsefnek tiszta vallásos érzelemtől áthatott lelke, termékeny alapul szolgált oly jeles tulajdonainak kifejlődésére és szép erényeinek gyarapítására, melyekkel, valamint előkelő, főnemes származása s mély tudománya által, már kiegyengethető magának az utat a fényes állásokra, de ő mindennek daczára lemond a világról, úgy azonban, hogy, mégis szakadatlan a világ jólétén fáradozva, azon szózatot ¹⁾ kövesse, mely az ő, Istenért hevülő, lelkét más munkára hívá föl, ő Krisztusra

megye általános helynöke lön, és, mint ilyennek, sokoldalú ismeretei és példás jámborsága nyomán, hire csakhamar egész Spanyolországot bejárta. De Kalasanzit a megkülönböztetés s dicsőség épen nem kábiták el; mindezeknek közepette, megérte a szózatot, mely őt más munkára hitta föl. — Megvált a ragyogó körtől, hogy az ifjúságnevelés terhes pályájára lépjen, és Isten csodálatos rendelésére Rómába ment. Itt ő maga szegénységben élt, hogy az ügyefogyatknak segíteni mindenkor kész anyyala lehessen. Miután 52 esztendeig fáradozott a nevelés-tanításnak szerzethivalásos, izzasztó munkájában; miután félszázadon túl a keresztlény népnevelő méltó képét viselte a földön, a szegény gyermekeknek még az iskoláját is maga söpörvön, illetőleg azokat haza kísérvén, — aggkorában, életének 92. évében, 1648. aug. 25-én dicső halállal mult ki. V. ö. Vincent. Talenti Vita S. Josephi Cal., Roma. — Tapolcsányi G. Uegróczy F., Váry G. Kal. szül. József élete Kolozsvár, Pest, Vác. Revista Calasancia, Madrid.

¹⁾ V. ö. Breviar. Roman. Offic. s. Josephi Calas. „Hymnus.“

való tekintetből az árva, elnyomorodott s szegényebb sorsú gyermekek oktatója lön.

Minden esetre nagy és dicső föladat, sőt a legkitünőbb irgalmas cselekedet szellemerkölcsileg és testi-
leg megmenteni a nevelésre fölszedett útcza-gyermekekben is a jövő generatiót! Mit Isten kegyelmével még biztosabban valósítandó, egészen és kizárólag e szent hivatásnak élt Kalasanzi, minden gondját és gondolatát a nevelés-oktatásra s papi kötelmeire irányozta, kerülve mindazt, mi ezektől ligyelmét elvonhatná. Mert azt tartá, hogy e hármás szép tisztének csak úgy felelhet meg lelkiismeretesen, ha egész erejét zavartalanul annak szenteli. — Az elhanyagolt és elhagyatott növendékeket, mint leendő tanítványait, Romának Tiberisen túl, a Septini kapu közelében levő sz. Dorottya temploma mellett, gyűjté össze. Munkája zajtalan vala ugyan, de loganatos, mint a reggeli harmaté, mely csöndben száll a földre, titkon végzi dolgát, és életfriseségben épül föl a meglankadt természet, — úgy, hogy 1597-ben növendékeinek száma napról-napra szaporodik, sőt már száznál jóval többre rúg vala. Ennek következtében mindjárt nagyobb, alkalmasabb helyről kelle gondoskodnia, hol ismét naponkint gyarapodó létszámuk már más jeles férfiak tevékeny részvétét kelté föl, kik Józsefünkkel a tanítás terhét megoszták, és az ifjúságot, egyéb szükséges és hasznos tanulmányokon kívül, jámbor keresztény énekek zöngedezésére is oktatták. A szent ügy,¹⁾ mely dicsőségére az egyháznak, javára a társadalomnak minél nagyobb tért foglalt el, az ajtatos keresztény esa-

¹⁾ Melynek alapja az Isten fölelme volt; hol nevelő eszközül az éber és megelőző szeretet szolgált, a nevelés lelkét az ajtatosság legvitálisabb gyakorlatai képezték, és a jelszó azon sz. Szűznek tiszteletre méltó neve vala, kiről sz. Ágoston mondja:

»Maria! O nomen, sub quo nemini desperandum.«

ládokban s a római pápákban hatalmas pártfogókra találván, még gyorsabb léptekkel haladt előre annyira, hogy 1605-ben már a tanulók száma kilencszáz lön . . .

Mire nézve Kalasanzi, sz. Pantaleon vértanu templo-
mának átellenében Manini Oktavius házába tette át ta-
nodáját, melyet évenként szintén sajátjából 175 drb. aranyon
bérelt vala ki. Tizennyolcz hivataltárssal, kik e nagy Petral-
tainak törvénykönyvét gondolataik irányadójaul, érzelmeik-
nek szabályozójaul, szóval életöknek zsinormértekeül val-
lák, s tarták, osztá már ekkor meg a malasztos munká-
latot, a nagyrészt árva és szegény ifjak körül, iskolájában,
melynek szerinte minden más előtt az ember erkölcsi nevelését
kelte szem előtt tartania, a szívet nemesítenie, az akaratot szil-
lárdítnia, a tetterőt edzenie, a kis embert a valláserkölcsi
eszmék tartós tökéjével ellátnia, és arra törekednie, hogy
mindezek természetévó, lelkületévó, jellemévó váljanak.

Kalaszának, mint igaz kereszténynek, még inkább,
mint papnak nem lehetett nem tudnia, hogy a földön nincs
oly föntartó erő, mint a Jézus Krisztus alapította egyház¹⁾
s ennek szelleme; miért is, ha valamely társulatot erőssé s
tartóssá akarunk tenni, azt legjobban úgy érhetjük el, ha
azon társulatot az egyházhoz fűzzük. — Hiszen a merően
világi alapokon nyugvó egyesületek csakhamar föl szoktak
oszlani, míg az egyháziak, mint a tapasztalás mutatja,
századról-századra terjednek. Ha tehát Kalasanzi is a vele
működő tagokat állandósítani akarta, úgy nem volt egyéb
teendő, mint szerzetes testületté alakulni, és a hibázhatat-
lan egyház által megerősíteni.

Mi sem lehetett azért Kalasanzi lelkére örvendezte-
tőbb, mint midőn ezen, már rég táplált vágyát teljesedni
látta; midőn érezhette hogy a Gondviselésnek, egy, az
emberiség értelmi s erkölcsi képzésére üdvös intézetnek

¹⁾ V. ö. I. Tim. 3, 15.

létesítésében eszköze lehetett, és annak fönmaradását sikerült az egyházra, ezen, a föld kerektségén létező biztosítékok közül a legszilárdabbra fektetnie. — V. Pál pápa ugyanis 1617-ben a társulatot önálló gyülekezetté (congregatio)¹⁾ emelte, melynek tagjai három irányban fejték vala ki üdvös hatásukat.

A kiadott pápai okirat mindjárt Kalasanzit a rend vezérfőnökének is nevezte, ki épen azért a szerzetesi állapotot maga kezdte meg, először is avval, hogy Justinian bibornok kezeiből, ennek kápolnájában, — a piarista egyenruhát két más társával fölvette 1617-ki márczius 25-én; míg a többi tizennégy társra ő adta azt a sz. Pantaleon melletti házban, a piarista rendneke törzsfészkében.

Vezeték, most már szerzetesekül, Kalasanzi s társai a kisedeket, táplálva őket a vallásosság tejével, több mint atyai, igazán anyai gyöngédséggel; monitorai voltak az ifjoknak nem annyira sujtó, lehurrogató szavakkal, mint inkább a türelemből soha ki nem fogyó rábeszélés erejével; hirdették Isten igéjét nem szenvedélylyel, de a meggyőződés egyszerű, komoly hangjával. — És e három irányt szépen összeegyeztették ők minden kiágazásában, erkölcsi példájokkal²⁾ melylyel magukhoz

¹⁾ V. ö. „Ad ea“ kezdetű 1617. mart. 6. bullát „mely elrendeli ut, qui eidem congregationi nomen dare voluerint. gratis . . . pueros in primis elementis, grammatica, computo, ac praecipue in fidei catholicae rudimentis erudiendos. bonis ac piis moribus inbuendos, ac demum christiano more educandos. operam laborem ac studium conferre debeant.“ Kalasanzi ki czentül, vezetéknevét elhagyván, magát az Isten anyjáról (a Matre Dei) nevezte. (V. ö. Talenti Vita Joseph. Cal.) — szerénységből nem akarta önnön nevét a saját találmányú rend élére tűzni, azért az a közhasználatban a kegyes iskolákról nevezett papok szerzete lön, és magyarul, — a latin megnevezésnek — Scholarum Piarumnak utolsó szavától, piaristák rendje.

²⁾ A nagy egyháztudor szerint: „Qui praecedunt, proborum morum exempla se praebeant sequentibus.“ V. ö. Aug. enarr. in Psalm. 39.

vonzották, a kicsinyeket, fölemelték a nagyobbakat, megnyerték és lekötelezték a fölnötteknek is minden rétegét...

Mily szent hévtől, és a magasztos föladat mily tiszta átérzésétől buzogva, lankadni nem tudó lelkiismereteséggel — sürgött-forgott különösen szentünk társai s ezen ifjak között, ezeknek is mind anyagi, mind szellemi szükségeiről atyailag gondoskodván! Oh! a szeretet minél nagyobb, annál önzéstelenebb, ¹⁾ és minthogy ilyen, tür, szenved, cselekszik, munkálkodik, fölkeresi a legnyomorultabbat, keblére szorítja még a legszegényebbet is... Igy teve Kalasanzi, a nagy és szent Paedagogus, kiben oly gyermek s ember-szerető lélek lakozék, — azokkal, kik, mindenkitől elhagyatva ²⁾ nélkülözés között lépték át iskolájának küszöbét, ellátta őket mind író s tanszerekkel, meg alkalmas szállással. ³⁾ és ápolá őket az igazi tudománynak s erénynek éltető forrásával, ⁴⁾ az által, hogy szívökbe vésé az Isten nagy nevét, gyöngéd lelkökbe, csöpögteté az üdvözítő hit igazságait, és keblökbe veté az áldásozó magvakat, melyek kikelvén az üdv és boldogság gyümölcsseit teremjék.

Miután már Józsefunk a tanulóság számát ezerkétszázra látta szaporodva, megszerezvén 5000 drb. aranyon 1612-ben Tsentzi Viktoria úrhölgy azon házáat, mely egyik oldalról sz. Pantaleon templomához vala építve, egy állandó iskolahelyiségről gondoskodék, melyben szintén a szeretet mindenre

¹⁾ V. ö. I. Kor. 13, 3–7.

²⁾ Szem előtt tartva Hippó lángeszű püspökének mondását: „Curatae omnes, ne quem non curaveritis, ipse sit Christus”.

³⁾ Él vala lelkében az Úri igéji „Omnes sitiennes venite ad aquas; et qui non habetis argentum, properate, emite et comedite. Venite, emite absque argento et absque ulla commutatione vinum.” V. ö. Isai 55, 1.

⁴⁾ V. ö. XIII. Kelemen pápa rendeletéből 1767. aug. 17-én kiállított szentté avatási (canonizatioi) bullát.

kiterjedő szorgosságával vezérelte az ifjakat, kik között reggeltől-estig édes örömmel időzött, és, a mily fáradatlan volt a lelkes buzditásban, épen oly kifogyhatatlan béketűrő és kitartó azoknak szellemerkölcsi, valamint testi fejlődésének előmozdításában. — Különösen föladatul tekinté ezt a hitélet érdekében, minden alkalmat fölhasználva a vallás tiszta tüzevel életre serkenteni s növelni a viaszhajlékony gyermeki szívben, mely olyan, mint a termő föld, megterem mindent, mit a kéz belé ültet: illatos rózsát és bürköt ¹⁾ — a nemes hajlamok s érzelmek csiráit. — Nem csoda tehát, ha 1621-ben már XV. (Gergely pápa ²⁾ fölvevén Kalasanzi társulatát a kath. világ nagy szerzetescsaládjába, ünnepélyesen megerősíté, és „szabályozott papok“ czimű szerzetté (Institutum Clericorum Regularium) tevé, a szokásos három ünnepélyes fogadalomhoz, a negyediket — a tanítás fogadalmát csatolván. ³⁾

A kegyesrendre, melynek érdekében Józsefünk, ki oly kiváló példányképe volt az emberben rejlő isteni erőnek, és ezzel a lelki tökéletesség annyira bámulatos magaslatára küzdötte föl magát, — soha semmit sem mulasztott el, mi által annak akár dicsőségét, akár az egyházi s polgári társadalom javát előmozdíthatá, most különösen az égnek még bővebb áldása szállott.

Bámulatosan haladt és virágzott is e szerzet, egyike az egyház ama csodálatos alkotásainak, melyek, bár a politikai szereplés teréről visszavonultak, a bennök megnyilatkozó erkölcsi erő által mégis örök halára kötelezték az em-

¹⁾ V. ö. Cseh F. Az ember szellemi élete s Sailer Ueber Erziehung.

²⁾ V. ö. „In supremo Apostolatus solio“ nov. 13. bullát.

³⁾ V. ö. XV. Gergely pápa által 1622. jan. 13-án megerősített „Constitutiones Cleric. Regular. Pauper., Matris Dei Schol. Piarum.“

beriséget azon tiszteletre méltó Constitutiók¹⁾ nyomán, — melyek apró részletekig körülvonalozzák majd minden egyesnek életét a nélkül hogy, értelem és akarat nélkül szü-
kölködő rabszolgákká tennék az embert . . .

E terjedése oly rohamos volt, hogy már 1642-ben nemcsak Olászhon, hanem Európa egyéb országaiban is szerzetprovinciákkal rendelkezett. — A kisedd növény, mely az isteni tanok kifolyásának bizonyodott be, fölkaroltatva a pápától, kiknek már keletkezésekor kiválóan magára vonta jóakaró figyelmét s élvezte kegyeit, valamint, az egyetemes egyház, a szerető édes anyának, melynek jótékony kebele áldásai kifogyhatatlanok, mint az egykori választott népnek égből hullott manna. — fejedelmek, országnagyok, előkelők és városoknak meleg, vallásos buzgalma által, a XVII-ik század végén már terebélyes ágait a következő 16. tartományra kiterjesztő fává növekedett: római, liguriai, toskánai, nápolyi, sicíliai, csehmorvai, sardiniai, lengyel, aragoniai, litvaniai, katalunai, osztrák, két castilai, rajnai s svábi provinciákra, melyek összesen nem kevesebb, mint 210 collegiumot (társházat), vagy residentiát (székházat) számláltak vala . . .

Sőt hajtásai édes hazánkba is elértek.¹⁾ — Magyarország és a szép, bánatos testvérhon, Erdély is büszke arra, hogy ezen üdvös szerzetet, melynek tagjai közvetlen az ifjak oktatásával, és pedig, a mint előnevök („Pius’ ordo”²⁾) jelenti a nevelés-tanítás mezején az áhitatra is nagy gondot fordítanak, —

¹⁾ Ilyenek alapján lettek a szerzetesházak az emberinem gazdaszai, mert bennök található föl a legnagyobb erények, a legcsodálatra méltóbb emberbarátok, kiket a humanismus fölmutatni képes. — Ezek még az ujabbkor leghirhedtebb tévesztőjének, a nagyon elsivárult lelkű, nevelő Demokritosnak, Voltairenek szavai.

²⁾ A Gondviselés munkája vala, hogy akkor települjön meg a piaristarend sz. István birodalmában, mikor, annak anyagi és szellemi elpusztulása után, a félhold fénye halaványulóban volt.

³⁾ V. ö. Const. Cler. Reg. Paup. Matr. Dei Schol. Piarum.

közvetve pedig tanácssal s útmutatással hatottak és hatnak a társadalmi viszonyok fejlesztésében, és minden módon azon vannak, hogy honfitársaiknak hasznára és segítségére legyenek — még Kalasanzinak életében kebelébe fogadhatta, t. i. 1642-ben Podolinba.

E szerint tehát a piaristaszerzet Szepességben, hat esztendővel előbb, hogy a szent alapító jámbor életét († 1648) dicső halállal váltá föl, már gyökeret vert. — Podolin pedig épen nem hosszú ideig állott egyedül nagy Magyarországon. Mert, miként másutt, hol a Kalasanzi-rend lábát megvetelte: úgy sokat hányatott hazánkban is rövid időn megnyerte mindenkinek rokonszenvét, mely azután újabb testvérházakat biztosított, mint 1666-ban Privigyén, majd pedig, hét év multán, Breznóbányán.

Kétszáz négy évet számít a magyar, mióta I. Lipót diadalmas fegyverei, a török rabigát összetörvén és Budát visszafoglalván, az arany szabadság napját hön szeretett honunk azurján föltüntették. — Ez idő táján kérte ki magának Kalasanzi apostoli lelkületű fiait Pozsony-Szent-György városa. Majd megint más városok előljárósága vágy gyarmatosítani e szerzetes társulatot, melyet, ha valamely község kebelébe fogadott, az történt vele, a mi bizonyos korintusi Xeniadessel, ki az Aeginába hajózott tengeri rablóktól elfogott Diogenest kiváltván, házat és gyermekeinek nevelését gondviselésére bizta. Ez pedig rövid időn mintegy varázserővel mindent elbajolván, urát azon őszinte nyilatkozatra bírta, hogy az egész házat tífzetesen megvizsgálván megvallá, miszerint Diogenes beköszöntével a jó szellem jött házába lakni. — Így történék a dolog a piaristákkal, és az őket meghívó, befogadó községekkel. Hol azok szállást letek, ott szelidüle az életmód, a szilaj hajlamok tiszta erkölcsökké varázsolvák, kiszépüle az élet zordonsága, lakótanyát üte az erény, temp-

lomot emele a vallási buzgóság, szétszakadozának az igaz tudomány hajnalpirjától a tudatlanságnak sötét föllegei. — Azért versenyez sietve Nyitra városa a többiekkel, és kebelébe inti a kegyes tanítórendet 1701-ben, talán leginkább azért, hogy ne kénytelenítessenek fiai, a mint egykor Euklides Megarából Athenébe, — Nyitráról Privigyére a középiskolába fáradozni; utána egy évtizedre Veszprém karolta föl, 1713-ban Vác, 1714-ben Kecskemét, 1717-ben Pest, 1720-ban Szeged.

A közkedveltség, ¹⁾ melyben ekként a magyar hazában az 1717. évi országgyűlés 102. törvényezikkével polgárjogot is nyert kegyesrendnek, Krisztus Urunk örökké munkás jegyese épen oly üdvös, mint időszerű alkotásai egyikének, tagjai, mint szerény szerzetesek, kik, saját házuk s kényelmökről lemondva, magukat egy magasabb hivatásnak áldozák, — már is állottak; a szép siker, melylyel az Úr félelmének, meggyökereztetése szolgálván²⁾ nevelési vezérelvökül, a vallás szent tüzét ápolólag oktattak; szellemerejük fejlettségének, életök tisztaságának, valamint a lelki ismeretes, mert hiú vágyak s apró érdekeken fölülemelkedve, a társadalom, hitélet, nevelés s tanügyre fordított nagyhatású munkásság terén kivivott érdemeiknek hire, mely átszárnyalta az országot az idétt is, midőn pedig Jézus társasága dicsőségének tetőpontján állott, — nem volt ismeretlen L. ö w e n b u r g előtt sem; ki, vallásos ember levén, saját szava szerint,³⁾ az evangéliomok kijelentéseiből, megtanulta becsülni azokat, kik a világ mulandó javairól

¹⁾ Melynek fényes emlékéül képezé a nem kevesebb, mint azon hat, társház alapítása, és ugyan nem csupán magánosok; nemcsak egyes városok polgárai, nemcsak főpapok, hanem királyok tőkezűrségéből is...

²⁾ V. ö. Jos. Cal. epist. 1630. apr. 27.

³⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. Tom. I.

lemondva, az égieket keresik, s kik életöket a bűnök ellen való harcban az irgalmasság és jótékonyság cselekedeteiben töltik; ki, e szemponttól vezéreltetve e vidéken, mely lakóinak hitbuzgalma, jámborsága és egyszerű szokásaival igen kivált, — az egyházzal fölbonthatatlanul összefüggő köznevelés-ügyet, az általános vagyoni hanyatlás napjában, oly fenkölt irányban vala biztosítandó.

De bármi irányozta is a kath. egyháznak, e viharedzette tölgynek, lábainál oly áldással működő szerzetes telepítvényre figyelmét e jóságos, az apostoli trón és honunk iránt tántorithatatlanul hű, őszintén alkotmányos érzelmű, a közügyért élénken lelkesülő, a jót mellétekintetek nélkül előmozdítani szerető aggastyánnak, — megmásithatatlanul azt tette föl magában, hogy a Rózsahegyen létesítendő középiskolának vezérletét, s fölügyeletét a sz. Kalasanzinak magasztos intentióját,¹⁾ mely nélkül a családok jólléte s államok boldogsága agyrém s merő illusio, — oly lelkiismeretesen végrehajtó piaristáknak adja át.

A fontos ügyben tehát, csakhogy az ige minél előbb testet öltjön, a jeles, kinek, magasra törő, magasztos élet-czélloknak szolgáló egyénisége a magyar haza legjobbainak koszorújában foglal helyet, — közlekedésbe is lépett haladéktalan a szerzettartomány főnökségével, fölkérvén²⁾ azt, hogy az igaz ismeretek fáklyavivőiül s az erények magvetőiül, néhány tagból álló gyarmatot minél előbb sziveskedjék indítani a városba, melyet az e vidéken fölülkerekedett protestantismus, saját céljainak és érdekeinek ügyében minden követ megmozdítva, már a XVII. században³⁾ egyik főhadi szállásának szemelt ki, úgy a megalá-

¹⁾ V. ö. Const. Scholarum Piarum, Pars. I.: Cap. 1. és epist. 1629. 24. febr. — ²⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. Tom. I.

³⁾ Általán, mint köztudomású dolog, a hitujításnak nevezett időszaknak, a XVI. századnak, mely épen nem volt kedvező a

zott ős nemzeti vallásnak s megzilált erkölcsi rendnek, mint a kathol. magyar tanügynek fölszendítésére.

Miként a hős, kit a harcza hi a tárogató hangja, miként a tűzoltó, kit életveszélybe szolit a jajkiáltás, miként az orvos, kit ragályos beteg ágyához állit a mentéséért esdő nyöszörgés; miként a hittérítő, kit tengeren túl fekvő vadonokba, sivatagokba, menésre ösztönöz a tudatlanság éjében s a vallási sötétség árnyékában ülöknek ¹⁾ lelki üdve, nyomban fegyvert fog, hogy önéletének veszélyeztetésével is védje a megtámadott haza ügyét, késedelem nélkül oltó szer után lát, hogy saját nyugalma feláldozásával is az életet, vagyont pusztító elemek útját állja, ellenvetés nélkül indul, hogy a maga egészsége koczkáztatásával, talán övének árvára hagyásával is megszabadítsa embertársát a szenyvesztő, halállal fenyegető kórtól, aggály nélküli lelkesedéssel „sine pera et baculo²⁾” mint az apostolok, kel útra, hogy a távol eső világrészekben az igazságért szomjazó lelkeknek az „élő viz forrását“ ³⁾ megnyissa: úgy habozás nélkül siettek a megtisztelő meghívásnak eleget tenni azon tűz szikráinak igaz örökösei, melynek élesztésére sz. alapítójukat, Kalasanzit, Isten küldötte, — a kegyesrendiek, kiknek a nemzeti létért feltékeny honfiszívök az anyaszentegyház fölmagasztalása és a nevelés oktatás mesterre váró, de dicső feladatának tiszta, fenkölt átérzésétől egyképen lángol vala.

A vallási, hazafüi s közművelődési üdvös ténykedést

katholikusokra sem tanügyi. sem irodalmi tekintetben, bár az utóbbi illetőleg, az első fölvirágzás kezdeményezésének dicsősége őket illeti, utolsó negyedében és a XVII.-nek kezdetén daczára az erősen megindult vallási visszahatásnak, folyton emelkedőben levén e vidéken Luther hitfelekezete, — oly lendülettel von. hogy e városnak vajmi kevés katholikus vallású lakosa vala. — ¹⁾ V. ö. Izaias 9, 2. — ²⁾ V. ö. Luk. 22. 35. — ³⁾ V. ö. Ján. 4, 14.

oly magas szempontból tekintő és a híres Cordobainak ezen szavait:

„Tolle moras, semper nocuit differre paratis“¹⁾

követő Kubránszky Lászlónak²⁾ a szerzet akkori tartományi kormányzójának, a ki épen úgy a fényes értelemnek, mint a nemes értelemnek és teljes jó akaratnak volt példaképe, s egyáltalán a magyar piarista-névnek nem kevesebb dicsőséget szerzett, mint saját nevének, melyet legjelesebb főnökeinek sorába jegyzett be a rend történelme, — bölcs intézkedéséből rövid időn még is kezdék e helyütt rendeltetésök pályáját.

Az apostolokhoz méltó buzgóságú, szívének mélyében szent-lelkeseledésű grófnak, kinek nemes keble egyházunk s hazánk fensőbb szellemi érdekeiért mintegy ég vala, — a kegyes szerzetnek Rózsahegyen megtelepítését czélzó jelentős és történeti érdekességű szavai latin nyelven szerkesztett, teljes hitelű okmányban, többi közt így hangzanak:

»Ego, Joannes Jacobus a Löwenburg in Sztrecsin, Incl. Comitatus Békésiensis supremus Comes, S. C. R. Mattis Aulicus, nec non Excelsae Camerae Aulicae consiliarius, memoriae commendo, quibus expedit universis, quod ego plurima a Divina Bonitate accepta beneficia pia semper et grata mente recolens, animoque ad id intendens, ut ea, quae divinitus gratis accepi, devota mente fructuose et utiliter ac salubriter dispensare valeam, cumque nihil laudabilius habuerim, quam ut laudem et gloriam Dei omnipotentis, Jesu Christi Salvatoris, eiusque sine labe conceptae Matris Virginis, totiusque Curiae coelestis honorem, augmentum et propagationem s. matris ecclesiae ac bonum proximi tum in litteris, tum in virtute perfecta promovere possem . . Hinc pro mea in Deum

¹⁾ V. ö. Lucan. Pharsal. 1. — ²⁾ V. ö. Nerologium Schol. Piar. Prov. Hung.

pictate volens de salutari et opportuno medio providere, quo in Aplico regno Hungariae iuventus in pictate, litteris et bonis moribus fructuosius et commodius educari et doceri possit ac valeat, signanter in incl. Cottibus Liptoviensi, Arvensi et Thurociensi, omnibus ad praesens scholis destitutis, opportunius et efficiacius medium non existimabam, quam ut tales ad id viros accerserem, qui compositis ad christianam perfectionem moribus et exemplo populo praessent et tenerae inventutis teneras mentes pietate et bonis moribus imbuerent.. Eapropter pro peculiari meo, quo erga sacram Religionem RR. Patrum Scholarum Piarum ducor affectu, motu proprio, animoque deliberato ac maturo consilio eundem s. ordinem in oppidum... Rosenberga... non solum introducendum, verum etiam certa fundatione (fl. 20.000) stabiliendum duxi... Memorati autem Patres iuxta laudabilem instituti sui modum inventutem ibidem tum domesticam, tam adventitiam, quamprimum modum habuerint, ... erudiant...*

Fölötte jól esik az oklevél tartalmából is kivihetnünk azt, hogy Löwenburg grófban, ki Rózsahegyen a középiskolának eszméjét, mely addig egyes buzgó szívek lelkesülésében élő álom volt, nemeslelkű adományával érlelte valósággá, emelve az egyháznak és honnak több érdemes fiat képező csarnokot, — a hazaszeretettel egyenlő erős vala az anyatejjel magába szivott vallásos buzgóság, az egyházhoz szívós ragaszkodás, hogy eszményképei valának a művelt erős magyar állam és az erős katolikus keresztény anyaszentegyház!

S mint ilyennek lehetetlen észre nem venni nemes érdeklődését a kath. hitéletnek minél sikeresebb föllendítése iránt édes honunkban, illetőleg e kies fölvidéken, jelesül Liptó, Árva s Turóc megyékben a vallás erkölcsi nevelés és az azon alapuló tudományos művelődésnek út-

ján, ez által vélvén leghasznosabban előmozdíthatni a valódi kulturát, mely az embert fölvilágosítja és fölemeli, mely égi részünket nemesbitvén, az istenes életben bírja méltó kifejezését.

De a derék alapítónak, ki vagyonát a magyar katholicismus és művelődés fölvirágoztatásának örök időkre termékeny magjává tevő, eredeti szövegéből idézett szavaiból még a következőket is tisztán megérthetjük a) minő nyomós okok és magasztos cél birta őt a hitszilárd s a kor szellemében mindenoldalúlag kiművelt Kalasanziszerzetnek Rózsahegyre behozatalára; b) mi módon fogantatosította ebbeli üdvös szándékát e vidék szellemi nyomorán enyhíteni az iskolával, mely, vallás-erkölcsi alapon, még másféle bajok ellen is panacea legyen; c) minő viszonyban akarta látni kezdettől ezen, a hittérítői malasztos hivatásánál fogva is böcsült, kegyesrendnek intézetét az egyházhoz, mint azon üdvforráshoz, melyből árad s árad ki minden igaz műveltség az idők végeig; d) minő adományt nyújtott itt az első piaristalepnek, mely az ég áldása mellett, mint az evangeliomi mustármagból megizmosodott terebélyes fa, gondozó árnyékába vala fogandó Liptómegeye és vidéke köves, sziklás földén kiszáradt, erény s tudomány szomjától egyaránt epedő, kisdedeket; e) minő szóp föladatot bizott a tanintézetre, mely mint a leghatározottabban katolikus jellegű iskola, Jézust tartja és akarja, mint követendő ideált, a növénydekek szívébe vésni; képezve belőlök egész embert, tehát testileg-lelkileg egészséges értelmes, mélyen érezni s föl-buzdulni tudó, kötelességismerő, eszményibb célokra törekvő, és az utilitarismustól el nem kapott embert, a szó legnemesebb értelmében, magyart a szónak leghatározottabb értelmében; f) minő létálapot jelölt ki a szent ügynek önmagát is áldozatul hozó munkástársulatnak,

g) hogy a gróftól a rózsahegy-i kegyesrendiek, kiknek még telekhez jutniok, társházat, templomot kell vala létesíteniök, alapítvány-tőkeül összesen húszezer forintot, és semmi egyebet nem kaptak . . A többi, Isten után, más szives jótévknek,¹⁾ a barátságos városnak,²⁾ mely átlátta, hogy a szellemi munka függetlenségének s hatályának legerősebb rugója a biztosított anyagi helyzet, — kiváltképen pedig a piaristák minden fillért fölhasználó takarékosságának, mély a szükös viszonyok között is, az éjnek homályában leszálló harmathoz hasonlóan működik, s kitartóan szorgoskodó ügybuzgóságának gyümölcse.

Egy-egy tanodának történetében előkelő tényező ugyan a tanártestület; azonban az illetékesek részéről való pártolás és méltatás sem hagyható figyelmen kívül; sőt e kettő egymással karöltve eszközli amannak emelkedését vagy megfordítva sülyedését.

Hogy már tanodánk gyöngé ültetvénye mindjárt, léte kezdetén előre haladott, ezen sikert, igaz hivatású tanárainak érdemén kívül, nemeslelkű egyháznagyaink buzgó érdeklődése s támogatásának is köszönhetni. — Azért nem szabad e helyütt a feledékenység fátyolával elfödni azt, hogy intézetünk eszméjét nem csak helyeselte, de jóságos szívének kegyességében annak megvalósításához őszintén hozzá járult a magyar hierarchiának ezidétt úgy rangban, mint érdemekben legkimagaslóbb alakja, a szent buzgalmú Eszterházy Imre gróf (1725—1745)³⁾ esztergomi érsek, Magyarország primása, kinek főpásztori bölcseséggel kormányzott megyéjébe tartozik vala akkoron Rózsahegy városa is.

¹⁾ Itt is valósulván Kalasanzinak ez övét vigasztaló mondása: »Deus ope sua aderit, movendo multorum animos ad subsidia instituto nostro necessaria praebenda.« V. ö. ep. 1628. jan. 21.

²⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. Tem. 1.

³⁾ V. ö. Schemat. Cler. Archidioec Strigon.

Az ország e kies, de elhagyott vidékén az időtájt a hitélet derült egére sötét felhőt vonó vallási ernyedés, meg ennek egyik főoka az iskolák hiánya méltán fáj, a főpásztori gondjára bizottaknak örök s ideiglens jóléteért, annyira aggódo nemes lelkének, s azért minden alkalmat fölhasznált, mely által a honalkotó sz. István királynak országboldogító művét folytathatni, az egyházas szellem emelésén lendíthetni vélt. — Helynöke, a szepesi prépost előadásából nagy lelki örömmel értesülvén¹⁾ tehát a kegyes-szerzetnek Rózsahegyen való térfoglalásáról, nem késett legszivesebb jó indulattal magáévá tenni az olyatén intézkedést, mely ezen nagy reménnyel kecsegtető ültetvénynek, mely az isteni kinyilatkoztatás üdvásztó tanainak élő hirdetője, az erkölcsi hanyatlás tikkadt-legű Saharájában, az erkölcs oáza, és, mint ilyen, már pusztá léte által regeneráló hatású vala, megszilárdítását volt hivatva előmozdítani . .

Kedves tanúságot nyújtanak erről az atyai jóakaratot, lehelő sorai a lelkes áldornagynak, ki lángoló apostoli buzgóság s kifogyhatatlan jótékonyság ikerszárnyain törtet vala az örök czél felé,²⁾ azon meggyőződésben, hogy a vallásos világosság táplálására s terjesztésére fölötte szükséges a tudomány és az ezt ápoló iskola. — Miatán a fölvidék mostoha sorsán az evangeliomi szeretet buzgalmával enyhíteni kész Löwenburg grófot, ki, bár bölcsője idegen országban ringott, a vendégszeretetért, melyet a magyar földön talált, férfierejének munkájával s jelentékeny alapítvánnyal oly bőven megfizetett, — ragyogó érdemeit meghatóan kiemelte, a kath. hit terjesztése s a vallás erkölcsi alapú és így igazán lélek-nemesítő köz-

¹⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. Tom. I.

²⁾ V. ö. Török J. Magyarország primásai és Katona Hist. Critic. T. 38. meg Quinquagennalia sacerdotii P. P. Emerici Eszterházy.

művelődés előmozdítására hivatott piarista-őseinkre az ég áldását azon biztos reményben kéré ki, hogy kezeik alatt az anyaszentegyház serdülő tagjai, a hívő bölcseségnek csalhatatlan útján, úgy növekedendének, miként szentekhez illik; másrészt pedig a multak dicsőségét úgy szivandják fiatal lelkökbe, hogy az édes haza igazi nagyjáiért fölbuzduló lelkesedés mindenha kalauzok leend...

Valaki látta azt a jelenetet, midőn a hadvezér saját kezével tűzi föl mellére hős katonáinak a kitüntető jelvényt; valaki látta akkor a rózsahegyvi napbarnította piarista-arczokon az öröm könyeit: elgondolható, minő érzelmek vőnek erőt rajtuk, midőn az ország áldornagya, az apostoli lelkületű főpásztoruk a hivatás erényeivel megkoszorozott szerzetestanárokat érdemileg ily megillető módon üdvözölte... A ki érezte, mily jól esik a hasonló pályán küzdők részéről vett elismerő háborítás: az értheti, mi hatású lehetett Mária országa első főpapjának atyailag meleg érzelemmel kifejezett helyeslését megkoronázó ilyen áldása, fokozva nagyban a reményt, mely szentirányú feladatuk sikerének egyik biztos talizmánja és jövőendő előhaladásuk kulcsa volt...

A fejedelmi jóváhagyás, megerősítés is az alapítvány részére, melynek védő szárnyai alatt lettek biztosítva Rózsahegyben a piaristák, — ő fölsége VI. Károly császár, e néven III-dik magyar királytól, ki, a vallás szövétnekétől bevilágolt tudományosság terjesztését mindenkor honatyai szíven viselvén,¹⁾ Löwenburg gróf e szép tettét, tetemes áldozatát illően méltányolta²⁾ 1729-évi április hó 16-án,

¹⁾ V. ö. Katona Hist. Critica.

²⁾ A megerősítő oklevélben hangsúlyozva van, hogy ezen adományozás Isten dicsőségének emelésre, Szűz anyánk Máriának tiszteletére és az ifjuságnak isteni főlemben való nevelésére történt. V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. T. 1.

mely a köznapok sorából eseménynyé fejlődve, hazánk kulturájában minden időn át számottevő nappá lön, — megadatott . . .

Két nagy nemzeti érdeket elégite pedig ki e fejedelmi, kegyelmes jóváhagyás, és két irányban vala az messze kiható eredményeket fölmutatandó. — Az első nagyfontosságú érdek a középnevelés és oktatás kulturális érdeke, a másik a nemzeti érdek. — A középnevelés-oktatás kulturális érdekét azzal szolgálta e jóváhagyás, hogy a gymnasiumi képzést oly tágas téren, hol az addig még nem létezett, szentesítette, állandósította . . De rendkívüli nagyhorderejű lön a fejedelmi megerősítés nemzeti szempontból is . . Mert, ha valamely téren lehetséges csöndben, békésen a tiszta nemzeti szellemet ápolni, illetőleg fölköltöni: úgy e tér a közép-tanodák, melyek a nemzeti asszimilálásnak jelentős munkáját már mintegy be is fejezik.

A kikre valamely nehéz vállalat van bízva, azoknak nem kevés vigasztalást nyújt az, ha oly rokonszenvvel találkoznak, a milyent az igaz katolikusokban az ügy jelentősége és szentsége éleszt . . Másrészt különös saját-sága az istenességnek, hogy, jóllehet minden szép tulajdonát nélkülözhetetlen leple — az alázatosság alá rejti, mindazáltal a Provence lilimainak illatával bir; mely őt a távolból előfutárként megelőzi, s azt eredményezi, hogy elég hamar meglepően felfüdüztetik és közel-távol ismeretes leszén.²⁾

Látni lehele ezt az ugyanazon esztendőnek május hava 10-én, melyről, valaki az iskolák belbecsét, és az ezekből az emberiségre ömledező áldást méltányolni tudja,

²⁾ „Pii et honesti pulchritudo animos circumfundit et delinitos ad imitationem luminis et fulgoris sui rapit” vevé észre már az ókor széplelkű írója. V. ö. Sene. Benef. IV., 22.

el fogja ismerni, hogy ennél szebb alig derült föl Rózsahegy városának egén.

Ekkor érkeztek t. i., Krisztus tűzével a szivben, Krisztus keresztjével a kézben, meg itt az első kegyesrendiek . . Mily föltűnés nélküli igénytelenség külsejökön! Alig nézné ki belőlök a lelki kincsek azon dús bányáját, melyet keblökben hordanok, más, mint, a ki részese egyszersmind azon fensőbb adománynak; s mégis ők a társadalom java és sava,¹⁾ kikre, mivel bennök a szelidség keresettség nélkül, mélyen gyökerezett vallásos érzület tulozás nélkül, tudományos s a kor követelményeinek színvonalán álló lelkiműveltség mutogatni vágyás nélkül, a szerzetes életnek tisztán felfogott s gyakorlott szeretete nemtelen gyanusítás nélkül, az emberi gyarlóságok méltányos mérlegelése, megítélése szeretetlenség nélkül, — szóval a valódi műveltség kincsei tevék a tiszteletre méltó erénycsoportozatot, — ugyancsak kitüntető, mert a tisztelet, böcsülés és szeretet melegét sugárzó fogadtatás várt . . . Hiszen itt is a jők szivét annál, őszintébb örömmérszem lepte meg, mivel a kéjelegve szemlélt ezen megérkezésre, a jövőnek foszlékony homályából, a remény villant elő, mely a hitbuzgalmas s hazafias közművelődésnek, az erkölcsnemesítésben, is gazdag gyümölcsöt ígérő, annyira óhajtott föllendülését jelzi vala . . .

Régibbmondás, de az időre is szól: „Minden nagy kicsinyből ered“²⁾ Egy intézet zsöngé korában ismár a dolog természetéről fogva csak lassú léptekkel mehet előre, de, ha, jól lép, eleget haladt. — Leibnitznak³⁾ e tanító elve jutott eszünkbe iskolánk első működésének buvárlása közben. — Elejénte t. i., mivel még sem házuk, hol állandóan lakjanak, sem

¹⁾ V. ö. Máté 5, 13. — ²⁾ V. ö. Flumina magna vires parvis de fontibus orta. V. ö. Ovid. lib. de remed. Amor. — ³⁾ V. ö. De veris principiis.

iskolaépületek, hol tanítsanak, őseinknek nem vala, amazt a polgároktól ¹⁾ kik egyáltalán versenyezve igyekezének a piaristáknak, kik különben megszokták még a nélkülözéseket is Isten áldásának tekinteni, mély erőt kölcsönöz magasabb erények gyakorlására, — életgondjait megkönnyíteni, és mindazt nyújtani, a mi a szellemi közérdek javára irányuló tevékenységek sikerére szolgálhata, a — városházán nyervén ²⁾ az ezzel szomszédos épületnek, melyben addigelé oly zajtalanul folydogált az iparos munkálkodás, szerény falai között indult meg az igaz hivatásnak az utilitarismustól meg nem tévesztett működése.

¹⁾ A tót nép jókedvű, adakozó nép volt akkor is. Kebelében a vallásos eszmék hálás termékeny talajra találtak. A magasabb fokú askesis, a lélek fensőbb fegyelmezettsége azonban ismeretlen ország volt előtte. Tanulmányait természetes esze, józan gondolkodása póllá. Ezek segíték őt abban, hogy a körükben, Rózsahegyén, beillesztett szerény virágot, a piaristaságot, látván annak szívós kitartását, a nélkülözések, vihar ellen védekezését, rövid idő alatt még inkább bámulni, becsülni és megszeretni tudta. — Lehet, hogy, saját mostoha sorsa, mert e vidék szegény és elég terméketlen volt, nagyban hozzá járult, hogy mások bajai iránt érzékenyebb, részt vevőbb legyen. — Megoszlá a kereszténység bámulatos ereje által filléreit, kényszerüll szegénységének productumait az önkénytes szegénység bajnokaival. — Könyörüleltsége azután meg is termé gyümölcsét. A megajándékozottak csakhamar a rajtók könyörülők jötevőivé váltak. A jó szívvvel nyújtott pohárvíz jutalmát, az evangeliomi hőlcseseg isteni vigaszát tehát a vallásos tót nép már itt e földön beteljesedni látta. — A rózsahgyi piaristaház és vidékének lakói között ily módon rövid időn oly szoros viszony keletkezett, melyet csak a szülék s gyermekek szerető viszonyával lehet némiképen, megközelítőleg illusztrálni. V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. T. I.

²⁾ Itt is beteljesedvén a sz. alapítónak azon nyilatkozata: „Quando quidem scholarum exercitatio nostri instituti est, si pro eo, ac par est, in eo versati fuerimus, Deus non tantum subsidia ad victum, sed et ad habitationem necessaria suppedabit.“ V. ö. ep. 1629. 28. Julii.

Egy igénytelen hajlékban, mely a rózsahegyi középiskolának mintegy bölcsője lön, fogtak tehát elődeink egyelőre, az elemi tanoda és gymnasium között alig meghuzható határvonallal, oktatásához a növendékeknek, kiket gondos kézen vezetete a nevelés őrangyala; kik napról-napra jobban izlelék meg az elmét, fölvilágosító, a szívet föl-emelő tanokat s intelmeket, kik már egy-egy mélyebb pillantást is vetettek az embert bölcsébbé avatható alaptudományok és ismereteknek rejtekeibe, titkaiba . . .

Valamennyi rendtag megfontolta a lant ihletésének e szavait:

„Dimidium facti qui bene coepit habet“,¹⁾

még inkább pedig a rendalapítónak abbeli figyelmeztetését, hogy a legnagyobb gonddal s leereszkedő nyájassággal lássanak a növendékek elméje és szívének az igaz és igazságos szeretetében való képzéséhez,²⁾ — azért lelkek egész hevérel vőnek részt nagy kihatású tevékenységben, melyet még teljesen ki nem fejlett, hanem épen csak fejlődésnek indult értelmiség irányában alkalmazni lehet és kell, hogy a kezdetben oly nehéz feladatnak megoldását elősegítsék. — Mert nem kevesebb forgott szóban, mint az alakuló intézet böcsületének kivívása, a mennyiben az itt akkor igen nagy számú protestánsok ellentáborából olyféle jóslatok riasztgatták a figyelemre serkent közvéleményt, hogy a fiatal középiskola, melynek feje fölött, úgy mondogaták, Damokles kardja függ, saját tehetetlensége vagy a tanulók hiánya, illetőleg megfogyatkozása által sirjába, fog temetkezni mihamarább.

¹⁾ V. ö. Horat. ep. I. 2, 40 2.

²⁾ „Studeat unusquisque nostrum, quantum potest, se Deo praestare grutum, humiliando se, et parvulos erudiendo eo affectu, quo eos eruditurus esset, si Deum ipsum adstantem ac inspectantem cerneret, sive cum docet, sive cum rebus, quas docturus est, elaborandis, operam impendit.“ V. ö. Jos. Calas. ep. 1632. dec. 25.

A nemes czélú törekvéseket megáldá az ég ... Meg vala nyerve az első talpalatnyi föld, honnan megeredt az ily működés, mely szemre alig föltűnő kezdet volt, de következményei által nagyfontosságú lett, mert kiindulási pontja a további izmosodásnak, az itteni, valóságos szükséglet pótoló középiskola terén.

A bizalom és áldozatkészség tehát, mely a kegyesrendnek idetelepedését eszközölte, nem maradt eredmény nélkül; a bizalom s ragaszkodás hatotta át e város lakóit is; a viszonzó szeretet, a legjobb akarat, a legőszintébb igyekvés a hivatásszerű munkásságért hozta meg az eredményt ...

Az első gyarmat tagjai jól érezvén az isteni Mester, az Úr Jézus intelmének erejét: „Hagyjátok a kicsinyeket hozzám jöni“ ¹⁾ de sürgöltetve az alázatosság forró vágyától is, még az eddig elhanyagolt kicsinyeket is képezték.

E pár vonás is eléggé jelzi, mikép dicsőemlékű eleink tevékenységüket épen nem indták meg sippal-dobbal, meg levén győződve, hogy Isten művei nem úgy készülnek ... Egyszerűen, isteni lélelemmel²⁾ neveltek és oktattak is. — Hanem teljesült is rajtok az apostol szava: „Nem az emberi bölcsesség rábeszélő szavaival, de a szellem s erő bizonyításával.“³⁾

Nem állítjuk ezzel, hogy mindenben s mindenkinél meg lett a várt siker. Hiszen az evangeliomi mag is ahhoz ⁴⁾ képest hozott gyümölcsöt, a minő földbe esett az... Az elődeink által hintett magvakra is nemesak a termő talajok voltak

¹⁾ V. ö. Máté, 19, 14.

²⁾ Miként Kalasanzi rendeli: „Maiorem in modum commendo diligentiam circa scholas ut adolescentes cum litteris inbuantur, tum sancto Dei timore, noverintque magistri, si laboraverint propter purum Dei timorem, et in parvulorum cordibus vel unum gradum amoris Dei implantaverint, Deum ipsis centuplum restitutum esse“.

V. ö. ep. 1636. febr. 12. — ³⁾ I. Kor. 2, 4. — ⁴⁾ Luk. 8, 5—15.

meg, hanem a sziklák is, és azon tövisek, a melyek nem engedték gyökeret verni, ezek elfőjtötták a csemetét, a mely pedig már kikelt vala. — Azonban a legnagyobb részt illetőleg már egy rövid év bő és örvendetes tanúságot lón afelől, hogy szerte lehelt a jótékony művelődésnek áldásos munkája a szűkebb körben, szerényebb hatással bár, de lehatott a vidék ronáira, s fölhatott ugyanannak hérczeire, üdítő hármatul megtermékenyítve a tudás s erénysovár elméket, valamint kimutatá azt is, mily hiányt szüntetett meg a magyar nemzet méltó hálájára oly érdemes Löwenburg gróf e tanintézetnek, mely mintegy oázisként tűnik föl ezen, bár nyelvre nem magyar, de magyar szívvvel, magyar hazával összenőtt, fölvidéknek annyira tágas határai közt való létesítésével.

Ha az utas, Zólyom vármegyéből jöve, a Sturecz hegyen át Liptó felé halad, ott, hol a Vág völgyét, Liptónak, ezen festői hegyek által körülkerített, térséget először megpillantja, gyönyörű tájkép terül szemei előtt. — Lent a völgyben Rózsahegy város, mögötte a likavai várrom, oldalt a külön álló s hosszú orrként messzire elnyuló Baráthegy, mely végnélküli barlangjaiban a régiség-buvárok számára ismeretlen kincseket rejteget. ¹⁾ — E város kies fekvése s több folyó, köztök a tekergő Vágnak, összetalálkozásánál fogva a felső Magyarországnak nevezetes földrajzi helye, melyet a régiebb idő s így az igazság eszményi sugaraitól körülövedezett magyar példaszó balványa, a legnagyobb magyar királyok egyike s egyszersmind egyetlen igazi nemzeti királyunk, Korvin Mátyásnak, ki mint a művészet, tudomány és ipar lángeszű Maecenása is méltán világhírű volt, — kora szintén kereskedelmi focussá jelölt ki, — már azidétt nagy környéket központosított. — Jelentékeny számban sereglett tehát az új intézetbe a tanuló ifjúság.

¹⁾ V. ö. Kubinyi F. Hazánk.

Még a szomszéd megyékből is, miként az alapítónak nemes lelke előtt lebegett, küldték csakhamar iskolánkba, mely, mint a közművelődés vártája, egész Trencsén, illetőleg Zólyom megyéig kihatolt, — fiaikat a gondos szülék, egész bizalommal levén az atyai bánású és szerencsés módszerü piristák¹⁾ iránt, a kik hűn megőrizék hagyományos hivatásukat: hirdetve vallást és terjesztve az ismereteket, és a kettőt egymástól nem választva el soha, — iskolává a felnőttek iskolájává tevén a templomot, s templommá, a serdülök templomává az iskolát . . .

A fiatal tanintézetnek, bár munkásai szem előtt tarták: „Magna si vis moliri, a minimo iucipe“, első uyilatkozatai, mintegy prognosissai a majdan oly dús-eredményű mentori hivatásnak, — igazán bő áldással kecsegtetők . . . A mennyiben sajtóságos módon, csaknem varázsütésre, népesül meg az igénytelen hajlék, úgy, hogy száznál jóval többre rug már néhány hónap elteltével — a növendékek²⁾ létszáma³⁾ melyben némelyek már legénysorba mentek, kiket (20—20 évesek levén) a „férfiság nem gyáva moha is kivert“; kik-

¹⁾ „Quilibet magister sit diligens, seque discipuli sui ingenio accomenodet, non modo in perscribendo themate vernaculo, verum etiam lectionum explicatione. Ad haec discipulos omnes tractet benigne, ut agnoscant, se ex amino diligi, suumque profectum percipi. Hac ratione eos ad diligentiam in litterarum studio excitabit, multoque felicius ad Dei obsequium alliciet; id, quod apud Deum maximum nobis lucrum comparabit.“ V. ö. cp. 1630 16. sept.

²⁾ Kiket egyenlő vonzalommal karolnak vala föl, Niemayerrel azt tartva, hogy a fejlődés első évében alig lehet meghatározni, melyik gyermekben van azon szellemerő, mely egykoron az emberi társaságra nagyobb befolyással leszen. V. ö. Niemayer „Ginadzüge der Erziehung und des Unterrichtes.“ I. R. 384. I. — ³⁾ A tanulók följegyzése 1729. évben kezdődik rendszeresen s pontosan vezetve, kellően oda van jegyezve a név alá, honnan való, mily vallású, állapotú és korú a tanuló. — V. ö. Liber Iuventutis Rosenbergen-sis Schol. Piar. T. I.

nek azonban tanulékonyága valóban vigasztal teljes vala a nevelés-oktatás oly nagy gonddal járó mezeje üdvösen munkáló szerzeteseinek . . .

Az emberképző munka, mely minél intenzívebb akart lenni, serényen foly vala. — A tanári kart, mely nevelő-tanító is volt, a szó legnemesebb értelmében, őszinteség, lelkiismeretes tevékenység s buzgalma tanítványainak szerető atyjává avatták, s akkor még a mai sokféle alakosság nem szolgáltat akadályul, hogy a nevelő-tanító főképen arra ügyeljen, a mi a lélek és élet.¹⁾ Ha kellett, tanított, ha a szükség úgy hozta magával, fegyelmezett, ha tanítványainak figyelmét lankadni, ernyedni látta, az összhangzatos éneklést vette elő, és azzal szerzett magának s a növendékeknek is, kellemes szórakozás mellett, üdülést²⁾ a szó igaz jelentésében minden mindekben.³⁾

A tanulókat azután illetően eljárással szintén kitartó szorgalom és meleg érdeklődés jellemzi vala. — S ha a fát gyümölcséről, az iskola értékét is az életre s közművelődésre a gyümölcsöző hatásból lehet megismerni. — Rózsahegy első piaristái ezen tanügyi eljárása s fáradozásának gyümölcse csakhamar előállott, azon kölcsönös lelkesedés, a tanár s növendék egybevágó munkásságának sikere el nem maradhatván. — Nyomos bizonyosság tétetett erről, mint a húsvét után, mind pedig az év végén megejtett vizsgálatokon, melyeken az illetékesek nem is mulaszták vala el teljes megelégedésöknek kifejezést adni, kegyelettel magasztalván a bölcstapintató s ernyedetlen munkásságú oktatókat.

Csak e pár vonás is mennyire jelzi azt, hogy Löwen-

¹⁾ II. Kor. 3, 5.

²⁾ Megszínelve azt, mit Hongsten, dublini tanár, fölötte ajánl, ki, kiszámítván a kimerülés mértéket testi és szellemi munka következtében, arra figyelmeztet, hogy mily életveszélynek, tesz ki a gyermekeket, s mennyire gátolják testi és szellemi fejlődésökben, kik időnek előtte megerőltetik őket. — ³⁾ V. ö. Rom. 1, 14.

burg tehát hálás földbe jó magot vetett, a mely Isten malasztjával, mely minden szent ügynél titokszerűleg működik¹⁾ Rózsahegyen azonnal gyökeret vert. — A szerény kis csemete napról-napra nőtt, erősbödött, és lassan lombos fává fejlődött s gyarapodva mind nagyobb tért hódított, messze vidékeken is sz. Kalasanzinak a mások javára való törekvésben lankadatlan, önzetlen és szolgálatkész fiai által, kik őszinte vallásos buzgósággal, külső szereplés diadalaitól tartózkodva, egyedül élethivatásuk valódi célját, a szellemi gyarapodást és hiterkölsi megújulást tekinték mindenkor fő-főkötelességöknek . . .

Talán a közoktatás azonkori állapotának némi föl-derítése végett, meg műveltségtörténeti tekintetből sem lesz fölösleges alkalmilag itt egy pillantást vetni azon anyagra, melyre azidét a nevelés-tanítás kiterjedt. — Mó-dunkban áll ezt hiteles följegyzésekből²⁾ közölhetnünk.

A rózsahegy-i gymnasiumnak, melynek szervezete rövid időn kidomborul vala, tanfolyama hatosztályúvá (melyek-ből a négy alsót „scholae inferiores“, a két felsőt „scholae superiores = humaniores“ név alatt találjuk) növekedett föl, fölmenő rangfokozató következő részekkel: Az I. osztályt képezték az úgynevezett parvisták (maiores, minores, declinistae, minimistae és legentes csoportoatakkal). A II-ikat

¹⁾ I. Kor. 3, 6—7.

²⁾ Ezekből kivethető, hogy eleink, hivatási pályájukon a hazai közoktatásügynek minél hasznosabb szolgálatot teendők, azon tanulmányokra fordították a legfőbb figyelmet, melyeket a kegyesrend dicső alapítója kiváltképen ajánlott volt szerzete tagjainak nemcsak a rend alapszabályaiban, (V. ö. Constit. Schol. Piar. P. II. C. 9.) hanem az egyesekhez intézett buzdító leveleiben is t. i. a jellemképző valláserkölsi oktatás mellett az értelem fejlesztését leghathatosabban eszközlő nyelvtani és számtani jó alapvetésre, természetesen aránylag fokozatos tovább fejlesztéssel. — V. ö. Jos. Calas. ep. 1640. Jun. 23. és 1643. octob. 3.

a principisták. — E két osztály „classes infimae = rudimenta“ néven is előfordul. A III-ik osztályba tartoztak a grammatisták. — E három nyelvészeti osztályllyal az volt a cél, hogy, ha az iskoláztatást abba is hagyatják a szülék gyermekeikkel, azoknak elvégeztével, mint leendő polgárok, oly elemi ismereteknek jussanak birtokába, melyek társadalmi életökben hasznos kísérőül és segítségül szolgáljanak nekik. — A kik pedig iskoláikat tovább akarták folytatni, a IV-dik osztályba vagyis a syntaxisba léptek föl. Az V-ikbe jártak a poéták, és a VI-ikba a rhetorok arithmetikusok¹⁾ csoportjával.

A tanításnak anyaga és iránya szabatosan vala kitűzve minden osztályban, melyeknek felsőbbjében már előkerültek az ó-klassikai irodalom drága gyöngyei, általán hirdették Cicero és Tacitusnak nyelvén Isten s a hon-szerelmet, csepegtették a fiatal szívekbe. Vergilius s Horatius lantján zengő igaz, szép és jó iránt való lelkesedést, rámutatván mindig az igazság, szépség s jóság tökélyesebb, mert keresztény, eszméire. — És ugyan a tanításterv alapján valamennyi osztályban a latin nyelv volt a főtanulmány, egyszersmind közlönye a tantárgyaknak,²⁾ melyek a hittan, magyar nyelv, Magyarország s a szomszéd tartományok földrajza, az ég, földtekék, földabroszok magyarázata, az assyriai, persa, görög, római birodalom, továbbá a kereszténység öt első századának és Magyarország történelme s egyháztörténet voltak.

1) A számvetés tanítását sürgetve a rendalapító, előrelátó szellemmel, a többi közt így szól: „Arithmetica, quae progressu temporis in magna aestimatione futura est. — docere in ordine nostro maximi est meriti.“ V. ö. epist. 1634. 3. octobr.

2) Quae, mint egyik utasítás megjegyzi, ut magis, magisque intelligent adolescentes, patria potissimum lingua proponantur. — V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. T. 1.

„Nyelvében él minden nép“, így szól az általános irányeszme. Az iránytűje a népek nemzetiségi ösztönének s közérületének. — Nélküle nemzeti életerő s történeti mult nincsen. Ha ez irányeszme bele élte magát a nemzet testébe, nem fog hódolni idegen nemzetiségi rajongásoknak. — Az utódokra mint szent palládiumot, hagyták történeti heroszaink a nyelvet. — Nem is kell mondanunk, hogy mindezt így felfogó eleink, ha a tanyelv latin volt is, nem hagyták figyelmen kívül honi nyelvünket sem.

Továbbá az azra hajlammal biró jobb növendékek zene és énekből is nyerhettek oktatást, illetőleg velők a mértani s építészeti rajzolás elemeit, valamint a kísérletekkel szemléltető természettant is megkedveltették s általában, a nyilvános élet terén oly szükséges szónoklatban gyakorlati úton, képeztettek. — Egyáltalán ugyanis azon volt középiskolának, hogy az ifju benne mindenek előtt a házi nevelés fejlesztését, fokozását nyerje el a főbb tudományok alapismereteiben . . .

Nem csekély buzdításul szolgált pedig őseinknek ilyen eljárásukban azon örvendetes tudomás, miszerint azt sok mélyebben gondolkodó paedagogus, alapos meggyőződés nyomán, helyeslőleg, sőt dicsérettel emelé ki, azon kijelentéssel, hogy koránsem a positiv tudás mennyiségének szaporítása a végcélja a középső iskolának, hanem az, hogy a tanulót szoktassa idealis célok felé való törekedésre is, hogy előtte az emberiségnek eszményi kincseit kitarja, és arra is szoktassa, hogy szellemi erejét képesítse a következő szaktanulmányok, illetőleg hivatalnak bonyolult problémáit felfoghatni és megoldhatni . . .

Eleink a lehető legbiztosabb alapra igyekeztek építeni. — Azért hetenkint 3—4. órában előkerülő hitoktatásra kiváló súlyt fektettek, hogy ott tanulja meg a növendék, mi a nemes, mi a szent, ott sajátítsa el a lelkesedést a

főnséges és a moralisan tiszta ügyeként, ott emelkedjék szive ég felé.

Más részt a nyelvtudományok kezelésében inkább praktikus módszert¹⁾ alkalmaztak a magyar, latin s görög nyelvben egyaránt.

E célból rendtársaink, kik a közművelődést a katholicismus szellemében szolgálták, annak mindent bíró szeretetével, annak kitartó erejével, annak elmét termékenyítő s lelket üdvözítő igazságaival, — minden lehető megtettek, hogy a tanórák a legpontosabban be legyenek töltve, a tananyag érthetően föl legyen dolgozva, hogy az ildomos kedélyességgel s módszeresen előadottak czélszerű ismétlése s a tanulók öntevékenységének ösztönzése által az oktatás minél eredményesebb legyen.

Azonban fordítsuk immár tekintetünket, azon időnek papírra került hagyományai nyomán, a rövid s kevés szabály mellett főnyomatékot a példákkal való fölvilágosításra, folytonos gyakorlatra helyező tanítás-módra s általán a berendezésre, mely akkor a piarista-iskolákban divott.

A gymnasium rendeltetését eleink, kiknek paedagogiája fővonása volt a humanitás, a jóság a tanítványokkal szemben,²⁾ igen helyesen fogták föl. Első megdönthetetlen célja volt szerintök: az erkölesi nevelés és a nemesebb hajlamoknak fokozatos emelése; előkészülés arra, hogy

¹⁾ Megemlékezve Senecaról, ki mondja: „Homines amplius oculis, quam auribus credunt. — Longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla. Plato plus e moribus, quam verbis Socratis traxit. V. ö. cp. 6 és sz. Agostonra szavaira: „Bonorum ingeniorum insignis est indoles in verbis verum amare. non verba, quid enim prodest clavis aurea, si aperire, quod volumus, non potest? numquid obest lignea. si hoc potest? quando nihil quaerimus. nisi patere, quod clausum est.“ V. ö. Serm. 23. iri Psalm. 72.

²⁾ V. ö. Const. Cleric. Reg. Paub. M. D. Schol. Piar. 72. 1.

majdan munkájával kenyerét megkeresse a növendék; általános műveltség és evvel együtt alaposság az egyetemi tanulmányokra.

Ezen három pont lebegett mindig szemök előtt, miként a következőkből a figyelő könnyen észreveheti.

Reggeli 6 $\frac{1}{2}$ -kor elsőt (primust) csöngettek az iskolában, másodikatj 7 órakor, melyre délelőtt harmadfél óráig tartó előadás következett. 9 $\frac{1}{2}$ -kor az ifjuság, a tanárok vezetése mellett¹⁾ a templomba ment szentmisére.

Délután az első csöngetés 1 $\frac{1}{2}$ órakor, a második 2 órakor volt, majd az előadás 4-ig folyt, a midőn legtöbbször litania kezdődött. — Az utolsó óranegyed minden délután a hitelmzése vala. — Vasárnaponkint szentmise előtt az alsóbb osztályok olvasót (rosarium Mariale) imádkoztak, és a felsőbbek a szentek életrajzát olvasták, mindannyian a felügyelő tanárnak jelenlétében s irányadásával; az isteni tiszteletet pedig hitszónoklat követte. — Minden hónapban gyóntak s áldoztak az ifjak, kiknek számára, az isteni félelemben s a religio ihlette élet-elvekben való megszilárdításukra szervezett, vallásos gyülekezetek, mint a Szentháromság és Mária-társulatok²⁾ voltak. — Ugyanezen ajtatos társulatok gondoskodtak egyszersmind azoknak, kiktől a sors jobb kezét megvonta — a szegényebb, jóra való növendékeknek, hogy annál biztosabban jöhessenek az ismeret és erény kincseinek birtokába, — író s tan-

¹⁾ Követve Kalasanzi szavait: „Qui in animis adolescentulorum profectum facere desiderat, magno fervore et demissione gratiam hanc a Deo flagitare debet; qui enim in se ipso fervorem et Dei amorem non habet, aliis eum accommodare nequaquam potest. Quamobrem peculiarem hanc gratiam quotidie . . . in missae sacrificio petere studeat, ut in adolescentibus scholas nostras frequentatibus debitum fructum facere valeat.“ V. ö. ep. 1536. 13. Maii.

²⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. Tom. I.

szerekkel ellátása, sőt még élelmezése felől is; mert tagjaik sorában a megye önhivatalnokai és értelmiség kiváló egyénei, mint intézeteink egykori tanulói is előfordultak. — A heti szünet, csütörtök egész nap s kedden délután volt. — Az iskolaév novemberhó 6-án vette kezdetét és szeptember 8-án végződött. Bizonyítványt csak azok kaptak, kik a tanítézetből eltávozni akartak. Az illetén tanjegyek nélkül való bizonyítványra annyit jegyeztek meg, hogy az ifju, a tanintézetet elhagyni szándékozván, milyen magaviseletet tanusított, melyik osztályt végezte és a következőbe bárhol fölvehető. — A többiek osztályzását, miután az igazgató ünnepélyes szózatot intézett a tanuló-ifjúsághoz, melyben a szünnapok értékesítését, a böcsületes magaviseletet, szülék, jótevők s az idősebbek tiszteletét kötélkére — a legöregebb tanár olvasta föl a tanév végén a „Quod felix, faustum, fortunatumque sit rei litterariae studiisque nostri gymnasii alumnis!“ jelmondat előrebecsálásával.

Tandíjt nem követeltek, s *familiatio* néven némi csekélységet fizettek a jobb móduak az iskolák söprése, tisztán tartása s fütésének költségeire . . .

A római kornak egyik kiváló tekintélyű írója¹⁾ azt mondja, hogy az elméleti szabályok magokban véve nem vezetnek célra, és, ha azokhoz a gyakorlat nem járul, tökéletes szónokká általok senki sem váltatik. — Ezért kívánta már eleink iskolai szervezete is, hogy az elméleti tanuláshoz csatoltassék hozzá a gyakorlati is az önmunkás-ság ébresztése által. — Ennek következtében lön az, hogy a rózsahegyí gymnasium első időszakának tanárkara is a tanítottaknak nem gépies beszoktatására igyekezett, nem a száznak és pusztá emlékezésnek tanított, hanem folyvást azon volt, hogy minden tanosztály növendékeit, kit-kit

¹⁾ V. ö. Cic. Acaed. Quaest. IV., 7.

korához, képzettségi fokozatához képest, — a maga körében öngondolkodásra, a hallottaknak önálló feldolgozására serkentse, szoktassa, a tovább való tanulmányozásra nekik módot és ösztönt szolgáltatasson. Hisz a ki csak mindig járszalagon vezetetik, az félénk, bátortalan, önbizalmatlanná válik.

Meglehetős ok van erről körülményesen is emlékezni. Azért jó lesz e helyütt, már most végig néznünk, hogy őseink gyakorlatias tanítási eljárásáról még inkább tájékozást szerezzünk, — egy napi előadást a középső osztályban.

Lépjünk be a IV-ik osztályba, a syntaxisba, júniushó elején, szombaton reggel, a második csöngetés előtt valamivel. — Ekkor már helyét elfoglalta, az, a ki nem csupán tanár, de tanító volt a szó legigazibb értelmében; kinek előadása alapos, világos, beható, részletes, vonzó, vizsgálati módja mindig vezető, irányzó, ismét és újabban oktató vala; ki nem feledte soha, hogy középtanoda, és nem egyetemi széken ül; ki mindig azt tartván szem előtt, hogy nem hallgatók, hanem tanítványok ülnek előtte, nem tévesztette el soha a követelések azon mértékét, melyet a még teljesen ki nem fejlett, hanem épen csak fejlődésnek indul, magasabb értelmiség irányában alkalmaznia lehet és kell... Vele szemben pedig minden padban, hat-hat gyermek ült. Oldalvást üresen áll az úgynevezett barathrum (szégyenpad), melynek megiehet, hogy még ma fog akadni vendége...

Jobbján a tanárnak van a nagy fatábla, feje fölött magasabban a sz. rendalapító, Kalasanzinak képe, míg alább egy keretben a legjobb tanulók nevei, mint Academicusok-éi szerepelnek. — És ugyan felül rector Academiae, oldalt két consultor és alúl a secretarius, a többi lefelé sorban írva.

Maga az iskola két harczó táborra van osztva, t. i. rómaiak és karthagóiakéra . . .

Az oldalfalon szemben két tábla függ, melynek egyikén aranyos betűkkel fénylik: „Vivant Romani“, míg a másik szomorú hátlapját mutatja. — Nem jól vitézkedtek a mult héten a Carthaginienses . . . Az első padban legszélről ül az első eminens, princeps (scholae) Romanorum a pad másik végén pedig aemulusa (versenytársa) foglal helyet a „Carthaginiensium princeps“. Közben mindkét tábor két-két censora¹⁾ argos-szemekkel őrökdi a felelésnél netán ejtett hibáknak számára. — A padok szélein ülnek a táborok schedatorai, decurio²⁾ tizedes ranggal, kiknek kötelessége a fel, illetőleg egész pad ifjait, reggel és délután, óra előtt, a föladatakból kikérdezni, „scit“ vagy „nescit“ tel

1) Mindegyik tábornak megvoltak az ő saját hivatalnokai: a consul, a censorok, a quaestorok, aedilisek, tribunusok, decuriok. V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. Tom. I.

2) Gymnasiumunk egész tanfolyamában a tanítás ellenőrzésének czéljából osztályát a tanár decuriákra tagolá, és a jobb tanulókat kiszemelvén, ezeket decurióknak nevezte. A decuriók kötelessége volt a fölvi g y á z á s u k alá rendelt tanulókkal a leczkét fölmondadni, az írásbeli dolgozatokat összeszedni s arra reudelt füzetekbe (scheda) hejegyezni, hogy leczkéje fölmondásában ki hány hibát követelt el, vagy a kinek nem volt írásbeli dolgozata . . . A decuriók fölött pedig állottak a jobb tanulókból választott censorok, vagy praetorok, a kik megint a decuriókat kérdezték ki leczkéjükből. Mindannyinak élén állott a fődecurio, a princeps scholae (Romanus, illetőleg Carthaginiensis), az osztály legjobb tanulója, a ki fölgyelt a tanulók pontos megjelenésére, magaviseletére, az iskolában a csöndre, és, hogy nagyobb tekintéllyel birjon, szabadalma volt a tanár jóváhagyásával az igazgatónál (scholarum praefectusnál) is közbenjárni könnyebb büntetések elengedéseért. — Csakis ily beosztás mellett volt képes egy tanár több, néha két osztálynak, tanulóival is oly rövid időn boldogulni, mert, mihelyt átnézte a schedát, meg a decuriók s praetorok jelentéseit vette, tisztán látta, hogyan felelnek meg a tanulók azon napi kötelességöknek . . .

jelezni a schedán, és alul a hibák számát is beírni. — Tudni való, hogy a scheda alatt csak is a közlegény állott minden nap. — Szombaton¹⁾ vagy általában nagyobb tananyag ismétlésekor versenyidő van, midőn a tanár táblára írja a két nagy „O“-t azaz „Omnes“-t, vagy „eruptio“-t, a két princeps-t ő maga vevén vizsgálat alá, azok pedig a censorokat, majd megint ezek a decuriókat . . .

Miként mindig ugyan, de különösen ilyenkor nem ismert a tanár tanítványainak körében fáradalmat, és mint gondos, lelkiismeretes nevelő kifogyhatatlan volt a türelemben . . . Jóakaró lelkesítésével és szeretetteljes bátoritással törekedett a növendékeket munkásságra szoktatni, és bennök a tudományok iránt vágyat ébreszteni s azt ápolni. — Itt is nem eltanult, rideg paedagogiai elvek, hanem ugyanazon gyöngéd jó sziv, melynek szelidi jellege, mint a kristálytiszta Kalasanz-i-forrásból élő piaristának életén, egész lelkületén és minden körülmény közt föltalálható volt.

Csöngetnek.

A tanár, ki folyvást szem előtt tartotta, hogy szerzetes tanári s papi hivatása feladatának csak úgy felelhet meg, ha nem szűnik meg példájával²⁾ emelni s buzdítani tanítványainak szivét az áhitat és tiszta erkölcsök követésére, — és a tanulók keresztet vetnek s együttesen buzgón könyörögnek, mint a rend sz. alapítója kívánja,³⁾ Istenhez, hogy cselekedeteiket sugallatával előzze meg, segélyével támogassa, gyámolítsa, miszerint minden imájuk, mely hozzá száll, minden munkájuk, mely dicsőségének emelésére szen-

¹⁾ Kiteszik a következő följegyzésből: „Viguit in hoc (Rosenbergensi) gymnasio, si unquam alias, die certe sabbathi magna studiorum aemulatio.

²⁾ Tudván, hogy „Verbi Dei imanis est forinsecus praedicator, qui non est intus auditor.“ V. ö. S. Aug. Serm. 179.

³⁾ Studeant magistri discipulos ad veram pietatem inducere, qui instituti nostri praecipuus scopus est.“ V. ö. ep. 1633. 13. Aug.

telve van, tőle, mint fertőzetlen tiszta forrásból, vegye kezdetét s kegyelméből istápolva végződjék. — Majd az első napon föladott házi fordítást beszedik a decuriók, és, míg a tanár ezeket átfutja s hibáikat aláhuzza, befejezik a kikérdezést és rendezik schedájukat, melyeket azután átnéz a tanár. — Ezzel telik el naponkint egy óranegyed, s utána Cicero ad Atticum familiaris levelét elemezi a tanár, foglalkoztatva az összes növendékeket nyelv és mondattanilag. — Félórái magyarázás után egy negyedig még a gyakorlatban elkövetett hibákat kijavíttatja az egész osztályllyal.

A második órának első felében Ovidius egy elegiáját ismerteti tüzetesen s verstanilag, majd a költői kifejezésekre hívja föl az ifjak figyelmét, s közönséges szavakkal adja vissza, majd a mythologiai dolgokat értelmezi . . .

A következő félórát a grammatikára szenteli, és a részesülők használatánál a magyar és latin mondatfűzés közötti eltérést magyarázza.

Az utolsó két óranegyed pedig a (concertatio) vetélykedése.

Fölhi t. i. a tanár egy római decuriót, s ezzel együtt jő a cathedra elé a vetélytárs (aemulus)¹⁾ a karthagói. Most ez ifjak fölváltva egész heti leczkékből kérdezik egymást, fogós kérdések által s rövid velős mondatok szabatos

¹⁾ A két táborban a legalsóbb közemberig mindegyiknek volt egy-egy vetélytársa. A római consulnak vetélytársa a karthagói consul, a római censoroknak a karthagói censorok . . . a római közlegénynek a neki megfelelő tehetségű és szorgalmú karthagói közlegény. — Valahányszor tehát a versenyidőben a tanár valakit felelésre szólított, azonnal fölkel az ellentábori vetélytárs is. és, ha a leczkében vagy a kérdésekre adandó feleletekben az egyik hibát tett, a másik legott kijavított a. hibát, a mely nem csak az egyesnek, hanem az egész tábornak beszámíttatott. A tábor ellenőrző levén, épen nem nézte közönyösen, hogy tagjai miként tanultak, és így mindenkinek érdekében volt, hogy lehető legjobban tudja leczkáját . . .

fordításával akarván zavarba hozni az ellenfélt. — Jaj, ha elhibázott valamit; mert vetélytársának „errasti“-ja rögtön észretérite, mialatt, az egész tábor ellenőrzése mellett, a négy censor nagy ügyelettel folytonosan jegyezvén, ugyancsak rója vala hibáit.

Sokszor egész kis csata fejlődik a két fél között; járja meg járja ám az: „errasti“ „ostende errorem“ és a „corrige!“

Hányszor fakad a sarokba szorított keserves sirásra, midőn aemulusának átadja a tizenhatod rész iven írott; „ergo victus sum“-ot.

Mindez váltig mutatja, mily élet s mozgás volt az iskolában. — Az érdeklődés a kötelesség iránt lehetőleg föl vala ébresztve. Azon kívül a növendéknek is szenvedélyei, a hevesség, néha tulságos beesvágy, csakhamar elárulta magát, és a figyelmes tanárnak alkalmat szolgáltatott, hogy a fiatalnak hibáit tanulmányozza, zabolázza és javítsa...

Pár perczel 9¹/₂ előtt sorba állanak az ifjak nagyság szerint, és elindulnak a templomba, hol a sz. mise alatt saját énekkaruk vala.

Délután az első órában nyilvánosan fölmondják az egész héten tanultakat; a következőnek első fele pedig katechismussal telik el, a másodikban megint versenyeznek.¹⁾

Nagyobb időközökben az egész tábor hibáit összegezték, győzelmét kimondták. — Még ugyanazon táborbeliek között is lehetett verseny. Mert, hogy ki legyen consul a táborban vagy censor... azt egyedül az érdem döntötte el. — Az alsóbb hivatalnokok ellen minden közlegény versenyezhetvén, kihivta az illetőt, és, ha legyőzte azt, jutalmul elfoglalta helyét és hivatalos teendőjét. De a ki a felsőbb rangú hivatalnokkal versenyzett, annak már legalább decuriónak kelle lennie... A consul pedig csak úgy volt méltóságától megfosztható, ha valaki őt három külön versenyben győzte le. V. ö. Hist. Dom. Rós. Schol. Piar. Tom. I.

¹⁾ Erre nézve mondja sz. Kalasanzi: „Magister det operam, ut discipuli aemulatione potius, quam castigatione inducantur.“ V. ö. epist. 1622. 30. Aug.

3¹/₄ óraker a tanárnak: „Componite libros!“ szavára rendbe hozzák könyveiket s egyéb iskolaszereiket a tanulók, és többnyire minden szombaton, olykor pénteken, az utolsó fél órát atyai intelmek és útbaigazitások töltik be. —

A tanár, mint gyermekeinek lelkiismeretesen gondos nevelője, ily alkalommal az egész hét leforgása alatt előfordult helytelenségekért feddi az illetőket; ¹⁾ majd a szülék, testvérek, király, haza, szülőföldjök, előljáróik vagy az öregebbek s érdemesbek iránt tartozó kötelmek s tiszteltről, majd külső szerény, tiszta viseletről az ifjaknak serkentő és szivemelő példákban beszél...

Az intelem végeztével kikérdezi tanítványait a hallotakból, mi közben a censorok összeszámítják az egyes táboroknak egész heti hibáit, s a vesztés fél aranyos táblája hátlapra fordítatik; a győztes „princeps“ pedig kiszabja a levert tábornak büntetését, mely vagy egy fejezet (caput) fordítása, vagy valamely kisebb elegia megtanulásából áll, s a következő hét első órájában mindegyik vesztés köteles vetélytársának azt bemutatni, illetőleg fölmondani. — Ki felelés alkalmával sok hibát ejtett, annak ugyancsak van mit hallgatni társaitól.

Minden héten van ugyan az iskola és házi gyakorlat, de az egész ifjúságnak elhelyezése dolgozat szerint havonkint történik. — Minthogy pedig eleink azon öntudattal láttak mindig hivatásos föladatakhoz, melylyel az igaz keresztény jót tenni

1) Kitészik innét is, hogy a viszony, mely az intézet egy-egy osztályának helyes és eszélyes vezelője, oktatója és a növendékek között létezett, leginkább hasonlít a szülő s gyermek, a jóakaró barát, méltányos nevelő s nyílt szívé tanítvány egymáshoz való benső viszonyhoz... Hisz a növendékek belsejének teljes kiismerése az alap a szellemerkölcsi képzésnél, melyre építeni szabad. A külsőséggel kendőzött, rejtélyeket ápoló szivek homokjában minden jóakarató építési terv romhalmazzá dől össze.

tartozik, t. i. hogy Isten nélkül mire sem képes, ha csak az ő áldása nem kíséri működését, vagy is a nemzetek apostola szerint: „Mivel sem a ki ültet, valami, sem a ki öntöz, hanem a ki növekedést ad, az Isten minden“,¹⁾ azért négy órakor áhítat-gyakorlatra, a bold. Szűznek, kinek tiszteletét oly melegen ajánlá Kalasanzi²⁾ loretoi litaniájára, illetőleg imáadására annak mentek, ki szünet nélkül velünk lakik a legfőnségesebb Oltáriszentségben és csupa szeretet s barátsággal hívogat magához mondván: „Venite omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos“³⁾ — Szünnapokon az akademikusok két-két órán át külön tanulgattak, részint, hogy az ismeretekben megelőzzék társaikat, részint, hogy, amazokat újra elővéve jobban áthassák.

Ezek között gyakrabban még pár beszédek, pásztorjátékok (ecloga), kisebb szindarabok is, melyeknek tárgyai a szentírásból, vagy az ó-korból, majd a honi történetekből voltak véve⁴⁾ osztattak ki a tanár által. — Ha a nyilvános vizsgálatok és más ünnepélyességek alkalmával adják vala elő azokat az ifjak, megfelelő szinpadi öltözetben jelenének meg, egyébképen csak jelmez nélkül játszottak.

Magától értetik, hogy a többi osztályok beintézése is, némi eltéréssel, ilyen volt; csupán s egyedül a poeták és rhetorok iskoláinak falát díszíték egy-egy jobb költemények, beszédek csinosan leírva, olykor tiszteséges rajzokkal ékítve a jelesebb tanulóktól, majd egy anagramma, fölirat, sirvers, alkalmi óda, búdul (elegia) s tréfás gúnyirat . . .

¹⁾ V. ö. I. Kor. 3, 7. — ²⁾ Studeat quilibet magister discipulis omnibus instillare devotionem erga Virginem purissimam, eamque cumprimis ipse colat, quo fiet, ut et peculiare effectus, praesertim in occasione tentationis, experturus sit.“ V. ö. ep. 1632. 26. Nov. — ³⁾ V. ö. Mát. 11, 28. — ⁴⁾ V. ö. Liber Iuvent. Ros. Schol. Piar.

Mivel a fiatal esemete, hogy a rá zuduló széllel, viharral megküzdhessen, védő támaszra szorul: akként a tanuló növendéknek is, hogy, ha tétováz, határozott irányt vehessen; hogy, ha gyöngé, megerősíttessék, és így az alkalmmal föl-fölmerülő nehézségeken diadalmaskodjék, a balra tévesztő körülményeknek áldozatul ne essék, állandó útbaigazítóra, szabályozóra van szüksége.

Az idegrontó magolás s túlterheltetés helyett az éltrevaló nevelés-tanítás, melynél fölötte lelkesítőleg halott sz. Kalasanzinak azon mondása, hogy, a jóra való nevelő-oktató Jézus-Krisztus helyettesítője,¹⁾ levén intézetünk föladata, ez okon a fiatalok erkölcsi, tanulmányi s társadalmi kötelességeit és viszonyait oly iskolai törvények szabályozták, melyeknek értelmében a teendők s elhagyandók, a hozzájuk kapcsolt sanctiókkal együtt, kijelölvék.

Eleink, t. i. soha sem feledték azt, hogy el kell oszlatniok a tudományok szövétnekével a tudatlanság, sötétségét, útját állaniok, az igazság kalauzolása mellett, a tévedésnek, megutáltatniok az erkölcsi jó megszerettetése által a bünt, szóval tanítás, nevelés útján odahatniok, hogy minél mélyebben verjen gyökeret az ifjú lelkekben a meggyőződés, miszerint, ha igaz is, hogy az Istentől származó „minden jó között egyik legfőbb jó az értelem,“ de az is igaz hogy:

„Sorsunk mindannyiunknak, hogy tévedhetünk,
De a ki téved, nem lesz az boldogtalan,
Ha bűnbánólag helyre hozza a hibát,
S bűnéhez önfejlőleg nem ragaszkodik.“²⁾

Ehhez képest a tanuló-ifjúságnak saját és közvetellen

¹⁾ „Accuratus recogitantes apud animum suum Christum Jesum illud, quod uni pauperi puero praestatur, recipere, tamquam sibi praestitum, — maiorem solertiam adhibituos esse.“ V. ö. ep. 1635. 15. Sept. -- ²⁾ V. ö. Sophokl. Antigone 44, 1.

törvényhatósága a tanártestület vala, melynek, mindenkivel megszivleltetni akarván Hippó nagy püspöke e szavait: „Magnum compendium in obedientia,“ — azon szellem volt állandóan vezérlángja, melyet örökül szent alapítójától vön. — Az ilyen iskolai törvények, melyek a reggeli 5. órai fölkeléstől az esti 9. órai lefekvésig az egész napi teendőket fölölelték, a gymnasiumi növendékséget kivétel nélkül egyaránt kötelezték; és pedig, mivel elődeink azon humanisztikus irányban neveltek, mely eszményét az Úr félelmében,¹⁾ jelesül az emberré lett Istenben, találja, ama törvények értelme s erejénél fogva, mi az erkölcsi s tudományos tökélyesedés előmozdításához, járult, mulaszthatatlanul parancsolták, és minden, mi azt netán akadályozta, igazán levén a mélyelméjű irónak, ki úgy szól:

„Errantem puerum, quisquis non corrigit, odit“²⁾ — szigorúan el volt tiltva. — Hogy már annál élénkebb emlékezetben álljanak e törvények s fegyelmi szabályok, melyeknek szerkesztésében ügyelet volt a venusiai költőnek e figyelmeztetésére:

„Quidquid praecipies, esto brevis, ut cito dicta

Percipiant animi dociles, teneantque fideles“³⁾

minden tanév úgy téli, mint nyári felének kezdetén, időszerte intó és buzdító szavaknak kíséretében, egész terjedelemben fölolvasta azokat, a tanárkar jelenlétében, az igazgató, mint óvó szellem, — kezében a vallás öröklángú fáklyájával, megvilágítva az ifjuság előtt a bűnök tátongó örvényeit és veszélyeit, hogy az által visszatartsa, — föl-

¹⁾ Melyet Kalasanzi így jellemez: „Timor Domini, qui est principium sapientiae, in eo positus est, ut semper simus vigilantes, nequid admittamus. quo Deus offendatur, cumque ex natura nostra adeo simus fragiles, ideo beatus esse dicitur, qui semper est pavidus. Atque hoc nos et ipsi sentire, et discipulis assidue inculcare debemus.“ V. ö. ep. 1632. 18. Dec. — ²⁾ V. ö. Muretus. -- ³⁾ V. ö. Horat. A. Poet. 335.

tárva más részről az erények útját, diadalát, fényét, hogy őket oda vezesse, velök megszerettesse.¹⁾ — A tanárok azután ezek nyomán éjjel-nappal örködének szent alapítójuk kívánatahoz képest²⁾ a tanulók erkölcsé és szorgalma fölött, folytonos összeköttetésben a szüléssel s gazdákkal, újra meg újra meglátogatván tanítványaikat lakásaikon, és a lángeszű költő mondását követve:

„Principiis obsta! Sero medicina paratur,
Cum nula per longas convaluere moras“³⁾

legsecskélyebb gyanúra megkészszerézvén éberségöket úgy annyira, hogy az ilyeneket még éjnek idején is fölke-
resik vala.

A tanári szeretet, mely nem engedi, hogy a tanoda javító fegyháznak tekintessék, mint atyát s fiút kapcsolta egybe eleinket és növendékeiket: a türelem a foglalkozások iránt türelmesekké tette őket is azok kiépítésében; a kitartással vett munka kitartást szült azután a fiatal tanulóknak is, hogy fejlődésök, szívnemesedésök biztosíttassék. — Ehhez képest a fegyelmezés főelveül tartották, hogy tekintélylyel s nem büntetésekkel kell az ifjúságot kormányozni, s azért a jutalmak, kitüntetések vagy ezek megvonása képezék a fegyelmi eszközöket itt, a büntetéseknel ismét, melyek szóbeli figyelmeztetés s intésekből állanak, alapelv: el nem hirtelenkedni semmit, csak bebizonyított vétkeket büntetni; a testi fenyegetést ritkábban, midőn a többszörös korholás hasztalan volt, és akkor is más által alkalmazni. — A kizárás csupán a legvégső esetben, s mindig az igazgató jóváhagyásával történt, miként sz. Ka-

¹⁾ „In adiuvandis discipulis nulli parcendum est labori, ac praesertim in illis, qui a via reclusi dellexerunt, ut ad eam revocentur.“
V. ö. Joseph. Cal. epist. 1626. 14. Januar. — ²⁾ V. ö. Constit. CC. RR. Schol. Piar. — ³⁾ V. ö. Ovid. lib. Rem. Am. 91, 42.

lasanzi akarja¹⁾ és okul szolgáltak rá az iskolák gyakori igazolatlan kerülése, és a romlottságnak oly foka, melyen már egyéb büntetés nem javíthatott, meg az illetőnek közbotrányt okozó otléte, a többire mételyező hatása a klasszikus író szavai szerint:

»Cuncta prius tentanda, sed immedicabile vulnus
Ense recidendum est, ne pars sincera trahatur.«²⁾

A töredelem szentségéhez kéthetenként járultak, és ugyanannyiszor vevék magokhoz az Isten bárányát is³⁾).

Hú vázlatát adván már a tudományok és a velők összeolvadt vallásos nevelés lelkiismeretes kezelésének a rózsahegygy gymnasium első időszakában, illik, hogy a tanulmányi sikernek nagyobb biztosítására a piaristarendnél,⁴⁾ mely a valódi mentort megillető igaz hivatás tudatát s eljárást, főleg a legkiválóbb elméknek századok elismerése által tekintélyesült elveiben kereste, — használatos egyéb eszközökről s módokról, — habár csak fővonalokban is, emlékezzünk.

Ilyenek voltak a gymnasium egész tanfolyamában:
a) egy-egy osztálynak szakaszokra való tagolása, mely a fölügyázást, fegyelem-kezelést és a növendékek kiismerését fölölte megkönnyítette, b) az egy-egy héten tárgyalatnak áttekintését követő, valamint félelvi és egész évi rendszeres ismétlés, mely a jól megtanult és átértett anyag

¹⁾ Castigationem non adhibebit magister nisi de consilio praefecti scholarum, quo fiet, ut nunquam excedat.“ V. ö. ep. 1622. 30. Aug. — ²⁾ V. ö. Ovid. Met. 1. 190—191.

³⁾ Követve Kalasanzi szavait: »Finis instituti nostri est puorum eruditio non tantum circa litteras, sed circa sacramentorum frequentationem.« V. ö. ep. 1636. 4. octob.

⁴⁾ Példák erejével mutatható ki róla a nemzetek apostolának e mondása: »Abundantius aemulator existens paternarum traditionum.« V. ö. Gal. 1, 14.

mellett a tanulónak mind jellemét, mind általán szellemi tehetségeit kellően fejlesztette; másrészt pedig testének szabad, vidám, egészséges képződést engedett, sőt azt hathatósan előmozdította, úgy, hogy a deák-élet valóban »ludus litterarius«-nak volt mondható, melyről, az empirismus mai századának, követelménye szerint is, könnyű a tényeket előhozunk hadd lássák azok világánál az emberek, miszerint a szerzések kebelében nem lankadó erővel ég s ég vala a munkás erény s öntudatos honszeretetnek Vestatúze, mely, a milyen kitartó, épen oly áldásos tanító s nevelő tevékenységgel terjeszti, árasztja szét melegét a nemzettest szívében . . c) az írásbeli dolgozatok, melyek részint háziak, részint iskolaiak voltak, és a felső osztályokban már utánzatokból, leírások-, illetőleg kisebb versek készítéséből, rhetorikai figurák s okoskodások alkalmazásában, sőt egész beszédek szerkesztésében állottak, d) az emlékezés, koránsem értelmetlen beszajkozás, minthogy őseink a megőrtésre mindig igen is nagy gondot fordítottak; másfelől ezen emlékezet-gyakorlás a szónoki vagy szavalati előadással kapcsolattott össze; e) kitüntetések és jutalmak, melyekre évenként pályázat útján elnyerhető díjak is tüzetek ki, és kiosztásuk képezte az évvégi záróünnepélyek fénypontját, midőn az érdeemesek, a nagy számban összegyűlt szülők és más vendégek jelenlétében a földiszített asztal elé lépve, trombita-harsogás s éljenek között, a díjakat, illetőleg jutalmakat átvették.¹⁾

Miként a világosság, mely az útjába eső roppant akadályokon keresztül oly bámulatos gyorsasággal tör célja felé, hogy mindenütt, hová csak eljut, életet teremtsen: úgy hatottak a fiatal lelkekre ez eljárási módok, hogy onnan, mint hajnal az éjt, a tudatlanság homályát tova üzzék . . Már a szellemképzést előnyösítő, a benső lelki

¹⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. Tom. I.

életet hathatósan fejlesztő és gyarapító nevelés, az a tudományos művelődésre csak halk lépésekkel vezető s az igen mérsékelt adagokkal további vágyat fokozó egyszerűbb tanmód, az a szoktató oktatás, az ildomos lelkigyakorlattal való fegyelmezés, a növendékeket kölcsönös buzdítás s elősegítés által serény tevékenységre s fensőbb indokú önkéntes munkálkodásra gerjesztő lelkesetés eszközölte azt, hogy az ily buzgalom még a gyarló eszközöket is minél jobb s üdvösebb hasznára tudta fordítani . .

Nem időzhetünk ugyan tovább e tárgynál; de azon hiszemből vagyunk, hogy a röviden fölhozottak is elégségesek arra, hogy még az elfogulatlanul egybevető ellenfél is elismerje, miszerint szerzeteseink nevelés-oktatási rendszere, az akkori szűkös viszonyok szerint tekintve, nemcsak kiállja a versenyt a mai paedagogiai s didaktikai művészettel, mely oly fölös számmal fejleszti az észszel élelmeskedőket; — hanem a valódi czélra és annak eszközeire, a tanárok nevelői komolysága s ügybuzgóságára, ildomos hazafiságára nézve azt még fölül is multa . .

Az igaz közművelődés érdekeit lelkök egész becsvágyával szolgáló őseink örvendetes kilátásait, verőfényes napjaik reményét azonban 1732-ben sötét bórulat fődte el. — Különösen kebelrendítően jött a kérlelhetetlen halál, mely az esztendőnek július 16-án az áldott lelkű Löwenburg-grófot hirtelen, egészen váratlan elragadá . . A boldogultnak, kiről elmondható: »decessit magno sui desiderio relicto«,¹⁾ kimúltát méltán fájlalta az emelkedettebb gondolkodású emberiség, a vallásos haladás s a valódi ismeretek terjesztése iránt érdeklődésök általán. — A magyar kegyesrendre már a halál lesújtó hirtelen elemmentaris erővel ronta . . S ez épen nem szóvirág, nem dagályos himezés, hanem a szó szoros értelmében igaz s való . . Mert az

¹⁾ V. ö. Corn. Nepos. Cimon.

lelke-lelkéből átérezte, mennyit veszett különösen rózsahegyi háza¹⁾ ez alapító — Löwenburg grófnak, ki neki egyszerre úgy tűnt el, mint meteor az égen, és e kies vidék szellemerkölcsi érdekeinek legelőkelőbb istápjja lön, — sirba szálltával.

Áldásos életének²⁾ ugyan nyolczvanadik évében, de mégis korán, s a nagyszámú gyászolók részvétkönyei között hunyt el a nemes férfiú, ki abban helyezte volt nemességét, hogy Isten áldásainak birtokában, talentumát nem ásta el, nem föcsérelte el, hanem, mint az evangéliom hí sáfára,³⁾ azokat kamatoztatá, és kamatostul így egész életen át a közjóra forditá, — az egyháznak s a nemzetnek, mert sírjával be lön temetve a legszentebb ügyek igazi keresztény szellemben való előmozdításának gazdag, igen gazdag forrása . .

Két alakja van a tiszta önzetlenségnek: egyik az,

1) Mily édes gonddal, mekkora vallásos buzgalommal csügg vala a jó tettekben megdicsőült alapítónak, ki tapasztalásból tudta, hogy a béke művei, a szellemképző intézetek, melyek, az értelmi s erkölcsi tökélyesítés útján az emberiség regeneratioját czélozzák, sokkal magasztosabbak a véres ütközetek diadaljeleinél, — lelke a rózsahegyi piaristák ügyén s jövődjén, kiáltóan mutatja egy, a váratlan halál előtt írt, levele. Ebben a nemes országnagy, hogy a tevékeny társulat, melyhez mintegy hozzáforrt szive-vére, mind az igaz hit, mind a köznevelés körében nagyobb hatást fejthessen ki, azt is említi, hogy a rendnek biztosítását még inkább emelni és felügyelete alatt finöveldét (mely a szegény, de tehetséges ifjak anyagi ellátása, lakása és élelme kiszolgáltatásán kívül kiterjesztendi figyelmét azok szellemerkölcsi fejlődésének egyengetésére . .) állítani szándékozik, — az igazgatónak, ki azonban fájdalom, a már az örök létre szenderültnek csak hült teteméhez jutott . . V. ö. Hist. Dom. Ros. Sehól. Piar. Tom. I.

2) Melyről elmondhatjuk a köllővel:

•Qui sic vel medio finitus vixit in aevo,

Longior huic facta est, quam data vita fuit.◀

V. ö. Martialis. — 3) V. ö. Máté 25, 14—17.

mely indokát többé-kevesebbé a világban, a közvélemény ítéletében leli, a másik az, melynek indoka magában a lélekben van, s mondhatnók, vele születik az egyénnel, miként hattyúval a tisztaság szeretete és finom érzeke . . Ez utóbbi értelemben szolgálta Löwenburg, Isten egyházát s a hont önzetlenül, teljes szívvvel és teljes lélekkel . .

Tudjuk, hogy ez alkalommal nincs helye sem a gyász, sem a dicsőítő beszédnek az örökkévalóságba költözött fölött, ki nagy lelkét, a haldoklók szentségeiben épületesen részesülvén, adta vissza jóságos Teremtőjének . . De miután e gyászeseményt meg kelle említenünk, hálás szívünk kész emlékosztorút fűznünk legalább egy pár igénytelen szóval a boldogult iránt, ki méltó helyet foglal el azon pantheonban, a melyet a magyar névre büszke hálás utókor emel azon nagy férfiaknak, a kik áldozattal és karddal küzdöttek, hogy a vallás és nemzeti művelődés szent ügyét előbbre vigyék, — a fensőbb szellemvilággal szövetséges lelkeknek kegyeletes érzelmeit ezúttal is némi-képen fokozva.

Löwenburg grófnak, mint bevezetett embernek, a kik csak őt ismerni szerencsések voltak, fényes érdemei előtt mindenkor meghajoltak. — Nagyobb szabású életrajz feladata volna azért a nemeskeblű férfianak, kinek dicső neve iskolánkkal, mint a fa ágaival, úgy nőtt össze, jellemét megörökíteni . . Mi csak néhány vonást emelünk ki tiszteletre méltó tulajdonságokban oly gazdag lelkéből, miután ennek és nagyságának alapját a hamisítatlan keresztény szellemben találtuk föl.¹⁾ Őt ugyan, ki a vagyont és születést a társadalmi élet fontos tényezőjének tekintette, de jelentékeny szerepre hivatottnak csak akkor, ha tudományjal és műveltséggel a közügynek szolgálatokat tenni, nemes példával előljárni tud is, akar is, benső val-

¹⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros.

lásosság, feddhetetlen élet, üdvös szándék, törhetetlen munkásság, alázatosság, áldozatkész szeretet, jóságos szív disziték mindig . . . Emlékét tehát a magyar fajunk élete alkonyán is folyvást buzgó, oly nagy jótevőjének, ki Jézusnak a szeretetről szóló parancsát, az önérdék sivár rögén fölül-emelkedve, oly példásan gyakorlá, a kegyelettudó, piaristák, kiválóan pedig rózsahegy-i telepök,¹⁾ mindenha a hála melegével éltelt kebelnek tiszteletével őrzik meg, soha nem szülvén meg áldást mondani, benső úhitattal, poraira. — Sőt meggondolván elődeink,²⁾ kiknek a kegyelet nemcsak a gyásztisztelet hatása alatt elérzékenyült kebel ömlengése, hanem a szív legmélyebb talaján gyökerezett tisztelettel teljes hálaszeretet vala, hogy az „inevitabile fatum“ természetörvénye végre rajtuk is könnyörtelen érvényesítendő a maga jogait, azért az elporló szívnél állandóbb, a nagy közönség által szemlélhető, alakban megörökítendő a fennkölt lelkűt, és a kit, mint alapítójukat test szerint oly korán vesztek el, legalább képben látandók körükben, a művész ecsetét is igénybe vették. — Hogy t. i. ez a mesteri kézzel írja meg Löwenburgnak, ki oly szépen bebizonyítá, hogy a hadi dicsőség hervadhatatlan babékoszorújába be lehet fenni az olajágot, a rózsát s mirthust is, mint a béke, a tudomány és szelid erkölcsök jelképét, — a jóság s férfias komolyság nemesítette rokonszenves arcját, s ezzel elenyészhetetlenné tegye emlékét, s vele annak nevéhez fűződő hálát s igaz pietast, ki a példa s mintakép vonzó erejével hatva, megmutatta, hogyan kell szeretni Istent, hazát; hogy az igazi honszerelem el nem választ-

¹⁾ Melynek, mint alkotásának, mivel még végperceiben is áldást kívánt, az örök hazába költözött nagy lélek. ugyancsak rá illenek a római Homer e szavai:

„Et dulces reminiscitur Argos.“ V. ö. Vergil. 5. 672.

²⁾ „Cuius memoria in benediction est“ V. ö. Eccl. 40.

ható az egyház szeretetétől; hogy a szív képzése, tehát valláserkölcsei műveltség nélkül való boldogságra soha szert nem tehetünk; s hogy végül erőnk javát, tehetségünk összegét a társadalomnak és vele ódes hazánknak kell minden más előtt szentelnünk . . .

A nagy lélek, kinek erényen alapuló s azért tündöklő¹⁾ emléken immár közel kétszázad hálakönyüje ragyog, fönséges művét tehát be nem fejezhette, az alapítóirat megerősítése után három évre, bekövetkezett, elhunyna miatt . . . A veszteség, mely e csapásból intézetünkre háromlott oly nagy vala, hogy azt Saturnus szülötteinek sorsa fenyegeté, de annál nagyobb volt a Gondviselés bölcsesége, mely a tanügyre mért e bajt a nélkül engedte lefolyni, hogy iskolánk jövőjét, eltemette, avagy csak egyidei tetsz-halálra is kárhöz-tatta volna... E tájékon, a kegyes-rendiek jó hire sokkal nagyobb volt, s rövid időn sokkal jobban megkedvelték magukat, nem csak a várossal, de a vidékkel is, hogysen végleg eltűn-hettek volna az élet szinpadáról. — Vigaszul szolgált továbbá akkor már az is, hogy a boldogultnak maradtak szellemutódai, kik az általa simára vert nyomon emelheték az evangeliom világosságnak egyedül igaz, egyedül boldog országa felé vonzó művelődés ezen intézetének széles alapon nyugvó épületét. — Az emelkedettebb czéltudat kezdeményezte ügyet tehát Löwenburgunk, kit az isteni Gondviselés, különösen e vidék kulturájának föllendítésével bízott meg, váratlan halála sem ingatta meg . . . Bár egy ideig rendtartásaink sok nehézséget és viszontagságot éltek át igazi férfias kitartással béketűrőssel és valóban, a mint ecseteli a rózsahegy-i telep azonkori történetírója, a sanyarú körülmények között vonagló ház állapotát, és saját helyzetét, mindenkit tiszteletre kelt ama lelki szilárdság

¹⁾ Horác szavaival: . . . Intaminatis fulget honoribus." V. ö. Car. III. 2. 18.

s az a Kalasanzi-önmegtagadás, a melyet, eleink a nehézségek elszánt elviselésében tanusítottak...

Igazán ezek elgondolásánál önkénytelenül is fölélénkülnek emlékezetben az első piaristák oly nemes alakjai, kik inséget, olykor testi sérelmeket, nyomort s ezer aggodalmat oly rendületlen kitartással s örömmel szenvedtek az egymásik társház megalapítási küzdelmeinek közepette azon magasztos célért, melynek megvalósításán mi, szerencsésebb utódok, most oly nyugodtan munkálhatunk!...

A viszonyok tehát ezidétt egy darabig nagyon súlyosak és szorongatók valának; de épen a küzdelmek útján való hánykódásban edződött meg iskolánk életereje, s alkalma lón hebizonyítani, hogy, fiatalságának daczára is, nemcsak izmai erősödtek, hanem már csontjai is megszilárdultak.

S ha lépésről-lépésre csak lassan haladhatott is, de örömükre szolgált az intézőknek azon tudat, hogy nem kis részben, Isten után, saját erejéből jutott el céljához. — Mert valamint az erdei fa önalkotta leveleivel teremti meg magának a televényföldet, melynek kebelén gyökerei szétverődnek, hogy életadó nedveket löveljenek föl sudarába: ekképláplálkozott ifju intézetünk önmön virágporával, munkásainak veritékével, hogy évről-évre, Istennek gyámolító segélye mellett, mind jobban szétterjeszlhesse erősödő karjait...

Föl lehetett ugyanis tenni rövid időn az építés befejezését jelző keresztet, közreműködésével egynémely szerzetes tanárnak,¹⁾ kik az izraeliták azon jeleseinek sorsára jutottak, kik, mig egyik kézzel az Úr házának építésekor a falnak tégláit rakták, másik kezökkel önmagokat tartot-

¹⁾ Kik nem irtóztak a nehéz munkától sem, Crux és doctrina levén jelszavuk, mely megtanilá őket egyenlő ügyességgel képezni a fiatalságot, és forgatni a mesterember szerszámaít. — Ekként a tisztos elvek nyomán magát a munkát, melyet a római világ szolgálivá alacsonyított le, megnemesítették. V. ö. Hist. Dom. Ros.

ták fönn, — az elkészült társházra. — 1735-iki májushó 16-a volt az idő, midőn a kegyesrendiek, a kiállott viszontagság után, mint az arany a tűzből, tisztán, derűlten, örömsugaraktól sugárzó arczezal, élükön a szerény Bossányi Hermenegild, a Jézus szive szerinti főnökkel, ki mint buzgó pap, ügyes tanár meg az irodalomnak s tudományoknak szerencsés művelője, ragyogó érdemekkel vala körülsugározva, — abba valósággal belé is költöztek, a boldogító megelégedés édes érzetével mondhatván el mindegyikök magáról a lant mesterével:

Partra szállottam. Levonom vitorlám
 A szelek mérgét nemesen kiálltam,
 Sok Charybdis közt, sok ezer vizzályban
 Izzada orcám.¹⁾

Bevégeztetett hasonlóképen a piarista-telken, részint az alapítvány kamatjain, részint a szives adományokból létesült iskola is, melynél szintén bebizonyodott sz. Kalasanzinak jóslata²⁾ szerzetének gyarapodásáról; s hogy a nemes célra irányzott törekvés s lelkesedett elhatározás nem marad siker nélkül, sőt a legnagyobb akadályokon s hiányokon diadalmaskodni képes . . . Mint a győztes hős, kinek, böcsülettel kiállott küzdelmek után, babér köríti halantékát, szinte megifjodva, fölmagasult érzettel, megnyugtató önelégültséggel néz vissza a befutott pályára: úgy az ez iskola létesítésen fáradozó, szerzetestanáraink is e tájott, a nélkül, hogy bárki az önbizottság árnyékát földözhetette volna föl külsejükön, megannyi hősökként tűnének a szemlélő elé, kiknek homlokát a lelkiismeretesen teljesí-

¹⁾ V. ö. Berzsenyi „Az én osztályrészem.”

²⁾ „Ad religionem nostram quod attin et, scito eam a Deo semper protectum iri, ut in dies magis, magisque profectura sit, dummodo nos ea, quo par est diligentia pueros paupertum pauperes, sancto Dei timore erudire perrexerimus.“ V. ö. ap. 16z8. 7. Julii.

tett kötelességen túl való buzgólkodás tudata teszi vala derültté és egyszersmind méltóságossá, kiknek beszédét az abban való bizalom tevé vidámmá és nyugodttá, ki maga mondá tanítványainak:

„Confidite, ego vici mundum“¹⁾

A rózsahegy-i piarista-intézet életkorának 13-ik évét tölti vala ekkor be: gyermekkorát immár befejezé és belépett az ifjukorba. Az ifjutól elvárjuk: legyen szerény, szép, — nemes és jóra törekvő... És ez intézet ilyen vala...

Nem árulva hangos szóval, mit adni képesek, az új hajlékban, ezután is, mely a mai gymnasiumnak mintegy bölcsője vala, a hivatásos férfiak önmegtagadásával láttak őseink minden halogatás nélkül nagyhatásu működésökhöz... És valódi lelkesedéssel fogadták a tanítási rendszerben azon módosítást, mely szerint 1735-ben a tartományi rendfőnök meghagyá, hogy ezentúl nagyobb súlyt fektessenek az élet mestere, a történet tanítására, mint eddigelé előírva volt. — Nevezetesen, hogy a történetirőkből merített eruditio ne csak a két felső osztálynak legyen követelménye, hanem a grammatikai tanfolyamban is előkelő gond legyen a történet ismeretek tüzetesebb megszerzésére.²⁾

1748-ikben, mely aranybetűkkel van a kegyes-tanítórendiek évkönyveiben följegyezve, az igaz hivatás oly nagymérvű tevékenységének közepette, fölötte jól esett eleinknek egy ritka ünnepély élvezetében megpihenniök. Ezen esztendőnek aug. 7-én, melyről a magasan szárnyaló lantossal elmondható minden piarista:

„Haec dies vere mihi festus atras

Eximit curas³⁾

— Ugyanis az örök munkásságú kath. egyháznak család-kozhatalatlan feje, a mély tudományú s nagyemlékü XIV.

¹⁾ Ján 5. 4. — ²⁾ V. ö. Ordo studiorum Schol. Piar. — ³⁾ V. ö. Horat. Carm. III. 17.

Benedek, szentséges római pápa, fölkeresi vala az érdemek bajnokát, a piaristarend alapítóját Kal. Józsefet, ki akkor már egy századon keresztül aluszsza a halál nagy álmát a szerénység leplében, és fölmutatván őt a világnak a kiérdemlett dicsőség fényöltözetében, boldognak nyilvánítá. — A dicsőítő kijelentés magas érzelmekekre hevítte valamennyi Kalasanzi-szerzetest, és rendkívüli örömnapokra adta alkalmat. — Fényesen ülte meg rózsahegy-i telepünk is, hol a templom virágokkal volt földiszítve, különösen a főoltár, melyen az ünnepelt hitvallónak, számos gyertya által kivilágított képe ékeskedett, teljes pompában ragyogott; sőt még a templom s gymnasium előtti térséget is zöld ágak szépiték. — Az egész három napra — triduumra — terjedő ünnepély nagyszerű részvétnek örvendett, a melyen való ájtatoskodás a méltóképen gyónók és áldozókra nézve, kik közt buzgólkodott a tanuló-ság is, — bucsúkedvezmény-nyel vala összekötvé...¹⁾

Még egy kellemes történeti pillanatról kell itt megemlékeznünk, a melyet 1759-ki april dereka szolgáltat vala. — E hónap 16-án telt le az intézet életének XXX-ik esztendeje. — Harmincz év a nemzetek életében számba is alig vehető parány, de egy kezdő intézetnél, a mely hozzá még honunk éjszaki határszélén oly rég óta érzett hiánynak pótlására vala hivatva, elég arra, hogy helyet követeljen magának, a kulturintézetek sorában. A jelzett esztendő april 16-ika tehát a szívek igaz örömének, a lelkesedés színezést nem ismerő nyilatkozatainak kiváló napjává fejlődött. — A tanári testület, élén K ő s z e g h i Ö z s é b igazgatóval, kinek szép lelke, apostoli buzgalma, mentori szíve az egyházi szószéken, a tantermek falai között s az irodalom mezején egyiránt tisztelt vala és becsült, a bensőségtől átmelegült ünnepélylyel, mely erősebb dobogásba hozta a kebleket, — állította is meg e napot az Úr színe előtt:

¹⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. Tom. I.

a templomban, a vallásos kegyelet és a hálaérzet szárnyalásával elrebegett imák után pedig házilag, mintegy családja körében növendékeivel, szellemi fáradozásainak e liaival, az iskolateremben . . .

Nem épen jelentéktelen fénypontként emelhetjük itt ki azt is, hogy míg az emlékezet s képzelem varázslata csak is nesztelenül zajlott eleink lelke között: csakhamar a templomból kijöttükkor némi zsibongás is járult az elmúlt évek föllekesült igézeteihez. — A jelen is sürgösségre gerjedt kegyelet adójával, muzsa és chariszadományával sietve tanúságot tenni hálatartozásáról; a természet és művészet termékeiből nyújtott a szerény piaristáknak kedveskedő küldeményeket annak bizonyosságául, hogy mennyire nem elégi csupán szép és jó szóval kifejezni igaz bensőségű tiszteletét. . . Kitetszik már csak ez utóbbi mondva csináltság és előre tervezettség minden motivumait nélkülöző és csupán a gyöngéd kegyelet önkéntes buzdulásából, mely oly megható, sőt úgy szólva fűnségesen idyllikus esemény, hogy nagyon helyén volt ez alkalmi ünnepély.

Mert hisz a rózsahegygyi gymnasium eddigi pályájának bár rövid ideje alatt, ha rendkívüli eredményeket nem mutathat vala is föl, de életrevalóságának biztos tanújelét adta azzal, hogy hirdeté az igazság forrásaiból táplálkozó tudomány igéit, irtogató a nemzet ifju sarjainak szívében fölburjánzó s az erényt előléssel lenyegető hibák, vétkek gyomjait: hogy meggyőzvéen őket ama tapasztalati nagy igazságról, miszerint a keresztényvallású nemzetek s népek során kívül a világon sehol sincs igazi civilizatio, és sehol nem létezik általános előmeneteli vágy és polgárerényre alapított haladási szellem;¹⁾ megteremtse bennök a nemcsak lelkileg, de testileg is szép, tökélyes, ideál embert, ki legszebb, legmagasztosabb hivatását abban találja: „Isten, hazája, önmaga iránti kötelelességeinek pontos telje-

¹⁾ V. ö. Széchenyi „Önismeret“ 15. I.

sítésével megszerezni magának az uraság, uralkodásnak azon philosophiáját, melynél fogva, mennyire csak lehet, betöltse azon helyet, melyben legtöbb jót és hasznost művelhet.¹⁾ — Három évtized áll mögötte és e harminczadik évforduló alkalmából, mint nemcsak azon évi, de az előző idők növendékei is, kiknek kebeléből ujjalag fölpezdült régi érzelmek, hő üdvkivánatokkal szállonganak az intézet felé, melyből annyi üdítő szellem áradozott már is szét három decennium folytán honunk távol vidékeire is, elismerő tanúságot tőnek, — mintegy határdombról bensően és nyugodtan tekinthet vissza a leforgott esztendőkre, melyekben egy szent mezőn, a vallásos művelődés földjén, vetegetve mindenkor meg-megtelett az évi barázda; — megnyugvást lelve azon tudatlan, hogy a rózsahegy-i gymnasium a középiskolák kitűzött feladatának: lerakni az általános műveltség alapjait, szervesen és harmonikusan fejleszteni ki az ifjúság helyes gondolkodását, s honfiai érzelmét a legtisztább irányban, tehát összes szellemi tehetségeit, előkészületül szolgálni a tudományos tovább képzésre és kellő tájékozást nyújtani a növendéknek, hogy a legjobb képességeinek s hajlamainak megfelelő életpályát választhasson ki, — megfelele, hogy létjogát kivivta.

Mindebből eléggé megérthető már az, hogy intézetünk, mint egyházi testület, a főpásztorok kegyességének s lekötelő jóakarátának örvendhetett kezdet óta. — Mennyire érdeklődtek valamint a meglepedésökkor, úgy utóbb is, az esztergomi érsekek, kiknek egyházmegyéjébe, a XVIII. század harmadik negyedének végeig, Rózsahegy is tartozott, őseink iránt, kik a főpásztori elismerés szerint is, épületes példáit adták a kathol. keresztény fogalom szerinti igazság, okosság, mértéktelenség és lelki erősségnek,¹⁾ meg hitbuzgó-

¹⁾ V. ö. Széchenyi „Önismeret“ 27, 1.

²⁾ Pedig sz. Ambrusként: *Justitia virtutem quaerit, prudentia nvenit, fortitudo vindicat, temperantia possidet.*“

ságban, egyházas magatartásban, feddhetetlen életben, mint fogadalmas papok, méltó szolgálói voltak a Jézus vérével szerzett egyháznak, e vegyes vallású tájékon az Üdvözítő „Docete“-jéből¹⁾ kihangzó parancsának szolgálatában állva és a nevelés-tanítás istenileg szentesített elveitől soha el nem térve²⁾ a Gondviseléstől kezeikre bízott ifjuságot, sz. Kalasanzi szándékának megfelelőleg³⁾ úgy képezték, hogy annak szive-lelke a religiotanításnak megáldó s nemesítő szellemétől át meg áthatott legyen, — ugyancsak kitűnik több atyai-indulatú levélből . . .⁴⁾

De egyszermind az is megfajthetővé válik, hogy évről-évre izmosodék s hova-tovább kiegészült azon öv, melyet a kegyesrend ez iskolával vont Rózsahegyét környező messébb helyeken is; hogy a nemes családok, melyek e vidéken szép számban voltak, kapva-kaptak az alkalmon, hogy fiatal sarjaiknak erkölcsi idomulását is a piaristáknál, mint a kik, a tiszta vallás ihletségével, a gyöngéd szeretet igaz hangjával, biztosabban juthatának el az ifjaknak a taplóéhoz hasonló-gyulékonyaságú kebleihez — eszközöljék.

Ime iskolánk egyik öleterős hajtása, már őseink rózsahegyí tartózkodásának első éveiben, s az maradt későbbben is, az úgynevezett convictus-intézmény. — Talán fölösleges is mondanunk, hogy az idekerült fiatalok megszívü gondozása és a szép példa ellenállhatatlan erejével való irányzása nem csak eredményesen jutalmazá meg a rájuk fordított fáradságot, hanem egyszermind bőven kamatozó szellemi tőkét is csinála, emeli vala a piaristák

¹⁾ V. ö. Máté 28. 19. — ²⁾ Tehát ugyancsak rájuk vonatkozó az irás ez igéje: „Qui ad iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellae in perpetuas aeternitates . . .“ V. ö. Daniel és „Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum.“ V. ö. Máté 5, 19.

³⁾ Profectus in literarum studiis nisi cum studio perfectionis religiosae coniungatur, obest potius, quam prosit. V. ö. ep. 1627. 29. Aug. — ⁴⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros.

iránti bizalmat s közbecsülést még másoknál is azokon kívül, kik így kezeikbe tevék le legértékesebb kincseiket . . Ezen serdülő ifjak többnyire fizetéses tápnövendékek voltak. És Demény László, e növelde igazgatójától, s annak kimagasló egyéni tulajdonainál és ritka műveltségénél fogva, tulajdonképi éltető szellemétől, ki az összerű előhaladás, a lelki nemesedés ügyét egy hosszú élet egész lelkesedéssel, oszlatlan odaadásával nem csak szivén hordozta, de, mint e fontos hivatalra termelt egyén, erejéhez képest minél tágasabb körben megszerettetni, terjeszteni, minél többeknek közös birtokába juttatni is igyekezett, -- szerkesztett szabályzattal¹⁾ szigorú házirend és a szerzetesekkel közös táplálkozás mellett, módszeres előkészítés és a nemesebb nevelés korszerű igényeihez illőleg, atyai fölügyeletben részesülnek vala . . Sőt akkor a finöveldékek csöndes falai között, az általános nemzeti tespedés mellett, a piaristatanárok, mint hajdan a Vesta-szüzek az örök

¹⁾ E szabályzathól kivethető, hogy a rózsahegyi piarista-convictusnak főczólja vala, hogy a gyermeknek és serdülő ifjúnak szivét megóvjá a büntől, a világ érzékies, vallástalan szellemétől, hogy az ifjuban a hiterkölesi érzéket ápolja és fejleszse . . Ez okon szigorúan fegyelem és ellenőrzés alatt álltak a növendékek. — Az atyai-lag körültekintő elöljárók szeme örökdek fölöttük. — Velök vala a felügyelő szerzetes tanár a közös tanulószobában, az étteremben, a szórakozások és a séták alatt, az alvó szobában . . »Ex aurora diem« a régiek nagyon találó mondása nyomán jártak el a nap megkezdésében. — Reggel és este közösen imádkoztak, naponkint jelen voltak a szentmisén, vásár- és ünnepnapokon az elöljárók egyike conferentiát tart vala velök, és naponkint lelki olvasmányt végezének, kötelezvék havonkint egyszer gyónni és áldozni . . A valóságától áthatott igaz kath. élet ilyenön megállapításának eredményeül tekinthetők azon ragyogó erények, emberbaráti jó cselekedetek, melyekkel ezen tápintézetnek egykori növendékei később a nyilvános élet fényfokain ékeskedtek . . Nem egy üdvös czélra tett kegyes alapítványt köszön nekik az egyház és haza . . V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piag. Tom. I.

tüzet féltékenyen őrizték, — gondosan ápolták a nemzet elrejtett kincsét, és e gondos ápolás sokszor az idegen ajkakban is gyújtott lelkesedést, és alkalmat nyújtott annak megtanulására, a mit a finöveldeken kívül másutt nem igen tanulhattak meg . .

És mint a föld, midőn kebeléből a benne rejlő magvak az enyhe, tavaszi verőfény hatása alatt kifelé törekeshnek, mintegy varázsütésre megmozzanni, és szinte megelevenedni látszik: úgy ébredeztek e tápközösöknek eddig többé-kevésbé szunnyadozó lelki tehetségei az öntudatos atyai nevelő-oktatók mindig közvetlen, jótékony szellemerköleszi befolyása alatt . . A gondolatok, érzelmek, akarati mozzanatok, melyek lelkök méhében fogantak, napvilágra is jöni kívánkoztak, szellemök nyomós biztosságot vágyván tenni arról, hogy nem csak passiv, de activ, nem csak reproductiv, de productiv erővel is rendelkeznek . . Ennek nyilatkozataul kell tekintenünk az egyegy alkalommal prózában s versben tett kísérleteket, melyek, mint a madaraknak repülést megelőző szárnypróbálgatása, biztató jelül valának tekinthetők a jövőndő magasabbra emelkedésnek . .

Neveit azon családoknak, melyek serdülő reményeiket így a szent hivatású rendnek, mely, igazi pelikán módjára, szive vérét volt kész áldozatul hozni, növendékeinek szellemi, lelki üdve s testi jólléte biztosítására, — tápin-tézetében, a melynek dicső multjáról, a részben még fönmaradt iratokból, nem egy becses tanuság vonható elő hazai művelődésünk történetéhez, melyben szóról-szóra érvényesült volt Juvenalísnak e sokat mondó intése:

›Nihil dictu foedum, visuque haec limina tangat,

Intra quae puer est.«¹⁾

— adták, sok volna mind elősorolnunk . . Néhányra szorít-

¹⁾ V. ö. 14, 44.

kozunk csak, melyek minden zengzetes dicsbeszédnél hangosabban hirdetik azon mélyértelmű reputatiót, melylyel ezen föladatának magaslatán álló, már akkor a közművelődés erőteljes veteményes kertjévé fejlett, tanintézet a vidék világi előkelőinél s értelmesbjénél is, az idétt is birt. Minők: Abaffy, Andaházy, Andreánszky, Baan, Balázszy, Berényi gróf, Bernolák, Barvulshy, Bobrovniczky, Burjan, Csillaghy, Dávid, Dedinsky, Detrich, Erdélyi, Fábry, Fejérpataky, Horánszky, Jakubik, Jánoky, Joób, Justh, Kiszely, Koroda, Kmosko, Krasznetz, Kubinyi, Lavotta, Luby, Madocsányi, Majláth, Medveczky, Okolicsányi, Palugyay, Platthy, Porubszky, Podhorányi, Pongrácz, Potthurnyay, Pototzky, Pruzsinszky, Rády, Rakovszky, Révay, Reviczky, Roszinszky, Schlachta, Szmrecsányi, Szentiványi, Sztupiczky, Tholt, Thuránszky, Török, Urbán, Ürményi, Veszelevszky, Vietorisz, Viszkelethy, Vladár, Zichy, Zmeskal . .

Mondjuk-e tovább, hogy azután az ily mérvben tapasztalt bizalom, köztisztelet, buzdító támogatás, az egyházi s polgári mérvadó köröknek ily elismerése csak is emeltyűül szolgált, nemes irányú fáradaimaiknak közepette, elődeinknek, kik nem voltak ugyan hivei a hangzatos merész elveknek, de annál jobban ragaszkodtak a kipróbált, gyakorlatias józan irányhoz, — legjobb tehetségek kifejtése és érvényesítésére azon háromság érdekében, a mely zászlójukon következetesen az eredeti fénnyel diszlik vala: Isten, haza és király! . .

* * *

M á s o d i k i d ő s z a k .

(1762--1790.)

Huszonkét esztendő folyt le azóta, hogy intézetünk saját helyiségét elfoglalhatta,¹⁾ mialatt a kathol. hitbuzgalom Rózsahegyén emelkedni, s a vallásos szellemű közoktatás,

¹⁾ 1735. május 16-án. V. ö. 76. l.

melylyel eleink úgy számos kiváló családnak fiatal sarjadékaikat nem szünő serénységgel nevelték egyházunk s hazánk kertjének dúsan gyümölcsöző élő fiáivá, mint az alacsony kunyhó gyermekeinek lelkeiben is nem fáradó atyai kézzel gyújtogaták a tudomány s erény szövétnekét, — szép sikerrel kecsegtető virágzásnak kezdett indulni . . .

Igazán az új irányt adó, új mértéket jelölő nevelés-tanításnak lett ez iskola ütere, és lüktetéseit megérezte, intensiv erővel távolítván el a fiatal nemzedéktől a tudatlanságot . . . Láng volt az, melynek fényénél az illetők fölismerték a legsarkalatosabb tennivalót — a gymnasium útján elméletben s gyakorlatban érvényre emelni s ápolni az egyház s hon javára a keresztény humanismust . . . Ezidétt Mária-Terézia koronás királynő, kinek emléke az igaz magyar előtt általán oly nagy, hogy méltán mondhatja Róma kedvelt lantosával:

— „Nihil maior generatur ipsa,

Nil viget. quidquam simile aut secundum“¹⁾

a közoktatásügyet fenkölt szellemmel pártfogása alá vevén, hogy azt sikeresen előmozdíthassa, az összes tanügy eddigi állapotáról tájékoztató jelentést kívánt. — Barkóczy Ferencz gróf esztergomi érseket (1761—1765)²⁾ tehát Magyarország s melléktartományai összes felső, közép s elemi tanintézetekének fővédnökévé nevezte ki, azon meghagyással, terjeszse be valamennyi iskola előljárósága a vezetése alatti tanoda állapotáról kimerítő értesítését a föntisztelt érsek s hercegprimáshoz. — E legmagasabb határozatot a m. kir. Helytartótanács 1762. jan. 26. kelt, az ország összes egyházi s világi hatóságaihoz intézett, körözüvényben, kellő utasítás mellett, köztudomásra is hozta.

Ez úton a felettes hatóság előterjesztette jelentésnek ered-

¹⁾ V. ö. Horat. Carm. 1, 12. — ²⁾ V. ö. Török I. Magyarország primásai és Schemat. Archidioec. Strigoniensis.

ményelön, hogy intézetünk, mint a keresztény s honfíui erények harmonikus egységét követelő, jól berendezett középiskola, mely eleven, érdeket gerjesztő tanítást alkalmazva a gépies helyett, s a gyermek individualitását tekintetbe vévén, úgy szellemi, erkölcsi, mint a testi fejlődésre kellőképen ügyel, teljes elismerést aratott . . . Piarista eleink t. i. Rózsahegyen, hol e tájatt a szerzetének kifogyhatatlan szeretetétől át meg áthatott s dicsőségének emlékében áldásosan működő, sikerekben gazdag törekvésű Zbrojni Konrád volt az előjáró, — főként a klasszikus tanulmányoknak tulajdonítottak szellemébresztő, nemesítő és magasabb igyekvésre buzdító hatást az ifjúság elméje és szívére; de azokkal a többi tantárgyakat oly módon kapcsolták egybe, hogy a bensőbb lelki életet oly hathatósan ápoló intézetünk nemcsak az igaz vallás eszméjének, de egyszersmind a gyakorlati élet, a társadalom és állam magasabb érdekeinek is minden tekintetben megfelelt . . .

Ha igaz, hogy az embernek szüksége van nagy példákra, hogy azok szemlélésénél fönnen gondolkodni, nemesen érezni, nagy tettekre gyuladni tanuljon; lehetetlen, hogy a jó és szép érzeményekre fogékony kebel — az igazi tudomány s tiszta erény hősei iránt tisztelettel viselkedni, hozzájuk követésök vágyával eltelve vonzódni ne tudjon. — E szükség érzetének is hodoltak a keresztény nevelés-oktatás tényezői a mult század hetedik évtizedének végén.

Ki ne tudná, ha az egyháztörténetben csak némileg járatos, hogy 1767. esztendő dereka határkö lönn — a piaristarendnek, közel másfél százados életében, mely Európa sok helyének szellemi haladására, művelődésére s erkölcsi önérzetének emelésére oly hathatós befolyást gyakorolt? Ki ne emlékeznék arra, hogy azon év jul. 16-án oly nap virradt föl, mely felé őseink keble a gyermeki ke-

gyelet legbensőbb érzelmeitől feszülten dobogott; oly nap, melynek emlékén a rendeltetésszerű nevelés-oktatás minden igaz hive édesdeden örvend? — XIII. Kelemen pápa ugyanis e napon ígtatta¹⁾ Isten kegyeletjét, Kalasanzit, kit a csalhatatlan egyház mind tiszta életeért erénycsillagként, mind a tisztább s bensőbb szellemi érdekek javára munkáló tudományért, mint boldog-ot, méltán tisztelt, különösen a poros tanodák izzasztó falain belül fáradozó hivatásos utódainak öröme, — a szentek sorába.

A rózsahegyikegyes-tanítórendiek szivei nemes föllángolásban áradoztak akkor, és dicsőíték a rájuk bizott ifjakkal együtt az ég Urát, ki egyedül erős, ki egyedül hatalmas, ki megemlékezett az egyszerű szerzetesről, és azt a legédesebb örömmel halmozá el. — És mivel lelkesedésök az Istennek, ki oly megtisztelő szerepet engedett ezidétt vinniök, — magasztalásán²⁾ és a hitélet ápolásán alapul s oda hat vala vissza, elgondolhatni, mily égő vágygyal használták föl az időpontot. — Mindenképen rajta voltak, hogy mig egy részt ők szerzetök égkoszorúzza alapítójának, fiúi kegyeletök jeléül, a szivben termő legszebb és legdrágább gyöngyök és érezekből pompás koronát, és a legillatosabb virágokból dicsőség-koszorúkat illesztenek szellematyai fejére, más részről ezen, a hervadhatatlan koronával már fölékesítenek ünnepélye a zsönge sarjadék és általán minél több kebel megszentetésével járjon!... E szép czélt szem előtt tartva, miután a diszes, művész-kéz alkotta költséges és sz. szertartások között megáldott szobra elhelyezve, és a remekül fölékesített templom-homlokzat rendbe hozva lön. — a dicsőített hitvallónak nyilvános tisztelete kezdődött.

A szent ténykedés emelésére szolgált a szó hatalmával

¹⁾ V. ö. „Admirabilis sane“ kezdetű bullát és Werfer, Steck, Lander Heiligen-Legende. — ²⁾ A zsolttárossal mondván „Memor fui Dei et delectatus sum.“ V. ö. 76, 3.

is kiváló hittanárnak jeles beszéde, a piaristarend égi Védője a bold. Szűzanya oltalmáról és Kal. szül. József tiszteletéről, melyet immár az egyház legfőbb tekintélye szentesített. — Előrebocsátotta a buzgó rendtag, hogy míg a világ fiai nevezetességeiket, és pedig sokszor herostratosiaknak mondható nevezetességeiket tulzó és szinte bálványozással határos kultuszban részesítik: a megtévedt erkölcsi censurát ez irányban követni, utánozni épen nem szokása Jézus egyházának, mely a tiszta erények talajából kinőtt jótetteknek, ha későbbben is, de minden bizonynyal kijuttatja a megérdemlett kitüntelést. Majd pedig buzditá a hallgatóságot, nevezetesen az ifjakat,¹⁾ hogy azon ünnepély gerjesztette tiszteletet sz. Kalasanzi iránt és áhitatot keblökben őrizni s ápolni mindenha törekedjenek, az által, hogy tűzzék nem csupán czégül zászlójukra a dicsőült nevét, hanem azzal egyszersmind éltető eszmét, serkentő példányt s megvalósítandó eszményt válaszszanak; hogy, midőn tudományokkal gazdagítva leendő elméjük, szívök is nemesedjék istenes érzelmekben!

A magyar kath. egyház történetében örökre emlékezetes lón a mult század nyolczadik évtizede. — Mária-Terézia, a kegyes s meleg vallásos-érületű királynő közvetítésére VI. Pius pápa (1775—1799)²⁾ ő szentségének helybenhagyásával, a hierarchia érdekében s a kath. hitélet fölélesztésére, az addig fölötté nagy-területű egyházmegyékből 1776-ban még új megyés püspökségek keletkeztek. — Névszerint, a besztercebányai, rozsnyói, székesfehérvári, szepesi, szombathelyi latin-szertartású és a nagyvárad, kőrösi görög szert. — püspöki megyék.

¹⁾ Kik, hogy az ének is zenében az évben is sikerrel gyakorolták magokat. azon ténykörülmény is igazolja, hogy ez alkalommal gymnasiumunk tanulói közöl többen fuvó-hangszereken is játszva nagyban hozzá járultak a buzgóság emeléséhez. V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar. Tom. I. — ²⁾ V. ö. Dr. Pastor Geschichte der Pápste.

A szepesi egyházmegye, hol azelőtt, az esztergomi főmegyének akkori keretébe tartozólag, a társaskáptalan prépostja volt érseki helynökként az intéző,¹⁾ — első főpásztort Salbeck Károly lovagnak személyében kapott. — Salbecknek neve, kinek, mint már előbb hosszú évsoron át a váczai egyházmegye nagyérdemű ált. helynökének²⁾ minden tetteből kitűnik a bölcsesség, erély párosulva azon határozott jellemmel, mely kitűzi magának a czélt s fáradni nem tudó kitartással és türelemmel annak elérésére törekszik, — e megye főpásztoraink sorában mindenha diszes és feledhetetlen. — Mert Károly püspök, a mily rendületlen hive volt királyának, egyik oszlopa hazánknek: épen olyan buzgó főpapja vala egyházának, gerjesztője s táplálója a hitéletnek, őre az egyházi fegyelemnek, barátja a papságnak s a szerzetes-rendeknek, védője a magyar egyház jogainak; kegyes, jótékony, szolgálatkész, igazságos, erélyes, és, hol kellett, következetesen szigorú.

Ünnepélyes székfoglalása 1776. nov. 10-én volt, mely, mint páratlanul örvendetes esemény, különösen fölvilágyozta azon vármegyék sok ezerre menő katolikusait, melyekre főpásztori tiszte kiterjedett, — rózsahegyi intézetünket is arra indította, hogy, fölhasználva a kegyeletes alkalmat, az apostol-utód iránt viseltető szeretetnek, hűségnek s fiúi hódolatnak külsőleg is tanujelét adja. — A hely kiszabott korlátai nem engedik előszámálnunk az áldott-émlékű egyháznagynak egyéb maradandó érdemeit, melyeket, mint megyés püspök (1776—1781)³⁾ Isten az ő szentügyei, valamint az édes haza körül szerzett volt. — Mind amellet a tudományok s művészetek iránt gyöngéd szeretetének azon tanuságát, melylyel, a többi között, gymna-

1) V. ö. Pirhalla A szepesi prépostság. — 2) V. ö. Desericius Historia dioec. Vacien. — 3) V. ö. Schematismus almae dioec. Scepusiensis.

siumunk érdekeit, a kegyes püspök, jól tudván, hogy az iskola a család, a haza, az emberiség, az egyház legdrágább kincsének letéteményese; nagyon ismervén különösen a középtanodának föladatát, hogy ott képezhető a társadalom alkotó, mozgató s föntartó eleme; hogy a milyen erkölcsi indulást nyer ott az ifjuság, oly alakot ölt az egyház haza és az emberiség jövője is, — igazán atyai szíven viselte, s minden alkalommal apostoli buzgalomával karolta föl, érintetlen épen nem hagyhatjuk...

Az 1776—67-iki év figyelemre méltó nyomot jelöl a hazai nevelés-oktatás terén. — A középiskolai tanügy Magyarországon t. i. Mária-Terézia halhatatlan-nevű királynőnek, nemzetünk e valódi anyjának, ki a helyes vallás-erkölcsi nevelés-oktatást is legédesebb gondjai közé számította, — koráig egyöntetűen szervezve nem volt.¹⁾ — A felekezetek állították, rendezték s gondozák közép-tanodáikat minden fensőbb kormányzás, inspectio nélkül. — Mária-Terézia vala tehát, a ki, nemsokára a Jézus társaságának eltörlése (1773) után, kezébe vette a középiskolák rendezését is, és, a magyar kir. Helytartótanács útján, 1776. aug. 12-én a „Ratio educationis, totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem annexas“²⁾ című műben adta az erre vonatkozó intézkedését.

A „Ratio educationis“ valóban hazai tanügyünknek

¹⁾ Bár a piaristák, kik teljesen koruk színvonalán állva, a régiek tanulmányozását gyakorlati módszerrrel eszközölték, és a rájuk bízott intézeteikben a nevelést egyenlő fontosságúnak vették az oktatással. — addig is, (mint Mösche L., Bajtay A. s Cörver J. tart főnökök intézkedéseiből látható) igazi paedagogusokul, lélektani ildommal járnak vala el. növendékeiket nem chablonszerűleg képezve és nevelve, hanem egyénileg kifejlesztve, és gyakorlati életben jelentékeny és befolyásos tényezővé téve . . . V. ö. Ordo studiorum in provincia Schol. Piar. Hungariae.

²⁾ Szerkesztették Ürményi József és Tersztyánszky Dániel.

monumentális alapvető munkálata, nemcsak a szigorúan megállapított tanterv, módszer; de az iskolai rendtartásnak tekintetében is. — E szerint a tudomány-egyetem Budára áttételvén, egyszersemind Magyarországnak négy, egymástól távol részén, t. i. Nagyszombatban, Győrött, Kassán és Nagy-Váradon, négy akadémia lett szervezve. — A középiskolák pedig Magyarhonban összesen nyolcz tankerület képeztek, minők valának: a budai, pozsonyi, besztercebányai, győri, pécsi, kassai, nagyvárad, ungvári székhelyekkel . . .

A középtanoda, melynél a „Ratio educationis“ föltétezte, hogy az elemi iskolában a növendékek már megtanultak declinálni, comparálni, conjugálni, három csoportot képezett, úgymint a) schola latina, — seu grammatica (= paedagogium) három osztálylyal; b) gymnasium (= humanitas = humana) két osztálylyal; c) cursus biennii philosophici (= lyceum) két osztálylyal. — A főigazgatósági székhelyeken mindenütt főgymnasium (gymnasium capitale = archigymnasium) volt. — A tanerők nyilvános pályázat útján nyertek alkalmazást, melyre nézve a csőd (concurus) szeptemberben Pozsonyban és októberben Pesten tartatott, más helyeken pedig más hónapokban. A pályázók személyesen tartoztak megjelenni, és pályázhattak egyháziak s világiak kivétel nélkül. — A concursus elnöke az országbíró volt, ki a bizottságokat tetszése szerint állította össze, a kik a pályázati vizsgálaton kellően megfeleltek, legott tanképesítéshez is jutottak . . .

A jó-szívű királynő, kinek halantékaira az összes tanügynek illetén országos szervezése egymagában tűzné a hallhatatlanság babérkoszorúját, — megengedé azt, hogy a szerzetes rendek főnökei magok nevezhessék ki a kezelésökbe adott középiskolákban a tanárokat; de megkívánja, hogy a főigazgatókat értesítsék annak idején az áthelyezések-

ról. — A tanárok az iskolaügyekben a királyi igazgatóktól függének; a szerzetesek tanodáiban a rendfőnök jelölé ki az igazgatókat is, kik azonban, királyi jóváhagyással erősítettven meg, szintén királyi igazgatók voltak . . .

A tanulmányi legfőbb felügyelet, a hazai törvények értelmében, magának az uralkodónak vala föntartva; mely azonban egyáltalán csupán a politikai dolgokra terjedt ki.

A szellemiekben e főfelügyeletet mind a tudományegyetem s akademiák, mind a gymnasiumok fölött a (1776—1784) kalocsai érsek, Zaiezdai Patachich Adam báró¹⁾ ki, a kath. hit érdekeinek biztosítására irányult nemes ambíciója mellett, a vallásos iskolák emelése és izmosodásával is összekapcsolta dicső nevét, — gyakorlá . . . Az egyes tankerületek főigazgatókat nyertek; még pedig részint az egyházi, részint kitünőbb világi férfiak közül, kik a saját kerületek iskoláira tartoztak felügyelni, hogy azokban a nevelés-tanítás teljesen a megállapított rendszer nyomán történjék. — Az ekként szervezett tankerületek legelső királyi főigazgatói lőnek: Vörös Antal a budai, Balassa Ferencz gróf a pozsonyi, Berchtoldt Ferencz gróf püspök a besztercebányai, Niczky Kristóf temesi gróf a győri s pécsi, Péchy Gábor a kassai, Károlyi Antal gróf a nagyváradai és egyszersmind az ungvári kerületben. — Habár a főigazgatóságok csak is hivatalok voltak, de betöltésöknél oly rangos származású s állású egyéneket alkalmazott a királynő, kiknek nagy neve s tekintélye még emelte a hivatalt, mert a győri, pozsonyi, besztercebányai főigazgatók excellentiások, az ungvári, illetőleg a nagyváradai méltóságos rangú volt, a többiek nagyságos urak.

Az ujtás keresztülvitelét azzal a meglagyással bizta a királyi fölség a főigazgatókra, hogy gondoskodjanak a módról, mely szerint az alkalmaztassék, és pedig, mivel a

¹⁾ V. ö. Schematismus Archidioec. Coloc. et Baciens.

szükséges tankönyvek egyelőre még nem valának készen, egy ideig, az osztrák iskolarendszer szerint, Marx (Gratián¹⁾) piarista szerkesztette könyvek fölhasználásával.

„Omne initium durum.“²⁾ — Hogy mennyire igazak-e szavak, arról tanuságot nyújtanak azok, kik ez új tanrendszernek, mely a szó legszorosabb értelmében vallás-erkölcsi alapra volt lektetve, életbeléptetésére vállalkoztak. — Intézetünk lelkes kir. főigazgatója, Berchtoldt F. gróf püspök, a tanításban beállható átmeneti zavarok elhárítására tankerületének összes igazgatóit 1777. okt. 25-én, székhelyére gyűjtötte közös tanácskozásra. — Előbb a királynő szerencsés kormánylataért ünnepélyes sz. misét tartott e főpap, és erre, hangsúlyozván, hogy az új szervezet a középiskolák céljaul azt tűzte ki, hogy, az első sorban neveljen, azután tanítson; fejtegette a hiterkölcsi nevelést s a tudományos műveltségct, mely utóbbi, mint kétélű pallos a kézben, csak sebez s ront, ha nincs a religio elvei által gyámolítva, azért a kettőt elválaszthatatlanul egységbe hozandónak mondta ki, és, miután nyomatékolta a felsőbb osztályok előadásmódját s formáját, melyek a növendék izlésének, aesthetikai itéletének és tehetségeinek

¹⁾ E jeles tanfőrlinak műveiből az tetszik ki, hogy, az általános nemzeti kulturális szempontból a legnagyobb fontosságot a középiskolákra helyezi; de meg azon meggyőződést vallja, hogy a középiskolának nem kell specialis szakjelleget adni, hanem, az ép testi erőre fordított gond mellett, az értelem fejlesztése s az embert környező természetnek és az ország viszonyainak megismerésébe bevezetéssel, a tudásvágynak fölélesztését szükség feladatául vennie, miszerint egyes növendékeknél megnyilatkozhatték az egyéni hajlam, és az egy vagy más szakra rátermettség, minek azután kifejlesztése az egyetemre és specialis szakiskolákra tartozik; az ifjak zöme pedig a fölébresztelt értelmességgel s az önképzés eleven ösztönével menjen át annak a nagy oktatásnak, melynek neve „élet“ holtig tartó iskolájába . . . V. ö. Horányi *Scriptores Piar. Scholar.*

²⁾ V. ö. Corn. Nepos.

fejlődésére hathatósan befolyanak, — majd megvitatás tárgyául terjeszti elő az ifjúság fölvetelésének kérdését, a taneszközöket s azok kezelésmódját, a fegyelemre vonatkozó dolgokat, valamint a tanárértekezletek megtartását s alakításait, miként azok a szervezeti szabályokban előjönnek. Végül pedig, a kellő meghányás után, megállapított határozatoknak, zsinormértékül való megtartását mondotta ki. — Ugyancsak ezen főigazgatói értekezleten bemutattak a „Ratio educationis“ alapján készült némely iskolakönyvek, melyeket az igazgatók kellő mennyiségben megszereztek és hazavittek.¹⁾

A „Ratio educationes“ nemcsak a tanórák számát, hanem azok idejét is megállapította úgy, hogy első tekintetre is föltűnik a latin nyelv tanítására fordított kiváló gond, a grammatikai osztályokban a heti 25. órából 10. óra (s az ismétléseknél még több) a latin nyelvnek jutván. — Azonban a latin nyelv ezen hathatós művelésénél éppen nem holt tudományt akartak a növendékekre erőszakolni, hanem tisztán gyakorlati volt a cél, mely szerint a gymnasium nem csak tudósokat, de a közműveltség színvonalán álló polgárokat is neveljen. — Hiszen akkoron ez, mint tudva van, a latin nyelvnek teljes ismerete nélkül, lehetetlen lett volna. — Azért már a második nyelvtani osztályban az első félév befejeztével latinul kelle a tanulóknak társalogniok; a harmadikban pedig már csak is ezen nyelven tanulhattak. — A latin nyelv kezelésében a következő szempontok voltak irányadók: 1) minél nagyobb szóbőségre tenni szert; 2) a szabályoknak lehetőleg teljes meg-

¹⁾ Mi mindenféleképpen foglalkodott ez érdekes tanácskozmány, mutatja, Vavrik Ö. gymnasiumunk igazgatójának a tankerületi főigazgatóhoz intézett levele, melyben, az a bevett tanulók névsorát hivatalosan tudatván, még az ifjúságnak engedélyezett játszóhelyek s játékok is följegyezték. — V. ö. Fragmenta hist. Gymnas. Rosenberg.

értése; 3) olvasás és írásban való gyakorlottságnak elérése. — Ennek megfelelőleg a növendékek az első évfolyamban a nyelvnek egyszerűbb kifejezéseiben szóval és írásban gyakorolták magokat . . .

Bizonyára nem lesz érdektelen és minden tanulság nélkül, ha most elősoroljuk még osztályonként az akkor fejtegetett tantárgyakat.

I. osztály: vallástan 2 óra ó- és új szövetségi történet; latin nyelv 10. óra, a latin nyelv szabályai s minél több szó beemlézése; földrajz 2. óra Magyarország s az osztrák örökös tartományok; természetrajz 2. óra, állattan; számtan 2. óra, a négy alapszámítás és a közönséges törtékek; helyes és szépírás heti 2. órában. — II. osztály: vallástan 2. óra; latin nyelv 10. óra szókinés, szószármaztatás, beszédgyakorlatok; német, vagy, más hazai nyelv 2. óra; Magyarország és az osztrák örökös tartományok földrajza 2. óra folytatás; számtan 2. óra, arányok, haladványok és az ezeken alapuló, a gyakorlati életben előforduló szükséges műveletek, könnyebb példákon begyakorolva; természetrajz 2 óra növénytan; történelem 2 óra, ókor. — III. osztály: vallástan 2 óra; latin nyelv 10 óra az egész nyelvtan tüzetes ismétlése. Olvasmányok: Plautus s Terentius egyik-másik vígjátéka, Minutius Felix párbeszédei, Cicero, Senecia, Plinius és Minutius Paulusnak válogatott levelei. Különféle példák: Valer. Maximusból, id. Plinius Historia Naturalisa, Porc. Cato, Ter. Varro, Columella, Taur. Aemilianus gazdaságművei. — Szemelvények: Vergilius, Horatius, Phaedrus és Ovidiusból; német vagy más hazai nyelv 2 óra; földrajz 2 óra, az osztrák örökös tartományok tüzetes leírása; röviden Porosz-Szilézia, Lengyelhon, Törökország, Velence, Svájc, és a földgömbön a többi világrészek; számtan 2 óra, az I. s II. osztályban tanultak ismételve; természetrajz 2 óra, ásványtan; törté-

nelem 2 óra Magyarország története a mohácsi vészig. — Rendkívüli tantárgyakként e három osztályban előadattak: a görög nyelv, mértan, természettan és hazai szokásjog. — Az I. humanior (IV-ik) osztályban tanítottatott a gondolkodástan, német vagy más hazai nyelv, földrajz, történelem, római régiségek, mennyiségtan, s a tanulók latin fogalmazványokban gyakorollattak. A heti óraösszeg, a vallástanival együtt, 25. — A II. humanior (V-ik) osztályban ugyanazon tárgyak folytatólag s bővebben kerültek elő. A természetrajzból a növény s állattan ismételve. A latin remekírók fejtegető olvasására, fogalmazványi gyakorlatok és összerű fordításokra még több időt szenteltek. — Heti óraszám itt is 25.

A humaniorákba csak is azon tanulók vétettek föl, akik a nyelvészeti osztályokat jó sikerrel végezték. — Rendkívüli tárgyakul a görög nyelv, kísérleti természettan, napi sajtó (collegium novorum publicorum), és költészet, szintén gyakorlati módszerrel, szerepeltenek . . .

Az értelemfejlesztő humanisztikai tudományosságra s az erkölcsök nemesítésére irányzott paedagogiai elv s tanítás mód nyomán működő középiskola tehát öt osztályból állott, melynek növendékei állami szervezetben alkalmazott tanulói köztársaságot képeztek, és, szeretettel párosult szigorú fegyelem alatt, egyaránt engedelmeskedni s parancsolni tanultak, egyúttal pedig mások oktatásában is gyakorolták magokat... Helyes tapintattal lón felköltve a tanulók böcsületérzése s ápolva nemes vetélykedése. Az akkori idők kívánalmainak megfelelőleg a művelődés, a valláson kívül, a klaszikusok által eszközölteték, főczél levén az alaki műveltség, valamint a latin írás és beszélésben elérendő ügyesség, mely a fensőbb egyetemi szaktudományokra egyáltalán nélkülözhetetlennek tartatott. — Élő nyelvek, réalismeretek, szintén mint az eddigiekből eléggé

kivehető, és a természettudományok is már az időben utat kezdének magoknak a középiskolában törni, s másrészt a törekvő ifjúság valóban tanulhatott, még pedig olyat tanulhatott, a mi nemcsak a józan műveltséget, hanem hazafiúi önérzetét is öregbítette a tiszta nemzeti szellem emlőin.¹⁾...

Biztos értesítések nyomán azt is tudjuk, hogy azidétt, midőn az állam és vallás valósággal összeforrtak a nevelési kormányzatban, a rózsahegy-i gymnasiumnak tanárkara az igazgatóval együtt, (a ki még mindig „praefectus scholarum“ néven fordul elő), a rendtartás nyomán, havonkint pontosan megtartotta az értekezletet, hogy az oktatásnak az előirt tankönyvek nyomán, sikeresebbé tétele végett, a helyes módszerről, az ifjúság tökéletesítését célzó fegyelenről behatóan tanácskozzék. — Közvizsgálatok minden félev végével voltak, és a nagy szünet szeptember s október hónapokra esett; a heti szünet pedig kedd délutánra megcsütörtök egész napra. — A vallás-erkölcsi ébresztése s ápolására minden nap volt istenitszetelet, melyben élő s éltető példával vőn valamennyi tanár részt, és vasárnaponkint megünnepeken, a szív és lélek mélyébe hatólag, exhortatio tartatott, hol legalább még egy tanár ügyelt föl, hogy a hitszónok akadálytalan teljesíthesse tisztí kötelmeit. — A szent gyónást havonkint kétszer, — mélyen átérezvén már ezen, Tibullustól hangoztatott, szavak igazságát:

„Casta placent Superis: pura cum veste venite,
Et manibus puris sumite fontis aquam.“²⁾

¹⁾ Szóval a „Ratio educationis“ nyomán nem kevesebb mozgékonyt s az előrehaladott kor szükségleteihez mért ujtási s alakítási törekvéseket látunk, mint a politikai érdekek mezején, s tagadni józanul nem lehet, hogy az ekként gyökerében újjáalakított, tanrendszer, egynémely árnyoldal mellett, a nevelés-tanítás és honi tudományosságnak általán, kivált pedig a bölcsészeti, jogi és történeti ismeretágnak körében, nagy lendületet adott . . .²⁾ V. ö. 21, 13—14.

végezte az ifjúság, s járult az oltáriszentséghez is,¹⁾ és ugyan hétköznapon, nehogy vasárnap vagy ünnepen, az áhitat hátrányára, a néppel tolongásba elegyedjék. — A nevelés-tanításnak, mely így a vallás vezérfényénél foly vala, eredménye érdemsorozat által (classificatio) határozott meg, és nyomtatásban került az iskolaévnék végén a nyilvánosságra...²⁾

A dicső-emlékü Mária-Terezia, kit különösen, a hazai köznevelés s oktatásnak terén is, korszakalkotó intézkedéseért a „Scientiarum fundatrix“ kitüntető czim méltán megillet, — 1780. febr. 5-én, jobb létre szenderült.

Árpád nemzete igazán megsiratta kedvelt királynőjét, kiért már trónra léptekor életét s vérét ajánlotta föl; de mélyen érezte e szomorú esetet, és őszintén fájalta a népeit szerető honanyának elhunytát a magyar piarista-

¹⁾ Mely szentségekről oly megszivlelésre méltón írja sz. Kalasanzi. „Curent magistri, ut discipuli frequenter peccata sua confiteantur, et qui maiores sunt, etiam sacra synaxi reficiantur... Sacramenta enim maxime illuminant intellectum, et cum debita devotione saepius suscepta inflammant voluntatem, ut aversetur peccata et virtutis opera diligit. — Rem istam, in qua cardo instituti nostri vertitur, strenue, velim, urgeat quilibet magister et a Deo mercedem recipiet amplissimam.“ V. ö. ep. 1626. 4. Julii.

²⁾ A Helytartótanács 1778. aug. 4-én tette közzé az engedélyezett tankönyvek jegyzékét, melyek csak Nagyszombatban és Budán voltak megszerezhetők. És pedig szabott árakkal: a) Historia Bibl. Hungarico et Germanico idiomate edita. Ára 10 kr. b) Grammatica Latina vulgaris. Ára 30 kr. c) Pro cultura stili ligati atque soluti, vulgatae huctenus praeceptiones. Ára 30 kr. d) Chrestomathia ex optimis linguae Latinae auctoribus concinuata. 30 kr. e) Arithmetika 30 kr. f) Elementa geometriae practica 12 kr. g) Elementa iuris naturalis 4 kr. h) Pro geographia regni Hungariae et provinciarum adnexarum sumatur interea geographia Beliana (Bél Mátyás-féle) 30 kr. i) Pro notitia antiquitatum Romanorum 30 kr. k) Turselini particulae Latinae orationis 40 kr... V. ö. Adversaria gymnas. Rosenb. Schol. Piarum.

rend is. — Hisz a koronás halottban királyi pártfogóját s nagykegyű jótevőjét, ki több intézetünkben, mint alapító is, dicsért és emlegetett nevet hagyott maga után, vesztette volt el. — Igaz kegyelettel üllötte meg azért gyászemlékét, mely csak fölig requiem, másik fele apotheosis vala, — a rózsahegyí gymnasium is. — Vavrik Ö. igazgató, miután a boldogult lelke üdveért bemutatta a sz. miseáldozatot, szózatot keservvel fordult a tanulótság fogékony elméjéhez, gyöngéd szívéhez, s mély megilletődéssel leteendő a sirra a szeretet, hála és emlékezésnek a nagy halott érdemeiből font koszorúját, visszatekintőleg a dicsőségesen meglutott pályára ecseteli vala az elköltözött uralkodói tevékenységének gazdag világot s nemzetünk fejlesztése mind megannyi diadaljeleit...¹⁾

A rózsahegyí piaristaiskola történetében eddigelé nincs időpont, mely a külső behatásra mélyebben, érzékenyebben emlékeztetne, az 1780—1790-nél. — Ekkor felhő, a sötét felhő közeledett felője, mely elsőprő viharral fenyegetett ugyan, de azon időköz elteltével termékenyítő esővé változott. — Az 1780. esztendő második felétől az egymásba, mintegy láncszemekként kapcsolódó sok újítás s erőlködéssel, rohamos fejlődést sürgető kormányrendeleteknek egész sorát mutatják emlékeink. Melyekben, bár, főleg egyházi s iskolai ügyekben, a történelmileg s hagyományilag igazolt, előbbiektől nagyon elütök voltak, sokan a Mária-Terézia alatti napok verőfényétől még elborítva, boldog gondatlanságukban alig sejtették a gyászt, mely nehéz látýolával a magyar nemzeti művelődés muzsáinak homlokára hullott. — Pedig hát minden cselekedetnek s így intézkedésnek szintén célja is van. Dante szavaival élve:

„Alapja van a teügernek is,

Bár gyöuge szem nem látja is!“²⁾

1) V. ö. Adversaria gymnas. Rosenb. Schol. Piar.

2) V. ö. Paradicsom XX-ének.

Azoknak, a szabadság, haladás, humanizmus és más nagyhangú jelszavak folytonos hangoztatásával, ártatlan ábrázatunak leplezett rendeleteknek is vala tehát céljuk; jól rejtegetett alapjuk, ámbar nem oly feneketlen volt az, mint Dante tengere, minthogy, a pozitív vallás alapján mozgó nevelésért, aggodalmaskodó eleink szeme mégis észre véve az örvényt, ha mindjárt feneketlen is az a vágyak feneké . . .

Egyelőre a „Ratio educationis“, mely az osztálytanítási rendszeren alapult, oktatásmenete azon kívül, hogy a reáltudományokra még nagyobb súly lőn fektetve, s a görög nyelvet is a humani órákban kötelezővé tették, — lényegében vajmi keveset változott volt. — Az iskolát közönségesen a tudományok szentélyének szokás nevezni. — Mély értelmű, gyönyörű elnevezés! de akár napnak nevezhetnők, mert rendeltetése a tudomány által világot gyűjtani az ifjú tanuló elméjében, megvilágosítani értelmét, hogy megismerje az igazat, szépet és jót. Ezen tudás teszi a szellemi fölvilágosodást. — A tudomány ennél fogva oly szellemi kincs, mely emberi méltóságunkat kiválóan képes kitüntetni... És mégis ki tagadhatná, hogy a tudomány egymagában véve nem tesz eloget az emberiség hivatásának... Igaz, hogy hatalmas tényező földi jóllétünk előmozdításában; igaz, hogy fontos elemét képezi a műveltségnek; de másrésről az is bizonyos, hogy nem egyszer kétélű pallossá válik, mely rombol, ha t. i. fegyelmezetlen szívvél s akarattal szövetkezik . . .

A II. Józseffel a politikában hangoztatott liberalizmus okozta viszonyok első szellője, sajnos, épen abban érinté kellemetlenül iskolánkat, hogy a rendtartás, fegyelmezés, mely pedig oly jelentős része a nevelésnek, földadata levén megszilárdítani a szívből az erkölcsi érzelmeket, és az akaratot a jóban megerősíteni, — szenvedett több módosít-

ványt, kelleténél nagyobb szabadság engedtetvén a tanulóknak, kikre pedig szintén ugyan találó az ókor költőjének e mondása:

„Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata“¹⁾

A kulturális haladás tehát hamis csapáson indult, a nevelésügy, melyre pedig igen büszke volt e császár, az időtájt nélkülözé majdnem teljesen azt az elemet, mely önuralomra, szelidségre készíti a fiatal lelket. . . Hiányozék belőle az, mi a legfőbb, — az erkölcsi hatás, melyet megingatván, arra nem gondoltak, hogy ugyan mivel is fogják helyettesíteni . . .

Ekként az állami omnipotentiát szomjazó elvek utat nyitottak a hit s erkölcs megölőjének, a szabadosságnak. Mi következék azután ebből az iskolában? — Nem más, mint a fiatalság elvadulása, eldurvalása, mely ijesztőn terjed napról-napra, s mely ellen a liberalis intézők is felfeljajdulnak vala. — Csakhogy nem akarának egyúttal alapgyökerére nézni, mert hiszen a magvát sajátképen ők vetették el. . . Az ifjúság elkapatottságának nem más vala az oka, mint a szabadelvű nevelési rendszer. Az, mely nem akar elismerni más tekintélyt, az egyénre, sőt növendékre magára hagyja, hogy erkölestant alkosson magának olyant, a minő neki tetszik, a mely hizeleg a szenvedélynek. . . Az államhatalom alaphangulatát képező szabadság örve alatt szereplő bűnös engedékenység s laza fegyelem voltak akkor is a szabadelvű nevelés vezérfonala. . .

De nem is találunk ám évkönyveinkben az ifjúság pajkos magaviselete ellen, mely az ellenőrzés hiányának okszerű következménye lön, annyi panaszt, mint épen ezen fegyelem-lazító időszakon keresztül, midőn a tanintézeteknek oly módfeletti erőt, mondhatnók, erőlködést kelle kifejteniök, hogy az igazi kerékvágásból már kezd-

¹⁾ V. ö. Ovid. R. A. 3. 4. 17.

tén kizökönt ifjúságot vissza tudják terelni az egyedüli helyes útra, a melyen lehet csupán eljutni emberi s honfiúi rendeltetésünknek előkelően nagy céljához . .

Nem előhaladást, hanem valóságos hanyatlást hoztak tehát elő azon állami iskola-intézkedések, melyeknek hátterét a kath. egyház által, isteni küldetéséhez képest, terjesztett és melegen ápoltt keresztény hitélet megszibbasztása, hogy ne mondjuk kiirtása képezte; sőt ezen a József-féle intézkedések a mellett, hogy az állampolgárok örök kárhozátát, nem pedig örök üdvöt mozdíták elő, még az állam fölvirágzása helyett is annak épen teljes földulását is eredményezték¹⁾. . Épenséggel nem hallgathatjuk el azért, valóban őseink lelke erőinek megfeszítésére volt szükség, hogy küzdjenek az áramlat ellen, mely az erkölcsi barbarismus özönvizével fenyegette az életét csak regeneratióban található egész nemzedéket; s ha sikerült, a mint hogy eléggé sikerült is, ha nem is egészen, de nagyrészt kivívnia az ifjú kőbelben a hitélet jogosultsága iránti érzetet; ha sikerült, a mint hogy sikerült is, megnyerni egy bizonyos százalékot a vallásos s tudományos művelődés iránti komoly érdeklődésnek: úgy ne feledjük el, hogy ezen hiterkölesi, hazafiúi s tudományos koszorúnak, mely az intézetből kikerültek halántékait későbbben ékesíté, levelei között csillogó gyöngyök őseink, azonkori tanáraik veríték-csöppjeiből vették száamazásukat . .

¹⁾ Ez az, mire XIII. Leo pápánk »Sapientiae Christianae« kezdetű monumentalís apostoli körlevelében így céloz: »His de causis. incredibile dictu est. quanta hominum multitudo in aeternae salutis discrimen versatur; sed civitates ipsae atque imperia diu incolumia esse non possunt, quia labentibus institutis, moribusque Christianis maxima societatis, fundamenta ruere necesse est. Tranquillitati publicae atque ordini tuendo sola vis relinquitur: ea autem valde est infirma, praesidio religionis detracto. eademque servituti parientiae, quam obedientiae aptior. in se magnarum perturbatio-num inclusa semina gerit« . .

Minden nemzetnél kiváltképen három dolognak erőszakos megváltoztatása szokott forrongást előidézni, t. i. a vallás, ruházat s a nyelv, mely szent tulajdona minden nemzetnek; művelnie kell tehát s éber, gondos figyelemre méltatni, mint a nemzeti létnek alaposzlopát. . . Mert attól, mit anyatejjel szívunk magunkba, miben gyöngye korunktól fogva neveltettünk, erővel megfosztatni, valóban fájdalmasan esik mindenha a hívő kegyelet s a nemzeti élet multját kebelére zárt önérzetnek. . . Megengedjük, kérdés, vitatkozás tárgyát képezheti: a vetett alapon ilyen vagy olyan épületet emeljünk-e, de alap nélkül építeni, vagy a már fölemelt épületnek alapját megingatni, vagy épen eltávolítani akarni akkor, midőn épen az a célunk, hogy annak ótalma alatt az időnek viszontagságai, vadak támadásai, szóval a ránk nézve veszélyes vagy kellemetlen behatások ellen védve, biztosítva legyünk előre, — helytelen eljárás lenne.

Ily képen vagyunk a vallással a társadalomban, mely csak azzal szoros kapcsolatban működhetik üdvösen, századokra kihatóan. . .

Vallás nélkül társadalmat alkotni, vagy a már ezen álló társadalmat alapjában megrendíteni, vagy épen attól megfosztani akarni akkor, midőn az a célunk, hogy az embert minél nagyobb testi, lelki jóllétnek, boldogságnak birtokába juttassuk, mi lehetne egyéb tévedésnél? — Lerontani a vallást nem egyéb, mint elemeire bomlasztani, szétrobbantani előbb-utóbb a társadalmat, megfosztani az embert azon kiváltságtól, melyre addig, mint méltósága »magna Chartájára,« annyiszor hivatkozhatott. . . És csakugyan minden nemzet történelme bizonyítja, hogy társadalmi életük alapját a vallás tevé. . . Azért már a régi rómaiak »a Jove principium«¹⁾ elvvel szívökben val-

¹⁾ V. ö. Verg. Bucoli 3, 60.

lási alapra állították társadalmukat, mert csak így remélhették a jobb erkölcsök megfogamzását alattvalóik lelkében.

És valóban Róma, míg énekelheté róla ünnepeit dalnoka:

»Dis te minore[m] quod geris, imperas;

Hinc omne principium, hinc refer exitum«¹⁾

bensejében biztonságot s meglelégedést, kívül tiszteletet, hódolatot talált, s ott, hová legiói léptek, a római sas tekintélyével gyökeret vert egyszersmind a civilizatio . . A mint pedig a vallás, az istenek eltávozták, menthetetlenül elveszettnek kiáltják a társadalmat Vergiliussal:

... quae sit fortuna videtis.

Excessere omnes, adytis, arisque relictis,

Dii, quibus imperium hoc steterat succurritis urbi

Incensae: moriamur, et in media arma ruamus

Una salus victis, nullam sperare salutem²⁾

»Hellas, mondja maga Mommsen is, nem csak egész szellemi fejlődését, hanem nemzeti egyesülését is, a mennyiben egyáltalán elérte, a vallásnak köszöni; mindaz, a mi a hellén életben nagy, és mindaz, a mi benne közvagygon vala, az isteni jóslatok s ünnepek, Delphi és Olympia leányai, a Muzsák körül forog.³⁾

A keresztény aera emberei, az isteni kinyilatkoztatás által fölvilágosított férfiak tudván, hogy »Deus est, in quo vivimus, movemur et sumus.«⁴⁾ — Istennel alkottak, és munkájuk ennél fogva az igaz tartósságnak zálogát magában is hordta . . Apáink, kiknek szemében Krisztus vala a való eszmény, az az egyetlen talizmán,⁵⁾ melyet

1) Hor. Carm. 3. 6. — 2) V. ö. Verg. Aen. 1. 357. — 3) V. ö. A rómaiak története I. k. 236. l. — 4) V. ö. Ap. csel. 17. 28.

5) Mert ha áll az, mit sz. Ágoston mond: hogy csak az teheli boldoggá az embert, a ki teremtette: akkor maga az állam, mint egyéniségek collectiv fogalma, sem birhat a boldogság más alapjaival, mint a melylyel bir az egyes ember. »Non enim aliunde beata civitas, aliunde homo, cum aliud civitas non sit, quam concors hominum multitudo.« V. ö. Ad Macedon.

önvesztők nélkül sem egyesek, sem nemzetek nem nélkülözhetnek, azon alapra helyezték Európában szerzett államukat, és ezen államépület, felfogva, mintegy óriás, a mohamedanismusnak a népek kebelére irányzott halálos nyilait is, vészben, viharban évszázadokon keresztül oly biztos menedéket nyújt vala nemzetünknek . .

És vajon hol kell keresni az igaz hazafiság fogalmát s példáit? Hol egyebütt, ha nem szintén a valódi kereszténység talaján?... A kereszténység tisztította meg salakjától a hazafiságot, midőn azt a vallás alapjára állítá, és midőn a hazafiság már-már újra azon állapotra sülyed, a midőn

»Róma bukott, mert senki sem szerette,
Nem volt többé hon; édes pátria;
Egygyé nem eszme, csak vaksors kötötte,
Polgára vala sok, ám kevés fiai«¹⁾

újra csak a kereszténységtől várhatjuk e tekintetben is a jobbrafordulást . .

II. József, ki, a szent szabadság és szabadelvűség mézes-mázos szavai alatt, oly rút majmolását szolgálja vala II. Frigyesnek, a ki sem Istennel, sem lelkével nem sokat törődék, — pedig ellenkezőleg a mánál holnapig tartó, igazabban országbomlasztó elvekkal akarja minden áron fölcserélni az államfentartó elveket . . Mert hát az alattvalók, a népek valláserkölcsei érzülete a legerősebb, legalkalmasabb s hatalmasabb biztosíték egy-egy államra nézve, ha ez érzületnek ápolására, az általa nyújtandó és szavakban alig kifejezhető roppant előnyök arányának megfelelő, gond fordítatik . .

Fölöslegesnek tartjuk azt, hogy az ezen fejedelem alatt meghonosult új pogány irányt, mely a kath. egyház tanaival ellenkező világnézet erőszakos terjesztésének és szentesített jogai háttérbe szorításának is kaput nyitni

¹⁾ V. ö. »Déliabok hőse.«

szándékozék, részletes vonásokkal ecseteljük . . E helyett, bármely okoskodásnál inkább, meggyőzhet arról az akkor uralkodott »reform szellem,« melyről az iskolákra vonatkozólag megemlítünk egynémelyeket . .

A vallási gyakorlatok s az isteni tisztelet-ügy ujonnan lett szabályozva. — Mindennap volt ugyan szentmise, de a délutáni ájtatosság, mely pedig, miként a nevelés-történet sűrűn s kétségbevonhatatlanul tanúsítja, a jámbor szívnek buzgalmát annyira ólesztí, megszüntetvén, — a nevelésügy bajnokai oda jutottak, hogy küzdeniök kelle még a hit szabad gyakorlásaért.

A császárnak az iskolai ügyben a nemzet színe-javának szellemével ellentétes illetőn rendelkezése méltán lephette meg a jobbérzésűeket. — Hiszen midőn II. József ősei trónjára lépett, sokan azt hitték fölöle, hogy, téres birodalma népeinek geniusa, ősi jellege s életszükségeinek megfelelőleg, főképen a társadalom s állam alaposzlopát képező religio követeléseivel egyezően járand el a kormányzásban . . Ez a föltevés azonban, mint sok más előlegezett föltevés, a liberalis jelszavak alatt megindult rövid uralkodásának tartamán czáfolatot nyert; a hitvallásos oktatással szemben tett állásfoglalása pedig teljesen kidomborította benne nem az isteni kinyilatkoztatás hívét, nem a humanus és erkölcsi érzéstől áthatott valódi uralkodót, a ki megérti ezéjét, megérte azt, hogy azért uralkodik Isten kegyelméből, mert Isten rábizta alattvalóinak védelmét, lelki-testi jóllétökről való gondoskodást . . Még érzékenyebben bántó az e nyomon kiadott azon intézvénye, hogy a tanulók, kiket azelőtt, a hatályos hitoktatás s az intézetet átlengő vallásos szellem mellett is, mindig a lelkes s lelkiismeretes tanárok készítettek elő: az idétt, a felsőbb meghagyás szerint, nem az iskola által vezettettek a töredelem szentségéhez, hanem az erről való

gondoskodás a szülék vagy ezek helyetteseinek lón feladata . . . Továbbá e korszak híve lévén a Pestalozzizmusnak a nevelésben, mely a Rousseau féktelenségében s az egyéniség teljesen magára hagyásában találja a nevelés ideálját, mely, a tanárt megfosztja a fegyelmezés minden eszközétől, a növendékeknek színe, hogy még terjeszse s éleszsze az ellentéteket, az ellenzékieskedést a tanító s tanuló között; mely egy ismeretlen ideált, az állati embert akarja a növendékben kifejleszteni, — a gyakorlati élet elparlagosodását, a nemzeti művelődés elhomályosulását vonja maga után, szabadjára látogathaták a növendékek az oly ercnyemeddő korban, a »foecundum culpaec seculum«-ban, a napról-napra hullámzóbbá táguló társadalomban, a színházakat, a táncmulatságokat, s más efféle kedvverítő helyeket, az iskola elüljáróság tudta s engedélye nélkül . . .

Igazán sajnálni való volt, a keresztény paedagogiát, és Jézus eszményén, tehát tekintélyen nyugvó nevelést sutba dobó iskolai képzés mellett, ezen nemzedék¹⁾ melynek szívéből a lélek legneimesebb kiucset, a vallásosságot tépik ki, illetőleg meggyökereztetni sem engedik vala . . .

Fájdalmasan esék is eleinknek az efféle rendelet, mely az ifjaknak sem vallásos, s az ezen alapuló erkölcsan szellemében meg az igaz magyar nemzeti irányban való, és így sem testi nevelésére²⁾ előnyös nem volt, sőt inkább méltó aggodalomra szolgáltatott okot . . . Nagy és komoly aggodalmakra, melyeket kifejteni s előadni legszentebb kö-

¹⁾ Melyet pedig, az annyira hangoztatott Kantjuk szerint is, nem a jelen, hanem a jövőndő — a mennyire lehet, legjobb állapotra, az emberiség eszményére kell nevelni. V. ö. Paedagogik 17. l.

²⁾ Mert hiszen az alaposabban gondolkodók előtt tudva van hogy az ifjuság testi sülyedésének legfőbb oka nem más, mint a vallástalan és erkölcs nélküli élet, az ő lelket s testet romboló, idegeket duló szenvedélyeivel, pusztításaival . . . V. ö. Milde Die Erziehung.

telességöknek tartották, melyeket, mintegy óvó s intő szózatként hangoztatni az illetékesek figyelmének fölköltésére meg nem szüntek... Mert hát a még meg sem erősödött csemetéket a zivataros, viharos időjárás ellen karóval támogatjuk: és a XVIII. század némely paedagogjai, oly életkorban midőn az ifjú ama tere lép, melyen részint annak sikamlóssága, részint saját tapasztalatlansága, gyöngesége miatt olyan nehéz neki azt az élettudományt, melyet a komoly Tacitus oly találóan nevez „notitia vel rerum, vel hominum, vel temporum“-nak, — magokra hagyandónak vélték a fiatalokat. —

Midőn isteni Megváltónk apostolait, minden nemzet tanítása végett, a világba szerte küldvén, egyházában a tanítási tiszlet, a „Sacrum Magisterium“-ot alapította, ennek hatáskörét nem szorította egyedül a megnöttekre, hanem kiterjesztette a növendékekre; a végből, hogy ezek a hitigazságokat s a keresztény erkölcsök gyakorlását mintegy az anyatejjel beszívják. — Innen van, hogy az egyház az iskolát váltig védő szárnyai alá fogadta, annak kezelését s gondozását egyik sarkalatos joga, főfeladatának tartotta. — Szent egyházunk ezen, hogy úgy mondjuk, vele született feladata és sarkalatos joga ellen törtete a II. József korában is égető kérdéskép fölkerekedett, sokak által mohón kapott és sürgetett laicizálása¹⁾ (időnkben községivé változtatása, vagy, mint általán nevezni szokták, elközösítése) az iskolának, a czélból, hogy az minden hitvallásos (vagy mint a mostani törvényhozás elég szerencsétlenül elnevezte, felekezeti) jellegéből kivetköztessék...

¹⁾ Épen nincs itt szó arról, hogy a laicus ne tanítson, tiszteljük, érdemesnek nyilatkoztatjuk a tanításban fáradozó világiakat is, lától levén a gondollattól, mintha csak is szerzetes avagy pap tudna tanítani; de az iskolában a kath. egyház, a hitvallásnak mellőzése ellen vagyunk . . . Nem személy, hanem elv forog itt kérdésben.

A legfontosabb újítás, mely, — így nyilatkozik ez érdemben évlőnk,¹⁾ az alkotmányos életet s a politikai önállást sem igen böcsülő császárnak kormánylata alatt történt, volt kétség kívül az iskolák hitvallásos irányának eltörlése, az olyatón világiasítás, mely nem a papoknak, hanem a megváltásnak kiküszöbölését, a társadalomnak az isteni kinyilatkoztatástól való elszakítását, a hitközömbösséget jelenti; másfelül pedig az idegen szellemet lehelő, magyar nemzeti irányú képzést kockáztató, német nyelvnek az egész országban oktatási nyelvül való behozatala.

Az előbbi iránt meglehetősen tájékozhat a három nyelven (magyarul, latinul, németül) kiadott és szigorúan előírt iskolai imádság is, melyet, azon idők tanujaként, a magyar szövegben, egész terjedelemben ide igtatandónak vélünk. Könyörgés az oskolabeli tanítás előtt: „Uram! mi a te teremtett állatid, könyörgünk tehozzád, világosítsd meg a mi elménket, hogy azt, a mi igaz, jól megtanulhassuk, erősítsd meg a mi emlékezetünket, hogy azt a jót, a melyet most tanulni fogunk, megtarthassuk, és oda hajtsd a mi akaratunkat, hogy azon hasznos oktatásokat cselekedettel is véghezvihessük, és így mind. önmagunkat, mind pedig felebarátainkat szerencsésekké tehessük.“ — Könyörgés az oskolabeli tanítás után: „Hálaadással hozzád emeljük a mi lelkünket, oh, minden jónak Adója! a te velünk közlött jótéteményeidért. Adjad, oh Uram! hogy azon oktatás, melyet mostan vettünk, mi nekünk javunkra, és teneked dicséretedre szolgáljon. E mellett még kérünk téged, öntsd ki a te áldásodat a mi fejedelmünkre, hazánkra, szüleinkre, tanítóinkra és minden jótévőinkre. — Tegyed, oh Uram! őket és minden embereket szerencsésekké . . .“

A másikat illetőleg egy, 1784. máj. 18-án kelt, patens

¹⁾ V. ö. Adversaria gymnas. Rosenb. Schol. Piarum.

azt rendelte, hogy a következő iskolaév november havától kezdve egy tanuló sem vehető föl a gymnasiumba, a ki németül, legalább jól olvasni s írni, nem tud. — Ugyanazon évi jul. 14-ki kibocsátványban pedig azon kívül, hogy a magyar nyelv a tanulmányi rendszerben föl sem vétették, ki lett mondva, hogy, három esztendő múltán, oktatási nyelv a német legyen, és csupán olyanok, a kik annak birtokában voltak, nyertek tanári alkalmazást; másrészt a már tanszéken levőknek ez időtartamon okvetetlenül el kellett azt sajátítaniok, ha tovább is működni akarának... Midőn tehát Európa művelt népeinél a klasszikus latin nyelvet fölváltja a megerősödött nemzeti nyelv, nálunk azt kell látni, hogy a magyar nyelv, melyet már az előbbi századokban az ország művelt és tehetős osztálya beszélt, mely az ország uralkodó lakosságának nyelve volt, mely a nemzeti dinasztiák alatt azok udvarában uralkodott, melyen az ország tanácskozása folytak, melyen lantosaink, költőink, zenettek, melyen törvényeink és diplomatiái ügyeink akárhányszor hozattak, melytől az ország nemzete a magyar nevet vette, — védtelenül lett kiszolgáltatva az idegen befolyásnak, megvetett lón, csupán és egyedül szük körnek nyelve maradt . . .

Azonban az imént jelzett intézvények mutatták meg, emelték még határozottabb tudattá őseinkben azt, hogy nemzetiségünknek legerősebb bástyája az iskola; de létrehozta egyszersmind azt az aggodó s feltékenykedő érzetet is, melylyel a tanügyben minden szertelen beavatkozást tekintének. — Látván pedig a kormány, különösen a magyarhoni tanügynek vezetésével megbízott egyének a nagymérvű idegenkedést e rendelet ellen, czélszerűnek tarták, hogy az intézkedés kellelten-izű folyadéká által telt csészébe néhány csöppnyi szinméz is elegyítsenek. — Így a végből, hogy a növendékek a német nyelv megtanu-

lásában nagyobb buzgalomra serkentessenek, annak ismerete különféle előnyök és kedvezményekkel lőn összekötve...

A nevelés és iskola-kérdésben, mely első sorban az egyházi jogköréhez, hivatásához tartozik, de a melyet elég helytelenül az államhatalom a politikai kérdések közé sorolni, a politikai kérdésekhez számítani szokott, különösen a gymnasiumok körül ekként megindult mozgalom azonban az eddigiekkel véget nem ért... Miként a hullám gyűrűi, mindig tovább s tovább terjedt ez... Legjelentősebb momentum mégis 1784-ben a tandíj behozatala volt, a melytől való fölmentést szintén vagy más ösztöndíjnak adományozását a materialisztikus-irányú, ágaskodó pogányszellem rombolása, e romboló szellem hatalmi vágya s hatalomra vergődő törekvése, a német nyelv alaposabb ismeretétől tette függővé... Csak hogy éppen az effélék hinték el a gyanakodás magvait... A hű nemzeti szellem irtózott az illetén kedvezményektől, melyek, hogy nem valának őszinték, legjobban bizonyítá ama rohamos sietség, melylyel a magyar tannyelvet rövid három év leforgása után föltétlen megszüntendőnek határozták...

Csodálkozhatni e hát, hogy nem találtak egyáltalán visszhangra az új intézkedések?... Csoda-e, hogy a visszáság utófájdalmát soká, oly igen sokáig kell vala sinylenni?... A futó tűznek, ha egyszer erőre kap, nem lehet egyhamar gátot vetni. — A ferde eljárásnak e futó tüze fogott itt-ott a társadalomban is, s ha néhol láthatók, a kik sietnek oltani e pusztító elemet, a kik magokat legalább a józan belátás hidegségével védik ellene: annyival nagyobb tiszteletünket érdemlik, minél kevesebb a „virtus post nummos“-féle elv embereinek messze harsogá kiáltozásai miatt is ezeknek száma. — Ime ilyen kevesek közül valók voltak a rózsahegyvi piaristák, kik sz. István birodalma, Mária országa jövője s létérdekei fölött és embertársaik üdveért lázas ag-

gálylyal, szorongó kebellet, melyből föl-fölhangzottak a nagy epikusnak szavai:

„Oh mihi praeteritos referat si Juppiter annos!“¹⁾

— fogadják, a hazafias öntudat, nemzeti kultúra önzetlen bajnokaihoz méltóan, ez intézkedéseket, jelesen a tanpénz behozatalát, mely oka lőn annak, hogy a szegényebb néposztályok gyermekei, kikre vonatkozólag mondta a sz. rendalapító: „eximii opus est meriti mentes illuminare puero-
rum, praesertim, qui sunt pauperes“²⁾ a kik eddigelő, a mint kimutatták megfelelő alapismereteiket, díjtalan léphettek az ország bármely nyilvános tanodájába, — a sziv és értelemképzés palaestrái, a középiskoláknak is a legnagyobb contingensét adták, — a tanintézetekből kiszorítassanak. — Mert az a néhány ösztöndíj, mely a tanuláskedvnek emelésére volt szánva, valósággal szintén oly föltétekhez kötletelt, hogy bárki más inkább, mint az igazán szegénysorsú tanuló juthatott hozzájuk. — Ekként lőn azután, hogy nemesak a vagyontalan szülékre a bajok árja zúdult, hanem elhomályosult egyelőre szerencse-csillaga e gymnasiumnak is, mely, míg előbb a növendékek létszámára nézve az országnak hasonnemű iskoláit többnyire fölülmulta, addig most még a tandíj behozatalával igen szembetűnőleg megfogyatkozott, bár ősünk a jóra való, szegényebb állapotú növendékeket, tőlök kitélhető módon, ez idétt is elősegítették, folyvást eszökben tartván Tobiás üdvös intését³⁾.

Van az emberi sziv kamriának egy titkos redője, melybe a velünk született s gondosan ápolt érzelmek, mint a

¹⁾ V. ö. Vergil. Aen. 9, 560. — ²⁾ V. ö. J. Calas. ep. 1629. 19. Oct. ³⁾ „Javaidból osztogass segedelmet, és egy szegénytől se fordítsd el arcodat, úgy lesz, hogy tőled sem fordul el az Úrnak arca... A mint télik tőled, úgy légy irgalmas... Ha nagy értéked leend, bőségesen osztogass segedelmet, ha pedig kevés, keveset is örömmel igyekezzél adni“ . . . V. ö. 4, 9.

halak a tenger fenekére, csöndesen elvonulnak, mikor az élet fölszínét erős viharok csapdossák... Könnyen sejtethető tehát, mily mély, metsző szívfájdalmat okozhatott minden oly-irányú tulkapás lelkes eleinknek, kik hatáskörükben, a haza legszentebb érdeke fölött aggódó szeretettel, előre látó gondossággal s odaadó hűséggel örködték; kiknek keblét a hon minden közelgő baja és veszélye fájó rezgésbe hozta, és kik intő, eszméltető szavukat a tiszta meggyőződés bátor, férfias szilárdságával emelték föl minden vészes, romboló áramlattal szemben... Épen azért, bár a szabad- elvű haladás a fölvilágosodás langzatos, kápráztató jel- szavai alatt kerekedett viszonyoknak közepette, melyeket megváltoztatniok épen nem állá hatalmukban, szem előtt tartva a hajdankor költőjének e mondását:

... „Peragit potestas tranquilla, quae violenta nequit“¹⁾ — ildomossággal, a bölcsnek kinéert tapintatával, a kormány iránti köteles engedelmesség föntartása mellett, törekeshnek vala szép szerével, azon lánghalással, melyről költő-fejedel- münk oly jól mondja:

„Balszázadoknak éjin át
E lángban él a hon“

— megmenteni mindazt, mit csak az ő helyzetökben lehet vala...

Sőt, az oly mélyen és nemesen érző szív, milyen elődeink kebelében dobogott, nyomtalanul nem engedte még az utókorra nézve sem eltűnni az ilyen »Sic volo, sic iubeo«-féle²⁾ rettenetes s kvalifikálhatatlan eljárást. — S valóban évlönkben följegyezve találjuk, mennyire ke- sereg vala a szegényebbek iskolázásaért aggódó lelkök e miatt, miként ezen találóan jellemző szavaikból is ki- vehető: »Scholae catholicorum, itaque et nostrae alias frequentissimae ad paucorum discipulorum numerum re-

¹⁾ V. ö. Claudian. Cons. Mall. Theod. 239. ²⁾ V. ö. Juvenal. 6, 223.

dactae sunt« . . . Midőn pedig, bátran, büszkén mondván ki, hogy ők katholikus szerzetes-tanárok s így a kath. elveknek nemzetiségmentő hazafias, kulturalis erejében bizva, saját ügyökért, saját hitfeleikért lelkesednek, távol áll tőlök az, hogy afféle felekezetek ellen irányuló törekvéssel a más vallásbelieket háborgassák, nyugtalanítsák . . . A kath. religio kizárja a gyűlöletet, ellenségeskedést bárkivel szemben is, mert azt tanítja, hogy, az »amicus personae, inimicus causae«¹⁾ nyomán, szeressük meg ellenfeleinket is, úgy azonban, hogy az teljességgel ne történjék ám saját magunk, isteni anyaszentegyházunknak rovására . . .

Szóban forgó őseinket is a legszentebb cél, t. i. az őgi-eredetű vallásnak s ödes hazánk szellemi és anyagi fölvirágzásának előmozdítása vezette, s a szeretet religiójának azon erős kötelességérzete, hogy a rájuk bízott fiatalokat, vallás-erkölcsösen nevelve s oktatta, megtanítsák szeretni az egyházat, a vallást, a magyar hazát testvéries egyetértésben . . . Ezen alapon amaz emlékekben is áldott piarista-elődeink így folytatják: »Multi propter inimicum pauperi nobilitati didactrum solvi praeceptum, scholas deserere compulsi. Protestantium scholae pace inperturbata fruuntur, illorum iuventus studiosa veteri discendi ac docendi methodo proficit, nostra a contrario systemate novo deficit . . . Illas patroni sustinebant, nostras deserunt; illae a didactro solvendo exemptae, nostrae onere pressae pendendi. Diligentius autem didactrum, maiorique vigilantia, quam vel ipsae in litteris progressionibus exactum.«²⁾ . . .

De nines szándékunkban, bár módunkban volna tovább is az álszabadelvűség idejéből, mely igazolatlan hatalmaskodása és erőszakoskodásának lenyegető arcz-ével áll vala szemben a kath. egyházzal, — hasonló adatokkal

¹⁾ Más szóval: az embert tisztelni, de az elvekkel farkaszemet kell nézni. — ²⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar.

előállani. . Csak annyit érintünk még, hogy a hű honfi-
 érzelemmel bíró ősök türtek — ama rendíthetetlen hitben,
 hogy a régi idők dalmokaként:

»Causa iubet melior Superos sperare secundos.«¹⁾

föl kell végre is tűnnie a jobb, szebb jövőnek, mely után
 buzgó imádság epedez százezerek ajakán; és türtek az
 ifjúság iránti szeretetből, és hogy tegyenek körülötte anyyi
 jót, a mennyit lelke edzésére, erkölcsire regeneratiojára a
 mostoha körülmények között, tenni képesek valának!

A szenvedélyes császárnak közoktatási reformjait
 illetőleg figyelmet érdemel az 1785-ki, a próbatétek megtar-
 tását szabályozó, rendelete, a melynek pontjai következőleg
 hangzanak: a) Minden félév végével az előadott tantár-
 gyakból az igazgató jelenlétében vizsgálat ejtendő meg,
 b) a kérdéseket a tanár teszi, de az igazgatónak is jogá-
 ban áll kérdést intézni a tanulóhoz; c) a kérdések olyanok
 legyenek, hogy a felelethől ki lehessen venni, miszerint
 a tanuló iljú jól fogta föl a tantárgyat; d) az osztályo-
 zásra az eminentia, prima, secunda, tertia érdemjegyek
 alkalmazandók; e) a tanár az egész éven át a tanulónak
 szorgalmáról jegyzőkönyvet vezessen; f) az érdemjegyek-
 nek adásánál az írásbeli dolgozatok is figyelembe veen-
 dők, főképen kétes esetekben; g) a felsőbb osztályba való
 lépés csak azon tanulónak engedhető meg, ki eminentiát,
 vagy legalább primát érdemelt ki, — a ki pedig secun-
 dába esett, tartozott az osztályt megismételni; az osztály-
 nak másodszor való ismétlése nem volt szabad; végül, ha
 a nem nemes-származású tertiába esett, azt rögtön el kelle
 távolítani az intézetből. . Ugyancsak 1784/5-ben az által
 is változtatott II. József boldogemlékü anyjának tanügyi
 intézkedésén, hogy a népiskolákat kibővítette, az úgyneve-
 zett »scholae nationales«-t hozván be; másfelől pedig,

¹⁾ V. ö. Luc. Thars. 7. 349.

hogy, sajátos központosító, németesítő czélzatának megfelelőleg, a tankerületeknek számát négyre szállította le.

E szerint volt a) a pozsonyi tankerület: Pozsony, Nyitra, Trencsén, Zólyom, Árva, Turóc, Liptó, Nagy és Kis Hont, Bars, Pest, Nógrád megyék területén, b) a pécsi tankerület: Komárom, Baranya, Fehérvár, Tolna, Sümeg, Bács, Győr, Moson, Sopron, Vas, Zala, Veszprém megyékkel, c) a kassai tankerület: Abaúj, Zemplén, Sáros, Ung, Marmaros, Szepes, Borsod, Heves, Bereg megyéket felölelve, d) a nagyváradi tankerület: Bihar, Arad, Csanád, Csongrád, Szabolcs, Nagy-Kunság, Szatmár, Ugoesa, Temes, Torontál és Krassó vármegyékre kiterjesztve . . .¹⁾

Az igaz liberalismus, melylyel, Plató óta, annyiszor, de annyiszor visszaéltek a világtörténelemben, tiszteletben tartja mások jogait és meggyőződését, és csak is a czégeről kitüzött liberalis gondolkodás képes olyasmire, mit Shakespeare imígyen korhol:

»Pfüj! ha az ész a vágyak kerítője lesz.«²⁾

Ezt juttatja eszünkbe, a mintegy ráadásul erre következett, valóban föltűnő intézkedés, hogy II. Józsefnek, kinél a szabadelvűség hajdan legeszményibb-jelentőségű szava, nemes gondolata csak ürügyül, fintorul szolgált; addig titkolgatott azon tendenciájával, hogy a mi katolikus, azt le kell szorítani minden áron, — császári önkénye valamennyi föigazgatói állomást, az egyetlen kassainak kivételével, nem katolikusokkal töltötte be . .

Hogy már ezen, a szent liberalismus s a dicső demokratia nevében üzött, hitközönyös, a kathol. nevelés czéljait sértő, a vallásos képzés érvényre jutását megnehezítő eljárás, mely egy tudóssal szólva, szándékosan feledé, »hogyan a humanismus az ember rendeltetése, a val-

¹⁾ V. ö. Pauler T. A tud. egyetem. — ²⁾ V. ö. Hamlet.

lás pedig a legfőbb humanista¹⁾» az országnak tulnyomó számban kath. jellegű intézeteire, melyek nem vehették mellékes dolognak, miesoda elvek szerint fogják majd, a holmi divatos elméletek alaptalan teoriájából elődő, chameleon-szerű liberalismus szárnyai alatt álló, nagytekintetű főigazgatók az ifjúságot tanítani s nevelni, — szeliden szólva jogosulatlan, káros-hatású, tendentiosus és méltánytalan volt, — igen természetesnek fogja minden elfogulatlan találni. Hiszen már a kath. vallás érdekeit annyira félreismerő s a hitélettel annyira nem törődő kormányzó milyenségéről nagyon könnyű volt a következtetés az általa megbízott főigazgatók minőségére; mert hiába az a régi közmondás, mely az émelgő szag okát a hal fejében keresi, vaskövetkezetességgel igazolja mindenba érvényét. Hát még ha a protestánsokból, a kik egyáltalán saját felekezeti érdekeiket akkor sem téveszték szem elől, de előtérbe tolták, lettek a főigazgatók, — határozottan sérelmes s fölötte igazságtalan volt. Így a kassai tankerületben főigazgató lón Péchy Gábor katolikus, a pécsiben Teleki József gróf helv. hitvallású, a pozsonyiban, melyhez a rózsahegyí gymnasium is tartozott, Prónay Gábor báró, ágost. hitvallású, a nagyváradi tankerületben Jankovich J. gör. keleti.

Arra pedig, hogy ezélatának, melylyel II. József, mint a szabadszellemtű, abszolutistikus irány személyes követője, saját meggyőződését, az egyháznak úgy, mint az iskolának kormányzásában annyira érvényesítő, nem csak megbízható, hanem önérdekük által is föltétlenül hozzája ragaszkodó közegeket szerezzen, a főigazgatók személyes ügyét minden tekintetben támogató s társadalmi állásfoglalás és kedvezőbb javadalmazás (évente 1200 frt-tal), valamint még a nyugdíj biztosítása által is.

1) V. ö. Ziller Grundlegung zur Lehre vom erziehenden Unterricht.

A főigazgatóságra vonatkozó intézkedésnek, melylyel alapja vettetett, az iskolai közigazgatás terén mutatkozó, burokratikus iránynak is, a mely, fokonkint emelkedve; jelenleg, már a legmértvadóbb köröknek ellenszenvét kelté föl, kettős célja volt. — Egyik t. i., hogy az akademiákat, melyeknek székhelyén rendszeren tartózkodtak, folyvást szemmel tartásuk a főigazgatók; a másik pedig, hogy tankerületeik gymnasiumait, minden évben legalább kétszer, tudomást szerzendők mind a tanárok működéséről, mind a tanulók előhaladásáról, tüzetesen megvizsgálják. — A mi főigazgatónk Prónay Gábor báró kötelességének mindjárt, a jelzett esztendő márczius havának első felében, meg is felelt; az egyes osztályokat meglátogatta, maga kérdezgette az ifjakat, kik a szónoklati osztályban rögtönzött dolgozatokat készítettek, és végezetül az oktatás-nevelésnek tapasztalt sikerei fölött teljes elismerését lelke egész örömeivel nyilvánította.¹⁾...

Ez idétt, midőn nyelvünket és vele nemzetiségünket az önkényes intézkedések az örvény torkáig szoritották: s midőn már-már odáig jutottak, hogy nem volt alaptalan a félelem, miszerint Árpád nemzete nevét csak a történelem fogja megőrizni az utókoruk számára; mint a meredély széleig űzött menekvő, vagy mint a mérges kígyó közvetlen közelébe jutott ember, ki csak a legirtóztatóbb helyzetben veszi észre a veszély nagyságát: nemzetünk is csak a legválságosabb helyzetben ismerte föl, milyen rettentőség várakozik rá... S abban, hogy ennek tudatára ébredt a nemzet, — épen nem csekély érdeme volt a nemes finöveldek s tápintézeteknek is, melyek, miként biztos eszközt képezték a religio benső élete s fölvirágzásának: úgy hathatósan ápolák az erős s fenkölt nemzeti önérzetet is... Ha már a mezei vad virágok nem kerültek ki a dühöngő

¹⁾ V. ö. Adversaria gymu. Ros. Schol. Piarum.

fölvilágosodottság fanatismusa,¹⁾ a tönkrement államgazdász-
 zat és a közszellem liberalis hatalmának Argos-szemeit:
 mennyivel inkább éreztethette befolyását ott, hol az ara-
 tásra kínálkozó gabona is több haszonnal kecsegtet vala?

Ime az ok, hogy, erőszak és önkény ellen hiába küzd-
 vén a legszentebb jog is, II. Józsefnek a vallás-érzelmek-
 től és a tiszta magyar szellemtől egészen áthatott kathol.
 jámbor élet megalapítására annyit tett illetően növendékre
 (convictus), melyeknek jut vala feladatul, hogy az abstract
 állami szellemet mérsékeljék, a pszichologiai alapot lábaik
 alul ki ne rugják, az értelem-művelés mellett, a jellem, a
 szív művelését el ne hanyagolják, hogy embert, józan-gon-
 dolkodású hazafit, derék családapát, nem pedig automatát
 vagy fektelen szenvedélyeitől vezetett ideologot neveljenek
 falaik között, — kihatott ujitó intézkedése. — Minek foly-
 tán azok,²⁾ melyeknek akkorban nagy száma mutatja, hogy
 a jóra való fontos tényezőül tekintették őket Magyar-
 országnak nevelés-ügyében s a leendő hazafias, közszellem
 megalkotásában, — növendékeik szabadon bocsáttatván
 széles e hazában el lőnék törölve.

A szeszélyes önkénnyel szemben tehát vesztett még a
 kétségtelen jog is . . . Azzal a sophismával,³⁾ melylyel e
 merényletet a liberalismus szépítgette, elfogultságában épen
 nem vevé észre, hogy a valódi szabadelvűséget nem a
 vallásos irány teszi, hanem a liberalis rendszer tette már
 is illusoriussá, az által, hogy az ajkán hordozott jogegyen-
 lőségen hallatlan sérelmet ejtett. — Azonban az isteni

1) V. ö. Feszler Geschichte der Ungarn.

2) Tehát énekelheték a költővel, a derék Kuhnnel:

„Rosz időket élünk, rosz csillagok járnak,

Kifordult kereke a rozzant világnak.“

3) Hogy t. i. az ifjuság ne elzártan neveltessék, hanem tudjon önma-
 gáról idejekorán gondoskodni, s a világgal, melyben élnie s működni
 kell, megismerkedjék. V. ö. Adversaria gymni. Rosenb. Schol. Piarum.

Gondviselés a tekintetben sem hagyta el a nemzet jövője fölött, szinte örállásra hivatott, őseinknek igazán kemény próbára tett, apostolinak mondható buzgalmat . . . Még a nagy szünidő is változást szenvedett az időtájt, a mennyiben a kiadott rendeletek által jul., aug. hónapokra tétették, csakhogy mindamellét az átmeneti intézkedések következtében az 1786--87-ki évi még októberben kezdődék..

Hatvanegy esztendeig működék immár a rózsahegyi piarista-telep, és, pedig annál üdvösebb hatással, mert nemcsak a tanári kathedrán, hanem, mint áldozó papság, a templom szó- s gyóntató-székeiben is fáradhatatlan buzgó tevékenységben... Mindkét hely valódi diszhely gyanánt állott lelke előtt, s bár mindegyik egymagában is teljes odaadást kíván, és csak is, Isten malaszlja által gyámolított, igazi hivatással közelíthető meg méltán, neki hitbuzgalma elég erőt kölcsönzött mindkettőnek betöltésére. -- Ekkor t. i. 1790-ben létrejött az alapjaiban egész 1889. végeig állott iskolaépület, melynek előteremtésében a serény-törekvésű Marsovszky Dániel igazgatónak, a muzsák fölkennt papjának valóban szép érdemeit találjuk följegyezve¹⁾ . . . Ugyanis ezen buzgó férfiú, kinek egész életét két gondolat töltötte be: a fölvidék magyarosodása s közművelődésének előbbrevitele, meg a kath. vallás ápolása és terjesztése, a tanulmányi alap s a Helytartótanácschoz fordult kéreleg a még szükséges pénzért, s befolyásos embereinek révén mindkét helyen czélt ért, a mennyiben 3781 frt. 35 kr. lón rövid időn megkeresésére kiutalványozva. — Mit azon kor évkönyve így örökít vala meg:

„E numificentia regia Scholae Piae Rosenbergensis de novo surrexerunt et in gymnasium maius elevatae sunt“..

Gymnasiumunk ugyanazon alkalommal még új pecsétre is tón szent, a melyet, mint intézetünk második pecsétjét, jónak látjuk itt röviden megismertetni. -- Alakja az

¹⁾ V. ö. Hist. Dom. Ros. Schol. Piar.

ezüstbe ügyesen vésettnek következő: kerek, közép terén a tudomány és művészet nemtői, a megkoszorúzott Apolló és Minerva jönnek elő, alattuk pedig 1790. esztendő-szám. A szokásos köri hodrozaton fölül köriratul ez olvasható: „Sigillum regii Gymnasii Rosenbergensis.“ — A régiebb, sárga rézbe vésett, pecsét egész 1790 esztendeig szolgált a végbizonyítványok és hivatalos iratok kiadásánál. Évszáma ugyan nincs, de a levelek, melyeken, piros, pöcsétviaszzal nyomva, fönmaradt, a XVIII. század első karmadából keltek: tehát bizonyos, hogy még a piaristák első működésének idejéből származik. — Ez is körded-alakú, és közepét a kegyes-tanítórend ismeretes jelvénye, e görög betűkkel, MP. OY foglalja el. — A hodrozat rajta is előfordul, melyet a balról (heraldice) jobbra tartó, koszorús: „Gymnasii Rosenbergensis Scholarum Piarum,“ ép fölirat környez...

És most átléphetjük a harmadik időszak köszöbét.

* * *

Harmadik időszak.

(1790—1835.)

Miként a második időszaknak befejezéseül, úgy szolgált a harmadiknak bevezetőseül az 1790-ik év. — Annyi keserőséggel tölthető el az egyház s a honához hí magyar keblet II. József időszakának, midőn Magyarország az osztrák birodalomnak mintegy csak politikai koronatországát, tartományát képező,¹⁾ — sőtét képe, hogy szeméi keresve-keresék a tájat, a hol láthassanak a szomorúság napjaira valami jobbra fordulást... Az isteni Gondviselést méltán aldhajjuk azon mennyei adományért, melyet nyújtani kegyeskedett a kiállott megpróbáltatás napjai után azzal, hogy Józsefnek, ki, meg se koronáztatván, föl se kenevetvén magát, önkényes ujitásaival egymásután dönté

¹⁾ V. ö. Horváth M. Magyarország története.

le az alkotmány védfalait és épületét, hogy még inkább eszközölje az egységes abszolút monarchia megszilárdítását, — 1790-ben febr. 20-án történt halálával, fivére, a közkedveltségű toskánai nagyherceg, Lipót, e néven II-ik, ült az örökösödés értelmében, Magyarországnak királyi trónjára...¹⁾

II. József tudvalevőleg már életének végén kibocsátványainak, melyek oly erős nemzeti ellenhatásra találtak, — nagy részét visszavonta... Mert a gyökeres átalakítások nagy mestere, betegségének öregbedése és a bonyolult külviszonyok által, megfosztatva a reménytől, hogy akarátának foganosítására erőszakkal kényszerítheti a nemzetét; 1790. január 20-án azt írta egyik miniszternek: „Ily körülmények között semmit sem lehet félig tenni. — Én tehát a magyar rendeknek minden panaszait egyszerre meg akarom szüntetni.“ Teljesítette is ezt 1790. jan. 28-án kelt rendeletében, melylyel impraktikus, mert nemzetünk multjával, szellemével s tényleges állapotával ellenkező, újításait eltörölvén, mindent lehetőleg azon helyzetbe állított vissza, hol azokat 1780-ban találta, a vallási türelem, a lelkészek szabályozása, a jobbágyoknak sorsa iránt kibocsátott rendeleteinek azonban kivételével.²⁾ — Mindamellet a kellő rendnek visszahozása s biztosítása, melyet az ország közvéleménye oly hön óhajtott, utódjára maradt volt... A lépésről-lépésre való visszaállítás időszaka következett tehát be... Mialatt a magyar katolicismus egy évtizeden át borult egén új világosság derült szét, megmozdult a némileg szunnyadott katolicismus, jobb napok közeledtek, melyekben Lipót programja előkelően a hitvallásos iskolának volt szentelve... Az új fejedelem t. i. főfeladatául vevé a százados tapasztalatok által megszentelt és bebizonyított

¹⁾ V. ö. Pauler T. A budapesti m. kir. tudományegyetem története.

²⁾ V. ö. Dr. Frankl A magyar nemzet története.

igazság: „Minden ország azonalapon állhat fönn, melyen keletkezett“ — érvényének visszavivását, a sz. István királyunktól keresztény alapra helyezett, de „a szabadság, egyenlőség s testvériség“ modern háromságának képmutató apostolai által vallástalan irányba tereltetni kívánt „regnum Marianum“ részére... Méltán és bölcsen fektete azért, az új pogányság ellen védelembe vett religóra oly nagy súlyt Lipót, mert szentül vallotta, hogy, ha az hiányzik, akkor csak úgy a hogy türetek a nevelés rendszerében az Isten eszméje, tekintélye, a kinyilatkoztatás; az értelmi nevelés, mely csak ezek alatt érheti el a legmagasabb s jótékonyhatású kifejlődését, nem emelkedik, hanem lesüllyed; az erkölcsi képzés pedig, vagy is az akaratsnak a kötelességek alá vetése, az isteni és emberi jogok tisztelete, a törvények iránti engedelmisség, a rossz hajlandóságok elfojtása, a testiség, az anyagiság felé húzó természet leküzdése, melyek az isteni tekintélyben birják mindannyian szabályozó zsinormértéküket, — fölötte nehezzé, hogy ne mondjuk, majdnem lehetetlenné válik...

Hogy a magyar kész feledni a sötét idők szenvedéseit, hogy bizik a vallás vigasztalásaitól áthatott lelke a nemzet jövőjében, törvényes alkotmányában, szívós életében, alig bizonyította be szebben, mint a nemes és a jó meg bölcs fejedelem 1790. nov. 15-ki fölavatásánál¹⁾... E koronázás a feledség homályát borította sok mindenre, a haza örök-szépségű s hű multjának, visszatérő látnok reményével, kezdte mérlegelni napjait... De meghatva is állta körül a bécsi fejedelmi kincstárból visszahozott koronát, a szent ereklyét, nemzetisége s önálló államisága megszentelt jelképét, melyhez nemzeti létünknek már akkor majdnem kilencszázados emlékei fűződtek; mely csak imént fényt árasztott ragyogásával a legelső magyar ember halántéka körül...

¹⁾ V. ö. Kerékgyártó Magyarország története.

Az alkotmányos élet illetén föllendülésében tehát a nevelés-oktatásügy is igen magára vonta a törvényhozás, kormány és társadalom érdeklődését. . . Az ifju erővel megpözdült nemzeti élet a legnagyobb, legnemesebb, legszentebb eszmék megvalósításában nyilvánult, és nagyobb, nemesebb, szentebb van-e, mint a köznevelés és oktatás! . . . Ott, hol a nemzet fájának gyökerei ágaznak szét, megpuhítani, művelni a talajt? . . . Az 1790-ben, midőn a közel évtizedes éjt ismét nappal váltá föl, tartott országgyűlés, melyhez Magyarország alkotmányos föllendülésének emléke van csatolva, bizottságot küldött ugyan ki egy új tanterv kidolgozására; de annak elkészülteig a Mária-Terézia alatti rendszer divott, mely szerint visszahelyeztetett tehát részben a latin nyelv is az oktatási nyelv állapotába, azon nagy ellenszenv következtében, mely az átszenvedett gyászesemények még vérző nyomása alatt úgy meggyűlött német nyelvnek hivatalosan s iskolában való használata ellen szeltében nyilvánult mindazoknál, kik nemes büszkeséggel hangoztaták vala, hogy hazánk a magyar nemzeti jelleg, nemzetiség palladiuma alatt álhat csak fönn...

Elgondolhatni, mily öröm fogta el a magyar szívet! és mily magas erővel dagadozhattak akkor eleink keblei annak láttára, hogy a hol előbb az élet mintegy enyészőben volt, ott most egy új, fiatal, üde élet keletkezőben, a szellemi fejlődés diszes virányai, az erkölcsiség veteményes ágyai, a tudományok gyöngye csemetéi vidáman illatoznak! . . . Mert hiszen ez alatt gymnasiumunk növendékei, kiknek előbb annyira megcsökkent száma, hogy az intézetnek, melynek pedig föntartását nem csak a fölvidék jól felfogott érdeke követeli, de szükségessé teszik az országos érdekek is, sorsa e miatt lét és nem lét között lebegett, — folytonosan szaporodtak. . . Minek egészen természetes okát a megváltozott körülményekben találjuk.¹⁾

¹⁾ V. ö. Adversaria gymn. Ros. Schol. Piar.

Mert, miután a tandíj, melyet, bár az magában csekélységnek is látszék, alig viselhetőnek el oly szülék, a kiket anyagi szükség szorongata, kikre még a mostohább viszonyok közepette a megélhetésnek gondja is nagy teherként sulyosodik, — eltörültetett, és, a német nyelvnek helyébe, részben a magyar nyelv is lépett, a tanulótság megkét-szerződött nálunk, hol azok, kiktől a sors jobb kezét megvonta, olcsóbb ellátásban részesülhettek; illetőleg a szeretet asztalán intézetünk részéről is, melynek, mint ápoló édes anyának emlő-teje életadó nedűjéből, e jobbra fordult viszonyokban, még több derék fia vevé e honnak és anyaszentegyházunknak táplálását, biztos éllemezésre számíhattak...

Valóban beteljesedett eleinknek reménye, kik II. József alatt Chateaubriond-dal a catholicismus ez újabbkori apologetájával, föl-fölkiáltottak: »Nem messze az idő, midőn csodálkozni fognak az emberek azon elfogultságon, mely annyira fölreismeré azokat a szépségeket, melyek a kereszténységnek már csak nevei és kifejezéseiben rejtenek, és alig fogják megérteni, mint lehetett gunyolni az észnek és balsorsnak vallását«¹⁾. . A nevelés-oktatás most a vallás ingatlan alapján tiszta magyar nemzeti irányban haladt. . Mert II. Lipót helyes meggyőződése szerint a vallás érzelmének ápolása és megerősítése, valamint az annak szellemében végzett tanítás által az ismeretek terjesztése: ez azon kettős szempont, melyből kiindulnia kell minden közművelődési tevékenységnek. . Az egyoldalúság itt még inkább, mint bárhol, megboszulja magát. . Az ismeretek fölhalmozása még nem műveltség, ezek mellett a kedélyélet parlagon heverhet: a képzeletnek ábrándos tulesapongása még nem vallásosság, mivel hiányozhatik belőle az észszerű meggyőződés, a »rationabile obsequium«, mely

1) V. ö. Genie du Christianisme.

számot adni kész hitbéli meggyőződéséről. . . Az ész és kedélyélet öszbangzata: ez a valódi kultúra. Az egyik teremti a tudományt, a másiknak nélkülözhetetlen előfeltéte a vallás. . . A fejedelem e magasztos elveire vallanak az 1790. május 17. és 1792-ben kelt kiadványok, melyeknek elsejében még a világi tanároknak is, hol ilyenek valának, szigorúan meghagyták, hogy az istenitiszteleten a növendékekkel együtt jelen legyenek, a másodikban pedig elrendelve lön a magyar nyelvnek módszeres tanítása, folytonos tekintettel a stilsztikai czélra. . .¹⁾

Továbbá a közel mult tapasztalaiból okulván, hogy ott, hol az erkölcsi eszközök megsemmítésében még az állam is közreműködik, misem képes a könnyen riasztó mérvben elszaporodott kihágásoknak, leslettségnek ellenállani, mindennemű metelyt nem kiirtani, hanem csak korlátozni is, — a nyilvános helyek látogatását az igazgató, illetve az osztálytanárnak esetről-esetre kikért engedélyétől tevé függővé, és szigorúbb fölvyíázat alá vétettek a tanulók e tekintetben. . . Egyáltalán a növendékeknek az iskolán kívül való szorosabb szemmel tartása, és a templom buzgóbb látogatásának kiterjesztése váltig azt mutatja, hogy ezidétt a középiskolában, a szellem gyakorlati s hazafias irányú kiműveltetése mellett, főfigyelem volt a hit s erkölcsi életnek megállapítására. — Két esztendő forgott le attól fogva, hogy Lipót trónra lépett. És e rövid időköz alatt a kathol. hitbuzgóság erősödni, és a keresztlény-szellemű köznevelés ügye föllandülni kezdett. — Annál fájdalmasabb érzést keltett e derék fejedelemnek, kinek minden, egyháza s hazája fényét, dicsőségét hű keblén hordó, egyén hosszú és boldog életet kívánt. váratlan 1792. évi márcziushó elején,²⁾ kimulása. . .

A rózsahegyí gymnasium is, érzékenyen érintve e

¹⁾ V. ö. Frankl A magyar nemzet története. — V. ö. Advers. gymn. Ros. Schol. Piar.

gyász által, kegyeletesen megsiratta a nevére igazán érdemes királyt, ki a piaristarenddel is jóságát többször érezteté, melyet leginkább tanusított, hogy annak minden szabadalmát s intézkedésjogát megerősíté, miáltal a csillogó fémmél, a kemény márványnál fényesebb, tartósabb, állandóbb és elényeszhetetlen emléket biztosított magának Kalasanzi magyar rendtartománya tagjainak kebelében...

II. Lipótot első szülött fia, a 24. éves Ferencz, váltotta föl a megüresedett trónon, s azonnal minden törekvését oda irányozta, hogy személye s uralkodóháza iránt a magyar nemzetben minél őszintébb ragaszkodást gerjesszen, — Erre őt, jó indulatán kívül, a mind egyre bonyolult európai állapotok is sürgösen ösztönözték... De a kegyes fejedelem, szövetkezve azokkal, kik, hivatásuk körében szívéük legfőbb dobbonásait, testerejük javát készek a közművelődés fönséges ügyének szentelni, — a vallásos szellemű közoktatást és nevelést is lelkesen fölkarolta.¹⁾

Az 1790—1. országgyűlésből kiküldött bizottságnak tanügyi munkálata, II. Lipót elhunytával, a jóságos fejedelemtől, némi módosításokkal, elfogadtatott...

Hét évtizednél több telt már el, hogy Rózsahegyen főnállott a piaristák tanintézete, mely ezer és ezer fiatal sziv termékenyítő talajába vetegeté a tudás és üdvösség magvait, fáradozván nappal, mint sz. Pál¹⁾ és viselvén a

¹⁾ Jussón itt egy kis hely Beraxa Miklósnak, kit ez évben s néhány következőben intézetünk igazgatói székén működésben, találunk, díszéletes és, a hullámzó viszonyokhoz képest, mondanunk sem kell, fényes sikerrel... Láljuk, érezzük az eléünk mért térnek mind szűkebb-szűkebb körre szorulását, ennél fogva mellőzünk kell az épen felhozott érdemek s erényekben oly gazdag férfianak vázlatos életrajzát is... S pedig ő s az eddig fölemlítettek, valamint az ezután elősorolandók között hány jeles van, ki méltó lenne, hogy alakja plasztikai egészszé kidomborítva minta és tanulmányi képül szolgáljon az utódoknak. - - ¹⁾ V. ö. Filipp. 4, 11.

napnak és izzadásnak terhét; éjjelenként pedig, mint Kleantes, virrasztván és gyűjtögetvén ama tápszereket, melyekkel a tudomány után epedő ifjak szükségét pótolhassa... Tévé pedig ezt azon öntudattal, melylyel a keresztény jót tenni tartozik, t. i. hogy Isten nélkül mit sem tehetett volna, hogy ő áldotta meg működését¹⁾... De, mint a szerzet alapítójával történt,²⁾ hogy azon lelki vigaszt, melyet ő az ifjúságnak szemlátomást növekedő értelmesedése és erkölcsiségéből érzett, nem kis benső és külső nyugtalanítások árán kelle megváltania: úgy a magyar kegyesrendnek gyarapodása a tizenkilenczedik század kezdetén fölébresztett néhány irigy szemet, és vitára hitt ki némely rossz indulatot, melyekkel szükség volt erősen szembeszállani, hogy a jó ügy mégis diadalmaskodjék. — A rosszakarók bujtogatásai idegenkedővé tevők a magyar kegyesrendtől a félrevezetteket, de szóles e hazában az ármány sugallotta megszólás a jobbaknál méltó megütközést, szült... Különösen meg voltak pedig hatva az irigység e kvalifikálhatatlan mérénylete által azok, kik közvetlen tapasztalásból tudták, hogy a Kalasanz-i rend apostoli és mentori elhivatása mezején, bár csöndben, annyi áldással működik az egyház és haza szent érdekében. — Mennyire szíven feküdt nevezetesen a szerzet rózsahegy-i telepének sorsa Liptó vármegye jól értesült intézetőinek is, kitetszik, többi között, a megye első választott tisztviselője, Rakovszky István kir. tanácsos egyik leveléből... Jellemző fényt vetvén ez irat általán a kegyesrend érdemeire, másrészt a rózsahegy-i piaristák erkölcsi böcsületének is jelentős bizonyítékát szolgáltatván, jónak látjuk azt, latin eredetijében, e helyt közölni:

Előre bocsátván, hogy a piaristák, kik azért jöttek 1729-ben Rózsahegyre, mivel, szükség levén ott és a

¹⁾ V. ö. I. Kor. 3. 7. — ²⁾ V. ö. Talenti Vita s. Joseph. Cal.

vidéken keresztény-buzgalmu tanerőkre s nevelőkre, Löwenburg János Jakab gróf részéről meghívást s alapítványt nyertek, e helyütt alapos ismereteiket, tanító-nevelői ügyességöket s önmegtágadó serénységöket az isteni egyház, a lelkek üdve érdekében és a haza javára érvényesítik; hogy mióta, immár félszázadnál jóval tovább, itt vannak, Krisztusért, kinek szolgálatára szentelték életüket, teljes önfeláldozással mindent áldozatul hoztak. — Tehát, a ki ezzel, mint egyedül való ténnyel, szemben, rossz színben tünteti föl a kegyesrendieknek ide való telepedését, az, szeliden szólva, vét az igaz keresztény szeretet ellen, mert hamis tanúságot tesz felebarátai ellenében. — És most már adjuk a teret az eredeti szöveg további tartalmának:

„Infrascriptus fide officii publica fidem facio, significando, quibus expedit, universis, eam apud Patrum Scholarum Piarum Residentiae Rosenbergensis tam praepositos Patres Superiores, quam etiam reliquos religiosos Patres et Magistros fuisse ac nunc quoque esse disciplinae ac ordinis religiosi observantiam, ut neque publico, minus vero sibi creditae iuventutis, quam laudabili in litteris et moribus colunt diligentia, offendiculo sint... Plurimas ex praeaudato gymnasio, qui rudimenta litterarum et morum ibi posuerunt, in utraque republica, sacra et profana, sago et toga, conspicuos evasisse, nunc vero etiam sub Rev. Patris Superioris Tobiae Kiparszky optima vigilantia, tam ipsam religiosam domum, quam studiosam iuventutem in exemplari Dei cultu et probitate morum existere, quam commetaneus et r. privilegiato oppido Rosenberg vicinus, non secus, quam in publicis Inelyti Comitatus huius Liptoviensis officiis longa annorum serie constitutus, adeoque plena scientiae ratione reddita, ultro recognosco, ac praesens testimonium praeaudatae Residentiae pro Cautela extrado Sac. Caesar. et Reg. Apost. Maiestatis Consiliarius Stephanus Rakovszky Incl. Liptov. V. Comes.“ 20 Maii 1802.

E kis közbeszurat után térjünk vissza fonalunkhoz. — Az 1790-iki bizottságtól, I. Ferencz által jóváhagyott megállapodásokat az 1804-ben, a másodizben, megjelent „Ratio educationis“-ba beigtatták. — Ennek nyomán, mely 1806-ban ment át tulajdonképen gyakorlatba, a középiskolákban, melyeknek tanügye még biztosabb alapokra lön fektetve, több czél- s okszerü ujitással találkozunk...

A gymnasiumi tanfolyam kezd az elemitől különválni, s oda csak azok léptettek elő, kiknek képessége a felsőbb tanulásra biztosítékot nyújtja. — Figyelemre méltó az is, hogy az elemi tanoda harmadik osztálya a gymnasiumnak, melyre eddigelé előkészítő volt, — szerves részévé válik az által, hogy annak első osztályává lett. — Így azután a középiskola, mely al- és nagy, vagy a főigazgatók székhelyén fő- (archi) gymnasiumokra osztaték föl, — az al = kis-gymnasiumból, négy nyelvészeti osztálylyal, és nagy vagy főgymnasiumból, még két humanior, tehát összesen hat, osztálylyal, állott. — Az 1806. évi juliushban kibocsátott helytartótanácsi rendelet erélyesen sürgeti a gymnasiumnak illetéknépen való kiegészítését úgy, hogy a nemzeti iskola harmadik osztálya „minor parva“ név alatt, melynek ellenében az eddigi első nyelvtani osztályt „maior parva“-nak hivták, — haladéktalan a gymnasiumhoz csatoltassék. — Az oly helyeken azonban, hol a gymnasium nyelvészeti osztályai már úgy is négyre kiegészítvék, és, a gymnasium mellett, létezik latin nyelvet tanító nemzeti iskola is, ha ez nagyobb megterhelhetés nélkül továbbra is föntartható, a szülék érdeke és kényelmére álljon föl; csakhogy, e nemzeti iskola harmadik osztályát végzett tanulók, csupán sikeres fölvéti vizsgálat után, léphetnek föl a nyelvészeti osztályok másodikába. — Az ily fölvéti vizsgálatot pedig, az igazgató jelenlétében, az első osztály tanára tartja. — E helytartótanácsi rendelet tehát lehetővé tette, hogy még oly helyeken is, a hol kö-

zépiskola eddigelé nem volt, a tanulók a nemzeti tanoda harmadik osztályában elvégezhatték a gymnasium első osztályát, föltéve, hogy ez osztályvizsgálatot az illető gymnasiumnál is sikeresen kiállották. . .

A rózsahegyi gymnasium, mely már majd egy egész évszázadon keresztül a kath. szellemű oktatás és nevelés híú s a fejlődő tudomány, paedagogia, és pedig a kor józan kívánalmaival lépést tartó, ápolójának bizonyult be, — életerejének, virágzásának s ezzel sokoldalúlag üdvös hatásának azon fokára emelkedett azidétt; melyen még nem vala. — Bövületet nyert az osztályok s tanulmányok gyarapodása által. . . És ugyan a két felső osztály föleseréltetett, t. i. a szónoklati tudományok (rhetorika) nem, mint eddigelé, az utolsó (VI-ik), hanem V-dik osztályban a költészetiek pedig (poesis) a VI-ikba osztattak. — A tananyagnak, melynek kezelésénél Kalasanzi kegyeletes fiaik ekkor sem arra igyekeztek, hogy az ifjuságot sokféle ismeretekkel elhalmozzák s tultömjék, hanem, hogy az arra termetteket rábirják s képesítsék is az önmunkásság által való tovább haladásra s jóalapú önképzésre,¹⁾ — részletes képe pedig ez vala: I. osztályban: Vallástan s bibliai történetek. Olvasás és irás-gyakorlatok — magyar vagy más honi nyelven. A latin nyelvtan elemei gyakorlatilag. Számtan, négy alapl művelet. II. osztályban: Vallástan s bibliai történetek. Latin nyelv, szófejtési gyakorlatok s minél több szó s mondat beemlézése. Számtan, közönséges törtek. Magyarország földrajza. III. osztályban: Vallástan, erkölctan. Latin nyelv, syntaxis, a remekírók szemelvényeinek olvasása, nyelvtani fejlegetése s beemlézése. Magyarország története a mohácsi vészig. Erdély, Gács, Lodomeria, Bukovina s a Balkán félsziget azon országai földrajza, melyek Magyarországhoz tartoztak vala. . .

¹⁾ V. ö. Ordinationes visitationis apost. una cum collectione Capitulum provincialis Schol. Piar.

Számтан, viszonyok, arányok és a hármasszabály. IV. osztályban Vallástan, hitágazatok. Latin nyelv, syntaxis ornata s a prosodia szabályai; a remekírók szemelvényeinek olvasása, nyelvtani s tárgyi fejtegetése meg beemlézése. Magyarország történelme a Habsburg házból származott királyok alatt. Földrajz, az osztrák örökös tartományok s a mennyiségtani földrajz. Számтан, arányok. V. osztályban: Vallástan hitágazatok. Szónoklattan, különösen a gondolkodástannak alapszabályai; szemelvények beható fejtegetése, emlézése, iskolai s házi dolgozatok. Magyarország történelme részletesen előadva. Európa s Ázsia egyetemes és részletes földrajza. Görög régiségek s regék. Természetrajz. Állattan. Számтан, társaságsszabály. VI. osztályban: Vallástan, erkölccstan, költészettan, szemelvények fejtegetése, emlézése, iskolai s házi dolgozatok a tanulták nyomán és szabadon. Magyarország történelme tüzetesen. Afrika, Amerika földrajza: Római régiségek s regetan. Természetrajz. Növény- s Ásványtan. Számтан az eddigi szabályok alkalmazása, a gazdaságra.¹⁾ . .

Nagy ügyelet volt ez új rendszerben a tanításmódra, mely egy vonással így jellemezhető; Főfeladatúl tekintették, azon időben mely az újabb kornak teoriákban hivalgó szenvedélyét nem igen ápolá, hogy az a tanulók még csak fejlődő tehetségéhez minél jobban alkalmazkodják, a tantárgyból céltudatosan válaszsza ki a legszükségesebbeket,²⁾ szorítsa meg a részleteket, és vegye elejét a növendékek esetleges megterhelésének. — Ezzel kapcsolatosan a szorgalom ébresztésére, de főleg az emlékező-tehetségnek élesbitésére a remekírókból kiszemelt és kellően taglalt

¹⁾ V. ö. Protocollum gymn. Rosenb. Schol. Piar. és Molnár A. A közoktatás története. - - ²⁾ Mint Seneca ajánlja: „Plus pedest. si pauca pracepta scientiae teneas, sed illa in promptu tibi et in usu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum.“ V. ö. De benef. 7, 1.

darabok adatták föl elsajátításul... Az alsó osztályokban még az úgynevezett schedák divtak, a melyeknek helyes alkalmazása fölötte hasznosnak bizonyult...

A magyar nyelv valamennyi osztályban rendes tantárgy volt, és, mivel az előadási nyelv többnyire latin vala, meg lett hagyva, hogy a tananyag magyarázatánál ne csak a tanulók anyanyelve; hanem azokra nézve, a kik a magyar nyelvben még nem eléggé jártasak, kellő gyakorlás végett, ezen nyelv is használtassék... A német nyelvet illetőleg pedig kiemeltetett, hogy annak ismerete, az osztrák tartományokkal való kapcsolat miatt, fölötte szükséges... Ez okból ohajként ki lett mondva, hogy a tanárok között legyen mindig olyan, ki e nyelvben azoknak, kik akarják, kellő oktatást adhasson; nem különben hazánk többi nyelveinek módszeres tanítására is a szükséghez képest gond fordítottassék...

A tanításra ekkoron naponkint négy órát szántak, kettőt délelőtt, kettőt délután. Ünnepek és vasárnapokon kívül szünet volt esütörtök egész nap s kedd délután. —

Rend és fegyelem volt főképen az, mire I. Ferencz¹⁾

¹⁾ Ki, mivel itt-ott még erőlyesebben és hangosabban ismétlődtek a panaszok, melyek, a közoktatásnak s nevelésnek a vallásosságra s erkölcsiségre nézve veszélyes iránya s annak káros következményei fölött már II. József uralkodásának idejében támadtak, — ez előde eltörölte szerzetesrendeket, közlők a premonstreieket, ciistercieket és benzéseket... is a nevelés-tanítás javára visszaállítá... Azon meggyőződésben élt, t. i. a bölcs fejedelem, hogy a közoktatók s nevelők a rájuk bizott sarjadéknak nem csupán tanítóik, hanem egyúttal életvezérek és példák is tartoznak lenni; s hogy erre valók főképen azon egyének, kiket szent fogadalmuk s az egyházi rend szentsége örök köteléssel csatolnak hivatásukhoz, kiknek a kegyelemszer malasztot ad a képességhez; kiknek a munkához erőt, a fáradsághoz kitartást, az önmegtágadáshoz alkalmat, a szenvedésekhez türelmet szerez a szerzetesi magány, melynek falai közé őket szent eskőjük leköti. V. ö. Dr. Pauler T. A budapesti m. kir. tudomány egyetem története.

uralma alatt az iskolában komolyan ügyeltek. — Az ifjúságnak őszinte vallásossága s erkölcsisége volt az elérendő cél, oda pedig vezessen a tanodai kötelességek lelkiismeretes teljesítéséhez való jókori szoktatás...

A valódi szabadsághoz törvényen keresztül vivén az út,¹⁾ tehát azért, másfelől, hogy senki ez iránt tudatlanságban ne maradjon, az iskolai törvények az esztendő kezdetén közzétettek. A felolvasás alkalmával lelkes beszéddel adatott értésökre a növendékeknek a törvény szükségesvolta, üdvös eredménye, ha maguk viseletét annak mértéke szerint szabályozzák, vágyaikat és indulataikat annak segélyével fegyelmezik... Minden nap szentmisét kellett az ifjúságnak hallgatnia, havonkint a töredelem és oltáriszentséghez járulnia, az egyház által megállapított körmenetekben részt vennie... Színház, táncz, korcsma, és hasonlók látogatása még a szülék jelenlétében sem engedtetett meg; a lakás változtatása... zsebpénz szintén erős ellenőrzés alá lett helyezve...²⁾ E törvények azután tisztán leírva csinos keretben valami szembeötlőbb helyen a falra függesztettek hogy azokat az ifjak el-elolvashassák...

Keményebb büntetéseket, az igazgató beegyezése nélkül, nem volt szabad alkalmazni. — Ez időt, midőn még a közoktatás közelebbi viszonyban áll vala a neveléssel, és, a szigorú fegyelme daczára is, családiasabb volt a mai szaktanításnál, mely a nevelést magától mindinkább eltávolítja, — még a tanulók lakásai is az iskola befolyása alá jutottak; a város elüljárósága pedig, melynek fölügyelése alatt voltak a deák-tartó házak, oly családok kijelölésére utasított, a melyek a tanulókat lakásba befogadni s élelmezni, meg erkölcsileg nevelni is alkalmasak voltak. — És ezek, ha a rájuk bízott tanulókat elveszteni nem akarták, azoknak vallásos jó maga-

¹⁾ V. ö. Somogyi K. A törvények iránti engedelmisség.

²⁾ V. ö. Advers. gymn. Ros. Schol. Piar.

viseletére is azáltal, hogy őket az egyházi szertartások szorgalmas gyakorlására, a rossz szokások s a vipera-fajzatú vétkek kerülésére, a keresztény erények követésére buzdítsák, — gondot viselni szent kötelességöknek tartották. — A gymnasium állapotáról a tanároknak hónaponként lelkiismeretesen kell vala tanácskoznok, s a jegyzőkönyveket a tankerületi főigazgatósághoz minél előbb fölterjeszteniök . . A vizsgálatok, melyek, az általános szellemi gymnastika mellett, a közérdeklődés élesztésére is czélozták, egyáltalán, sok vendég jelenlétében, félévénként, pontosan megejtettek . . A rendes nagy szünidő szeptember és október hónapokban tartott egész 1831-ig, melynek, május hava 17-kén kelt, helytartó-tanácsi intézvényével augusztus és szeptemberre lett áttéve . .

Ezek fővonalai azon tanterv s rendtartásnak, mely lényegében, — mivel az első független vallás s közoktatási m. kir. ministerium, 1848-ban, kilátásba helyezte nemzetibb-alapú tanügyi szervezet, a dicső, de tragikus véget ért szabadság-harcunkat követő gyászos időben, meghíusult, egészen 1850-ig divott¹⁾ úgy a rózsahegyi, mint hazánk legtöbb iskoláiban, s mely, koránsem egyedül az emlének gyakorlására, hanem az elme s okoskodó tehetség fejlesztésére is irányulván, ezerekre menő honfiakkal díszesíté Magyarország s Erdély értelmiségét . .

Nemzetünk életrealóságának alig adta tündöklőbb tanubizonyosságát, mit a jelen századnak első felében . . Mintha csak ki akarta volna pótolni azon csaknem egy évszázadra terjedő meddőséget, mely a nemzeti életet a XVIII. századnak majdnem végeig jellemezte, a miért kiáltotta a nagy lantos, sajnós, ép oly igazán, mint szópen, oda a pusztuló nemzedéknek:

»Romlásnak indult hajdan erős magyar!«²⁾

¹⁾ V. ö. Mészáros »A magyarországi k. gymnasiumok története.«
— ²⁾ V. ö. Berzsenyi »A magyarokhoz.«

Valaki már elfogulatlanul kutatja ezen föllendülésnek tényezőjét, rá fog jöni, hogy, Isten után, előkelő hely illeti meg Magyarországnak akkori nádorispánját, József főherceget, ezen fajunknak biztosításán és nemesebb kifejllesztésén, egyesületek, részvény-társulatok, tudományos s ipar-intézetek által is, ernyedetlen működő, áldott-emlékű apostolát — szóval nemzetünknek, míg élt, mindig vele együtt érző testvérét, mint hazánk sorsát legközvetlenebbül intéző, s a hol kelle, oltalmazólag és pártfogolólag közvetítő szellemét, kit minden igaz honfisziv hódolattal s kegyelettel, szeretet- s dicsőítéssel ünnepelt. (Gymnasiunmunk történetének tehát egyik fényes lapját képezi az, hogy 1806. szept. 4-én Magyarhonnak a halhatatlan-érdemű nádorispánja, Rózsahegy felé utaztában, iskolánkat is atyai figyelmére, illetőleg személyes meglátogatására is érdekesebbé válik. ¹⁾ A fönséges úr, kinek a magyar közmívelődése tekintetében is oly sokat köszön, nagy megelégedéssel fogadta a tanári karnak, Kiparszky igazgatóval, ki fáradhatatlan működék a nevelés-tanítás terén úgy, mint a lelkek üdvén az Isten-ige hirdetésében, a betegek ágyainál mindenütt ott volt, a hol csak lehetett, ²⁾ — hódolatát s a tanulósg üdvözlő szavait . .

Miképen az óriási Tatra eget verő szikláit közt lezuhan, lerobog lélegzetet elfojtó tüneményül a hatalmas vizesések gyönyörködtetően tájtétköz hullámtömege, zuhog, robog folyvást, mindig, sziklatömből-sziklatömbre feltartóztatatlanul, s nem látja senki, honnan jó, s nem sejtí senki, hol fog végre elvegyülni, elmosódní a tenger végtelen özönében: akkép omlík s rohan a fiatalság lelkesedésének árja, melyben sziporkáznak megannyi tüzzszikrával a nemesebb érzelmek habjai, a melyek később, mikor az élet völgyeiben már esőndesebb, nyugodtabb

¹⁾ V. ö. Hist. Domus Rosenb. Schol. Piar. Tom. 2. — ²⁾ V. ö. Compadium vitae defunct. Schol. Piar.

folyás sodrába jutnak, még mindig megtartják üdítő, frissítő, a bérczi partok füveiből szedett zamatjukat, annak tanúságául, hogy fent, a magasban rejtelmesen bájos, szent homályban vevék származásukat... Azért illik, sőt kell az embernek már fiatal korában lelkébe szivnia a mult dicsőségét, a jelen nemes s magasztos eseményeit, hogy legyen mivel táplálkoznia a jövőben, hogy a hon nagyai iránt felbuzduló lelkesedését utitársul, kalauzul vihesse magával majdan a legkésőbb korig, a sir széleig...

E fölfogásból kiindulva fiatalságunk még egy szini előadással is meglepte az ünnepekt nádort, ki fenkölt lelkének teljes gyönyörével vette a sikerült föllépést, melyből örömmel tapasztalta, hogy ezen intézet célirányosan kiképzett tanárainak, kik szem előtt tartva a hirneves lantosnak szavait:

»Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci«¹⁾ avatott kezei között, a kegyelet ápolása mellett, a növendékek külső érzékének s nemes szellemi szórakozásának fejlesztésében is, a szebbnél-szebb pásztorjátékok bemutatásával oly kiváló előmenetelt tesznek. — De másrészt a magas vendég úgy meg lön hatva az iskolaépületnek, melyet szintén meleg érdeklődéssel vón szemügyre, nem csupán a paedagogia, de főleg a közegészségügy tekintetéből nyomós kifogás alá eső, roskadozó s kevésbé berendezett állapota által, hogy szívének áldott jóságában ő maga ösztönzé az igazgatót a kormánytól való segélykérésre, késznek nyilatkozván még a kegyes gyámolításra is...

Ez úton a tanulmányi alapból folyósított 6535 frt. 12¹/₂ kr. költségen 1809. apr. 24-én le is tették az alapkövet,²⁾ s a régi, romlásnak indult épületet újjal, a disztelent csinossal, a szüket tágasbbal, a komort derülttel, az alacsonyt magasabbal cserélték föl... Alig hat hónap-

¹⁾ V. ö. Hor. A Poet. 345. — ²⁾ V. ö. Horváth M. Magyarország története.

nak elteltével, mely idő tartama alatt az előadások megszakítás nélkül folytak a kegyesrend társházában, — már készen állott az erkölcsök s tudományok képzőtereül szolgáló helyes épület a jóreményű honi ifjak befogadására, holott annak létesítéséhez, az előbbinek viszontagság s régiség szétmálasztotta alapja miatt, tömérdek anyagot kelle hordani . . .

Az intézet évkönyve, az épület eredete s céljára vonatkozó következő sorok és chronostikonban emlékezik erről meg: „Denuo iure postliminii eductae sunt classes humaniores et gymnasium magnificentissime restauratum est anno chronostice notato:

Francisci primi Assidii phoenixis adinstar.

Jussu consurgit Palladis alma domus“ . . .

A XVIII. század végére s a XIX. elejére esik a francia romboló hadjáratok időszaka, melynek véres nyomán Isten-áldotta hazánkban is beözönlött az inség, mely akkor lón legérezhetőbbé, midőn a leszállított pénzürték szegényt, gazdagot egyaránt sújtott! Oh az a kegyes-tanítórenden, s annak rózsahegy-i telepén, az alapítvány összegek csak nem ötödrészre olvadván le, halálos sebet ejthet vala, ha a jószágos Isten a dolgot úgy nem intézi, hogy, hol a szükség legnagyobb, ott legyen egyszersmind közöngőgesen a segély legközelebb... Csak az olyan akarat, mely Krisztus akaratán nyugszik, képes arra, hogy elviselje a nehéz állapotot, melyben, az — érték-csökkenés után, még a napi élelemre való is alig jutott ki. „Ki követni akar engem, vegye föl keresztjét és viselje békével“.¹⁾ Ez volt a sötét, jövőre való gondolatnál gyászba merült rózsahegy-i piaristáknak vigasztalása, mely mellett még egy remény dereng vala feléjük, miképen a leáldozó napnak a sűrű erdőnek lombjain áttörődező gyöngesugarai . . . A remény ez esetben sem csalt . . . A szerzet

¹⁾ V. ö. Máté 16. 24.

alig sejtett módon ragadtatott ki a válságból, és vehetett újabb örvendetes lendületet. — A rendnek főnöke, sőt igazi föntartó oszlopa úgy a béke s hasznos munka, mint a nehéz viszonyok napjaiban, — akkor Egerváry Ignác volt, ki a „sustine“ „abstine“ sarkelvet nemcsak a görög bölcsek eszméje szerint tudta, hanem azon tant, hogy az anyagi jóllétnél előbbvaló a lelki, — az evangéliomnak szellemében jól fogta föl, és követte szakadatlanul véglehelletig,¹⁾ kiben a kortársak főleg a szerzet-alkotmányoknak tüzetes ismeretét s azon szerény ildomot magasztalák, melylyel szent társulatának érdekeit épen oly szívósan, mint böles alkalmazkodással tudá megvédeni.²⁾ — A rend anyagi helyzetének önvétke nélkül való illetén bonyolultsága adá tehát a jelesnek, ki, mióta a közbizalomból a kormány élére jutott, igazi Atlásznak mutatkozott, a ki mindenképen csak arra ügyel, hogy a vallára vett terhet, Isten segélyével, szerzetének, javára és dicsőségére el bírja viselni, s kinek épen azért előkelő érdemeit a szerzet soha feledékenységbe nem temeti, — azon eltökélést, hogy, Jézus nevében, I. Ferencz király elé járuljon.. Itt azután elmondá, hogy igen megnehezült az idők járása a piaristaság fölött is azon válság által, mely az alapítvány-tökéket, a pénzérték leszállításával, érte; s hogy ezzel a magyar kegyesrendi tartomány szépen fölserdült előfája, mely eddig a villámok s viharoknak erősen ellen tudott állani, és az ég kegyelmével bő szellemi gyümölcsöt is termett, anyagi táplálék hiányából, kiveszöben van. — És ime nem maradt el a megmentő segítség... A bizalommal teljes előadás t. i. az apostoli fejedelem nagylelkűségét úgy fölkelte, hogy az annyira sujtott szerzetnek fölsegélését azonnal kimondá... Majd pedig, az 1807. jul. 17-én kiadott legmaga-

¹⁾ Rája alkalmazhatók Sirák fiának e szavai: „In diebus ipsius emanaverunt putei aquarum... et quasi mare adimpleti sunt supra modum, qui curavit gentem suam.“ V. ö. 50, 3. — ²⁾ V. ö. Horányi Scriptores Piar. Scholarum.

sabb oklevéllel, az egykori székesfehérvári koronaörségnek javadalmaikat a piaristáknak adományozta, mely nemes tetteivel a kegyesiskoláknak erős gyámoláva lévén, nem csak a szerzetet, melynek ujjíateremtője lőn az által, hogy jövőjét nagy időre biztosította, hanem az egész országot öröklő hálával fűző magához, a vallásos közoktatás érdekével.

A nagyszivű honatya I. Ferencz királyunk jószágából tehát a kegyesszerzet, anyagi helyzete rendezésével, hajója biztos kikötőbe jutván, — ez idő óta háborítatlanul folytató működését a béke ölében . . . Valóban, mint csöndes, zajtalan folyóra tekinthetünk vissza eleink e működésére. . . Nem zavarta annak rendes menetét semmi fölzajló jelenet sem az iskola falain kívül, sem belül. — De valaminth a csöndes folyó szelidebb hullámozása több áldást hoz a közel partvidékre, mint a vad ömléssel nyargaló ár: úgy hintenek áldást és maradandó hasznot az ifjuságra a rendes mederben lefolyó tanulmányok . . . Voltak mindazáltal az időnek is érdekes pontjai, melyek mind az intézetre, a közoktatásra, s a fiatalságra, mind a közönségre részint emelőleg, részint megszilárdítólag hatottak. . . Minden más előtt azt említjük, hogy 1829-ki májushó 10-én megengedte érni a jószágos Gondviselés ama forró óhajokkal régen érlelt időpontot, a melyig már egészen egy évszázad múlt el a nagy Petráltainak Rózsahegyen székelt szegény és szerény társulatának életégén . . . Örvend szívünk azt tudhatnunk, hogy az igénytelen rend egy viszonytagságos századon át szent alapítójától öröklött szellemében úgy működött, mint a zivataros téli éj sötétjében halkán leszálló hópelyhek, és, mint a mosolygó tavaszi napon, aranynál becsesebben tündöklő esőcseppek . . . Hivatása szentségétől áthatva folyton oda irányozta törekvését, hogy a tudományt, erényt s vallást meg a tiszta, fenköltírányú hazafiságot, mindenek fölött becsülvén, mind magát gazdagítsa e szellemi kincsekkel, mind pedig ama kincsek

megszerzésére oktassa a gondjára bízott ifjúságot, a melyből mind az egyházi mind a polgári társaságnak híu, alkalmas, munkaszerető tagjai, buzgó keresztények, bátor harczosok, jó honfiak váljanak... Ki is tört ez alkalommal a volt tanítványok nemes kebleiből a tisztelet s hála szent érzete, sőt, egy azonkori, mérvadó részről, tett¹⁾ kegyeletesen elismerő nyilatkozat kiemelésé, hogy a szabályzataikhoz híven ragaszkodó és, a szűkes körülmények közt, a tisztos legyelem és szerzetesi szerénység mellett, a tudományos művelődésben úgy jeleskedő piaristáknak rózsahegy-i iskolája nem csak nevelve tanító szerepét tölté be a leforgott században szép eredménnyel, hanem egyúttal tápláló édes anyja is volt a falai közé sereglett ifjúságnak... Megszivelve az aranyigazságot, melyet a legnagyobb magyar, a halhatatlan Széchenyi István gróf²⁾ egy helyütt így fejez ki, hogy a tudományos emberfők szaporodásában van egy-egy nemzetnek igazi gazdagságú, és a nemzet életét csupán csak egy eszközzel lehet a kedvezőtlen, ellenséges áramlatok között biztosítani... Ez okon a kegyesrend rózsahegy-i ültetvénye a Szentlélek buzdítására³⁾ meg a szerzetelapítónak szándéka,⁴⁾ szerint előkelő gondot fordíta a szegényebb sorsú ifjakra, módot

1) V. ö. Hist. Dom. Rosenb. Schol. Piar. Tom. 2.

2) Miután előbb ezt mondotta, hogy „engem soha sem ijesztett csekély számunk, de fönmaradásunkért annál erősebben rettegtem azon okból s ezt ki kell végre mondanom, mert fajunk szellemi léte oly fölötte könnyű... Itt a baj, és essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán, mert csak azután javulhatunk teljes egészségre... Nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata s e szerint nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert súlyunk parányi... A magyar is egyedül minőség és nem szám által olvaszthat más vért magába.“ V. ö. Grünwald B., Új Magyarország. — 3) V. ö. Máté 10. 42. — 4) V. ö. Constit. Schol. Piar. P. II. C. IX.

nyujtván nekik,¹⁾ ha jobb tehetség, jámbor erkölcsösség jeleit adák, saját falai között ingyenes élelmezéssel a további tanulmányozhatásra, hogy így a köznépből, közép-rendből kiemelkedjenek, és magasabb képzettségüknek befejeztével a nemzetnek szellemi sikerét szaporítsák... Tevé pedig ezt intézetünk, a szív és elmeképzés palaestrájának piarista-telepe azon öntudattal, melylyel a keresztény jót tenni tartozik, t. i. hogy Anélkül,²⁾ kitől, minden tökéletes ajándék, onnan felülről száll alá, a világosság Atyja nélkül, mit sem tehetett volna, hogy Ő áldotta meg működését; a mely pedig méh-szorgalmával nem zárkózék egyedül a szerény iskolatermek porlepte falai közé, bár e port nyelni vagy fölszedni tán nem kisebb dicsőség, mint az olympiai pályafutásnál nyertesnek lenni, hanem gyakran tágasabb tért keresse fürge tevékenységének Rózsahegyén is... Sokszor Isten igéjének hirdetőse vagy fensőbb egyházi szónoklat s lelkipásztorkodás által, mások az irodalom terén szerezték meg a dicsőség hervadhatatlan koszoruját... Mindezért lelkesedett örömmel³⁾ üllölte meg e napot először a Mindenható szent hajlékának boltívei alatt, a templomban, forró hálát rebegeve a kegyelemmel teljes gondoskodásért, annyi áldásért, melyet a fölöttünk örökdő Atya Isten, a minket vérevel megváltó Fiu Isten, a fölöttünk malasztjával lebegő Szentlélek Isten szeretete árasztott az intézetre; majd pedig az emlékezetes kegyelet-ünnepély méltó befejezését az iskola nagy termében, a vendégekül megjelent kitünőségek s közönség előtt, ügyesen előadott színjáték, illetőleg Fidicinis Keresztélynek, a kath. egyház szent hévtől lángolt és tudományosan művelt, hazafias-érzésű gymnasium igazgatónak,⁴⁾ emelkedett beszéde jött...

¹⁾ Kik Kalasanzai szavai szerint „Domini nostri Jesu Christi personam praesefereunt“. V. ö. ep. 1627. mart. 22. — ²⁾ V. ö. Jakab 1, 17. — ³⁾ Szivből zengve: „Haec dies, quam fecit Dominus, exultemus et laetemur in ea.“ V. ö. Zsolt. 117, 25. — ⁴⁾ V. ö. Advers. gymn. Ros. Schol. Piar.

E közben a hazai nyelv mindig több-több tért foglalt el a latin mellett, úgy, hogy a harminczas évek elején, a vallástan mellett, már más tárgy is magyarul adatott elő. E ténynyel a közönség, fiatalság, mondhatni az országos közvélemény ohajainak elégtételvén, öröm volt látni gymnasiumunkban, hogy tisztos elődeink, kiket egy halhatatlan érzés, a nemzeti lelkesedés s a haza szent érdeke, azon helyes tudattal vezet vala mindig, hogy egy-egy magyarosodó város nemzetiségi vidéken a magyar nyelv őrszemes hódítása előrenyomuló hadoszlopa leend, — a latinul tanítás e korában majdnem ember fölötti munkát végezőnek a magyarság érdekében... És a gyakorlatias s megkedveltető módszerrel a tót és német nyelvű tájakról ide küldött gyermekek, rövid időn, úgy megtanulták a magyar nyelvet, miszerint azon folyvást beszélének, teljes tanuságot téve ezzel arról is, hogy általán az illető községek lakói, kik előtt, a mult sajátos viszonyai miatt, de semmi esetre önhibájukból, a magyar nyelv zengzetes szavai ismeretlenek valának, köntösük alatt a magyar hazáért épen oly dobogó szívet hordanak, mint akár az alföld legtösgyökeresebb magyar népei... Valóban nem tudunk meghatottság nélkül visszagondolni azon lángoló lelkesedésre és erőfeszítésre, melylyel az önérzetre ébredező ifju neki lát vala a magyar nyelv tanulmányozásának... Soha sem fogom elfeledni azt a kedves érzést, mely elfogott azon naiv öröm felett, melylyel Rózsahegy egyik tisztos, öreg polgára elbeszélte, mint kezdte akkor, midőn a nemzeti szó a zöld asztaltól is még számüzve volt, törni a magyar nyelvet, mint szolgált neki Pápai-Páriz nagy szókönyve „Promus-Condus“-ül; mily nehézségekkel kelle elejőnte, főleg, csak néhány latin szó kíséretében, feladott magyar dolgozatoknak fordításában megküzdnie. — Midőn csillogni láttam szemeit annak elmondásánál, hogy a küzködések után, melyeket még fokozott elérzékenyült hálával emlegetett,

kitünő paedagogus tapintatát bíró Markovich Antal tanárnak, ki annyiszor hangoztatta abbeli erős meggyőződését, miszerint, ha honi nyelvünket, tudva, hogy Homeros, Plato, Vergilius, Cicero, Sallustius, Livius nyelve sem ugrott ki egyszerre, mint Minerva Juppiter agyából, hanem művelni, csiszolni kelle azt is, míg a parlagiasságot le nem rázá, — nem műveljük:

„Sem magyarok, sem szabadok,
Sokáig nem lehetünk.“¹⁾

— azon intézkedése, hogy a szláv illetőleg német-ajkú ifjúnak általán, különösen pedig a próbatétekben épen azokból kelle felelnie, a mik magyarul voltak; midőn szinte éledni láttam annak előadásánál, hogy a magyar nyelv elsajátítására fordította szorgalma nemcsak a keresztény tudomány s hazafias-szellemű nevelésben jeleskedő. Hran-kay Lőrincznek, a gymnasium derék igazgatójának, többszörös biztatásában, lelkesítő elismerésében; hanem az iskola-bizonyítvány „eminens“; jegyében is méltó jutalmát lelte: lehetetlen volt nem éreznöm, mennyire igaz a régi mondás „grata memoria praeteritorum“ . . .

Most, midőn nyelvünknek, e legdrágább nemzeti kincsünknek biztos birtokában vagyunk, talán megmosolyogja valaki, mikor érdemül hallja felhozatni azt, hogy Rózsahegyen a piaristatanárok módszeresen megkezdék a magyar nyelven való tanítást . . . De a ki tekintetbe veszi, hogy egy-egy szláv-ajkú tanár teszi azt, mit született magyarok ezren meg ezren, minden benső furdalás nélkül, elmulasztottak; teszi ott, hol, mint határszéli városban, a tótságnak van otthona, tehát a hol kecségető mellékérdekek nem igen szerepelhettek: az ilyennél az ily tettnek érdemét elismerni hazafiúi erény, félreismerni, kicsinyelni, vagy épen lenézni hazaelleni bűn . . . Mert, bár működésök nem is voná magára a nagy szellemek genialitását, mind-

¹⁾ V. ö. Kisfaludy Sándor.

azáltal érdemök hallhatatlan a magyar irodalom történetében, mivel ők képviselték azon időben, midőn a honlí-
 érzelem homályba borult, — a nemzeti ideált; mivel a
 lélek, melyet öntöttek, alapot adott irodalmunknak . . Lépc-
 sők voltak ők, melyen az egykoruak magasabbra, a jövő-
 beliek pedig tetőre hághattak . . Valamint ugyanis Róma
 nem épült föl egy nap alatt: úgy nem lehetett egyszerre elő-
 teremteni, vagyis újjá születetni nyelvünket, mikor rövid
 idővel azelőtt a personalisok, protonotariusok, mágnások,
 aulicusok serege a hatalomnak kedves dolgot vélt csele-
 kedni, ha ellenző a magyar nyelv használatát és terjesz-
 tésének eszközeit . . Ne bántsátok tehát ezeket; ők voltak
 a mi nemzetiségünknek örkatonái, ők voltak elfeledett
 nyelvi s ezzel nemzeti ügyünknek önmegadó zászlóvivői, és

»Tettök sugára átragyog

Időn s enyészeten¹⁾

Hogy ily lelkesedett zászlóvivők buzgósága eredmé-
 nyezte azután, hogy a második félévben, az úgynevezett
 »declamálás« alkalmával, még a lót és német gyermekek
 is gyönyörűen egy-egy örömkönyet fakasztva a hallgató-
 közönség szemében, idegen származást el nem áruló
 hanglejtéssel szavalták el Bacsányi J., Berzsenyi D., Dajka
 G., Kazinczy F., Kisfaludyak, Kiss J., Kölcsey F., Révai
 M., Virág B., Vörösmarty M. hazafias költeményeit, —
 talán nem is igen kellene említenünk . .

Azonban, e kedvező viszonyok közt az 1835. esztendő
 harmadik hónapjának elején, az osztrák császári szék-
 s birodalmi fővárosból, szárnyaló egyik hír oly eseményről
 szóla, mely általános benső fájdalmat kelte mindenütt
 a békés polgároknak kebelében . . Bezáródtak a szemek,
 melyek a téres országok vigyázásában szünet nélkül ag-
 gódva működtek; utoljára dobbant az atyailag jóságos
 s nemes szív, mely népeinek őszinte szeretetétől negyven-

¹⁾ V. ö. Bajza »Apotheosis.«

három esztendőn keresztül dobogott, tehetetlenek az előbb készsleges karok, melyek a segélyre szorultaknak bőkezű gyámolításában láradoztak . . I. Ferencz, királyunk t. i. azon évi márczius 2-án,¹⁾ életének 68. esztendejében a boldog örökkévalóságba költözött át. — Kalasanzi fiait, keserű fájdalommal fakasztva sziveikben, bánatos könyvet szemeikben, mintegy villámütés gyanánt rémíté el a mélyen lesujtó tudósítás; noha már előbb szeltében sutogá azt a gyors-röptű hír. — De ilyen, a tiszteletnek kiváló tárgyát elrabló csapásra vajon minő gyöngéd előkészítés tehetné az érző keblet elég odzetté, hogy benső bizonyossága, melyet oly örömetst von az igaz kegyeletnek embere kétségbe, miglen csak teheti, kevesebbé legyen szédító . . Sötét fátyolként vonult tehát a nagy bánat a magyar piaristaság lelkére azon szomorú gondolatnál, hogy népeinek nem ura, hanem atyjaul tekintetni kívánt fejedelmet, a hallhatatlan- emlékü királyt, ki „defunctus adhuc loquitur,²⁾” holta után is folyvást él hazánk kulturtörténetében az által, hogy ritka szivjósága, az ifjúság erkölcsös nevelése s oktatásának biztosítása czéljából, a nemzeti jóllét s társadalom boldogítására anynyit tön; ki különösen szerzetünk magyar tartományának valóban királyi alapítója lön, — a sirok angyala immár elszólitotta . .

A dicsőült emlékének gymnasiumunk egy lélekemelő ünnepélylyel is áldozott, melyben az igazgató, a nagy halottnak tiszteletére szánt eszmegazdag beszédben, az igazi fájdalom megható szavaival fejtegeti vala azt is, hogy az elhunytnak, ki a magyar piaristaságnak második statora, sőt egy folytonosan élő kegyes alapítványként tündököl, melynek áldó forrásai a szerzetnek minden tevékenységét öntözik, ápolják, — emlékezete mindenha ünnepélyesen tanusítandó kegyelctben marad lön ez iskolában . .

¹⁾ V. ö. Horváth M. Magyarország története. ²⁾ V. ö. Zsid. 11. 4.

E szivreható kegyeletnyilvánítások sorában nem hiányozhattak még »Helikon« hegyének lakói, a muzsák sem, és a sok jóért, a magok és elődeik nevében a növendékek ajkai megindító gyászdalra zendülnek vala . .

De menjünk át már a negyedik időszak vázolásához.

* * *

Negyedik időszak.

(1835 -- 1890)

Az 1836-ki országgyűlés véget ér, viharai csillapulnak, végzéseit a remény hő érzetével töltik el az igaz hazafiak szívét; -- a tespedés szünni kezd, helyét bizonyos elevenség, a haladásra való törekvés váltotta föl, és a gondolkodóbbak szakadatlan keresik az eszközöket, melyek a magyar értelmiség ügyét előbbre vigyék. Szóval a haladás áramlata szétáradt országszerte. A mi a nemzet szívét dobogtatá, nemzeti ujjaszületés, ez az építmény már emelkedett. Mindenki móhon várta az országgyűlésről szóló híreket, mert egyaránt kiterjedtek azok a nemzet csaknem minden politikai, szellemerkölcsi és anyagi érdekeire. . . Hogy a valódi haladásnak előkelő tényezője az iskolák, azt belátták legtöbben, nyíltan hirdetvén, hogy egy mód által lehet főleg a magyarnak az országban levő idegen nemzetiségek ellen magát biztosítani: a szellemerkölcsi fensőség által. . . Nevelés-oktatásunk magyar nyelv és tiszta, főnkelt nemzeti irányban való tartása és következőképen civilizációnk fölemelése által biztosíthatjuk fensőbbiségünket és olvasztási erőnket is a nemzetiségek fölött. . . Ez irányeszme hatása alatt a magyar nyelvnek, mint nemzeti nyelvnek, kellő alkalmazása iránt e századnak elején általánosan megindult mozgalmak is mind jobban elhatottak tehát az iskolákba is. . . Az évben, midőn a felső ház már a hon nyelvén tárgyal, a király magyar beszéddel nyitja

meg az országgyűlést, még inkább az 1841-ben kibocsátott rendelet már meg egyenesen azt követeli, hogy még a vegyes-nyelvű gimnasiunokban is, a vallástanon kívül, a magyar nyelv, földrajz és számtan, szintén magyarul adassanak elő . . Sőt a nagyszívű király, V. Ferdinand uralkodása alatt, 1843/4-ben tartott, országgyűlésnek buzgó közreműködésével nemzetiségünk föltényezője, erőteljes, szép, régi-műveltségű honi nyelvünk, mint egyetemes tanítási közlöny is, kivivta magának dicső fölemelését — azon diszpolczot, mely őt igazság szerint megilleti vala . .

A sok fájdalomlázban úgy tetszett mindenkinek, mint-ha az ég fényszikraiból a nemzet könyeinek fátyolán egy sugár lövelt volna sz. István országa felé, mely azt hirdeté, hogy betelt immár a vágy, melynek teljesüléseért Árpád nemzete annyit várt, türt; elérkezék az idők teljessége, melyben, nyelvünknek természeti jogaiba visszahelyezése folytán az eddig epedező, buzgó imádságot, örvendező, hálátadó hymnus válthatá föl a »százezerek ajakán« . . Alig volt pedig e hazában, ki e változásnak őszintebben örült volna, mint a rózsahegyi piarista-tanártestület.¹⁾ . . Ez, élén a vallásos, hazafias tiszta érzetekben gazdag és tanulmánynyal szerzett erős meggyőződéséhez határozottan ragaszkodó, nemesszívű Hrankay igazgatóval, ki kal. sz. Józsefnek az emberiség boldogítására oly áldásosa kiható, hagyományai megvalósításán annyira lángolt, — nemzeti létünk szilárd alapjaul a nyelvet s irodalmat tekintvén, melyre majdan az anyagi és szellemi fölvirágzásnak szép reményei építhetők, — a honfiszív igaz örömevel fogadá az erről szóló 1844. évi 2-ik törvényczikket . .

Buzgó lelkesedéssel, melyet a haza lángoló szeretete, a magyar nemzetiség fölemelő érzete s nyelvünk varázsa kölcsönzött, vevé tehát az ihletes lantosnak e szavai szerint:²⁾

1) V. ö. Adversar. gymn. Ros. Schol. Piar. — 2) V. ö. Vörösmarty M.

»Szütőkben legyen a haza, és ha kimondani szükség,
Tetteitek zengjék nagy diadalmi nevét!«

ápoló karjaira a nemzetnek azon kincsét, mely nélkül ki van törülve a nemzetek nagy családjából, és a nyelv s nemzetiség iránti osztatlan szeretettel oktatott, valamint a tanodai bizonyítványok, értesítők, név- s jegyzőkönyvek, egyéb hivatalos ügyek és számadások is kizárólag honi nyelvünkön, melyet méltán állítottak a jők, mint veszély-óvó palladiumot, a nemzet elé, folytak. — És e lelkese-dett buzgalom nagyszerűen kamatozott Árpád népének, — Rózsahegy város, a magyarságnak és a megmagyarosodás-nak védőműve, exponált, hódító pivot-jává alakult vala teljesen át. . . A minnek volt azután köszönhető, hogy az intézetünkből kikerült ifjak nem csak az anyanyelv ismeretével hagyták el az iskolát, hanem, a nemzet és hazának legerősebb szeretetével, mindenkoron büszkéek is lévén arra, hogy ők a magyar nemzetnek fiai . .

Nagyon tévedne azonban, a ki azt gondolná, hogy egyedül a hazai nyelvre terjede ki azidótt a kegyes-rendieknek, kiknek nevelő-tanári képzettsége, a mi pedig, talán fölösleges mondanunk, Isten malasztjával, az általános siker legbiztosabb záloga, a kor színvonalán áll vala, — serény működése . . Hiszen épen nem volt előttük ismeretlen, hogy nemzetiségét valamely népnek nem csupán a nyelv kölesönzi, hanem a jó erkölcsök műveltsége is . . Ez mintegy az a föld, melyből Árpád népe, mint Herkules Anteus ellenében, még a megpróbáltatás napjaiban is erőt meríthet, ez az a Siloe tó,¹⁾ melyből a haza, mint a benne fürdő, a netalán rá súlyosodó testi-lelki betegségben újra meg újra egészséget vehet . . Nyelvében él a nemzet, de nem kevesebbé jó erkölceiben . . Utóbbiak nélkül nem csak a nép, a nemzet, de nyelve is kihál, a miként kihaltak a rómaiak s holtá lón nyelvök is,

¹⁾ V. ö. Kir. IV. k. 5, 14. és Ján 9. 7.

minden műveltségök mellett, örökké igazak lévén a koszos-rús költőnek szavai:

„. . . Minden ország támasza, talpköve

A tiszta erkölcs, mely ha megvész:

Róma ledől s rabigába görbed!)¹⁾“

Erre nézve tehát eleinknek, kik azt tarták, hogy helyes-gondolkodású, erkölcsös s öntudatos ifjú lélekből fejlődik a megvesztegethetetlen tiszta jellem, mely az embert emberré teszi,²⁾ akkor is eljárási szabályuk volt »Unum faciendum, aliud non omittendum.« . . .

Láttatok-e már oly kertet, melyben a kertész szinte lázas sietséggel gondolja a meleg ágyakat, faiskolákat, ásat, kapáltat, hogy a tavasz beköszöntével a legszebb virágtelepeket állíthassa elő; hogy idejekorán birtokába jusson a leghasznosabb kerti növényeknek, hogy, minél előbb előteremthesse az étkül szolgálendő veteményeket, gyümölcsöket, hogy annak idején viruló izletes termésökkel, üde árnyékokkal kedveskedő fasorok fogadják a belépő tulajdonost; láttatok-e már oly hajót, mely a kedvező szél, kormányzójának ügyessége s vezető matrózainak munkássága folytán vígan szeldeli a hullámokat, és szinte repül, hogy minél előbb bejusson a már közletről biztossággal édesgető, hitegető révbe: ilyen volt a magyar haza akkor, a midőn az 1848-ki év hajnala beköszöntött . . . Kert, melyben, a nemeslelkű fejedelmi kertész³⁾ tudtával s akarataival, a családi s társadalmi élet, megannyi melegágyakként, nevelék a nemzeti tavasz reményes csiréit, az irodalom s politika, tanoda és állam mindannyi faiskolákként gyümölcsöző csemetéikkel kecsgettek a nemzetet; hajó, melyben a nemzeti életerő meleg lehetete Széchenyi-

¹⁾ V. ö. Berzsenyi »A magyarokhoz.« — ²⁾ Mit már a pogányok is vallának: »Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit, ac contra ille pasillus ac degener, qui obluatur.« V. ö. Sen. ep. 107. és Cic. de leg. 2, 3. — ³⁾ V. ö. Frankl V. A magyar nemzet története.

nek kormányzó, irányadó lángszelleme¹⁾ többi fiainak tette zsendült, buzdult honszeretete már-már elérhetőnek, közellevőnek mutatta a révet, melyben a nemzeti béke, biztonság és boldogságnak anygala lakik . .

De ime, alig hogy behunyja szemét az ősz József főherceg, a főlászádos nádor, kinek atyai bölcsesége, villámhárítóként, annyiszor óvta meg nemzetünket a feje fölé tornyosult véstől,²⁾ ki, mint százasos tölgy, annyiszor nyújta, a kölesönös gyanusítás okozta viszály égető napjaiban, az elfáradtaknak enyhét, az üldözötteknek menedéket; mindinkább gyülekeztek nemzeti biztonságunk egén a fekete pontok, megeredt, és mind dühösebbé vált a vihart előre hirdető szél, haragos, komor felhők rejték el előttünk az eddig kalauzoló sarkesillagot, ezikázó villámok tevék rémésé a máskor oly barátságos eget . . még egy kevés idő és: kitört a vész. . .³⁾

Ki ne emlékeznek a 48—49. események napjaira, melyekben kockán forgott nem egyeseknek, hanem egész nemzetünknek léte, boldogsága, üdve? Ki ne emlékeznek e nehéz napokra, melyek letarolták a nemzet jövőben gazdag virágzással, bő gyümölcsessel elkecségetető kertjét, törésre juttatták a nemzeti fölvirulhatás tényezőit magával vivő hajót? . .

Munkában találta Rózsahegy városnak, mely mindenha átértette és átérte azt, a mit a lant fölkenntje, híres nemzeti himnuszunkban oly igazán, mint szépen fejeze ki e rövid szavakban:

„Itt élned, halnod kell!“⁴⁾

páratlan s az utókor teljes elismerésére méltó hazafiságáról tanuskodó ez idő is a folyvást számos ifjuság látogatta s léte kezdete óta a honliúi érzés gyűpontjaul szol-

1) V. ö. Kecskeméthy A. Gr. Széchenyi István. — 2) V. ö. Ney F. József főherceg, Magyarhon nagy nádorispánja. — 3) V. ö. Horváth M. Magyarország története. — 4) V. ö. Vörösmarty M. Szózat.

gáló intézetünket, a melyben a realison felül, idealisan is vezetve, a lelkes nevelő-tanárok¹⁾ atyailag gondozó karjai között szépen fejledezik vala a nemzetnek reménye . . .

Az időknek, a nagy nemzeti átalakulás rohamos, lázas volta keltette, új szelleme tehát, mint legtöbb helyütt a hazában, még fokozottabb tevékenységre sarkalja az intézetnek elöljáróit, vezérökkel Hrankay L.-el, ki ekkor már közel ötven esztendőn keresztül munkálta a nevelés földjét, a vallás, erkölcs s hazafiság magvait hintve a szivekbe, az igazságnak tejével, majd kenyerével táplálva az elméket, a szépnak, fönségesnek, isteninek erejével tisztítva, melegítve az érzelmeket; ki hivatása teljesítésében tanítva kitartással, mindennél hathatósabban ajánlotta a kötelességgért való lelkesedést, s a szívéhez nőtt munkaszeretetben az állhatatos buzgalmat . . . Azonban a fokozódó tevékenységnek békés iránya ekkor itt is megszakadt, midőn, épen nem a forradalom szelleme, nem a hatalom ellen való fölkelés eszméje, hanem, az édes hazá és nemzet függetlensége megmentésének harca, fegyvert ada a hon aprajának-nagyjának kezébe, siet mindenki a hazáért küzdeni, s ha kell, életét is áldozni . . . Kell-e mondanunk, hogy a rózsahegy-i iskolának néhány korosabb ifja is elhagyta tehát majdnem másfél százados anyját, melynek gondoskodása alatt a szabadság szeretetében derék nemzedékek képződtek, hogy, a tudomány szelid olajágát Mars szabályával föleserélve, védje az ezredéves anyát, melyet megtanultak hön szeretni vészben és nyomorban, — e szép magyar hazát . . .

A forrongó napok külső csapásait fokozta a belső.

¹⁾ Kik, mint a Galván-láncz, szinte folytonos összeköttetésben voltak mind a szülékkal, illetőleg szállásadókkal, mind a növendékekkel, iskolán kívül is, hogy az a nemes villam-ár, melynek, a netán fölmerülő hibák, tévedések visszaszorításban, leküzdésében s a fölszínre kerülő jóakaratra lámogatása s előmozdításában, folytonos működése a nevelésnél annyira kívánatos. — soha se szakadjon meg. V. ö. Protocollum gymn. Ros. Schol. Piar.

Egy váratlan baleset megfosztja vala intézetünket tapasztalt tudományos szellemétől, a buzgó, barátságos s vidámkedélyű igazgatótól, ki eleven munkássággal úgy szánta magát majd két évtizeden át e tisztre,¹⁾ hogy a vezető oktatás, valamint az ifjuság ugyanazon kedvelése kísérte működését az utolsó óráig, mely őt az első órában lelkesíté; ugyanazon szigor és kimélet, ugyanazon méltányosság s pártatlanság jellemző eljárását mindenkoron; ugyanazon nyíltság és ármánykodástól ment egyeneslelkűség irányozá véleményét... Ily veszteség horderejét csak az ítélheti meg, ki tudatával bír: mi egy középiskolánál annak hitelét leghiztosabban megalapító tőke, az egészet minden apróbb részletében átható, rendező szellem, s ha ezt nélkülöznie kell, még az anyagi erő hiánya nélkül is, hatását veszti az életre . . .

Mindamellet az igazgató-helyettes s rendtársai, ekkor szintén lehetőleg tisztöknek, éltek. Mert, ha, mint a spártai anya, édes-bús érzéssel nézék is, mint távoznak az intézet nagyobb, legyverfogásra már alkalmas, növendékei ama mezőre, hol:

„Hírvágot szednek gyöngyös koszorúba“²⁾

mint azon pásztor, ki a farkas körmeiből menten maradt juhocskáit annál nagyobb éberséggel, lelkiismeretességgel gondozza: úgy ők is, a szerető lélek óvó, mentő szellemében kettőztetett atyai gondot áldoztak még a magánházakban is összegyűlő ifjuság nevelés-tanításának... Így cselekvének eleink a napokban, midőn a válság özönének lezajlása után mások annyira fásult egykedvűséggel csak tűrtek, sopánkodtak, jajveszékelték, vagy legfőlebb csak önérdükük megmentésén fáradoztak, — nem vesztvén szem elől a költőnek intelmét:

„Remélni, tenni hő.

Mig a honból, min lelked csügg,

Van egy darabka kő“.

¹⁾ V. ö. Advers. gymn. Rosenb. Schol. Piar. ²⁾ V. ö. Arany „Toldija.“

Ekként, történeti biztos nyomokon menve, úgy találjuk, hogy a muzsák e hajléka, melynek oly kiválóan fontos rendeltetést jelölt ki már áldott-emlékű alapítójának tiszta látása, a vallás, nemzet s haza szent érdekeiért lüngoló tapintatos igazgatók s ügybuzgó tanároknak, kik komoly, lelkiismeretes törekvéssel nyervén meg az elüljárók elismerését, a tanítványok rokonszenvét, a fiatal-erő lelkesedésével kezdték, s az élet érett tapasztalásával folytatták munkájukat, — vezetésére bízva, virágzásnak örvendett egész e század derekáig, noha anyagilag távolról sem volt valami különösen kedvező helyzetben. És csak is, a magyarosodás oly nagyon fontos nemzeti missióját méltatólag, a közművelődést készségesen pártoló hazafias városnak jóakarata, meg a kegyesrend tartomány-főnökségének alkalomszerű segélyezése az, mi a hiányokat időközönként helyreütni igyekezik vala . .

Mily hatalom rejlik a nemzeti fejlődés tanintézetében egy vidéki városban is, az már az érintettekől eléggé kiviláglik. — Épen azért nagy baj volt, hogy, a szerencsétlenül végződött szabadság-harcz után, az addig oly jó irányban haladt folyamat megakadt volt, és a határozottan germanizáló új tanterv annyira veszélyezteté a magyar nyelv s tudományosságunk terjedését...

Nem kevés adat szól már az eddigiekben arról, hogy hazánk keresztény-szellemű iskolája, a rózsuhegyí gymnasium soha sem volt ment azon közös sorstól, melynek, minden emberi intézmény kisebb-nagyobb mérvben alá van vetve... Majd emelkedett, majd hanyatlott... Voltak idők, midőn a hon zivataros napjaiban a súlyos viszonyok rája is fölötte nehezdedek, sokat szenvedett az üldözésektől, melyeknek vezetői a politikai pártok főnökeinek részéről ki-kivolnának téve... De az érintettek mellett is fölöttébb jelentékeny tanúságot szolgáltat az 1848 – 49... Mi történt a nemzet leveretése után, s az ezt követő fátyolozott idők első évében, 1850-ben a tudományosság kisebb tűzhelyeivel, kivált,

a melyek csekélyebb alapítványokkal díszelkedhettek, — miért taglalnók ezt részletesebben?... Hiszen azon korszak, imént tűnően le látóhatárunkról, még elég élénk emlékezetben van, sőt mondhatni, ajakról-ajakra jár, hangzik az még... Az eltöröltetésnek végzetes sorsában osztozott a rózsahegygyi gymnasium is, bár ódonszerű épületében, már évszázadon jóval túl, tiszta fényben, vallásos s hazafias irányban lángol vala az igaz ismereteknek oltártűze...

Anteus, a monda szerint, visszanyerte legyőzhetetlen erejét, valahányszor lábai az anyaföldet érinték... A magyar nemzetre s államra nézve e térségen oly anyaföldnek tekinték gymnasiumunkat, s mert olyannak tekinték, azért minden áron iparkodtak Rózsahegygyen a szellemibb irányzat hívei azt megmenteni, kiknek részéről ez érdemben meg-megújulva látjuk Anteus küzdelmét Herkullessel... Tíz esztendőn túl tartott ezután az ideiglenes állapot Helikonnal, csakhogy a szelid muzsák mintha végképen elbucszultak volna tőle...

„Milyen hát a magyar ember?

Mint a bércezi óriás eser,

Vágd, mesd, gyújts tüzet alája:

Még akkor is nagy lángot ver“...

Igy énekli ezt Mindszentynk... Nagy ismerője volt ő népünk psychológiájának... Mert a magyar még a fölvidéken is, hajótörése közt is a győztes és vesztes római hadvezér s államférfi eszméjét tartotta szemé előtt: „quassas reficere rates“... Mire nézve nagyon csalatkoznék, ki azt hinné, hogy a majdnem az enyészettel határos átalakulásnak e busító idejében, a midőn, a miről a hajdankor ünnepelt történetírója, Tacitus panaszkodik vala „arac suprema victis solatia,“ (V. ö. Hist. 1. III. 84.) — ez az állapot teljes virágában visszakészült tőnni hazánkban, — ez intézetet a piaristák, kiknek szive oly sebesen dobogott a haza nevére, s kik szinte áhitatszerű bensőséggel sohajtának így:

„Ier Albion! taníts hazát szeretni
 Nem nagy szavakkal, tettel igazán;
 Nem életet vakon kockára vetni,
 De munka által szolgálnom hazám“¹⁾

teljesen odahagyták volna... Kalasanzi hű fia, Istenbe vetett bizalommal, tarták ekkor is magokat a római Homeros e szavaihoz:

„Durate, et vosmet rebus servate secundis“²⁾

Mert Márius, az aggember tétlenül heverhet Karthago romjain, a szabadság bukásán, de egy erkölcsi testület, a melyben nem csak életösztön, hanem a magasabbra való hivatás hatalmas életereje is van, azt nem teheti; neki az ép organismus erejénél fogva tennie kell, s munkához lát, miként a kirablott méhraj, melynek mindenik tagját láthatatlan bűvös erő hajtja, s készletli serény fáradhatatlan munkára, hogy valamiképen visszaszerezze elrablott kincseit...

Az elnyomatásnak, de egyszersmind nemzeti erőgyűjtésnek e nehéz korszakában tehát a gymnasium-épületben egy időre részben a főelemi osztályoknak, hol szelidségök, a kicsinyekhez leereszkedni tudó bánásmódjuk szintén eredménynyel jutalmazta a különben nagyobbak tanításához szokott alapos oktatókat, illetőleg magánjellegű középiskolának egyik-másik osztályára készítették a növendékek, buzgón élesztetvén bennök egyszersmind, a kormány nemzetietlen közoktatás-politikájának ártalmas következményeivel szemben, a hazafias lelkesedésnek titkon őrzött tüze is...

Részvétgerjesztő hatása van az életfogyatkozásnak, ha az kevesebb érezteti is a kimulása okozta hiányt. A nemes gyümölcs termésével biztató fa, a széptehetségű s hasznos munkásságra képesített egyén életerőinek lankadása méltán sajnálkozásra indítja az érzékeny szívet... Az alkonyodó napnak bágyadt sugarai merengősbe ejtenek, habár üdítő pihenésre intik fáradt erőinket, s vidám hajual ígéretével

¹⁾ V. ö. Délibábok hőse. 126. l. — ²⁾ V. ö. Verg. Aen. 1, 207.

bucsúznak el... Hogy ne esnék hát zokon a magasabb czelokért lelkesült kebelnek, midőn az erkölcsi tényezőnek látja létét koczán, mint a rózsahegyi középiskola, mely hivatásszerűleg nemesítő hatással oly nagy időközön keresztül igyekezett arra munkálni az ifjak körül, hogy ezek megtanulják szeretni magukon kívül embertársaikat, főképen szeretni Istent, mindnyájunknak közös Atyját; e szeretetből folyólag önboldogságukkal kapcsolatban tőlök kitelhetően előmozdítani nemzetünknek, s azéval az emberiségnek anyagi, szellemi boldogulását; e boldogságtól eltelve az alázatos elme és szerető szív hódoló himnusával fölemelkedni a Végtelenhez. . .

A veszteség pedig, mely a gymnasiumnak, mely azon nemes eltökéléssel szolgálá az alapvető tudomány s magyarosodásnak ügyét, hogy a vallás és a honfi-tűztől lelkesült költőként:

„Hadd forrjon össze ész s erő
A hon szerelmivel!“¹⁾

— eltöröltetésével a magyar érdekek annyira buzgó letéteményesét, Rózsahegyét és a terjedelmes környékét oly érzékenyen érte, sem hamar, sem könnyen nem vala feledhető... Az utódok, mikor áldott-emlékű őseik vallási, nemzetiségi s műveltségi szentélyének léte így zátonyra jutott, fölismerték ugyan hivatásukat, azonban az újszerű politikai fordulatok, s hazánkra mintegy véletlenül rá nehezedett súlyos államterhek a derék városnak, mely a szabadság-harczban is oly önfeláldozással s a leglisztább hazafiúi érzülettel adta oda a szenvedő hazának oltárára még filléreit is, fenkölt nemzeti-szellemű intézőit zsibbadtságban tarták... Egy ideig azért alig is történetelt kihatóbb lépés az elődök öröksége, szellemi hagyatékának, az öneltemette phoenixnek életreébresztésére... Az időjárás azonban fordulatot kezd venni, s azt, hogy más szelek fújnak, több körülmény mutatja.

¹⁾ V. ö. Kerényi.

Végre tehát a függöny lerántatott; a politikai látóhatáron derülni kezdett, és Rózsahegy, a magyarságnak kipróbált vára, a magyarosodás e hathatós eszköze, melynek elve Ovenussal:

„Pro patria sit dulce mori licet atque decorum.

Vivere pro patria dulcius esse puto“

újra hisz nyilvános gymnasiumában, mely kis időközben nem létezett, vagyis inkább mintegy tetszhalottképen némi tétlenségben szunnyadoz vala...

A közoktatásügy, mint ismeretes, 1850-ben rohamosan, jelentékeny változáson ment keresztül. Az önvédelmi harc, a nemzeti kornak ezen, mintegy utósugára, után beállított önkény-uralom, mely, sűrű látványt borítandó főleg Magyarország nemzetiségére, német alapon törekedett az összmonarchiát szervezni, — a mennyire lehetett a tanügyet is szolgálatába vonta... Az iskolák a bécsi kormánytól követett nemzetülő, abszolút rendszer folytán, szintén le levén nyögözve, így nem szolgálhattak tápúl a nemzeti egyéniség fejlesztésére... Az önállóság nélkül való, s még hozzá minden nemzeti törekvést elnyomó új állami élet tehát sorvadással fenyegette hazánkat a legfőbb kincsében, nyelvében... Mert hisz a logikai s természetes szükség követeli a szabad s önálló állami létet a nyelv fejlesztésére. csak akkor lehelhet a nyelv, mely pedig minden állam életkérdése, pezsgő életet, nemes lelkesedést, ideális elveket a nemzet testébe, hogy megifjodjék, megerősödjék... Hol egy nemzet a harcokban elalélta elnyomatik, más uralma alatt van: ott a nyelv által előmozdított nemzeti egyéniség nem érvényesülhet... Váltig mutatta ezt ama korszak: mely, az absolutismusunk polipkarja nehezdedvén hazánkra, az „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich“ szabványait a magyarországi intézetekre is előírta, és iskoláinkat viszonyba hozta nemcsak az osztrák, hanem gáes, cseh, morva, lombard-velencei

és egyéb úgy nevezett koronaországok tanintézeteivel... Az ekként, a nemzeti érdeket elnyomó állami omnipotentia által, az egész birodalom tanintézeteiben fogamatba vett, tehát hazai gymnasiumaink szervezésében is, az idegen korszak erőszakosságával zsinormértékül kiszabott „Entwurf“ értelmében a szaktanításnak behozatalával, a bölcsészeti tanfolyamok a hatosztályú gymnasiumokhoz csatoltatván; — ezek felsőkre s alsókra osztattak. — Amazok nyolcz osztálylyal és tizenkét tanárral, kik között 7 nyelvésznek, 1 földrajz-történelmi, 1 természetrajzi, 1 mennyiség-ter-mészettani, 1 bölcsész, és 1 hittanárnak kell lennie, — valának ellátandók, az utóbbiakba, vagy a kisgymnasiumba pedig négy osztály és hat tanár lett elrendelve.

A kötelező tantárgyak osztályonként emelkedő foko-zattal a következő rendben s heti óraszámában jöttek elő:

I. osztályban: Vallástan 2, latin nyelv 8, anyanyelv 4, földrajz, egész föld helyrajza 3, szám-tan 3, természet-rajz, állattan 3 órában. II. osztályban: Vallástan 2, latin nyelv 6, anya-nyelv 4, történelem, ó-kor 476-ig Krisztus után az illető országok földrajzával 3, szám- és mértan 3, a természetrajzból az állat- és növényország 2 órában. III. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 5, görög ny. 5, anyanyelv 3, történet, közép-kor, az osztrák birodalom története a vesztfali békeig 3, mennyiség- és mértan 3, természetrajz, ásványtan, másod-félévben természettan 3 órában. IV. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 6, görög ny. 4, anyanyelv 3, történelem az osztrák birodalom tör-ténete végeig, a közigazgatási földrajz és népies honisme 3, mennyiség- s mértan 4, természettan 2 órában. V. osz-tályban: Vallástan 2, latin ny. 6, görög ny. 4, anyanyelv 2, történelem, az ó-kor, a római s görög régiség-tan és my-thológiával 4, mennyiség- s mértan 4, természettan 2 órában. VI. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 6, görög ny. 4, anyanyelv 3, történelem, a közép-kor a XV. századig

3, mennyiség- mértan 3, természettan 3 órában. VII. osztályban: Vallás tan 2, latin nyelv 5, görög ny. 5, anyanyelv 3, történelem, az új-kor 3, mennyiség- s mértan 3, természettan 3 órában. VIII. osztályban: Vallás tan 2, latin ny. 5, görög ny. 6, anyanyelv 3, statistika az osztrák birodalomról 3, gondolkodás és lélektan 2, természet-tani földrajz, föld-, állat-, növénytan 3 órában.

Az ügy iránt közelebbről érdeklődőknek még fölemlítünk némit. Ezen Thun-félének nevezett rendszerben, melyben a középiskolához, mozgató és kizárólag éltető- erejűnek vélt elemül a német nyelv, mely igazi irányzatossággal kieszelt küzdelmi eszköznek bizonyult be a magyar nyelv és tiszta nemzeti érzelen ellen, — járult, a nyelveknél az algymnasiumban főleg a nyelvtan, a felgymnasiumban az irodalom volt az előrendő czél. — Az általános földrajz röviden az algymnasiumban fordult elő: az egyetemes történelem az alsó gymnasiumban elbeszélőleg, a fölgymnasiumban oknyomozólag tárgyaltatt, és pedig kapcsolatosan a történeti földrajzzal, ezen kívül előadatott az algymnasiumban az osztrák birodalom történeti, geographiai, ethnographiai s kormányzati honisméje, és a fölgymnasiumban az osztrák birodalom statisztikája. — A mennyiség-tanból az algymnasiumban a közönséges számtan s mértani nézlettan, a fölgymnasiumban az elemi algebra, s az elemi és elemző mértan tanított. A természetrajzból az algymnasiumban az állat-, növény- s ásványtan szemléltetőleg, a fölgymnasiumban a természetrajzi rendszerismét, a geológiát és paleontológiát tárgyalták. — A vegytan s physika az algymnasiumban kísérletileg, a felgymnasiumban bizonyítólag fejtegettetett. — A bölcészetből a lélek- s gondolkodástant gyakorlatilag úgy dolgozták föl, hogy a növendék tanpályájának legvégső határaig, valamint a nyilvános élet mezején is, helyesen tudjon gondolkozni s érezni. — A francia s angol,

olasz vagy egyéb nyelvek, szépirás, rajz, ének s testgyakorlat a nem kötelező tárgyak közé voltak sorozva. —

Az évi vizsgálatokon kívül, a VIII. osztálynak bevégezése után, az úgynevezett érettségi vizsgálat lépett életbe, melynek célja, a tanulók általános műveltségének kipuhatólása mellett, az észbeli tehetségek olyfokú fejlettségének kiderítése, mely a tanulót az egyetemi tanulmányozásra képesíti . .

A tanodák közvetett igazgatását elejente a cs. kir. kerületi iskolahatóságok, és később, a cs. kir. helytartósági osztályok mellé rendelt, iskolatanácsosok gyakorolták, a bécsi közoktatás-minister főhatósága alatt . . A heti szünnap egész csütörtök, a nagy szünidő aug. és szept. volt.¹⁾

A követelések, mint első tekintetre is föltetszik, a hazai nyelv helyébe a németet erőszakoló Thun-rendszerben erkölcsileg úgy, mint anyagilag részben jóval nagyobbak lettek, mint voltak annak előtte. — Az eredeti alapítványt, mely, már a devalvációnak következtében itt Rózsahegyen keveset jelentő csekélységre olvadt le, — az ennek erejét sokkal felülmuló ilyen követelésekkel szemben, bővíteni kellett, hogy csak legalább négy-osztályú gymnasium jöhessen, annak módja és rendje szerint, létre.²⁾ . .

Két kincse van az emberiségnek, vagy, a költő szavaival élve, két genius vezet az emberiséget élte rögös hatá-

1) V. ö. Sárváry B. Tanrend a cs. kir. gymnasiumnak számára.

2) Noha pedig a Thun-rendszer németesítő irányát el kell ítélnünk, másrészt készségesen elismerjük, hogy a valláserkölcsei nevelést különösen ápolta, a mely a hol a gyermek-képzésnél hiányzik, ott hiányozni fog az, a mi a hójban a mag. a testben a lélek; hiányozni fog az isteni ideál, mely szárnyat ad a gondolatnak, hogy fölemelje a földi érdek piszkos mocsárijából, tisztaságot, világosságot kölcsönöz az érzelemnek. hogy kifejlődjék a lcalázó gyönyörök szennyes gyökeréből, rugót nyújt az akaratnak, hogy keresztül törjön a kísértetek, a bűnök erjesztő Venus-övén . . V. ö. Org. Entwurf 49, 50. l.

rain: a remény és emlékezet. Ez bűvös hatalmával visszavisz a múlt világába, — amaz a jövőbe ragad, és édes hangjával haladásra lelkesít: az egyik tanít, a másik buzdít — az egyik fölmagasztalja a lelket, a másik pedig erősíti a hitet, és édes bizalmat önt a szivbe a jövő iránt.. Éz ez a várva-várt jövő hajnala derengeni kezdett a honfiak lelkében, sugaraival bearanyozva végét azon borús éveknek, melyekről a honfíájdalom, a boldogabb múlt emlékeivel találkozva, elmondható:

„... Tota teguntur

Pergama dumetis; etiam periere ruinae..“¹⁾

A szabadabb eszmék árnyalata alkotmányosságunknak e reggelén, a midőn, annyi kiontott vér fölszálló gőzéből keletkezett, felhő mögül újra felsütött nemzetünk napja; a midőn szabadon emelhetjük újra nemzeti lobogónkat; a midőn a magyar államiság eszméjének megvalósulása a szivek együttes dobbanásában nyilvánult; midőn elült a rettegés

S a béke szent galambja, félve bár,

Leszálla körünkbe, és tanyát fogott,

nem hagyhatta érintetlen Rózsahegyét sem.. Az ősök örökének, a gymnasiumnak érdekében a döntő pillanat elérkezett. Választani kellett a lét és enyészet között.. Rózsahegy az elsőt választá, és ott keresé a gordiusi csomó megoldásának módját, a hová az elődök példája utalta.. Az eszményi javakért mindig lelkesülni kész ezen derék város tehát, mely igen bölcsen a nemzet anyagi, erkölcsi és szellemi erejének kapcsolatos fejlesztésében keresi boldogulásának módját, mihelyt, a hosszú és nagyon sötét éj után, fölkel a nemzeti ébredés derengő napja, a szivekben sugárzó remény; mihelyt a tizévi borúra hajnalodni kezdett a magyar nemzet nyilvános életének látóhatárán, tisztelettel megkeresi a kegyesrendet egyezkedés végett.

¹⁾ V. ö. Virg. Aen: 2. 177:

Meg is indult ez egyezkedés mindjárt az állami önállóságnak visszaszerzése után, midőn, a nemzeti művelődés, a nemzeti haladás lévén az általános jelszó, nem lehetett a nemzeti kultúra kiváló tényezőjét, a rózsahegyi gymnasiumot mellőzni. . Mert, ha igazak a legnagyobb magyar, a feledhetetlen Széchenyi I. grófnak azon szavai: »A nemzeti értelem legnagyobb kifejtése azon nemző ok, melyből nemzetiség, hazaszeretet és nemzeti dicsőség fakad«; vagy ha igaz a haza Aristidesének, Deák F.-nek e mondása: »Mindaz, a mi az igazi tudós műveltséget előmozdítja, annyira fontos a nemzetre nézve, hogy az az iránti részvéltenség csak fonák egyoldalúságnak lehet eredménye, és kétségtelenül vétek a haza ellen«: úgy másrészt bizonyos, hogy ezen nemzeti értelem s érzelem kifejtésére leginkább a középiskola van hivatva, a melynél fődolog a nemes, erkölcsi jellem kialakítása vagyis az ifjunak a valódi öntudatra s önérzetre eszméltetése, összes tehetségeinek összhangzatos kiképzése, s így az akaratnak is olyatén szilárdítása, hogy az, nemesebb célját folyton szem előtt tartva, semmi olyanra ne vetemüljön, a mi a lélekre nézve lealacsonyító, vagy, ha gyarlóság miatt elszédült is, legalább tántorodása után magához térjen. .¹⁾

Az örvendetes politikai fordulat, a közoktatásra sem maradhatott átalakító hatás nélkül. E szerint azon időtájt, melyben intézetünk újabb működése megnyilando volt, a a merev tanügyi absolutismus Thun-rendszere módosult, főleg azáltal, hogy az oktatási nyelv, az ország minden középtanodájában magyar lön. . Az oly vidékeken, hol más-nyelvű közönség is lakik, a vidéki nyelvek kisegítőül használtathatának; másfelől pedig a hazai történet mind az al-, mind a főgymnasiumba behozatott, a mértani nézletten ellenben, valamint a görög nyelv is az algymnasiumok tantárgyainak sorából kimaradt. —

¹⁾ V. ö. Karcsonyék G. A nemzeti művelődés alapja.

Ezt tükrözi az ide vonatkozó rendelet, mely, 1861. évi 58244. sz. a., a két alsó osztályban az osztálytanítást meghagyván, a többi osztályokban pedig a szaktanítást főtartván, a tantárgyakat és óráik számát így állapítja meg:

I. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 7, magyar ny. 5, Magyarország földrajza 2, számtanból négy alapszámítás egész és törtekkel 2 órában. II. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 8, magyar ny. 4, az osztrák birodalom, többi részeinek s Európa egyéb országainak földrajza 2, számtanból a tizedes törtek, az aránylatok, fejszámolás 2 órában. III. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 6, magyar ny. 4, a négy világrész földrajza 2, Magyarország története az Árpádok alatt 2, a számtanból a hármasszorzás, társaság-, vegyítés-, láncszabály 2, állattan 2 órában. IV. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 6, magyar ny. 4, Magyarország története a egyes házbeli királyok alatt 2, a számtanból a hat algebrai művelet 2, növénytan 2, physikából, népszerű előadás mellett vegytan 2 órában. V. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 6, görög ny. 2, magyar ny. 4, Magyarország történelme a Habsburgok alatt s az osztrák birodalom statistikája 2, a mennyiségtanból az algebrai ismétlések után a mértanból a síktan 2, a természetrajzból az ásványtan 2, physika folytatva s befejezve 2 órában. VI. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 5, görög ny. 2, magyar ny. 4, történelem ó- és középkor 3, mennyiségtanból hatványozás, gyökfejtés, logaritmusok, egyenletek 3, bölcelet, lélek- és gondolkodástan 3 órában. VII. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 4, görög ny. 2, magyar ny. 4, történelem új-kor 3, mennyiségtanból határozatlan s másodfokú egyenletek, haladványok, háromszög tan 2, a természettanból vegytan, delejesség, villanyosság 3, a bölceletanból a metaphysika és ethika 3 órában. VIII. osztályban: Vallástan 2, latin ny. 3, görög ny. 2, magyar ny. 4, történelemből a magyarok oknyomozó törté-

nete 3, elemző mértan 2, természettanból: optika, csillagászat, meteorologia 4, és a bölcsészet-történet 3 órában.

Szabad tantárgyakul pedig ajánlottak: francia, olasz, illetőleg angol nyelv, gyorsírás, zene és műének¹⁾).

De ne vágjunk eleje az intézet megújulásának.

Visszatérve az egyezkedéshez, látjuk ennél Rózsahegy városának, akkor is bebizonyítván, hogy a tudományok eme kisded tárháza, a gymnasium, egy századon túl nem hiába árasztá benne az értelmiség érlelő világát, — minden léptenyomon nyilvánuló jó indulatát... Iskolájának, ezen az ösöktől örökölt szellemi kincsének megváltására meghozta anyagi áldozatát, s határozatilag kimondá, hogy a meglevő alapítványhoz még 1200 frt o. é. fölülfizetésen kívül, az első okmányban kifejtett faizás helyett, esztendőnkint huszonöt 100 (méter) öl tüzi és az időről-időre szükségrendő épületfát is biztosítja, ide nem értve a behordást...

A jóra való város tehát, szívében mindenkor visszhangra találván a Himfy költőjének szavai:

¹⁾ Ezen terv minden akadályt a multból nem hárt vala el, sőt magát a középiskola célját, mely nem lehet más, mint a tudománycs művelődésre való előkészítés, nem pedig a szó szoros értelmében vett tudomány-közlés, — részben kockáztatá is. Ugy szintén a hozzá tartozó fegyelmi rendtartás is a szabadságból, mely jól használva annyi nemes teltnék, eredménynek szokott szülője lenni, de az ifjura nézve, ki addig szigorúbb felügyelet alatt állott, fájdalom, nem kevés visszaélésre csábíthat, főkép, ha meggondoljuk, hogy, míg a társadalomban nagyon sok a léhaságra vonzó erő, alkalom, másrészt oly kevés az oly tényező, melyek az iskolát és életet mintegy áthidalva az ifjút erkölcsi jellemmé kialakulásában s a komoly munka megszokásában elősegítsék... Mindamellert, tekintve, hogy iskoláink sorsa, melyet a leélt nehéz időkben csaknem egy századon keresztül az államhatalom korlátlanul intézett, s olykor nemzetellenes törekvéseinek eszközévé tett, a hazafias szellem kezébe jutott, mely, közvetlen ismervén a nemzet szükségleteit, oly elvek nyomán szabályozá a közoktatásügyet, hogy az a sováron ohajtott jobb létnek alapját képezze, — nem kis bizalmat kelte. V. ö. Advers. gymn. Ros. Schol. Piarum.

„Az elfajult, ki otthon ülve,
 A sorstól vár sohajtva jobbulást;
 Tennünk kell, és tegyünk! Ez a mi jelszavunk! 1)

— a jövőbe vetett pillantással megértvén azt, hogy a magyar nyelv, szellem s önérzet ápolására e vidéken főleg nagy szükség van; másfelül a kor hazafias érzésének emelkedésében vagy hanyatlásában az orosz-lánrész a középiskolai tanítás-nevelése, — fölismeré a föladatokat, melyeket mielőbb megoldania a magyar nemzetiség megőrzése, fönmaradásának legszentebb érdeke s kultúrmissiójára való tekintet is sürget s követel. — Az illetén ismételten tapasztalt rokonszenvező készség pedig arra bírta a szerzetet, hogy a maga részéről is mindent megtegyen, mi e jó indulatnak, melynek mindenha nagy becsét tulajdonita, további sértetlen fön tartására szolgálhat. . . A piaristarend tartomány-kormányára 2) szintén kötelezé tehát magát, hogy e gymnasiumba, tekintve annak immár egy évszázadon jóval túl virágzó állapotát, a hazafias-érelmű, a magyarosodásért rajongásig lelkesülő, s a mi fő, valódi keresztény-szellemű városnak alkalmas fekvését, életrealóságát s egyéb tanintézetektől messzeségét, melyek ugyancsak igazolják a rózsahegyi középiskolának, mint a magyar fölvidéki közmívelődés-ügyben nem kis számot tevő tényezőnek szükségességét, — a kolló tanárokat megatlja, kiknek egyike

1) V. ö. Kisfaludy K. Csák Máté.

2) Hamvadnak már a derék férfunak porai, bús szellő long áldott sírja fölött, ki tart fönökségének édes gondjai közé számítottta a fölvidék ez életfönossággal bíró gymnasiumának, mint a magyar nemzeli műveltség terjesztése egyik kiváló tényezőjének, rendezését... Dr. Purgstaller József (1859—1867.) rendfönök, az emelkedett-szellemű, széles-tudományú, s erélyes-buzgalmú férfiú; a maradandó-érelmű bölcseész volt az, ki lánglélekkel hirdeté sz. Ágostonnal: „Non aliam putes esse sapientiam, nisi veritatem, in qua tenetur et cernitur summum bonum.“ (V. ö. De lib. arbitri); ki az ünnepeelt tudós borostyánjával á honpolgári erények pálmaágat is oly példaadólag egesíté. V. ö. Petlanovics A. Kegyeletes érelkezesek.

az igazgatói tisztet is viseli; mindazoknak pedig, valamint az osztályoknak számát a magas kormány által szabott vagy módosítandó tanulmány-rendszerrel teszi függővé . . .

Örvendetes dolog, mindebből láthatni, hogy az élet-fon-tosságú ügyért önmagát is áldozatul hozó kegyesrend és e derék város is ugyancsak megszívlelék a költő-király ez igéit:

„Mi kell egyéb, mint a jók összesége?

S a vész hatalma rajtunk megtörik.“¹⁾

Az intézetnek szükségleteire pedig még a tandíj fordítatik, melynek gondozása a városnak engedélyeztetett azon megjegyzéssel, hogy a netaláni fölösleg mindenkoron a gymnasiumi alaptökéhez csatoltassék, és a hiány az évi szükségletekhez képest a várostól pótolassék. . . És Rózsahegy, mely azon meggyőződésben él, hogy Széchenyi jóslata a nagy Magyarországról csak úgy teljesedik be, ha a városok nem csupán terjeszkednek, de egyszersmind a közműveltségben tovább haladnak, — mindig tudta méltányolni szellemi munkásainak, a gymnasium tanárkarának érdemeit — a tanpénzt az igazgatónak kezelésére bizta, ki számadással tartozik ugyan, de anélkül, hogy korlátoztatnék: vajon mikor s miféle segédeszközöket szerezzen be?.. Az emelkedettebb czéltudatnak ez utóbbi intézkedése valóban azon időkre emlékeztet vissza, melyekben a magyar tudomány és közoktatás-nevelésnek szeretete a nemzeti lelkesedésnek inkább élő-haló és nemesítő ereje vala, mint bármikor! . . .

Ez úton 1863. év már új korszakot kezd meg iskolánk életében. . . Nem ugyan azért, mintha varázsütésre változott volna kedvezőre a helyzet, hanem mivel a piarista-rend kormányának kegye, párosulva Rózsahegy város áldozatkészségével, czélszerű intézkedések által a megélhetés alapját vetették meg . . . Rendbehozatván t. i. az ügyek, a, különösen a három szomszéd megye ifjuságának a vallással

¹⁾ V. ö. Vörösmarty M. A zalamegyeieknek.

összeolvadt hazafias-irányú köznevelés-tanítás útján való kiképeztetését célzó, algymnasium I. s II. osztálya, jóváhagyás biztos reményében, legott megnyilt, és nem sokára¹⁾ már nyilvánossági jelleggel is fölruházott...

Ekként lön, hogy a nemzeti magyar önértet lelkesítő tüzeből, melynek oroszánrésze van ez intézetnek fölélesztésében, fakadt buzgóság már 1863—64-ben megnyitá a III. s IV. osztályt is, illetőleg teljesen kialakítá az altanodát...

A tanintézet tehát újra elfoglalta helyét és szerepét, hirdetvén benne a buzgók az ügyszeretet egész melegével a tudomány igéit, főleg: Isten ismeretét s parancsolatainak teljesítését, terjesztvén,²⁾ a való ismeretek áldásait, szóval az igaz műveltség, a lélek-nemesség, erkölcsi jellem, vallásosság és böcsületnek üdvárasztó tanait. . .

Ez időtől iskolánkban, mely előtt soha sem létezett oly mód, eszköz, áldozat s fáradozás, melynek böcsületes fölhasználását sajnálta volna a gondjára bizott növendékekhez fűzött annyi szent, isteni s emberi érdekek megóvására, — szembetünő változást, sőt előbbre való haladást

¹⁾ 1889. aug. 12-én 17940. sz. a. kegyelmes udvari rendelettel.

²⁾ Mert az ismeretek, a tudomány nem cél, csak eszköz. Ezek fejlesztik az emberi szellemet, hogy az Istenhez közelebb vigyék, föltárván előtte a teremtés szépségei által a Teremtőnek végtelen bölcsességét. Ezek nem egyebek, mint azon becses fémek, melyeket a föld az embernek jelen élete gazdagítására és szépítésére szolgáltat, de a melyek rosszul használva ép oly gyakran gyászos eredmények szülőivé válhatnak... Bizonyára az a nagy lehetőség, a lángelme sokkal becsesebbek, mint az ezüst vagy arany. De ha a religio, Isten országának világossága nem világosítja meg, és nem szabályozza azok használatát: az értelemnek minden kincsei nem szolgálnak egyébire, mint hiúságra, csalódásra... hasztalanokká válnak az üdvösségre, és csak meddő, üres fényvel veszik körül azon tudatlanokat kik megfeledekzenek a végeztől, melyre e javak advák... Mindazon emberek valóban hiúk, szól az élet könyve (Bölcs. 13.), kikben nincs Isten tudománya"... Ezek a lioni kath. tud. egyetem jeles rectorának Guiolnek szavai. V. ö. Jesus Enseignant 33—34, 1,

tapasztalni bel s külterjileg: szerelvényeiben, az osztályok népesedésében s a közvéleményre gyakorolt hatásában...

E tételnek minden betűje teljesen való és igaz, tehát haladási szempontból, sőt a haladás fogalmához csatolt közvéleményi kedvezőségnek szempontjából is...

Igy, a mi már az uralkodó szellemet illeti, bátran állítható, hogy az mind a tanártestületben, mintegy testvéries kebelzetben, mind a tanárok s ifjúság között főnálló viszonyban a legszívélyesebb, legkielégítőbb vala... A nemzeti önérzet szelleme pedig épen ez új időszak utóbbi éveiben nyert hatalmas lendületet s újabb táplálékot azzal, hogy 1867-ben,¹⁾ azt »ezeregy ejszaka«, tündéries dolgaihoz hasonló, csak a haza és a dynasztia iránt viseltető mérhetetlen szeretetből elővarázsolható, koronázás óta, a nemzet általános öröme üdvözölhette a legmélyebb alattvalói hódolattal szeretve-tisztelt nép-atyát, I. Ferencz-József őfölségét, mint fölkent királyt...

Valóban az egész világ nézte érdeklődéssel jelentőségét és keleti fénypompáját e koronázási ünnepélynek, melynek fontosságát minden egyéb koronázások fölött kiemelte azon körülmény, hogy az egy nemesszívű, lovagias uralkodónak, nemzetével való magasztos kibékülése ténye, Magyarország életében egy új korszak derengő hajnala...

Azonban mielőtt tovább mennénk, az idők hű történetéhez még egy röpke visszapillantást kell szentelnünk a közel multnak... A birodalomnak 1866-ban kétfelé való háborúja: az olaszokkal és poroszokkal. Bár a custozzai

¹⁾ Midőn az 1867-ki tavasz kinyíltával a magyar kir. felelős miniszterium megalakult, a hon szívének alkotmányos életre serkentő dobbanásai városunkba is elhatottak... Miért is a gymnasiumi igazgatóság a tanári értekezlet határozatából márczius derekán üdvözlé az intézet nevében a m. kir. közoktatási minisztert, a fennkölt lelkű Eötvös József bárót... És ez országos nevű férfiú az üdvözlő felíratra még ugyanazon hóban köszönet-mondással válaszolt is. V. ö. Advers. Gymnasii Rosenb.

ütközet fényes győzelemmel koszorúzta jan. 24-én az osztrák sást; de azért Ausztria mégis, nyugalma való tekintetből, Lombardiáról lemondani volt kénytelen... Nem ily szerencsés kimenetelű volt a porosz hadjárat, melynek sokféle oka között nem legkisebb vala a késedelmeskedés és a tapasztalatok ignorálása... Ausztria ugyanis, mely már az 1866. év elején láthatá a poroszokkal való kikerülhetetlen összeütközést, hadseregének mozgósítását csak június elején kezdte meg; a poroszok ellenben ekkor már teljesen útkészen állottak... Így történt, hogy a mint ezek jun. 27-én átlépték a birodalom határát, oly számítással és körültekintéssel vezették működésüket, hogy július 3-án Königrütz mellett teljesen tönkre tették. Benedek Lajos északi hadseregét, és utána, Bécs kikerülésével, csakhamar Pozsony közelében termettek; mire az iskolák jul. 13-án felsőbb rendeltetűre bezárattak... Bécs a poroszok közeledtére szörnyen megrémült... A kincsár és a bank részint Komáromba, részint Temesvárra hurczolkodott... Az ekképen szerencsétlenül végződött porosz háború az osztrák kormány hatalmát végleg megtörte, miért is az uralkodó 1867. febr. 18-án legfelsőbb elhatározásával a magyar nemzetnek alkotmányát visszaadta; az országgyűlést összehívta és megkoronáztatási szándékát az országnak határozottan kijelentette... Az alkotmány visszállításának hírére Rózsahegyen is nagy öröm támadt, melynek hatása alatt a lakosság kivilágítást is rendezett... A lelkesedés még magasabb fokra hágott, midőn a király Andrassy Gyula grófot febr. 20-án felelős miniszterelnökké kinevezte és a miniszterium megalakításával megbízta... A rózsahelyi gymnasium is az alkotmány visszaállításának örömeire háláadó istenistizeteletet tartott... Midőn pedig az Andrassy-miniszterium megalakult, őfelsége, a király, máj. 12-én Budapestre érkezett, diadalmenetben kísértetve budai palotájába, hol máj. 12-én, Barlakovics Béla egri érsek üdvözlése után,

a második miniszterium esküjét fogadta... Jun. 8-án ment végbe ősi fényvel a király koronázása Simor János hercegprímás által, mely ritka nemzeti ünnepre Rózsahegyről is néhányan Budapestre rándultanak...

De legyen most elég ennyi; térjünk vissza tárgyunkhoz...

Ha az 1867. évet általán hajnalként üdvözölhetni hazánk egen, úgy a tanügy látóhatárán minden eszetre egy szebb napokat ígérő hajnalpir... S épen ezen, az alkotmányos idők bekövetkezésével, újabban föllekesült szellem és a külvilág részéről ezen iskola, valamint az összes középiskolai intézmény iránt nyilatkozó s kedvező közvélemény között szoros összefüggés vala észlelhető... Mert a szülék tapasztalván az új, delejes-tevékenységű, magyar kormány részéről, mely, a nemzeti geniusz magasra tartván égő szövetnekét, ennek fénye mellett, csakhamar észrevév a kulturai hátramaradásnak elszomorító tényeit, a középtanodák iránt is mutatkozó kedvező hangulatot, és tapasztalván ezen tanintézetnek vidékszerte terjedő fölvirulását, meg a városi hatóságnak állandó s változatlan pártfogását, — új bizalmat meríthettek az iskola iránt, új ragaszkodást tanusítottak az intézet fön-tartásához s tökéletesbitéséhez... Mindez pedig — a létérdek szempontjából — valódi haladásnak mondható...

Azon szempontból, hogy a folytonos mozgás a középiskolai tanulmányok haladására mutat, nem nevezhető egészen örömtelennek ama változtatás sem, mely a m. kir. Helytartótanács 1861-ban kiadta tantervet érte...

A megalakult második magyar miniszterium vallás-s közoktatásügyi tárczájával ismét fölruházott, báró Eötvös József, a közműveltségnek magaslatán álló lángelméjű férfiú, t. i., a kinél nagyobbat és dicsőbbet nem egyhamar fog látni a haza a tanügy élén, — igaz lelkesedéssel karolá föl hazánk közművelődésügyét... Az erre irányuló tevékenységének fonalát ott vevé föl, hol azt 1848-ban hasonló

minőségű állásán megkezdé, de az akkor bekövetkezett események folytán elejteni kényszerült... Minden magasabb műveltség, sőt az egész ország jövődő előhaladásának alapjául a népnevelést tekintvén, a nemesen gondolkodó miniszter legelőször is egy a népiskolákat rendező, törvényjavaslatot becsátott az országgyűlés elé... Majd pedig buzgó tevékenysége a középiskolák reformját vevé eszközletbe részint, mert, az 1861. év vajudasai között röglönzött tanrendszer a megállapodás nélkül egyre előre törő kor vezéreszméinek és a gyakorlati élet jogosult s észszerűleg helyeselhető kívánalmainak nem leelt meg; részint, mert itt állott legtöbb tanerő és taneszköz rendelkezésére, melyeknek czélszerű felhasználása biztosíthatja egyszersmind az egyetemnek nagyobb mérvű tanulmány-sikerét is...

A fájó vesztesség, mely 1871. évi télutó elején történt, az 1870/1. iskolaesztendő legnevezeteseb, — de egyszersmind legszomorítóbb eseményét képezi, a mely méltán zavarta meg az ifjuságnak minden nemesebb s magasabb iránt fogékonynak lenni kellő kedélyét is. A sirok angyala ugyanis a jelzett év február 2-án elragadta körünkből az országra, különösen hazánk tanügyére nézve annyi érdemet szerzett Eötvös J. báró vallás s közokt. m. kir. minisztert, kiról, mint a tudomány és közművelődés előkelő bajnokáról, röviddel ezelőtt joggal zengé a jeles költő:

•O fulgens procerum glorial Palladis
Artes rite colens, atria Apollinis
Aris qui renovas condecorantibus
Coepto nitere tramite.◄

A boldogult tiszteletéből kifolyólag törekedett is intézetünk, melynek az általános gyász hangjai között zokog vala e bucsu szava: •Béke lengjen a nagynak, a ki, halandó teste földbe szálltával is köztünk maradott, nemes lelkülete szép emléké, geniuszát hagyva nemzetének soha

el nem enyészhető, soha el nem vesző örökségül, — porai fölött! — a sziv sajtó lájdalmát az által enyhíteni, hogy a magasztos szellemről illő kegyelettel emlékezett meg...

Örvendetesebb oldal felé irányozva tekintetünket, az oktatásügyet iskolánkban föllendülni látjuk... És pedig a nevelés-tanítás érdekében való ama nevezetes életmózzanat által, hogy a módszeres értekezleteknek, melyek a földolgozandó anyag kellő, egységes, összhangzatos beintézését, illetőleg a tantervnek az oktatás követelményei szerint, tüzetes megvitatás útján, pontos részletezését, úgyszintén a tanítás menete s kezelésének meg az összes tanulói-fjuság haladásátnak ellenőrzését czélozták, főleg 1873-ban, valamint az ujnemű osztálynaplók vagyis tantárgyalási könyveknek behozatala alkalmából, — a tanárok között neme a kölesönös egymásra hatásnak fejlődött...

Az 1876. esztendő rendkívüli nagy gyászt hozott a magyarra. Hazai lapjaink mindannyia rendkívüli gyász-hirdetéssel jelenté a hon bölcsének, Deák Ferencznek, jan. 28-án kimúltát... És Árpád bús népét mintegy villám-ütés gyanánt rémité el a mélyen lesújtó hirdetés, noha már előbb széltében suttogá azt a gyors röptű táviró... De ilyen csapásra vajon minő gyöngéd előkészítés tehetné edzetté az érző keblet, hogy leverő bizonyossága, melyet oly örömet vonunk kétségbe, míg csak lehet, kevésbbé legyen szédítő!... A nagy fájdalmat, melyet százezerek jajkiáltása tanusított nemzetünk Arisztidesének, kinek, mint minden kiválóan nagy hazafinak, hideg sötét feledés sirjába szállás helyett, — népmilliók meleg keblébe költözött lángszelleme, hol élni s hatni fog, míg csak magyar nemzet s történelem lenni fognak, — elhunyta fölött némileg csillapítandó, márczius 1-én engesztelő isteniszteletet tartott intézetünk... Igyekvék továbbá az erre egyszerű, de őszinte érzéssel előadott beszédben az iskolaünnepélyen az igazgató, miután fejtegeté, hogy a nemzet legnagyobb költő-

jétől Vörösmarty M.-tól 1845-ben dallott jellemrajz következő hangjait egy hosszú életpálya szentesítette meg, és meg nem homályosítható valósággá magasztosítja:

»Türni vizsályt és pártharagot, s ha kerülni lehetetlen,
Régi baráttól türni a néma döfést;
S a mit kezdettem fiatalkori lelkesedéssel,
Arról hálaimát mondani végnapon;
Mindezekért a díj, a melyet elérni reményem:
Vajha kicsiny legyek a nagy haza hősei közt!«

az ifju lelkekbe a kegyelet ihletét csöpögletni, úgy, hogy, a nagy halottnak emberi s hazafiui erényei soha el ne homályosodó vezéricsillagai legyenek a serdülő nemzedéknek...

Szintén 1875/6-ból, mely a középiskolák ügyében annyi változást hozott fölszínre, — mint, intézetünk tankerületi vezetését illetőleg, jelentős eseményt kell előhozunk, hogy, 1876. évi jun. 30-ki 14072. sz. a. kelt rendelettel a pozsonyi tankerület két részre osztván föl, azon százestendős viszony, mely a mi iskolánkat a pozsonyi főigazgatósággal összefűző megszakadt, és gymnasiumunk a beszterczebányai főigazgatósághoz csatoltatott.

1878. évi februárhó 7-én közös gyász támadt a róm. kath. egyházban egy fölötte súlyos veszteség miatt... Ezen napon adta ugyanis áldott lelkét vissza jóságos Teremtőjének IX. Pius pápa, a ki, a legnehezebb időben, harminczkét esztendőn át, oly dicsőségesen ült az apostolok fejedelmének trónján... Kebelrendítőleg hatott intézetünkre is e szomorú esemény, mely fölött az egész kath. világnak fájdalomérzete oly általános és őszinte volt, »Cecidit... et fleverunt eum omnis populus Israel, planetu magno et dixerunt: Quomodo cecidit potens, qui salvum faciebat populum Israel«¹⁾... Midőn így lesújtva állott Sion népe az enyészet hatalma előtt keserű fájdalommal a szivekben, bánatos könnyel a szemekben, Rózsahegyen is három napon

¹⁾ V. ö. I. Macch. 9, 18—21.

át harangozással hirdettetett a nagy csapás, a világegyház óriási vesztesége, a negyedik napon pedig gyászmisék mondtak a nagy halottnak lelki üdveért... De nem sokáig maradt üresen a pápai szék, mert a bibornok-testület, tudván a veszélyt, melynek az elárvult egyház pápa nélkül a mostoha viszonyok között, midőn Isten beláthatatlan végzése szerint azt éri legközelebb, az ádáz gyűlölség, a mi legmagasztosabb, — kitéve lenne, — már febr. 20-án Pecci bitoros személyében az új, gondviselés-szerű pápát megválasztotta, a ki XIII. Leo nevet vőn föl...

Hogy azon egyháznak, melynek hivatása oly örök, mint czélja szent: egy családba olvasztani az egész emberi társadalmat, ez ujonnan választott fejedelme, a kire ille- nek Izaiás szavai: »Ecce testem populi dedi eum, ducem et praeceptorem gentibus«¹⁾ — nemes szíve vonzalmát az ifjúság iránt kimutassa, a szerető atya örömevel a piarista-házfőnököket ama kiváló hatalomban részesítő, — hogy a tanulósnak, saját személyökben, pápai áldást oszthassanak... A tart. rendfőnöknek a, hódoló tisztelet és fiúi hálás szeretettel vett magas kegyet örömmel, közlő iratát, mint annak és jóleső lelkesítő tanuságát, hogy a kik a tanítás és nevelés-ügyöt Isten s az általa vezér- lett egyház szellemében önzetlenül szolgálják, elismerésre méltók, -- májushó 31-én kapta s rózsabegyi társház elől- járója, a ki a tanulóifjúságot a pápai áldásban júniushó 16-án csakugyan részesítette is...

1879. áprilhó 24-én kellemes nap derült föl, t. i. a fölség s uralkodó párnak ezüstinásza... Ez alkalomból az igazgatónak honfiúi öröm s alattvalói tisztelettő áradozó beszéde által, melyben nyomatékosan lön fölhiva az ifju- ság, hogy a szent köteleket, mely a királyt és nemzetét, az uralkodó magas dynastiát s az országot, a koronát, a hazát összefüzi, teljes jelentőségében megértvén, ápolja

¹⁾ V. ö. 50, 4.

és kegyelje. — különösen kiemelkedő, megható ünnepélyünk vala, melyet a városi magistratus és többen az előkelők közül is megtiszteltek szíves jelenlétökkel...

Vala még 1878/9 évnek egy emelkedettebb hangulatú ünnepélyes pillanata, melyet érintetlenül hagynunk, az intézet történeti adatainak megcsonkítása nélkül, alig lehet. — Ezt akarjuk tehát pár szóval megemlíteni. — 1879-ki május hó 10-én érte el ugyanis szerencsésen a rózsahegyi gymnasium, annyi bal szerencse közt, s oly sok vizsály után, a hullámzások tarkaságának daczára is, még végeredményében is haladásra valló, életének másfélszázadra forduló határát... A tanári testület ez örömnapon szellemi fáradozásainak fiaival hálaadó istenitiszteletet tartott, lelke-lelkéből meghatóan zengvén érdemes lantosunkkal, Budaváry K. Józseffel a ritka ünnepet emelő óneket:

•Huc ades collis pia Rosarum
Et melos sacrum resona iuventus,
Quod repercussis feriat, penetret
Vocibus astra,

Gentis humanae Sator! hic benignus
Sexies quinis simul et vicenis
Qui sacras annis dederas Piorum
Stare palaestras.

Hac die magna simul et colenda
Mente sincera Calasantiani
Debitas gaudent Tibi cum iuventa
Reddere grates. •

Sőt miután visszatekintést szentelt a szép időszaknak, melynek folyamában hol tiszta derűben mosolygott élet ege, hol egy és másféle bajok föllegei boriták azt, intézkedett főn annak ápolására is, hogy a Mindenható kegyelméből remélhetőleg majdan kétszázados ünnepélyre érdemesülendő iskolának, mely munkás életpályája alatt a hitéletben példás erkölcsű, a köznevelésben buzgalmas, az irodalom-

ban pedig tudományos, derék férfiakkal diszesítette a kies megyét, az édes magyar hazát és így az egész emberiséget, a hetedik negyedszázados kora is illően megülessék!...

Ami lázas tevékenység, mely 1867-től, midőn a nemzet alkotmányával önrendelkezési jogát visszanyerte; midőn tehát Árpád népének nagy keret biztosított, melybe ohaja szerint illeszthette be szükséges, a nemzeti viszonyoknak, a nemzeti geniusznak megfelelő institutiókat, államerősítő, népet boldogító, jólétre segítő törvényeket, — a tanügy terén minden irányban megindult, megint új rendszereket szült... A helyett, hogy akkoron a Thun-féle tanrendszernek a hagyományok s hazai viszonyokhoz alkalmazott idomítása eszközöltetett volna, az ujságon kapkodó reformerektől olyatén változások hevenyészlettek, melyek azonban meg-meg módosítási változtatásokat vonta magok után... Valóban nem csekély ingadozás, habozás, tétovázás zavarta tanügyünk menetét mindjárt a nemzeti önkormányzásnak kezdetén... Bár e hullámszások, melyeken oktatásügyünk átment ezidétt, kívül esnek e sorok keretén, mindamellét e tantervnek, sőt egészen 1867—1878-ig¹⁾

¹⁾ Nem hallgathatjuk itt el a középiskolák életében beállott ama nevezetes mozzanatot, melylyel az 1876/7-ben lépett életbe a vall. s közok. m. kir. ministeriumnak 1876. jul. 22. rendeletével kiadott új »Középiskolai Rendtartás,«... a mely a kir. főigazgatóságok alatt álló középtanodáknál egységes s egyöntetű eljárásra czélzó több nevezetes változásokat hozott be az ügykezelés terén... Így a nagy szünidő jul. s aug. hónapokra lüzetelt ki, mely intézkedés már az 1875/6. végén fogantatosítván, ezen iskolai esztendő, megsúlyosodott terheinek daczára, kilencz hónapból állott... Ujjonnan szabályoztattak valamint a tanévvégi nyilvános vizsgálatok és az évközben eső szünnapok, úgy az ellenőrző és évharmadi módszeres tanácskozmányok is, melyek a tanítás egybevágó alakításának eszközlése mellett, hathatós ösztönzésül szolgáltak a tanároknak methodikai tovább való képzésükre és paedagogiai érzékök előtüntetésére, meg álláspontjuk kifejtésére, következőleg a paedagogiai belátás fejlesztése mellett, az egyéniség érvényre juttatására is al-

uralkodott, olykor kétes értékű, tanrendszereknek, s az azokban időről-időre tett módosításoknak, mondhatnók proteusi alakulásoknak jellemzésére fölhozandónak tartjuk azt, hogy azok, melyekből nemcsak egyet a provisoriumszerű kísérletezés, a régi tradícióknak¹⁾ mellőzésével némelykor ötletek alapján, a tájékozatlanság bátorságával, a szaktelem hiányának könnyelműségével szült, jobbára átmeneti jelleggel bírtak . . . Végre a vallás s közoktatásügyi m. kir. ministerium, nehogy az addigi reform útja, vagy széke-lyesen szólva — jó órában legyen mondva — a reform-láz az ő mesterkelt össze-viszájában, még inkább útvesztőbe téveszsen, — 1878. aug. 1. 18,930. sz. a. rendeletével új tantervet bocsátott ki, mely a művelődés nemzeti elemeinek nagyobb terjedelmet biztosító módosításokkal, annyi határozatlan kapkodás s gyakorlat terén elég hamar kudarcot vallott következetlenség, meg annyi küzdelmes hullámvás után, mely a rendszerek dolgában iskoláinknak szinte jellemző vonásává lett (17630/1874 17636/1879 és 16179/1880), 1880/1. lépett életbe . . .

kalmasak voltak . . . A fegyelmi szabályok összeállítása a tanári testületekre bízott, kinyomatásuk és a tanulók között az év elején való kiosztásuk hasonlóképen elrendeltetett. —

¹⁾ Melyekből pedig megtanulhatták volna azt, hogy előállhat az állam a tanügy rendezésére a legfényesebb tantervekkel, a kasuistika legapróbb részleteire kiterjedő rend- s módszerekkel, a legskrupulosabb javaslatokkal s törvényekkel; tantervek, tanszerek, elrendezés. tanárok fizetése megüthetik a legmagasabb mértéket is: ha hiányzik, vagy csak úgy a hogy türelik a nevelés rendszerében Isten eszméje, tekintély, a vallás: az értelemképzés, mely csak ez alapon érheti el legmagasabb s jótékonyhatású kifejlődését, nem emelkedik, hanem lesüllyed . . . Az erkölcsi nevelés pedig vagyis az akaratnak, a köteleességek alá vetése, az isteni s emberi jogok tisztelete, a törvényeknek való engedelmesség, a rossz hajlandóságok elfojtása, a testiség, az anyagisághoz szító természet leküzdése, melyek szintén az isteni tekintélyben bírják szabályozó zsinórmértéküket, fölötte nehézzé, hogy ne mondjuk, lehetetlenné lesz. V. ö. Weiss Humanismus.

E tanterv azután, tudvalevőleg az 1881—83. országgyűlésen csekély változással törvényileg érvényesülvén, szentesítést nyert, s a XXX. t.-cz. alapján 1883. máj 23-án, kihirdettetett¹⁾ és ma is nagyánt használatnak örvend. —

Ezen törvény,²⁾ bár nagy terheket tesz az intézet-főntartó testületre, de új lendületet, egyeniség-kialakulást is ad, a közéletanodai nevelés-oktatás célja igazibb kijelölésével, az iskolának, és a százados mult dicső fényével, mely azt övezi, a modern tevékenységet, kitartó munkát, az előhaladásra való szakadatlan igyekezetet olvasztja vala egybe. — Szerinte a vallástan mellett, mely minden osztályban két-két órát kap, előjő az I. osztályban: Magyar nyelv 6, latin ny. 7, földrajz 4, számtan 3, mértan 3, szépírás 1, testgyakorlás 2 órában. II. osztályban: Magyar ny. 5, latin ny. 7, földrajz 4, számtan 4, mértan 3, szépírás 1, testgyakorlás 2 órában. III. osztályban: Magyar ny. 3, német ny. 4, latin ny. 6, Magyarország története 4, természettani földrajz 2, számtan 4, mértan 2, testgyakorlás 2 órában. IV. osztályban: Magyar ny. 4, német ny. 3, latin ny. 6, történelem ó-kor 3, ásványtan 2, mennyiségtan a) algebra b) geometria 4, rajz 2, testgyakorlás 2 órában. V. osztályban: Magyar ny. 3, német ny. 3, latin ny. 5, görög ny. 5, történelem, középkor 3, természetrajz, növénytan 3, mennyiségtan 3 és testgyakorlás 2 órában. VI. osztályban: Magyar ny. 3, német ny. 3, latin ny. 6, görög ny. 5, történelem újkor 3, mennyiségtan 3, természetrajz-állattan 3, és testgyakorlás 2 órában. VII. osztályban: Magyar ny. 3, német ny. 3, latin ny. 6, görög ny. 5, történelem s poli-

1) V. ö. 1883. május 27-ről »Az Országos Törvénylátó.«

2) Melynek életbeléptetése ill a lelkiismeretes igazgató Czápay I. alatt volt, a ki másfél évtizeden túl tiszta jelleme és hazafias érzelmével ez iskolának, a hagyományos magyar szellemben való, fölviragoztatására jelentékeny, és semmi körülmények között meg nem tántorodó tényezőül bizonyult. V. ö. Adver. gymn. Ros. Schol. Piar.

tikai földrajz 2, mennyiségtan 4, természettan 4, és testgyakorlás 2 órában. VIII. osztályban: Magyar ny. 3, német ny. 2, latin ny. 5, görög ny. 4, Magyarország oknyomozó története 3, mennyiségtan 2, természettan 4, és testgyakorlás 2 órában . . .¹⁾

Ime lényegében ezen rendszer nyomán képezé, és idomítá intézetünk 1883 óta, mely a nemzeti önállóság szabad levegőjén olyan virágzásra jutott, mely barátainak zavartalan öröméhez még ellenfeleitől is kivivja az elismerést, — a hon reményeinek fogékony lelkeit, világot gyujtván elméjükben, hogy lássák az igazat, jót és szépet mindenütt, valamint keblöket fölhevítvén, hogy a megismert igaznak, jónak és szépnek hű szolgálatában álljanak; szóval terjesztvén és szilárdítván a tiszta keresztény tudományosság és műveltség szellemét,²⁾ mely korunk

¹⁾ V. ö. Dr. Csósz Imre A kegyes-tanítórendiek Nyitrán s dr. Klamarik János A középiskolák szervezete Magyarországon.

²⁾ Épen nem állítjuk ezzel, hogy mindannak, ki intézetünkbe járt vagy jár, nevelés-oktatásban az óhajtott czél el is van érve. — Hisz ahhoz, hogy a gymnasium nagyfontosságú tisztét, a gondjaira bízott növendékek értelmi s erkölcsi kialakításában, betölthesse, erre irányuló tevékenységében támogattatnia kell a család, a társadalom részéről is. — Sokrates azon szemrehányásra, melylyel őt az atheneiek illették, hogy Alkibiades, ki önzésének nemcsak Athént, hanem egész Göröghont kész vala fölláldozni, az ő kezei alól került ki, míg egyfelül büszkén mutathatott egy Plato, egy Xenophonra, miut nevelői fáradozásainak gyümölcseire, ott, hol kifejtett munkássága a család, a környezet részéről támogatásra talált; másfelül megdöbbenő példáira hivatkozhatott az Alkibiadesekben a súlyedségnek, hol a család nem gyarapított, hanem pusztított; hol a környezet nem fölemelt, hanem lesüllyesztett; hol a társadalom nem épített, hanem rontott. Ugyanez állott és áll nálunk is, hol a család, a környezet, a gymnasium tanítói, nevelői hatását ellenkező gondolkodás-, érzés- és cselekvésmód által ellensúlyozza. „Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur“ mondhatjuk e tárgyban (Jug. 10, 6.) a komoly Sallustiussal . . . Ime tehát az ok, melyben találja magyarázatát azon körülmény is, hogy ez

sebeire is egyedül adhat gyógyító-irt s egyedül képes biztosítani a nemzetek életét, történelmi felsőbbségét; és valamint a valódi fölvilágosodás, erkölcsiség s jogosságot: úgy, mint egyik főforrása a jobb jövőbe vetett reménynek is, a népek igaz szabadságát és az ezekkel járó közboldogságot is leginkább mozdíthatja elő . . .

Az 1886/7. iskolaévben egynél több figyelemre mel- több momentum emelkedik ki gymnasiumunk életében.

»Ut Aratos ab Jove incipiendum putat, sic nos rite coepturi ab Augustissimo Rege videmur.« -- Szokottnál ünnepeleyesebben ültük meg I. Ferencz József apostoli királyunk nevenapját, kéro főhászt emelvén a nemzetek és idök Urához, a királyok királyához, hogy a mi ünnepelt, szeretett fejedelmünket, a kegyesszivü, fönkelt lelkü böles királyt, a ki népét lelke-lelkéböl akarja boldogítani, — első szent királyunk koronájával, melyet az ösi jog és nemzeti kegyelet tön fejére, — megkoronázatlásának 20-ik évfordulója alkalnából, áldásainak tetözött böségével halmozza el! . . .

Ugyancsak 1887. évben, és pedig szept. 2-án, midön hálaadó istenitisztelettel ünnepelte meg intézetünk Budavár visszafooglalásának kétszázados évfordulóját a gymnasium vezetője az Isten választottja, XIII. Leonak a »Quod multum, diuque«¹⁾ kezdetü körlevele nyomán, magasztos érzelmekre gyulasztá a nagyérdekü történeli eseményre vonatkozó alkalmi beszédével a fiatal kebleket, és maradandó mély benyomást vésett mindazok szivébe, kik, mint az ifjuság uton számos növendék, kik jövőjükre nézve a legszebb reményeket keltették, oly jelentéktelen maradt, mint azok, kik az iskolában igen keveset ígértek; söt mögötte maradt azoknak is, kik között kitünt, de kik később megtanultak összeszedett erővel működni rendeltetésök pályáján, V. ö. Ziller Der erziehende Unterricht.

¹⁾ Ezen nagyszabásü körlevél, melyet a világegyház kormányzója, szivének legnemesebb érzelmeitöl vezérelve, intézett Magyarországra püspökeihez, 1886. évi aug. 22-én kelt.

barátai, — vendégeikül megjelentek iskolánknak szerény falai közé. —

Mint keresztény katolikusok Krisztusban egy szerves testet képezünk, melynek habár tagjai számosak is, de az azokból alakuló test mégis egy. És innét történik, hogy, miként bűnk-bánatunk, úgy örömeink is közösek, sz. Pálnak azon mondása szerint: »Et siquid patitur unum membrum, conpatiuntur omnia membra, sive gloriatur unum, congaudent omnia membra«¹⁾ . . . Mirenézve kiváló öröme hangolta keresztény hittel telt fiúi szivünket annak tudata, hogy a kath. egyház legfőbb pásztora, Jézus Krisztusnak földi helytartója, 1888. ujévnek napján áldozópap-ságának ötvenéves ünnepét üli . . . Idő és tér nem engedik, hogy szép ünnepélyünket részletezzük. . . Elég legyen megemlitenünk, hogy intézetünk 1887. decz. 31-ének délutánján megtartá a szokásos hálaadó istenitiszteleket, majd készülődött az új esztendőre, hogy lélekben csatlakozzék azon magasztos jelenetekhez, minőknek az örök város, Róma is, alapítása óta nagyon kevés-szer volt tanúja. T. i. hogy a népmilliók lelkeinek, a kiknek ajkai buzgón zengik vala:

»Sit Deo laus et decus aeviternum,
Qui diem magnam dedit hanc Leoni,
Hanc triumphis et celebret tropaeis
Fama per orben.«

hálás örömebe vegyülve, illően megüljük szentséges Atyánk XIII. Leo pápának áldozópapi jubileumát. — A »Te Deum«-os sz. mise után látogatott ünnepi akadémia is volt a gymnasium főtermében, hol, miként előbb az Isten egyházában a kereszténység száz meg száz ezreinek égre-törő áhitatfobásával egyesítve a miénket is, a Mindenhatónak bő áldását esdettük a nagy pápára, a kit a mennyei Gondviselés választta ki arra, hogy a megpróbáltatás jelen

¹⁾ V. ö. F. Cor. 12, 26.

nehéz napjaiban Jézus halhatatlan jegyesét, a kath. egyházat, az ég küldöttként, biztos atyai kezével, a bölcsnek kimért tapintatával, az igaznak rendületlen, nyugodt önérzetével, a szelidség lefegyverző hatalmával, az örök ígérethez vetett bizalom szilárd következetességével és az ügy szentségét megillető végdiadal öntudatával oly dicsőn kormányozza azon megingathatatlan szikláról, mely a keresztény polgárosodásnak és erkölcsi világrendnek záróköve!...

Nem tehetjük, hogy meg ne emlékezzünk az 1888/9. év egy nagyhatású intézkedéséről, mely egyúttal nevezetes mozzanat az iskola életében. — Rózsahegy városának, t. i. a mely, hasonlóan a gondos családapához, inkább sajátjából, mint mások adományaiból, napról-napra gyűjtögeté a filléreket, miglen azok annyira föl nem szaporodtak, hogy egy teljes gymnasium építéséhez lehetne fogni, — 1888. év végén tartott közgyűlése határozatával, mely, mindjárt szárnyra kelte pillanatában, kedvezően fogadtatott, új gymnasium-épületnek, mely egy főgymnasium szükségleteinek is, a támasztható minden-irányú jogosítványt kielégítőleg, megfelelően, létesítése lön kimondva...¹⁾ Egy másik hasonló nagy-jelentékű mozzanat szintén ezen időre esik: a létesítendő főgymnasium-épület sarkkövének valamint ékes zászlójának, melyet a vitéz m. kir. honvéderőnagy Habrovsky József úrnak jólelkű neje, szül. Pod-

¹⁾ Nem lehet itt ki nem emelnünk, hogy Rózsahegynek, mely most létesíti, illetőleg bővíti az általa meghonosított szatmári anyaházi irgalmas nővéreknek vezetése alatti felső leányiskola épületét is, lelkes polgársága, a lakosság csekély számarányához s a város birtokviszonyához képest, majdnem páratlan (50.000 frtot) áldozatot szánt a magyar állameszme, a magyar nemzeti közművelődésnek emelendő oltár javára; és tette ezt oly időben, a mikor a vegyes ajku nép lakta más vidékeken még ellenszenvre is talál vala... Annál nagyobb elismerés illeti meg e kis várost, hogy azelőtt is, és most is előszeretettel és követésre méltó készséggel teljesíti a hazaszeretet és a nemzeti nstitutiók iránti önzellen odaadását...

horányi Petronella, öngysága ritka bőkezűséggel ajándékozott iskolánknak, 1889. május 29-ki ünnepélyes megáldása. — A szent ténykedést, az egyházi s polgári erényeivel a főpapok disz-sorában előkelően ragyogó székesi püspök¹⁾ ft. Császká György ő excellentiája, a magyar állam s azon magyar kulturának, mely, szellemileg és erkölcsileg tökélyesítvén, az égi Astraea tova röp-penését²⁾ nem okozza, — szeretetétől langoló kebelével végezte.

Intézetünk méltán önmagára is visszaverődő sugárzat gyanánt veheti e diszes szertartások oly nagy-szerű lefolyását . . . Örömmel telt szívvel gondolunk vissza évek után is a történetekre; lelkesedésre buzdulunk az emlékezés kegyeletével; s ennek hatása alatt fölötte jól esik most is jelezhetnünk, hogy ugyan régen, s alig mondhatnók meg, mikor volt ehhez fogható imposáns je-lenség hazánk valamely tudományos intézeténél, melyet bármely gazdag alapítvány nyomai kiemeltek a mindennapi-ság homályából . . . A vendégkoszorú, mely ezen, a maga nemében igazán, párját ritkító ünnepélyen, a rózsahegy-i középiskola életének e kimagasló pontján s történelmi je-lentőséggel bíró napján, ez intézet köré fonódott — az egykori tanítványokból, a társadalmi, tudományos előkelő-ségeknek és a kellemnek is koszorúja vala . . . És ugyan, mivel mindannyian a testvériség és hazaszeretet igéivel jelentek meg, e két szóval, melyek noha a szótárakban távol állanak egymástól, de valamennyi résztvevőnek szí-vében a legttisztább rimül csendülnek vala össze, annak megmutatására, mily nagy érdeklődés gymnasiumunk ab-beli törekvése iránt, hogy abban az Isten, király és haza oltárai diszelegjenek . . . Csakugyan egy még szebb és jobb

¹⁾ Szórol-szóra illenek ő nagyméltóságára Venusia lantosának e szavai: »Virtus, repulsae nescia sordidae,

Intaminatis fulget honoribus.« (Hor. Car. III. 2.)

²⁾ V. ö. Nicolas Etudes philosophiques sur le Christianisme.

jövőnek képét látta lélekben a gondolkodóbb értelem e napon derengeni! . . .

Jótékonyan üdítő visszaemlékezésünknel (ogva szívesen említhetjük e korból még¹⁾ azon kiválóan emberies-szellemi

¹⁾ Régi közmondás: »Vis unita fortior« egyesülés diadalt arat. Korunk egyik legszebb fényvonását képezi az a lelkes buzgalom, melylyel így egyesületi uton az a közművelődés szent ügyét felkarolja, és áldásaiban a nép alsóbb rétegét is minél nagyobb mérvben részesíteni iparkodik, kevesbítve a szorult anyagi viszonyok között aggódó szüléknek gyermekeikre fordítandó terhes költségeit, melyeket azoknak drága iskoláztatása ró rájuk, másrészt a tanulók előmenetelére is jótékony, hatékonyan ösztönző befolyást gyakorolva. . . . Hogy már gymnasiumunk, mint az egyház egyik veteményes kertje, föladata teljesítésében vissza ne maradjon, hanem az előre haladó kor követelményeinek, az egyház s hon érdekeinek megfelelően, a jövőben még inkább, ilt az ország egyik véghatárán, öre s terjesztője legyen a tudományos műveltségnek, hazafiságnak s a valláserkölcösségnek: ez okon egy segélyző egyesületnek szervezését, az általános vagyoni hanyatlás mostani idejében, midőn Ciceróval szólva (de offic.) »copiae singulorum sunt, eorum autem, qui his egeant, est multitudo.« — különösen gymnasiumunk kiegészítésének küszöbén a tanárikar a legégetőbb szükségletek közé sorozta. A megpendített és már csirájában annyi melegséggel fölkarolt eszmét gyors és biztos fejlődésre juttatá az, ez igénytelen sorok írójának, ki ismételtten adott nyíltan kifejezést abbéli erős hite s meggyőződésének, hogy egy illetőn segélyegyesület intézetüknek egyik legfőbb ékesége, és jövő még nagyobb fölvirágzásának egyik alapföltéte, — irányzásával, 1889. ápril végén tartott gymnasium-íjfasági műkedvelő előadás, mely e célra 200 frtnál több tiszta jövedelmet nyújtott. . . . Másfelül pedig az ugyanazonévi, a történelmi-nevezetességű Lykavka vár alatt lefolyt, májusi mulatság, melyen ugyancsak dr. Csósz I. lovagtól, a ki kimutatta, hogy ez egyesület, mintegy az isteni Gondviselést utánozva, oda törekszik, hogy a szellemi téren netalán a hamu alatt lappangó szikra kiméletlenül ki ne oltassék, vagy a netán göröngyök között levő gyémánt ne veszzen az útca sarába, hanem küzdje föl magát az őt megillető polczra, továbbá meggyőzőleg fejtegeté, hogy csak azon vagyonnak van belső értéke és állandó becse, mely az Isten dicsősége s az emberek magasabb rendeltetésének szolgálatára van fölajánlva, vagyis a vallás s nem-

mozzanat is, mely, mint a szegényebb-sorsuak tanulmányozhatását támogatni kész, emelkedett lélek kifolyása, — a jóra való ifjak segélyezésének egy új ágát, egyesületi úton van hivatva e helyütt életbe léptetni.

Az 1890-ik esztendő nagyobb jelentőségűnek tünik föl száraz krónikai életünkben, azért róla néhány sorral valamivel bővebben emlékezünk meg. —

Gymnasiumunknak, mely 1735-től egész 1889. év tavaszáig egy s ugyanazon téren, az áldottemlékü ösöktől a társház közelében állított, majd pedig egyes jöltevők adományából, illetőleg a tanulmány-alapból bővített, javíltatott épületben, melyről tehát elmondható az évlő:

»Magno conatu, quod ut exstruxere priores,
Id pia posteritas continuavit opus«

huzódott meg, — régi helyisége a középiskola magasztos czéljainak immár kevesbbé felelt meg.. Ez állapoton tudvalevőleg készörömet segített a város, midőn az előbbinek terén egy tekintélyes épületet emelt, mely minden időben lönnen fogja hirdetni a lelkes Rózsahegynek amaz áldozatkészségét, melylyel a tanítás és nevelés-ügy mezején extensiv irányban is példásan működik, saját megtakarított

zeti művelődés oltárára szánva, — föllekesített résztvevő szülék és ifjuságbarátok rövid időn 2000 forintot meghaladó összeget jegyeztek alá... Valóban lélekemelő volt a látvány, mely gyűjtő szemeink elé tárult az által, hogy buzdításunkra az igaz lelkesedés, önzetlen áldozatkészséggel párosulva, mintegy varázstsűtsre hozta együvé a szép összeget, mely már az előbbivel majd háromezzer forinttra rugott!... És a nemzeti művelődéssel frigyesült igazi humanismus e dicsó győzelmének meg is lön annyira óhajtott eredménye... A gymnasiumunkkal szerves-összeköttésű jótékony egyesület t. i. Várady M. igazgató alatt, ki ez intézet emelésére, fölvirágoztatására irányuló nemes törekvéseinek folyvást a mily örvendetes oly világos jeleit adá, — rendszeresen megalakult, és védnökeiül Császka György ő exellentiaját, az apostoli buzgalma s határt nem ismerő jótékonyágának fényével mindent betöltő főpásztort, tiszteli«...

filléreiből emelve az erkölcs és nemzeti művelődésnek egy igazán emlékszerű csarnokot . .

El nem mulaszthatjuk immár, hogy intézetünknek e munka elején rajzban is föltüntetett palotáját, úgy egészben, mint részleteiben olvasóinkkal, már a berendezés körül való tájékozásul is, meg ne ismertessük . . . Az imposáns épülethez, a mely egy emeletes, 1889-ki áprilban fogtak, és befejezték 1890. július havában, mely idő alatt, vagyis 1888/9. év második és 1889/90. mindkét felében az előadások dicséretképen jelezzük — a kegyes-tanítórend tart. főnökségétől teljes készséggel átengedett, terjedelmes társháznak erre berendezett öt, illetőleg hat tágasabb szobájában folytak . . . Az új szellem-csarnok pedig épült a m. kir. közoktatásügyi miniszterium építészeti osztályának egyik tagja, Alpár Ignácznak, a magas kormány által jóváhagyott, terve szerint. --- Először is a főhomlokzatot véve szemügyre, látjuk, hogy annak közép részén egy kiugrás van, melynek két oldala, az illető szögletig, tömörfalat képez, ezen tömör falba, megfelelő magasságban, van illesztve a következő aranybetűs fölrírás: **•Rózsahegy város A nemzeti művelődésnek. 1890.** Az épület hosszú szárnya, illetőleg kiugrásnak közepén van a kényelmes főbejárás, melyhez a külső tér szintjéről két kölépcső vezet . . . A bejárat mögött (tömör lakapu) azonnal ismét három lépcsőn juthatni a földszinti folyosónak szintjéig. -- Az eléggé diszes és széles előcsarnokból a vele keresztben futó földszinti folyosóra érünk, a melyet az igazgatósági iroda, tanácskozási s hét tanterem, meg a szolgának lakása foglalnak el . . . A főbejárással, illetőleg az előcsarnokkal szemben jó a tágas lépcsőház, mely egy jó nagy ablakkal van megvilágítva, és egyedüli följáróul szolgál, a növendékek és tanárok számára egyaránt, az emeletre, hol három tanterem, könyvtár, disz- illetőleg nagy rajzterem és a gyűjtemények

helyezvék el -- A csinos külsejű és czélszerű berendezésű alkotásnak, melyre a szende Muzsák nagy megelegedéssel tekinthetnek, sőt, ha bírnak némi fényűzési hajlammal, még büszkélkedhetnek is, hogy ott, a hol előbb szegényesen kellett megvonulniok, most már oly kényelmesen trónolhatnak, -- összes helyiségei már így oszlanak föl: van 10 lanterem, dísz- illetve nagy rajzterem, természettani muzeum előadási teremmel s dolgozó szobával, természetrajzi szertár, könyvtár-terem a tanároknak s az ifjúságnak, igazgatói iroda, tanácskozmányi terem, szolgál lakás, és az alsó folyosóra nyíló árnyékszékek, külön meg az épületnek homokkal meghordott udvara szolgál nyári tornahelyül, honnan még nyílik a bejárás a hatalmas tornacsarnokba... Hátra van még, hogy megemlítsük azt is, hogy a szilárd épületben, mely nyílt fekvése folytán minden oldalról szabad légmozgást nyer, — a folyosók, valamint a tanteremek, s egyéb helyiségek kivétel nélkül tágasak, világosak, s úgy kényelmi, mint hygienikus szempontból egyáltalán alig emelhető ellenök kifogás...

Iskolánk ez idejéből való az az örökre emlékezetes esemény, hogy az új helyiségbe bekötözve, az előadásokat 1890/1-ben már e palotaszerű épületben, miután azt az épen Rózsahegyén, mint szülőföldén, édes anyjánál, időzött dr. Belopotoczky Kálmán tábori püspök, ünnepélyesen, egyházi szertartás között, a szinte áhitatszerű bensőséggel sóhajtó költőnk nyomán:

»Laus Deo Patri, decus atque virtus
Et salus omni sit in his palaestris,
Hic Sator nostris benedicat omni
Tempore Musis!«

s ama buzgó fohászszal fölavatta: »Legyen a nagy hivatású tanoda ez új épületén, mely bármely állami intézettel versenyezhet, Isten áldása; legyen a nemesszívű Rózsahegy

város áldozatkészségének sokáig, igen-igen sokáig fönmaradó és dicső emléke! — kezdettük meg...¹⁾

Ezen ténnyel a közönség és fiatalság, mondhatni a közvélemény óhajainak elégtételvén, megszűnt az ok is, mely még tavaly is némely élénkebb mozgalmakat szült a vélemények, kívánalmak, remények és aggodalmak terén... Ez képezi a tanév csöndesebb menetének egyik főtényezőjét...

Ugyanezen, mintegy új talajra lépő esztendőben, midőn gymnasiumunk bővülve, nagyobb tért nyerve, szellemi és anyagi erővel jobban ellátva, honunk felföldjén úgy szólva tágabbkörű elő őrsi szerephez jutott, különösen még valóságos kegyelmi időül szolgált a gondozásunk alatti ifjuságnak két alkalom... Az 1890/1 jan. 15—17. t. i. épületesen lefolyt szent triduum. — XIII. Leo pápa öszentsége ugyanis a kegyes-

¹⁾ Lelkünk mélyéből mondók azért mi is: »Te csinos Muzsacsarnok, te a szegény fölvidék, ifju nemzedékének mentő hajócskája, indulj most magasztos és nemes pályád 162-ik év-utjára; legyen iránytűd a legszentebb szívből eredő szeretet, mely magában mindent fölölel; legyen vezércsillagod az, kit az élethajós tengeri útján imigyen üdvözöl: »Ave maris stella!« kit a magyar Nagyasszonyának, kit az angyal Királynéjának, kit az Isten Anyjának hív, és a kinek dicséretétől a magas Kárpátok ormai, a Duna, Tisza áldott rónái és Adria tengerpartja visszhangozzék, hogy szeretett hazánk ismét oly virágos kertté váljék, a milyenről a régi szép ének ilyen szól vala: »Virágos kert vala hires Pannonia

Mely kertet öntöze hiven Szűz Mária!«

Legyen kormányosod dicső védő szented, Kal. sz. József, a kinek hathatós közbenjárása nyerje ki azt a kegyelmet, hogy az egyház e leánya. iskolánk az igaz ismeretek és a legszebb erényvirágok diszkertje legyen, a melyből isteni Mesterünknek szavait: »Legyenek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok is tökéletes« (Mát. 5. 48) zsinormértékül tartó nemes bajnokok kerüljenek ki pályára, kik szilárdak lesznek, mint a bércz; okosok lesznek, mint a kigyók; szelidek, mint a galambok; bátrák, vigyázók, mint a saskeselyűk, kik szeretni fogják a hazát vészben is, nyomorban is, mint szülőanyát... .

rend iránt, melyet, az apostolok fejedelme trónjának elfoglalásától kezdve, atyai szeretetének kiváló figyelmével kísérni meg nem szűnt, --- ritka kegyének leglényesebb jeléül a piaristaság nápolyi tartományának egykor becsküldött áldozó papját, Isten színe előtt közös szószólónkat, Pirotti Mária Pompiliust, az egyházban szokásos szertartásokkal¹⁾ 1890, jan. 21-én a boldogok sorába igtatta, megengedvén, hogy a boldoggá avatás ünnepét egy év lefolyása alatt a rend, összes templomai s nyilvános oratoriumaiban, megtarthassa... Erre való volt nálunk ama háromnapos nyilvános ajtatosság — triduum, — mely alatt a buzgólkodó tanulósnak, a kegyesrendi tartom. főnökség emlékül egy, a boldoggá avatott Pirotti M. Pompiliusnak halhatatlan erényekben oly gazdag életét ecsetelő, nyomtatványt is osztatott ki. — De meg nem állhatjuk, hogy a lélekemelő ünnepély lefolyását legalább a következőkben ne vázoljuk... A nemes izléssel földiszített templomunkban, melynek főoltárán az anyaszentegyház, szent hévtől lángolt

¹⁾ Ha Isten valamely szolgájának boldoggá avatása kerül elő, először a püspök vagy ennek helyettese az egyházmegyében meghívezett bíróságot rendel, a mely valódi pörtárgyalásban megállapítja, hogy az elhunyt életszentsége és csodatevő erője köztudomású, és hogy nem tulajdonított neki, VIII. Orbán tilalma ellenére, nyilvános tisztelet. — Az okiratok aztán Rómába küldetnek »a sz. szertartások egyesülete« (congregatio Sacrorum Rituum) titkárához, a ki a jegyzőnek kézbesíti azokat... Mire következik az »apertio processuum« az ügyfolyam megkezdése... Ezt a boldoggá avatás szorgalmazója (postulator) sürgeli a szertartások egyesületének bíboros elnökénél... A pápa előadót nevezvén ki, a boldoggá avatandónak iratai vétetnek szigorú bírálat alá... Ítélet mondatik a szentség hírérről, majd a boldoggá avatandónak sarkalatos erényeiről... Ezekről névszerint három törvényszék ítél: a congregatio antipraeparatoria, praeparatoria és generalis, mely utóbbi a szent atya, a Pápa előtt... A csodákról szintén annyi forum mond ítéletet, miglen a boldoggá avatás megtörténik... Mind ezen tárgyalások sokszor több évig is elhúzódnak... V. ö. Dr. Paner J. A canonisatióról.

és tudományosan képzett, hitbajnokának számos gyertya által megvilágított képe ékeskedett, — minden áhitatra buzdította a szebb érzeményekre fogékony keblet. — A délelőtti órákzökben 4—5 szentmise volt, melyek közül a január 15-ki nagymisét teljes segédlettel a lelkes prépost-plébános-úr Kurinszky A. végezte; délutánonkint pedig letenye tartatott, a melyeknek, valamint a szentmise áldozatoknak, befejeztével is, az immár égkoszorúzza boldog hitvallónak szent ereklvéi tétettek ki a jámbor hivek tiszteletére, illetőleg csokolásra adattak... Magasztosult érzelemmel állíthatjuk, hogy az ég kegyelmével ugyan volt is ám aratás e szent triduum tartamán, a mely az arra kellően előkészített hívőknek, hogy az, a töredelmesen meggyónók és méltóképen megáldozókra nézve, a szenteséges Atya, XIII. Leo pápa engedélyezte teljes bucsúval van összekötve, várakozást meghaladó részvéte mellett, igazán épületesen folya le... Minden alkalommal a szó szoros érteményében valóságos ostrom alatt állottak a gyóntatószékek, az isteni irgalomnak eme trónjai, és pedig elannyira, hogy a fáradhatatlan, szerzettársak még esti órákban is gyóntatták a bűnbánókat... A gyónók és megáldozók száma, kik között példásan tünt ki az, Úr boldog szolgájának ótalmaért esedező, tanulóifjuság, százakra megszázakra rüg... Oly mennyiség ez, mely világosan mutatja az igazán kegyelem-időnek, az igazán üdvösség-napoknak lélekujtító, áldásos sikerét, melynek taujeleül még csak azt említjük, hogy szombaton, vagyis januárhó 17-ének délutánján, midőn a zsufoolásig megtelt templomban a letenyét követő ünnepélyes »Te Deum« fölhangzott, az összekulcsolt kezekkel ott levő fiatalok között nem egy ősz embernek arcán gördültek le a hálakönyvek, és voltak, kik hangosan zokogtak, zokogtak a megtisztult lelkiismeret igaz örömének valóban páratlanul boldogító hatása alatt...

A másik hitbuzgalmi időt juniushó 21-e nyujtotta,

mint az angyali tisztaságú ifjunak a kath. tanulósg égi főpártfogója, a nemes Gonzaga-család leguevezetesebb tagjának, sz. Alajosnak boldog halála háromezázados évfordulója... A kath. ifjuság dicsó példaképe nek tiszteletére, mely, főképen XIII. Leo szentséges Atyánk lelkes körlevelének gyűjtő szavaira, újult erővel lobogott föl a kath. növendékek millióiban, és világszerte szent versenyt költött az áhitat terén, — tanítványainak beiratkoztak még azon emlék-albumba is, mely, a világ mindkét nemű kath. ifjuságának neveit foglalva magában, sz. Alajos sirjára lön a Szentatya nevében letéve, annak jeleül, hogy Jézus Krisztus helytartója e szentnek védő szárnyai alá helyezi a, napjaink mindent előzőlő anyagi s földi törekvéseinek porából, magasabbra s nemesebbre: az örökké való javak szeretetére és keresésére irányított ifjuságot...

De ne vágjunk eléje a később előadandóknak...

Az 1890-re esik még egy a középoktatást érdeklő hivatalos újítás, melynek bemutatása előtt azonban néhány igénytelen gondolatot kockáztatunk...

A serdülő nemzedék helyes nevelése és sikerre vezető oktatása an nagyszerű tőkealap, melynek kamatait a jövő és mindinkább fejledező társadalom fogja aratni... Hogy már eme megbecsülhetetlen szellem-erkölcsi kincset minél nagyobbá s minél áldásosabbá tehessük; hogy e kincs kamatait minél jobban biztosítsuk: szükséges, hogy a nevelés minden irányban helyes, az oktatás minden tekintetben czélszerű és sikert ígérhető legyen... Arra pedig, hogy az történhessék, okvetellenül megkivántatik: hogy e kettős czélt előmozdító, szilárdító és megörző minden eszköz, minden tényező, ideértve a külső segédeszközöket is, összevágólag, összhangzóan, együlthatóan mozgásban legyen, akadálytalanul működhessék és valóban működjék is..

Ezen eszközöknek kellő működtetésére szolgál különösen a tanterv, az oktatási rendszer.

A rendszerek tehát a tanügy terén igen nagy fontosságuak; s azért tartottuk jónak munkánk során, történetileg egybeállított mozzanatokban, hű adatok segélyével, tett abbéli szorgos fürkészésünk eredményeül, közlésöket, hogy, kedvelt költönknek találó szavai szerint, a behatóan vizsgáló ítélet előtt egészen tisztán álljon:

»Mivé levénk a mult s jelen karán,
S mi vár reánk még a jövő nyomán«¹⁾...

Kell hogy minden elfogulatlan belássa azt, hogy épen nem lehet egészséges állapotnak tekinteni, ha egy középiskolai törvénynek, a mely, sok ellentétes érdek miatt, csak 3—4 törvényjavaslat elvetésével, nagynehezen tudott valahogyan létrejöni, — szentesítése után néhány esztendőre indittatik oly mozgalom, mely határozottan az egész tanrendszernek megváltoztatására irányul...

Alig van nép, melynek oly csodálatra méltó és magasztos szépirodalma volna, mely annyi és oly szolid tudományyal bírna, mint az angol (népiskoláiról nem szólunk, mert ezek tudomásunk szerint eléggé elhanyagoltak)... És mégis épen ez a nép az, a mely a tanterv és a hagyományos képzési módszeren gymnasiumaiban még legkevesebbet változtatott²⁾... A sok ujitgatás gyümölcsei meglátszanak másutt mindenfelé, és ugyancsak napfényre kezdenek jöni már Poroszországban is...

És a minduntalan való tanterv-változtatásnak lehangoló eredményeire gondolva, mely miatt keserves panaszokat nem holmi sötétségiak, nem haladásellenző (?) papok vagy épen jezsuiták hangoztatnak, hanem azon miniszteri férfiak állítanak mintegy hivatalból egybe, kik a tangépezetbe, akár, mint művezetők, akár, mint egyes karikák, bevezetvék, — midőn 1883/4. tanévre az 1833. évi XXX. t. cz. 22. § által megerősített tantervet a m. kir. miniszterium

¹⁾ V. ö. Garay János. Összes művei.

²⁾ V. ö. Dr. Felméri L. Az iskolázás jelene Angolországban.

intézetünknek is megküldé, a tanárikar azon jó reményben fogadta ez intézkedést, hogy az a hűsz esztendő is meghaladó próbálgatásnak, sok aprólékos, majdnem faggatásnak mondható változtatás, kísérlet s kísértésnek, a hűsz esztendőnél tovább, még pedig épen nem a tanügy érdekeiben, tartó zűrzavarnak lesz hivatva véget vetni a gymnasiumi közoktatás terén, és az állandóság révpartjába engedi már valahára kivetni a horgonyt . .

De csalódtunk . . Hiszen a hullámzás még egyre tart; teljes megállapodásra jutni — ez a szerencse, úgy látszik, nem adatik meg egyhamar a magyar tanügynek . .

Óhajtasunk tetőpontja a földön hazánknek előhaladása a művelődésben, boldogságban . . Kötelességeink legszentebbike egyházunknak, mely, XIII. Leo szentséges atyánk szerint, Isten bölcseségének nagy irgalmú alkotása, — elveit, jogait védelmeznünk . . Azért, midőn rágondolunk, hogy őseinket a bölcs törvények alkotásában egy nemzet törvényhozói sem multák fölül: míg egy részről szívünk élénkebb dobogását vissza nem főjthatjuk, másrészt megilletődésünket sem hallgathatjuk el, midőn kénytelenek vagyunk tapasztalni, hogy e korszak honatyáinak működései minden érző kebel két legdrágább kincsét: a hazát és vallást nemcsak elvileg, de gyakorlatilag is egymástól elválasztják; és míg az egyiknek fölemelésén látszanak fáradozni, addig a másik iránt némi bizalmatlansággal és közönyösséggel viseltetvén, erejében meggyöngítik, és ez által az előbbinek is nagyon megingatják alapját . .

Ez általános észrevétel alkalmazható a szóban levő tantervre is, melyben míg a magasra törő hazafiui lelket s azon dicséretes igyekezetet szemléljük, hogy a közművelődés minél hamarább, minél nagyobb mérvű elterjedést nyerjen; másfelül pedig kénytelenek vagyunk a kornak az egyháztól, a melytől mi missionkat kaptuk, és a melynek

hiterkölcsei elvei civilizálták a világot, — idegenkedő, hogy ne mondjuk, ellenséges szellemét észlelni! . .

Elég e részben utalni azon mostoha bánásmódra, melyben a hitvallásos, különösen a kathol. irány része-sül . . Pedig, de Maistre helyes megjegyzése szerint, a tudomány olyan, mint a savany, mely az aranyon kívül minden fémet fölold, vagyis minden tévelyt eloszlat . . . Ámde azzá csak úgy lesz, ha azon élő s örök, az ember fensőbb érdekeire vonatkozó igazságokat magába fölveszi, vagy legalább, illően méltatva a hittant, azokat szem elől nem téveszti . . . Mert, midőn ezek egyrészt az emberi ész a legfőbb észhez emelik a bölcsészetben, a Gondviseléshez a népek s nemzetek történetében, a kivizsgálhatatlan természetű természet mindenható Urához a természet törvényeiben; másrészt az emberi lelket bizonyos ihlettséggel töltik el, melynek atmosphaerájában élete a mily emelkedett, oly nyugodt . . . Ezekről vallja Malebranche, hogy valahányszor náluk nélkül vagy ellenök kezdett bölcselkedni, mindannyiszor zátonyra jutott . . . Azért is foglalkozott főleg a vallással és erkölccsel; mivel szerinte, bármit mondjon az önimádó gőg szelleme, — csak szeráf-szárnyakon emelkedhetik föl a bölcs az igazság-nak napjához . . .

A mi már az új intézkedést, mely egy messze menő radikális reformra, t. i. az egységes középiskolának bizonyos nyugtalan tevékenységgel való előteremtésére czéloz, — illeti, az az 1890. XXX. t. cz.-ben az 1883. XXX. t. cz.-et oda módosította, hogy a görög nyelv, 1890. július 30. 30,820. sz. a. miniszteri rendelettel, a kir. kormány vezetése alatti gymnasiumokban 1890/1-től kezdve, (ekkor t. i. az V. osztályban, a következő években folytatólag egy-egymagasabb osztályban) nem minden tanulóra nézve egyaránt kötelező, hanem azon tanulók, a kik azt tekintettel életpályájukra vagy egyéb okból tanulni óhajtják,

azt kötelezőleg ezentúl is tanulhatják; a kik pedig azt tanulni nem szándékoznak, a görög nyelv s irodalomnak tanulására épen nem szoríthatók, hanem azok helyett más valamely tárgyakban nyernekt oktatást . . .

Már hogyha valaki, ezen a középiskolákról szóló 1883. XXX. t. cz. annyira megváltoztató törvény elolvasása után, véleményünket tudakolná, annak minden himezés-hámozás nélkül, bár senkit sérteni nem akaró tárgyilagossággal, a következőképen szólanánk . . . Elmellőzve itt a, czélba vett egységes középiskola minden egyéb vizsás kérdését (főleg azt, hogy t. i., mind a gymnasiumnak, mind a reáliskolának teljesen eltérő czélja, taneszköze és módszere levén, az illetén egyesítés egyik iránynak sem felel meg kellőleg, sőt inkább arra vezet, hogy egyik vagy másiknak hátrányára szolgáljon, és tulajdonképi czélját mindkét középiskola eltéveszsze, azonkívül, hogy általán a nyugat-európai tudomány-egyetemekből ki lesznek majd zárva a magyar tanulók, kiknek átlépését csak Törökország felé nem gátolná a görög nyelv eltörlése) . . . kijelentjük, hogy már maga a fő-föltét, melyhez annak minden áron, a nyugalmas megfontoláson magát tultevő, rohamossággal való létesítése kötve van, t. i. a görög nyelvnek a gymnasium rendes tantárgyaiból kiküszöbölése, eléggé bélyegzi az egységes iskola jellegét, és minden komolyan gondolkodó hazafinak aggodalmát kelti föl, — a gymnasium lényegéhez tartozó humanistikus iránynak kiinduló s czélpontját épen a klasszicizmus képezvén, a mely pedig főképen görög nyelv s irodalom eredeti forrásából táplálkozik . . . A gymnasiumnak föladata levén a növendék testi s lelki tehetségeit összhangzatosan s mindenoldalúlag kifejtteni, gondolkozását fölbresztteni, izlését, érzelmeit s erkölceit nemesíteni; törekvéseinek pedig nem a gyakorlati hasznosság, hanem magasztosabb czélok kitüzésével, eszményi irányt kölcsönözni, és így a

felsőbb tudományos műveltségre ösztönt és módot nyújtani: ezen föladat egy tanulmány által sem valósítható meg oly mértékben s oly biztosan, mint az ó-klassikai tanulmányok, különösen a görög nyelv és irodalom által, mely mellett még a latin nyelv s irodalom is csak másodrendűnek tekintendő... Mert valamint a görög geniusznak minden alkotása a szabadság szellemének köszöni eredetét, s az alig fölülmulható szép izlés és nyelvészeti érzék eredeti vonásait viseli magán: úgy a görög nyelv s irodalom kiváló fokban diszlik annak jellemző tulajdonaival, mint a görög szellem fölönyének legsajátosabb kifejezése... Ugyanis a szellem gymnastikájának nevezhető görög nyelv, mely gazdag szókincsével, alakjainak, mondatszerkezetének műveszi alkotásával, mind a költői, mind a szónoklati, a bölcséleti, a theologiai s politikai, az orvostani, matematikai s természettudományoknak, a fogalmak és eszmék legmeglelelőbb kifejezésére szolgál, — sokkal tökéletesebben, mint akármelyik más kultur-nyelv alkalmazható a gondolkozási és kifejezési kategóriák dialektikus kifejtésére... A görög irodalom pedig, mely a költői és prózai termékek minden fájának utólérhetetlen remekműveit tartalmazza, a legnagyobb fokban alkalmas azok művészeti szép alakjánál fogva emelkedett izlés nemesítésére, eszmékben dús és magasztos tartalmakkal az érzelmek és törekvések eszményi irányítására, az igazi szabadság, a haza és emberiség érdekei iránt való lelkesültségnek fölköltésére, valamint a valódi humánszellem ápolására és a hiterkölesi alapú jellem kialakulására¹⁾. . . . Azon érvre pedig, melynél fogva némelyek

1) V. ö. Müller-Donaldson Görög irodalom. Dr. Szepesi I. Az ó-classicai irodalom. Hunfalvy P. A görög nyelv ügye Magyarországon. Mély értelmű Jean Paul (v. ö. Levana) nyilatkozata is: »A mostani emberiség feneketlen mélységbe sülyedne, ha az ifjuság a régi nagy idők csöndes templomain keresztül nem vándorolna a későbbi élet

leginkább czélszerűnek s kívánatosnak tartják az egységes iskola létesítését, hogy t. i. a tanulók ne kényszerüljenek mindjárt az I. osztályba léptükkor határozottan pályát választani s magokat előkéltni, melyik intézetbe — a gymnasiumba-e vagy a reáliskolába? lépjenek, — hogy megkönnyítenék az egyik intézetből a másikba való átlépés a nélkül, hogy ezek összeolvasztassanak, — azt javasolnók, hogy a reáliskola alsóbb négy osztálya úgy szerveztessék, mint a gymnasiumi alsóbb négy osztály, különösen pedig, hogy azokba a francia nyelv helyébe a latin nyelv vétessék föl rendes tantárgyul, és oly terjedelemben, mint a gymnasium alsóbb négy osztályában. — Ez úton az V. osztálytól kezdve minden nehézség nélkül történhetnék az átmenet a gymnasiumba és viszont ebből a reáliskola felsőbb osztályaiba, hol a szerint a latin nyelvből nyert alapon a francia nyelvet sokkal könnyebben és alaposabban lehetne azután elsajátítani¹⁾...

piaczára Sokrates, Perikles, Epaminondasnak, a görög nép, az ó-kor e kiválóan klasszikus népe, jeleseinek nevei gulái az akarakterőnek... A régieket nem ismerni annyi, mint kérésznek lenni, mely a napnak csak nyugtát látja, keltét nem»...

¹⁾ Ha az imént előhozott gondolatok összeállítása talán a szoros rend hiával lép elő: korunk s körülményeink sajátságos viszonyaira esnek okaink... A tudományos oktatás hivatottjai, a mélyebb elmélődés híveinek számára semmi újat sem mondtunk, jobbjára csak azt, a mit magasabb elmék előszer tárgyaltanak már, ohajtók az előllünk lebegő élelfontosságú czél tekintetéből minél többször hangoztatni; és így a kellőbb megértetés végett kényteleneknek érezők magunkat nem lukarkodni a szóval... Ezen az egész nemzetet, tehát a népelemet is, a melyből eredetleklül mutatja be hazánk történelme Kinizsjeit, Kapisztránjait, Istvánffyait, Frater Györgyeit . . . kik ha nem származtak is fényes nevű ősök-től, annál fényesebb betükkel irták be évkönyveinkbe neveiket. — közelről érdeklő ügyben, úgy hisszük, nem vala egészen helyén kívüli a némileg kitáguló előadás, főleg, ha őszintén bevalljuk, mikép ama épen nem örvendees tapasztalat hajt rá, hogy a hangosan annyiszor szélkiáltott szó, mint látjuk, még kevesbbé hatott

De hagyjuk ezen, ezúttal úgyis meddő észrevételeknek, melyek pedig a multak komoly tanulmányainak eredményei, és a jobbért esengő óhajoknak hajtogatását... Nézzük inkább tovább a gymnasiumunkban feltűnedező egyéb tényeket...

Azon hiszemben vagyunk, hogy a nyájas olvasó az eddigi szerény közleményekből is természetesnek találja, ez intézetnek, mely 1890—91. óta már, a minden szép, jó s igazért annyira buzgó Rózsahegy városának, mely felfogta, hogy az iskolák föllállításában az oroszlátnrészt mindig a társadalmat fogja illetni, míg az állam ezeket a törekvéseket telhetőleg istápolni és támogatni van hivatva, — tetemes költségén, a nevelés s egészségügyen, valamint a kor kívánalmainak teljesen megfelelő, sőt valóban igen díszes új épületben folytathatja pályafutását, szembetűnőleg lendítvén, mint a magyar nemzetiségnek éber-szellemű őrszeme, Árpád népének művelődésén, valláserkölsi nemesítésén s honfűi érzületén, — nyolcz-osztályúvá való fejlesztését... Erre komolyan gondolt nemcsak a lelkes város, melynek képviselőtestülete határozatilag egy bizottságot oda utasítá, hogy ez a kiegészítés módozatairól gondoskodjék; hanem egyáltalán a mérvadó körök, valamint a kies vidék szellemi szükségleteivel ismerős s a magyar közoktatásnak hivatottjai is melegen foglalkozának¹⁾ azon eszmével...

be az illető rétegekbe... Aristippos példájára emlékeztetnek szeretlen körülményeink, a ki, midőn barátjáért Dionysiosnál könyörögvén, meghallgatást nyert, ennek lábaihoz veté magát, s az emiatti megszólás irányában tettét így igazolá: »Dionysios ennek az oka, mert lábaiiban van hallása.« Hogy a hallóérzéket nálunk is sok ügyben inkább alantabb kell keresni, ha csak futólag tekintünk is szél, sajnos, nem csupán egy példa tanusítja..

¹⁾ Hézagos volna előadásunk, ha a teljes valóság kedvéért még itt meg nem jegyeznők, hogy Rózsahegy derék s hazafias közönsége, belátván, hogy, elég mostoha természeli viszonyainál

Örvend szívünk fiúi hálával említhetnünk azt, hogy e lenkölt lelkek sorában előkelően ragyog Szepes-egyházmegyének akkori kegyes püspöke, Császka György öexcellentiája,¹⁾ ki az erkölcsök nemesbitését, a tudományok ápolását a nemzeti jellem s hazafiúi erények állandó képzését főpásztori legédesebb gondja közé számítja... Ugyanis az apostoli-buzgalmú és a nemzet közboldogságát annyira szíven hordozó egyháznagy, kinek országszerte ünnepeelt nevét, mely

Ceu splendidum sidus refulget,
Qua patet Hungariae per oras²⁾...

rég elül emlegetjük kegyeletünk Pantheonában, — a rózsahegy-i iskolának főgymnasiumná emelését, a lelkek üdvét

és szegényes anyagi helyzeténél fogva, állapotán csak köznevelési s oktatási állapotának javításával segíthet, a jövő nemzedéknek pedig könnyebb életpályát csak az által biztosíthat, ha lehetővé teszi a fiatalságnak helyben az egész gymnasium elvégzését, — már évekkel előbb, jelesül 1881. s 1886-ban, óhajtott, sőt kérelmezte is középiskolájának teljessé való fokozatos fejlesztését... Azonban a szép terv megvalósításában, bár a főgymnasium létesítését kérelmezni nemcsak méltányos, de jogos is volt, figyelembe véve Liptó megye egyes részeinek isolált fekvését és a lakosoknak szűkes anyagi helyzetet, melynél fogva az idegen helyütt való iskoláztatás csak vajmi kevés szülőnek lehetséges, — akkoron épen nem gyámolított... A mi ugyan nemcsak e városban, hanem nagy terjedelmű vidékén, mondhatni megveszerte, mivel egy főgymnasiumot nagy jólétemény gyanánt tekintettek általán. — igen leverőleg halott, de azért a jobbak, kik az ügynek élén állottak, korán sem csüggedtek el az eddigi lépések sikertelenségén, hanem a római Homerosnak e szavaival: (v. ö. Vergil. Aen. lib. I. c. 207):

»Durate et vosmet rebus servate secundis«.

lelkesítvén egymást s az alkotmányos közérzület föllendítésében bizva, kitartásukban nem ernyedtek...

¹⁾ Mert mintha csak róla mondatott (Hor. Carm. IV. 5.) volna:

»Vultus, ubi tuus

. Affulsit populo, gratior it dies

Et soles melius niteut.« ²⁾ V. ö. Szepesi Carmina.

szomjazó áldozatkészséggel, nemes kebelére ölelte... Hol pedig ily feddhetetlen hazafiság, kristálytisztá szándék vezérelle hathatós pártfogás érvényesíti erejét: ott lehetetlen nem gyarapodnia, Isten segélyével, a közműveltségnek; lehetetlen, hogy a rózsahegy algyimnasium, melynek népeisége a hasonnemű összes intézetek között figyelemre méltó elsőséggel bír, — ne emeltessék rövid időn főgymnasiummá, mely e ponton, a haza legfontosabb érdekeinek érinti velejét, a mennyiben úgy nemzet-gazdászati, mint politikai s hazafias közművelődési tekintetből egy kiválóan hivatott tényezőnek oly félreismerhetetlen missiojával bír...

És az isteni Gondviselés úgy akarta, hogy a remény, melyet, álszerénység nélkül legyen mondva, e munka szerzője is hatáskörében folyvást éleszte, ténynyé és az ige nem sokára testté váljék... Akadtak, és, meg lehet, még most is vannak hazafiak, a kik a rózsahegy algyimnasium, teljes nyolcz-osztályú, vagyis főgymnasiummá való kiegészítésének talán nem levén őszinte barátai, azt jó szemmel nem nézik... Nem tartjuk tehát már ezért sem, mert e visszemlékezés célja — a felső gymnasiumnak, csirájától kezdve, keletkezését lehetőleg röviden és hiven előadni, fölöslegesnek legalább az eszme megpöndülésének indító-okait előtüntető azon föliratot, mely a vall. s közokt. m. kir. miniszteriumhoz küldetett, — itt nyomban idézni...

•Jól megfontolt okok, — olvassuk amaz 1889. jul. 3-iki fölterjesztésben, és biztos sikert ígérő vezérelvek birnak arra, hogy Excellentiádtól a rózsahegy középiskolának főgymnasiummá való legkegyelmesebb emelését kérjük. Mert

1) Tudvalevőleg a 300,000 lakost jóval meghaladó Árva, Liptó s Turóc megyéknek területén nincs egy teljes középiskola sem, azért, ha ilyen leend Rózsahegyén, tetemes számban sereglenek majd ide az ifjak, kik azt, hivatalosan könnyebb életpályát biztosítandók magoknak, látogatni fogják... 2) A rózsahegy kegyesrendű al-

gymnasiumnak, mely, mint a valláserkölesiség mellett, a magyar nemzetiségnek itt a határszélen öberlelkű őrszeme, nem sokára kétszázadik életévéhez jut, népessége folyvást szaporodik úgy, hogy az ország hasonnemű intézelei között a legelsőik sorában foglal helyet. Kétségtelen örvendetes tanúságaul annak, hogy algymnasiumunk az egész környéken, sőt azontul is kivivta a bizalmat; más részt pedig garantia arra nézve, hogy e vidék a főgymnasium ellátására kívánatos tanuló mennyiséget bőven képes szolgáltatni, levén a fölvidék góczpontját képező Rózsahegyre utalva Liptón kívül Árva és Turóc megye, mely utóbbi egyáltalán nem is rendelkezik középiskolával... 3) Rózsahegy kies vidékű, egészséges óghajlatú, vaspályán megközelhető és kifogástalan hazafias érzelmű város, melynek már a régi időben, úgy az 1848/9 szabadságharcban tiszta magyar nemzeti szelleme, és a le-lesújtott hazának oltárára minden alkalommal szentelt anyagi áldozatai biztos zálogul szolgálnak, hogy itt a fenkölt honszeretet ivadékról-ivadéokra ápolást nyerend, sőt a főgymnasiummal új, szilárd talajt nyújtand a magyar állam számára... 4) Rózsahegy területén lakó állami hivatalnokok legnagyobbára családosok levén, ezeknek a kialakítandó főgymnasium, iskolázandó gyermekeik tekintetéből életbe vágó tényező, valódi áldás lesz... De különben is a tanulásnak (melynek szegényebbjei számára több ezer forint alumnium-alap is van) anyagi ellátása itt, a főgymnasium létrejöttével is, korán sem róna oly terheket a szülékre, minőket más főiskoláknak, a vidékekre ólomstúlyként nehezedeő élelmezés dolgában is, drágás városaikban... 5) Rózsahegy egészen átérti azt, mily fontos hivatású tényezője az értelmi, erkölesi tökélyesedésnek, a tanintézet; teljesen átérti, hogy hazánk fejlődése, anyagi boldogulása, nemzeti tiszta magyar irányú haladása és jövőben való biztos léte, szóval a nemzeti kultúr-érdekek az iskoláktól függenek... Azért is e város, mely a messze távolban is mindenhá élenken érezte a nemzeti közérzetet lökötését, az algymnasiumon kívül a kor színvonalán álló főelemi iskoláira közel 20,000 frt költ... E mellett még, négy esztendő előtt a hazafias leány nevelés-ügyét előbbre viendő, a magyar tannyelvű elemi s fölsőbb leánynevelő intézet és kisededővő hivatásos vezetésére a szatmári anyaházból paulai sz. Vinczeféle irgalmasnővéreket telepítette le... Adott is nekik csinos telket, megfelelő épületet s a föntartást biztosító összeget, és pedig saját erejéből, ellentétben más gazdagabb városokkal, melyek mindent csak a szegény hazától

várnak a magok javára . . . 6) Mindezt méltányolta Excellenciának dicső nevű előde, dr. Trefort Ágoston, ki, mint Nagyméltóságod, buzog vala fölgyarapítani a magyarság számerejét európai műveltség által, szaporítani az öntudatosan államhű elemek mennyiségét, — midőn ismétlen, utoljára 1887-ben a nála tisztelgő küldöttségnek határozottan megígéré, hogy, mihelyt a nevelés és egészségtan mai követelményeinek minden tekintetben megfelelő, nyolcz osztályra alkalmas, főgymnasium-épületet állítand Rózsahegy városa, mely a nagy tót néptenger közepette határozottan fontos küldetéssel bir, — algymnasiuma fokozatosan, az 5—8. osztály tanárainak a kegyesrendből az államkincstárból való fizetésével, főgymnasiummá fog kiegészíteni. — Mire nézve Rózsahegy, melyet a b. e. miniszter szellemi góczpontnak szánt, melyből a nemzeti s hazafias érzelmű nevelés-oktatásnak áldásai áradjanak a nem magyar ajkú néptől lakott felső vidékre, — lelkes örömmel el is fogadta ugyancsak a dr. Trefort Ágoston ajánlotta Alpár J. miniszteri építész tervét. . . A melynek nyomán (a város 40,000 frtján) már f. évi áprilhó óta épülőben is van a diszes új gymnasium, és minden esetre még az idei őszön födél alá kerülendő . . . 7) Rózsahegy, mint földrajzi fekvésével is Árva, Liptó és Turócz megyéknek középpontja, székhelye az Árva és Liptó megyék területét ellátó kir. törvényszékeknek, székhelye a kir. ügyészségnek, a kir. adó, illeték kiszabási, posta-, távirtda és sóhivatalnak, a m. kir. erdőgondnokságnak, székhelye a járási főszolgabírósnak, és a liptó-, árva- s turócz-megyei 54-ik honvédszázalajnak, lakik benne számos iparos s kereskedő, és, a Liptó s Árva vármegyék köztörvényhatóságainak már tervbe vett egyesítésével, az egyesítendő két megye székhelyeül van kiszemelve; továbbá ezen, a hazát tettekben s áldozatokban és nem üres szóban szerető város székhelye a fölvidéki magyar közművelődési egyesület egyik előkelő választmányi fiókjának is, a mely hivatva van különösen a fölvidék e részében leginkább elterjedt nemzetiségi s ezzel karöltve járó hazaellenes aspiratiokat tevékenyen ellensúlyozni. . . Ezen életfontosságú célt pedig társadalmi úton megközelíteni igen, de azt hathatósan csak a tanügy magyar szellemű fejlesztése s a fölunodának az illető nemzetellenes törekvések közelében nagyobb számban való föllállításával lehet elérni. . . A honnét világos tehát, hogy a. és sajnos, felekezeti czégér alatt, a nemzetietlen eszmékkel saturált s hazaáruló politikát űző fölvidékeknek tiszta szellemű magyarosítására, s az ott gyakran nyílt nemzetellenes velleitások

megszüntetésére legalkalmasabb eszköz és módszerül a kegyesrendi algymnasiumnak Rózsahegyen állami segítyel főgymnasiummá emelése kínálkozik... Mert tagadhatatlan, hogy a külföld felé gravitáló nemzetiségi elemek fiataljait az anyaföldön való kiképezlésökeek megkönnyítésével lehet leghibzatosabban lekötöni, kik pedig maiglan a felgymnasiumba rendszerint Teschenbe, Olmüczbe, Prágába és más idegen helyekre szoktak küldetni... S ha valahol, úgy bizonyára a fölvidék ezen helyzetetésénél is kiváló pontján, közvetlen a határszélen, mintegy az ország, egyik védő bástyájára állítandó föl oly szellemi végvár — egy főgymnasium, melynek úgy neuzelgazdászati, mint neuzelpolitikai és hazafias irányú közművelödési szempontból fölreismerhetetlen nagy missiója van... E mellett szól az opportunitási tekintel is, mert, egybevetve a természettől oly mostohán dotált, már jelzett, három megyének területét és lakosainak számát a szomszédos megyék területi és egyéb viszonyaival, csakhamar arra a következtetésre jövünk, hogy a majd félmilliótól lakott Árva, Liptó és Turócz megyék számára egy algymnasiumnak államilag főgymnasiumra való kiegészítése igazán égető szükség, mint másrészt ténydolog, hogy a közeli Szepes megyében három főgymnasium s több más felsőbb tanítélet egymás mellett nemcsak föláll, de valósággal virágzik is...

Mely támokokat megfontolva, azon erős meggyözödésnek adunk kifejezést, hogy úgy a közszükséglet, mint czélszerűségre nézt, és a magyar faji érdekek minél nagyobb térfoglalása, a nemzeti közművelödés meg hazafiai szellem fölkelése s ápolásának tekintetében Rózsahegy városauak itt tolmácsott kérelme fölötte idöszertü, sőt a magyar államiságnak jól felfogott szempontjából elodázhatatlan szükségesség...

Mindezeknél logva Rózsahegy városa azon édes reményben él, hogy Excellentiád, ki a középoktatást oly meleg lelkesedéssel karolja föl, a hazafias polgároknak oly fontos érdekekét, számtalan ezereknek jövő boldogságát, illető lisztelettel teljes meg keresését meghallgatni, és az abban előterjesztett érvek bölcs móltánylásával, — a szükséges intézkedéseket megtöve, kérelmünk értelmében log kegyesen határozni, illetöleg nemcsak a mi, hanem egy nagy kiterjedésü vidéken nyilvánuló közöhajtás teljesítését legszebb és legsürgösebb föladatai közé sorolni...

»Isten esodája, hogy él hazánk«, mondja egyik lantosunk, és valóban nagy igaza van... Annyi torzszalkodás volt köztünk, — hogy, ha több mohácsi gyásznapunk nem vala, vagy nincs: azt a mennyei Gondviselésnek inkább, mintsem a józan belátásnak köszönhetjük...

Fajunk annyi szép tulajdonnal birt hajdanán is, hogy elejét veheti vala nemcsak a csapásnak, melyet 1526. óta fájó emlékekkel gyászolunk... S ki okozta azt, ha nem a megvásárolható dölyfös önzés, mely hol a közjó kárára fölüti fejét, miként akkor, úgy most is, mindenütt és mindenkor csupán s egyedül átkot és bűt terem...

Örök hála és áldás tehát azoknak, a kik az ily népmészto bajok meggatlására a nevelés-oktatás érdekében valami nevezetést közakarattal tőnek, vagy tesznek, miként Rózsahegy város képviselőtestülete, mely a teljes gymnasium szükségességét e helyütt, melyet minden elfogúlatlan hazafi kell, hogy őrállomásnak tekintszen a nemzeti közművelődés szolgálatában, — megokoló ezen fölterjesztést, augusztushavi közgyűlésében, »unanimiti voto« elhatározta, és aláíratta Klimkó József bíró és Króner Lipót főjegyző által...

Messze vezetne részletezése, az ily kedvező előzetek mellett megindult, ama lelkes és fáradatlan tevékenységnek, melyet az ügy tekintetéből, a föl tartóztathatatlan haladó kornak, de még inkább Rózsahegy város és terjedelmes környékének jól felfogott érdekében a nehesen buzgadozók kifejtőnek... Mindazáltal, csupán a végeredmény megvilágítására is, szükségesnek látszik jelezni azt, hogy a kívánt siker minél biztosabban való elérhetősére, vagyis a gymnasium kiegészítése kérdésének lehető gyors megoldására még elhatározóbb lépés lőn téve... A város ugyanis az ügy sürgős voltánál fogva egy rendkívüli közgyűlésben abban állapodott meg, egyhangúlag, hogy még küldöttségileg is megkeresi Csáky Albin gróf, m. kir. közoktatási minisztert...

A vezetésre természetűté vált kegyességével vállalkozott Császka György megyés püspök öccellentájának, a ki, a szép és nemes eszmét fölkarolva, az ügy érdemében azzal a neki sajátos, lángoló, sziveket megindító lelkesedéssel előadott remek beszédével hódította meg a küldöttségnek¹⁾ élén 1889. őszén a minisztert úgy, hogy ez a legkedvezőbb, az intézetnek főgymnasiummá való átalakítását határozottan biztosító választ adá, — az egyház és nemzet érdekeit átölelő nagy szeretete miatt országszerte tiszteletben álló nevéhez annyi fényes, örök hálára kötelező tény van kötve főgymnasiumunk létrejötté s emelése körül, hogy helyén levőnek gondoltuk az igazi apostol sok és kiváló érdemekben ragyogó életének, a magyar sziv kegyelete, tisztelete és szeretete hódolatával való, vázolásával előadásunk fonalát tovább gombolyítani...

»Omni tuba opera eius documenta clariora, vitaque munda ipsa luce fulgentior est.«²⁾

Császka György önmagyméltóságaében oly férfinak életrajzát mutatjuk be, a kire hűszke a nemzet, büszke az egyház, sőt maga az ég is, mely e dicső férfiú lépteit annyi áldással kísérte munkás életében, a mennyi csak oly ember működését követheti, ki fölött a hivatás eljegyző pillanatában elhangzott a mennyei szózat: »Ez az én szerelmes fiam!« — És ami őt jobban dicsőíti minden jó tetténél, az az a szivhódító angyali szelidség, leereszkedő kedves modor,

¹⁾ A teljesség kedveert megemlítiük e küldöttség tagjait, a kik megérdemlik, hogy nevök gymnasiumunk történetében meg legyen örökítve . . . Voltak pedig a következők: Andáházy G. Liptómegeye alispánja, Angyal J. minisztl. osztálytanácsos, dr. Csász I. lovag s tanár, Detrich M. miniszteri tanácsos, Dualszky Gy. kir. táblai bírő, Kajuch J. országgyűlési képviselő, Griell Gy. ügyvéd, Klimkó J. városi bírő, Króner L. városi jegyző, dr. Kurimszky A. prépost-plébános, Maltvasovszky Gy. főszolgabírő, Nickel J. városi ügyész, dr. Podhorányi Gy. kir. táblai bírő, Várady M. gymn. igazgató.²⁾V. ö. S. Chrysost. Hom. 15. in c. V. Matth.

nyájasság mindazok iránt, kikkel valaha szót váltott, és azon apostoli szerénység, melynek szeretetből szőtt látýola elfödi elötte saját érdemeit úgy, hogy ő nem tudja, nem akarja tudni, mennyi köszönettel tartozik neki az emberiség, miként nem tudja a termékenyítö nap az áldások számát, melyeket szelid sugarai által a földön létrehoz... Hanem annál inkább érzi azt a föld! . Császka érdemeit is tudják a földhöz ragadott szegények és árvák ezrei, kiknek arczáról annyi inségkönyet száritott föl nagy lelke irgalmával; tudja az Isten, kinek tiszteletére díszes templomokat létesített; tudják a keresztény szülék, kiknek gyermekei az ő általa emelt vagy gyámolított iskolákban, nevelöintézetekben nyertek szellemi kiképeztetést; tudja a hazai müvészeti és irodalom, melyet az ő áldozatkészsége, minden szépért, jóért és hasznosért lángoló anyagi szive hathatósan istápol... Császka egyike azon üstökös csillagoknak, melyeket az isteni Gondviselés nagy idöközökben gyújt a nyomor éjszakájában élő emberi társadalom egén, és, mint ilyenrek, már születés napját is méltó örök emlékezetbe vévni; annál érdekesebb látvány ily üstökösöket életpályájuk különféle pontjain, ha csak futólag is, megtekinteni; mert e látványok megannyi vigasztaló és oktató leczkéül szolgálnak a szemlélöknek arra nézve, hogy mint vezérli Isten a választottakat az erények útján az előkelö méltóságok czélpontjaig a nélkül, hogy azok keresnök a hivatalt, a földi dicsösöget . . Merész vállalat lenne tölünk egy Császka életét tökéletesen színezett rajzban akarni adni; mert akkor köteteket kellene írunk, azért is csak a forduló pontokat jegyezzük ide ezen országos főpap életéböl . . Született Nyitra-Zerda helyen dec. 4-én tisztességes, polgári jólötnek örvendö szüléktöl . . A mélyen vallásos házi nevelés és elemi képzés után az erényes és buzgó szülék gyorsan lejlödö fiacskájukat a piaristák nyitrai és tatai, majd a benzések eszter-

gomi gymnasiumába adták . . . Kedves alakja, istenessége és élénk tanulás vágya, mert a bölcs ezen irányelvét követé: »Fili! a iuventute tua excipe doctrinam et usque ad canos invenies sapientiam«¹⁾ tanárainak, sőt mindenkinek megnyerte szeretetét, és neki is nem kevés örömet szerzett . . . A középiskolai tanulmányoknak sikeres befejeztével a tizenöt éves Császka, ellenállhatatlan vonzalmat, belső ihletést érezvén a papi pályára, Esztergomban, hol épen a VI. osztályt végezte, jelentkezett. . . Kopácsy József a »nagy-észű és jellemű« hgprimás figyelmessé levén a szépreményű ifjura, készörömost sorozá őt főegyházmegyéje papnövendékei közé . . . Gyors fölfogás, éles értelem, benső vallásosság, az elüljárók iránti tettetés nélküli fiúi tisztelet jellemzik itt őt, a ki, fiatal kora miatt két évet a pozsonyi »Emericum«-ban, komoly tanulmányok- és lelki gyakorlatokban való czéltudatos törekvéssel eltöltvén, a bölcséleti osztályokat kitünő előmenetellel Nagyszombatban haladta meg. . . Erre főlebbvalóinak, a kiknek méltán lön kedvenceze, akaratóból kiváló szorgalma miatt a bécsi Pázmány-intézetbe küldetik a papi tudományok szélesebb ismerete végett . . . A hittudományi évsort tehát a bécsi tudomány-egyetemben, és pedig kitünő eredménynyel bevégezvén, az egyházi rend szentségét 1850. szept. 21-én vevé föl, és miután első szent miséjét, bizonyosan a menny öröme — bemutató a Mindenhatónak, elüljárói jeles képzettsége tekintetéből először a nagyszombati érseki convictus vezetésével bizák meg, majd ugyanott a jóhírű lyceum tanárává lön . . . Gondolta-e akkor az egyszerű középiskolai tanár, bár egész odaadással, bölcs mérséklettel, paedagogiai mély belátással és kiváló eredménynyel járt el az a mily nemes, a mily méltó, épen olyan fáradságos munka, körben, — hogy valaha püspök lesz? . . . Ís ime, mire ő alázatos szívében gondolni sem mert, azt a bölcs isteni vég-

¹⁾ V, ö. Jes. Sir. 6, 18.

zés már tervezte számára! . . . S így történt, hogy már 1853-ban szentszéki jegyző lön Nagyszombatban és egyúttal még érseki levéltáros; 1856. pedig az érseki helynök titkárgyanánt vette őt maga mellé . . . Itt nyílt alkalma az egyház-kormányzat gépezetét megismerhetnie, a midőn 1864-ben Esztergomba ment át, mint a bíboros Scitovszky hgprimás irodaigazgatója . . . Mikor pedig 1867-ben Simor foglalta el a hgprimási széket, annyira megkedvelte a nagykészültségű és tapintatos eljárású fiatal papot, hogy még akkor is meghagyta az irodaigazgatói állásban, midőn már 1870-ben esztergomi kanonokká nevezte őt ki . . . Istennek, ki az alázatos szivüeket fölmagasztalja, úgy tett, hogy a mily mértékben tökélyesbült Császska az alázatosság útján, oly mértékben haladt előbb-előbb az egyházi méltóság fokozatain, és már négy évre rá, a mikor dr. Samassa József szepesi püspök egri érsekké lön, az ország éjszaki határán fekvő püspöki székre Császska Györgyöt nevezte ki a király . . . Az ég épen a maga idejében adta a szepesi egyházmegyének a providentialis főpásztort, a ki, pontosan megtartván sz. Péter azon utasítását: »Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum, . . . neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo«²⁾ — magas méltóságában is a szelid és alázatos Jézus hű tanítványa maradt . . . A püspöki keresztet, mely keblén diszeleg, nem csupán úgy nézte ő, mint méltósága jelvényét, mely arra való, hogy másoknak, szemük előtt, ragyogjon: hanem úgy is nézte, mint intő jelt, melyre önmagának is figyelnie kell, és mindig úgy tartá, hogy kebléhez, melyen a szent kereszt függ czimerül, a szelidség, alázatosság, türelem és szeretet illik . . . Főképen változatlan szelidsége lön a varázsláncz, melylyel minden szivet magához csatolt . . . Igazán elmondhatni róla, a mit sz. Am-

²⁾ I. 5. 2-3

brus Mózesről mondott, hogy szelidsége őt Istennél s emberek-nél egyiránt szeretetre méltóvá tette... Egész püspöksége alatt, melyet, 1874. szept. 2-án foglalván el, majd 18 esztendeig tölte be, a kereszténység szellemétől ihletve hogy mennyi jót tett, mennyit áldozott közművelődési, hazafias, főleg egyházi czélokra, azt előhozni nem lehet szándékunk, és nem is e sorok szűk keretébe való; de meg, a mellett, hogy az annyiszor a rejtekben, nem akarván tudni balkeze, mit cselekszik a jobb,¹⁾ — gyakorolt irgalmas cselekedetei miatt igen bajos lenne, fölösleges is.. Hisz ékesszólóan hirdetik az ő nevét, mint a kinek apostoli buzgósággal láradhatatlanul folytatott tevékenysége eredményeinek áldására alkalmazva elmondhatjuk Sirákkal: »In diebus ipsius emanaverunt putei aquarum, et quasi mare adimpleti sunt supra modum, qui curavit gentem suam«¹⁾ — az oly üdvösem működő szerzeteseknek, kiket a fölvidéken, igazi nemzeti missiót teljesítve, a lönkelt magyar kebel gyémánttűzétől körülsugárzott, forró ember s honszerelmével ő vitt be a szepesi egyházmenyébe, Szepes-Olasziban, Lőcsén, Rózsahegyen és Thurdossinban, a ker. nőnevelés emelésére fölállított leányiskoláik; a szepes-váraljai tanítóképzőintézet, a mely fölött, mint a sas liai fölött, gondosan és erélyesen őrködött, nehogy az anyaszentegyház kebléről, melynek szülölte, leszakítassék; a sok száz meg százra menő tanuló, a kik egyedül az ő atyai szívvvel nyújtott költségén iskolázhattak; hirdetik a lőcsei, poprádi templomok, melyeknek költséges s műérzékre valló csinosítására, valamint a lykavai és tátrafürediek, melyeknek, az élő hitre támaszkodó erkölcsösség érdekében, alaptól való létesítésére annyi ezeret adott ki, különösen pedig a XII. századból származó szepeshelyi főtemplom, melynek stilszerű restaurálását fejedelmi bőkezűséggel eszközölte; hirdetik az évről-évre segélyezett szűkes javadal-

¹⁾ V. ö. Máté 6, 3.

mazású plébánosok s káplánok, a kiket igazán, mint édes atya, szívéből szeretett, meg az irodalom, melyet, annyi egyházi s vallásos nemzeti alkotásai és azoknak bőven való ellátásuk között megosztott gondjai mellett, szintén nagy összegekkel pártolt a jóságos szellem, a ki egyik kezében az erős hit és vallás-buzgalom, másikban a szives érdeklődés és áldozatkészség pajzsát tartva, a hazai s nemzeti művelődés bármely terén nyilatkozó és munkálkodó haladásnak állandó és lelkes Maecenása . . . A legnemesebb erkölcsökben¹⁾ gazdag, bölcs s áldásos főpásztorkodásban szerzett bokros érdemek Császkát, kit öfölsége, apostoli királyunk néhány évvel előbb már val. belső titkos tanácsosává, majd az első osztályú vaskoronarend lovagjává tőn, újabb kitüntetésre vonták, értjük az ország második érsekését, a kalocsait, melyre az oly nagynevű Haynald Lajos biboros elhunytával, 1891. okt. 27-én emeltetett . . . Csakhogy mig ország-világ igazán szívből örvendett e megérdemelt előléptetésnek: a közkedveltségű főpapak, a ki mindenkor megmutatta, hogy tul vágyik emelkedni a mulandóság reményein, nemes lelkében fájó érzet kelt, mert, önvallomása szerint, »nagyon nehezeére esék, megválnia azon egyházmegyétől, melynek, közel 18 éven át, volt főpásztora, és hol papjai s hivei fiui szeretetével és őszinte buzgóságával találkozék mindig,« — és azért csakis ugyan hosszas vonakodás után fogadta azt el . . .

És most ne várja a nyájas olvasó, hogy részletezzük az immár b. Asztrik örökében, az Úr választottaként kormányzó Császka érseknek, kinek nagy lelke nagy tervekben, nagy eszmékben fárad, -- működését . . . Ezt tennünk tilt a szerénység, tilt saját elégtelenségünk érzete;

¹⁾ Mert egészen rá illenek sz. Bernátnak a jó pásztorról írott e szavai: »In consilio providus, in iubendo discretus, in disponendo industrius, in agendo strenuus, in zelo sobrius . . . in misericordia non remissus.«

hanem inkább leborúlva kérjük az idők és nemzetek hatalmas Urát, hogy »araszsa a fuilag ragaszkodó hű nyáj ünnepeft főpásztorá, t. i. Kalocsa főegyházmegeye érsekere, Császka György őexcellentiájára, a ki nagyszerű intézményeiben évszázadokon keresztül fogja hirdetni Isten igéjét; ki a ker. nevelés-tanítás oltárára hozott dús adományaival új istenfélő élet alapjait rakja le a családba, megszenteli azt s vele a társadalmat; ki az evangeliumi szeretetnek, mely nála igazán apostoli megnyilatkozásban jelentkezik, — kifogyhatatlan jótékony-ságával letörölte a szegénység könyeit; ki elvül tartván Hippo nagy püspökével: »Ecclesiae servio, cui non tam praeesse, quam prodesse desidero,«¹⁾ anygali szive buzgalmával megdicsőítette az egyházat, és halhatatlan érdemeket szerzett Isten és világ előtt, még bőséges kegyelmét, és terjeszsze drága életét boldogúl hosszú még igen hosszú időre, hogy apostoli lelkesedésénél tavasz virágaként mosolyogjon, égő szeretetének hevénél át meg átmelegüljön, és ritka tett-akaratának gazdag áldásaival bővelkedjék, Mária országában a hitélet, virágozzék a ker. oktatás s nevelés-ügy, még inkább gyarapodjék a szellemi s anygagi jólét!..

Visszatérve a gymnasium fejlesztés-ügyére, azt találjuk, hogy az örök hálával imént emlegetett jó-ságos szellem, a Jézus szive szerinti főpápnak, hathatós föllépése egyengette úton azután megeredtek erre a magas kormány és Rózsahegy városa, illetőleg a kegyes-tanítórend között a tárgyalások, melyeknek eredménye lön, a m. miniszterium megbizottjaként Rózsahegyre küldött Dr. Csorba Ferencz, akkor miniszteri fogalmazó tapintatos eljárásával 1891. aug. 16-án létrejött; azon szerződés, mely önmagát magyarázváu, legczélszerűbbnek tartjuk annak e helyütt, egészen szó szerint való közlését:

¹⁾ V. ö. S. Aug. ep. 134.

Szerződés, mely, — egy részről az államkincstárt képviselő vallás és közokt. m. kir. Miniszter megbizottja Dr. Csorba Ferenc miniszteri fogalmazó, — másrészről főt. Várady Móricz, mint a kegyesrendi tartom. főnökségnek meghatalmazottja és Rózsahegy város nevében alulírt előjárósága között, a rózsahegy városi algymnasiumnak főgymnasiummá való fejlesztése, és főgymnasiumként való fenntartása iránt, — a vallás és közokt. m. kir. Miniszter Úrnak az 1891. évi aug. 10-én 31,252 sz. a. rendelete alapján, az alulírt helyen és időben, — a vallás és közokt. m. kir. Miniszterium jóváhagyásának fenntartása mellett, megkötetett . . . 1) Rózsahegy város, mint erkölcsi testület, tekintettel arra, hogy ifjúságának hazafias vallás-erkölcsi nevelését magyar nemzeti legdrágább kincsének tartja, nemzetének kulturális előhaladását egyedül a helyes hazafias nevelésben látja biztosítottnak, — tekintettel arra, hogy a mindenképp célirányos gymnasium-épületet innmár fölemelte, az előírt befűlszereléssel ellátta, azon kötelezettségek alapján, melyeket illetékes törvényhatósága jóváhagyott — kötelezőleg és kifejezetten hozza ezennel nyilvánosságra, hogy az 1891/2 évtől fogva, — a mikor gymnasiumnak nyolcz osztályúvá való fokozatos fejlesztése megkezdődik, a gymnasiumban, befolyó összes tandíjak, melyeknek mérvét a vallás és közokt. m. kir. Miniszter szabja meg, kizárólag az állampénztárt illetik meg . . . 2) Rózsahegy város kötelezi magát az intézeti épületet föntartani, esetleg a jövőben netán szükséges kibővítését és javítását, nemkülömben az egész főgymnasium osztálytermeinek fölszerelését, a rajzterem és tornacsarnok felállítását, föntartását és fölszerelését, szintűgy mindennemű iskolai szertár első fölszerelését, melyet a tanári testület állapít meg, és a Miniszterhez terjeszt fel, saját költségén eszközölni . . . 3) Hogy a kegyes-tanítórend a jelen szerződés alapján küldendő rendtagokat illőleg elhelyezhesse, Rózsahegy város kötelezi magát a szerzetház azon részét, a melybe ezek költözni fognak, teljesen lakható állapotba hozni, a lakoszobákat kifesteni és minden szükséges bútorral egyszer és mindenkorra ellátni . . . 4) A Rózsahegy város és a kegyes-tanítórend közt az algymnasiumban teljesítendő oktatásra vonatkozó kötelezettség érintetlen marad, illetve az erről szóló 1863. évi január 9-iki szerződés és az annak alapján kifejtett gyakorlat föntartatik, a mennyiben azt a jelen szerződés pontjai nem módosítják . . . 5) A kegyes-tanítórend tartományi főnöksége kötelezi magát az intézetnek főgymnasiummá való fejlesztése érdekében az eddigi alkalmazott hat tanáron

felül az 1891/92 tanévtől kezdődőleg az 1894/5-ig tartó tanévig — a fejlesztés folyamában még hat rendes tanárt adni, és pedig olyan számban s olyan szakképzettségben, a mint azt a Miniszterium a fejlesztés folyamán megkívánja . . . 6) A vallás és közokt. m. kir. Miniszter az államkincstár képviseletében, — föltéve, hogy a törvényhozás a fedezetel javaslatára engedélyezendi, a jelzett hat tanárnak évi díja fejében, fejenkint ezer-ezer forintot fog a rend pénzlárába fizetni. ezenkívül kötelezi még magát az általa kinevezendő rajztanárt és tornatanítót díjazni, a szükséges házi és tanszer-állományt folyósítani, továbbá két rendes szolgátról gondoskodni, a mely kötelezettségeken felül az államkincstárt épen semmi sem terheli . . .

Jelen szerződés a felek aláírásával és hivatalos pecsétjeivel ellátva, és három egyenlő példányban kiállítva a nagyméltóságú vallás és közokt. m. kir. Miniszteriumhoz jóváhagyás végett fölterjesztetik . . . Kelt Rózsahegyén az ezernyolczszázkilenczenegyedik évi augusztushó tizenyolczadik napján . . .

Az itt ismertetett és a ministertől minden pontjaiban elfogadott és jóváhagyott szerződés foganatosítása következtében az 1891/92. év lényeges forduló pontot képez tanodánkat illetőleg . . . Mert a vallás és közokt. m. kir. Miniszter 29928/1891. rendeletével, mely szerint a rózsahegy-i kath. gymnasium állami segélylyel az 1891/2-től fokozatosan főgymnasiummá fejlesztetik és 1894/5. iskolaévtől kezdve érettségi vizsgálat tartására is jogosítva lesz, — főgymnasiumunk életbe léptetése megkezdődött . .

Mire nézve, hogy az V. osztály kellő megnyitása 1891. szept. 1-én valósittassék, a kegyes-tanítórendi tartom. főnökség, a szerződés értelmében az előző évi tanárszemélyzethez még szükséges két rendes tanárt küldé intézetünkhez . . .

Elértünk tehát azon ponthoz, melynél intézetünk új fordulatot von . . Százhatvankét évi főnállás után bevégeződik a négyosztályú vagy kisgymnasium eseményekben elég változatos és a körülményekhez képest általán nem csökkenést, hanem folyton előmenetelt, haladást mutató életének története, helyet engedven immár a fokozatos fej-

lődés, osztályszaporítás munkájának, a mely teljes nyolcz osztályú középiskolában — főgymnasiumban határozódik..

1891/2. évi szept. elején megtartott, mint mindenkor, a szokásos istenitisztelet, de ezen »Veni Sancte« ünnepeles énekébe az ópen lolyamatban volt átalakulásra áldást kívánó imák vegyültek, és úgy tetszett, mintha az orgona magasztos dallamai között a honli ohajnak egy-egy szivhangja is rezege...

Hogy mennyire elmellőzhetetlen szükségét érezte úgy a helyszinre, mint a vidékre a nagy közönség, a mely tanodánk iránt mindig igazi előzékenységgel, mondhatjuk, köszönetre méltó előszeretettel viseltetett, iskolánk főgymnasiummá való fejlesztésének: váltig mutatja ama mély érdeklődése, melyet, minden különleges meghívás nélkül, a megnyitás napján tanusított... Megjelent erre nem csak a magyar szellemű városnak, mely valóban nemes sugalomnak engedett, midőn annyit áldozott a teljes gymnasium létesülésére, elüljárósága, és minden rendű s rangú népe, hanem nagyszámú vendég is a környékből... És ezek valamennyien láthatólag örvendeztek, hogy bizton haladhatva immár, egészséges közszellem alapján álló, intézetünk a kiegészülés útján, nyugodtabban folytatandja munkáját, főmissioját: a magyar anyanyelvnek t. i. s evvel együtt a magyar államiság eszméjének czeltudatos terjesztését, meg ápolását a növendékekben a vallás érzésének, mely az emberiség bölcsőjétől kezdve mindig együtt járt a tudás vágyával, és csakis mind a ketten együtt járva eszközölhetik az emberiség legszebb kiváltságát, a műveltséget, az emberi nem igaz haladását...

Ez iskolaévben, melyben az oktatás alapjául már az 1890. jul. 30. 30,820. sz. a. miniszt. rendelettel módosított tanterv szolgált, — egynél több, az ifjuság fogékony lelkében viszhangra talált, jelenség merült föl...

Az igazság követelésének és állásunkból folyó köte-

lességünknek vélünk eleget tenni, midőn e helyütt fölem-
litjük, hogy intézetünk hivatásos föladatának ismeri min-
denha egyrészt mindazon egyesületek munkásságát kitel-
hető módon előmozdítani, melyek tudományos, nevelészet-
i és társadalmi jelentőséggel bírnak, másrészt tisztkörébe
vágónak tartja, a tudomány fejleményeinek gondos szem-
mel kísérése mellett, irodalmi téren is alkalmilag közremű-
ködni... Az egyesületi törekvések fölkarolását illetőleg utalunk
azon előzékeny magyar szivességre, melylyel intézetünk
a sokéremű F. M. K. E. tagjait az 1891. közgyűlés al-
kalmából szerény falai közt fogadta... Miután t. i. a fölvi-
dégi magyar közművelődési egyesületnek 400-at meghaladó
tagjai kies Liptó vármegyének meghívására, 1891. őszén
Rózsahegyen megtartandók a nagygyűlést, megérkeztek,
a lobogó-diszben álló várostól hazafias lelkesedéssel és
országgra szóló ünnepélyekkel fogadtattak; az értekezletek
és nagygyűlési tárgyalások helyiségeül pedig gymnasium-
munk, különösen annak diszterme szolgált.¹⁾

Ezen gymnasiumunkat eseményszámhámenőleg ért
kitüntetésre pár hónapra, vagyis nov. 9-én mélt. Kürthy
Lajos, Liptó megye főispánja szerencsétlente iskolánkat
becses látogatásával, és, miután a tudományok és köz-
oktatás iránti nemes érdeklődéssel megszemlélte gymna-
siumunk minden helyiségét s egyben meghallgatta több
tanulónak feleletét is az osztályokban, teljes meglegedésé-
nek ismételt nyilvánításával távozott...

Fokozott mérvben és lángoló buzgósággal ültük meg
ó csász. és apostoli királyi Fölsége I. Ferencz József
urunk királyunknak és Erzsébet fölséges asszonyunknak,
ki az áldás örangyalaként kapcsolja össze népével fejedelmi
férjét, — koronázási évfordulóját, a mely egyszermind
annak huszonötéves emléknapja vala, hogy a

¹⁾ V. ö. Króner G. A F. M. K. E. Rózsahegyen tartott IX.
közgyűlésének emlékére és Felvidégi Magyar Nemzetőr.

tanulóságot a honfi erények gyakorlására, a legmagasabb trón és magyar alkotmány iránti törhetetlen hűsögre, az édes magyar hazának, melyen kívül a nagy világon nincsen számunkra hely, forró szeretetűre és odaadó lörvény-tiszteletre lelkesítsük . . .

Ugyancsak az 1891/2. iskolaévi június első fele még más örvendetes mozzanatot tüntet is föl... Mert nagy ovatioval üdvözölt és fogadott vendége volt intézetünknek a magyarországi kegyes-tanítórend tart. főnöke Léva y Imre, a ki a szerzetháznak hivatalos látogatását egybeköté a rendtagok vezetése alatti gymnasium meglátogatásával... Hivatalának hő érzetével, minden iránt érdeklődő, példányszerű körütekintésével megjelent minden tanár előadási óráján, figyelemmel hallgatta meg a mély avatottságot tanusító szakértelemmel kikérdezte tanulók feleleteit... És miután előmenetelők a tanulmányokban, valamint jó magaviseletők is tetszésével találkozott, a tanárikart elismerése által lelkesíteni s az ifjúságot atyai szavakban kitartásra és arra buzdítani sziveskedett, hogy az élet minden viszonyaiban a hiterkölesi oktatásokat, mint buzgó hivei vallásuknak, örök lelki üdvökre, a szerzett hasznos ismereteket, mint lelkes hazafiak majdan édes magyar hazánk javára mindenképen gyümölcsözletni törekedjék... A mely szavak az ifjúságra mély hatást tőnek, annál is inkább, mivel a tart. rendfőnöknek leereszkedő nyájas modora, egyesekhez intézett kérdései, megdönthetetlenül bölcs tanácsai mindenkit megleptek, és nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy a rózsahegy-i tanulóság e napok emlékét soká megőrzendi kegyeletes szívében, és a lelkes éljenek, melyekkel, hálaérzelmeit kifejezve, tőle megvált, még soka fognak visszhangzani iskolánk falai között...

Intézetünk határozottan és egész következetességgel vallásos nevelést vall... Nem azt a vallásosságot ugyan, mely csak külső áhitatokban, ideig-óráig tartó jámbor

indulatokban nyilvánul; hanem azon alapos vallásosságot igyekszik növendékeinek szívébe oltani, a mely meggyőződés-szerűleg az egész embert áthatja, cselekedeteinek folytonos irányadója, a jellemnek és férfias elhatározottságnak nemcsak alapja és támasza, hanem legbiztosabb fejlesztője is, egy szóval olyan vallásosságot, mely a társadalmi életben és az élet minden bajaiban hű marad önmagához és elveihez... Mire nézve jól esik lelkünknek, hogy ugyanezen tanév eseményeit szívreható ünnepélyllyel kell bezárnunk. — Juniushó második felében ültük meg ugyanis dicsőséges sz. László király szenttéavatásának het-százados évfordulóját... A gymnasiumi ifjuság a nagy király emlékét mind a templomi áhítatával, mind a gymnasiumban tartott előadás és szavallatával dicsőítette meg, hön buzogván a kegyeletnek némi csekély adóját leróni »az isteni lérfiu« előtt, mint őt koszorús költőnk, Vörösmarty M. nevezi...

Nyugodt lélekkel tekinthetünk immár vissza az egész 1891/2. évre, melyben a tanárikar lelkes összeműködése, az ifjuság magatartása, a polgártársak jóakarata és a felsőbb hatóságok méltányossága mintegy bebizonyítani akarták: hogy az égi áldás, melyet az év elején ezen, az V. osztály megnyíltával, immár főgymnasiummá alakulni kezdő, intézetre a Gondviseléstől kértünk, nem maradt el, és hogy az, az első küzdelmek szerencsés elmúltával, jövőre is környezendi mindinkább izmosodó iskolánkat...

Gymnasiumunk folytonos fejlődését győzőleg világítja meg az 1892/3. esztendő is, mely nem egy tekintelben nevezetes... Mert t. i. a Gondviselés megadta életbe lépését, szükséges új tanerők fölállításával, a VI. osztálynak, melyet oly általános lelkesedés üdvözölt; és mert továbbá az intézet beléletében valóban kellemes napokul lünnnek föl a figyelőnek néhány ünnepély napjai...

Kiváló kegyelettel és épületes áhítattal ültük meg a vezető gondunkra bízott ifjusággal a szűz-tisztaságú

magyar kir. herczegnek, a tanulótság mennyei pártfogójának, sz. Imrének napját, hathatósan figyelmeztetvén napjainkban ezen hitbéli és erkölcsi veszélyekkel ostromlott ifju sziveket égi példakélpükre, ezen valóban angyali ifjura...

A dicsőség fénye, miként a napé, szétsugárzásában nem akadályozható... Kiragyogva gyúpontjából elárad minden felé, tündöklővé tevén mindazt, a mi tájkörébe esik... Dicsőség érte tehát intézetünket is, midőn vezértanárra, bokros érdemeiért legmagasabb királyi kegyelemmel lón kitüntetve... Várady Móricznak gymnasiumunk igazgató tanárának t. i. a tanügy terén félszázadon túl kifejtett buzgó és hasznos működésének elismerésül, koronás királyunk 1893. jan. 9-én Ferencz-József rend lovagkeresztjét adományozta... A lovagkereszt átadási ünnepélye ugyanaz évi febr. 15-én meghatóan folyt le a gymnasium disztermében a város és vidék előkelőinek jelenlétében... Az énekkar remek dala után Kürthy L. főispán ékes szavakban méltatta a kitüntetettnek fényes érdemeit, melyekért, úgy mondá, — a fölséges úr és király nevében nagy örömmel tüzi föl a lovagkeresztet... Az ünnepelt érzékeny köszönete és azon fogadalomszerű ígérete után, hogy hálás szive Vesta örök tűzeként elolt-hatatlanul lángolni fog a koronás király I. Ferencz József öfölsége iránti rendületlen hűségtől, lángolni fog az édes magyar haza és Árpád nemzete hő szeretetétől, — dr. Csósz I. lovag és pályatársa emelt szót, megkapó részletekben sorolva föl az ember öltön túl műödött jelesnek tanítás és nevelésügyi érdemeit... Majd a Trencsénben lakó 80 éves Budaváry J. lovag és rendtársnak ez alkalomra írt remek latin ódája fölolvása következett... Miután még egy tanuló az ifjuság nevében szép szavaltban üdvözlé a nap hőjét, — a kitüntetettet, a »Szózat« eléneklésével véget ért a minden tekintetben gyönyörű ünnepély...

Az 1892/3. évet hiterkölcsi szempontból kedvesen és meghatóan emlékezetessé teszi a Leo-ünnepély is . . .

A kereszténység közös atyjának, a bölcsesség és tudomány pápájának, XIII. Leonak t. i. a jóságos Isten megengedte nemcsak az áldozópapi, hanem püspöki jubileumának évét is megérnie. Lehetetlen, teljességgel lehetetlen nem látni, úgy IX. Pius, mint XIII. Leo pápának hosszú életében a Mindenhatónak közvetlen beavatkozását . . . Ő épen a jogaiban megrablott, a fogoly pápához akarja az ily rendkívüli örvendetes alkalmak által közelebb hozni a hívek sziveit, és magát a pápát mennyei vigasztalásban részesíteni a népmilliók hűséges ragaszkodásának nyilvánításai által. . . Ezért természetes, hogy kath. gymnasiumnak sem maradhatott el, hanem egész lélekkel csatlakozott azon egyetemes szívmelő tüntetésekhez, melyekkel különösen az egész katolikus világ a »Lumen de coelo« nagy pápájának, a dicsőségesen uralkodó XIII. Leónak 1893. évi febr. 19-én félszázados püspöki jubileuma alkalmából hódolt . . . És pedig nemcsak hálaadó istenitélettel ünnepelte azt meg, hanem nyilvános előadást is rendezett, melyen mint a jubiláris szentséges Atyának, kinek áldásos működése évszázadokra hat ki, mély nyomokat s állandó barázdákat mutat föl, — ama hó óhajjal:

•Curre felici freta saeva puppi
At parum cautis calidos refrena
Motibus, pandens iter ad sereni
Sideris auras.*

tiszteletére ének, zene, szavalatok és dicsőítő beszédek-ből álló szépen sikerült akademián, a hitbuzgó városnak színe-java is nagy számban részt vón . . .

Az év történetének teljességéhez tartozik még az is, hogy 1893. júniushó 21-én eddig szokatlan, tehát, — első tornaversenye volt gymnasiumunk ifjuságának . . . A tanuló-ság d. u. 5 órakor dob és trombitászó mellett nemzeti

színű zászló alatt vonult ki igazán katonás magatartásban a nyári tornaterre... Majd pedig kezdetét vette a tornázás, melyben meglepte a pontosság és ügyesség által az érdeklődő nagyszámú közönséget... A legkiválóbbak a m. kir. Miniszterium által küldött, »Elismerő okirattal« lőnek kitüntetve...

S így midőn hálát mondtunk a Mindenhatónak, hogy már a leforgott évben is megélnünk engedé a főgymnasium VI.-ik osztályának működését, annak további fölvirágzására epedő fohászszal kértünk áldást a Magasságbelitől...

Eljutottunk immár az utolsó 1893/4. évhez, melyben azonban ugyan tarkán sorakozunk, egymás mellé az örvendetes és szomorító események és mozzanatok...

Egyik legjelentékenyebb mozzanat kétségen kívül az, hogy, a szükséges tanárok megjövén, az osztályok fokozatos szaporodása által a főgymnasiumok sorába lépett intézetünkben a VII. osztály is tényleg megnyilt, és az oktatás 13 illetőleg 14 működő tag kötött oszlik meg... Valamennyien, mint az előtt is, magas czéljukat, Istennek, hazánknak s az illető szüléknek tartozó felelősséget, komolyan szem előtt tartván, arra törekedtek, hogy a gondjaikra bizottakból az válják, mi, ha csak az ifju maga közreműködését meg nem tagadja, a gymnasium terén minden esetre válhatik...

Ha rendre vesszük a kedvezőbb mozzanatokot, ott találjuk azt a figyelmet érdemlő változást, illetőleg haladást is, hogy szept. hó végén a hatalmas és fölszerelt új tornacsarnok, melyet, a miniszteri tervezet szerint szintén egészen saját pénzén, a nemzeti eszmék s aspiratiók elől soha el nem zárkozó, hanem a korral együtt tartó, a józan reformoktól vissza nem riadó kies fekvésű Rózsahegy létesített, épen a gymnasium mellett, — immár rendeltetésének átadatott...

Okt. 4-én öfölsége, apostoli királyunk legmagasabb

névünnepének alkalmából, mint minden évben, lobogóval a plébánia templomba vonult az ifjuság, hogy tanáraival együtt az ünnepélyes istenitiszteleten jelen legyen, és milliőkéhoz járult buzgó imájában, leróvá vallásos és hazafiúi tartozását, az egek Urától, a honra és a nemzetünket őszinte szeretetébe fölvelt gondviselészerű koronás fejedelemre, a ki koronás királyaink sorában az Árpádoktól kezdve annyira tündöklék hithűség, isteni felelem, alkotmányos érzület, fáradhatatlan munkásság, jogtisztelet, igazságosság, kötelesség-érzet által, — áldást könyörögjön, hogy

»Erőt lelve a szent hitben, oszsa bölcs parancsszavát,
Uralkodva boldogítsa nemzetünkkel a hazát!«

Intézetünk történetének ezen évéhez fölülte szomorú emlék is fűződik . . . Mély gyászba borult a tanári kar és az összes tanulóifjuság okt. végén; mert amaz feledhetetlen emlékű vezető tagtársát, ki fáradatlan tevékenysége, ritka paedagogiai avatottsága s lankadni nem tudó buzgalomával lelke, szelleme és éltető eleme volt az intézeti élet belső fejlődésének s munkássága egész irányának; emez pedig példás gonddal virrasztó örét, igazgatóját, nevelőjét, nagylelkű jötevőjét és őszintén szerető atyját vesztette el b. e. lovag Várady Móriczban . . . A jobb hazába költözött az utolsó hetekben szivbaj sorvasztotta, és mindnyájunk nagy bánatára és a tiszta magyar szellemű megvallásérkölesös nevelés-oktatás jelentékeny kárára igen rövid időn sirba döntötte . . . De nem vehetünk a boldogulttól minden szó nélkül bucsút . . . Várady Móricz 1818. szept. 6-án született Sziládon Nyitramegyében; a kegyes-tanítórendbe lépett 1834. szept. 13-án, pappá szenteltetett 1843. jul. 26-án, az Úrban elszenderült 1893. okt. 31-én, miután a rögös tanári pályán nemesak hosszú, de Isten kegyelmével, sikerekben is gazdag 53. évet töltött volt el . . . Az intézet nagyszerű temetés által, hol megható részvétellel versenyzett tanáraival az ifjuság is, — adta az

elhunyt iránt, a ki megérdemelte, hogy koszorút tegyenek ravatalára, az emlékezés hervadhatatlan koszorúját, ápolta nagyrabecsülésének fényes tanuságát, buzgón kérve számára az élet s halál mindenható Urától, hogy az örök igazság lénytengerében gyönyörködjék mindenkoron! . .

Azonban forduljunk másfelé! . Talán mégis nyújt ezen tanév szintén néhány csillámosabb pontot is . .

Igen . . Hisz előttünk kiválóan örvendetes nap az 1894. apr. 24-e, midőn fölséges Urunk I. Ferencz József király, és fölséges asszonyunk Erzsébet királyné házassági frigyrekelesök negyvenedik évfordulóját ülik vala . . . Ájtatos lohaszokban könyörögtünk a királyok hatalmas királyához, hogy áldásainak harmata szálljon apostoli lejedelműnkre, hogy a kit sz. István koronájával a haza királyává, az egyház apostolává szentelt, — védje, ótalmazza, vezesse nagy kötelességeinek útján, adjon hosszú életet és az élet alkonyára békét, boldogságot a mi fölséges Urunknak és fölséges királyasszonyunknak egyiránt!¹⁾ . . .

Fölötte jól esik még ez időből hálás szívvvel följegyezhetnünk, hogy azon áldásos intézménynek, t. i. az ifjuság-segélyző egyesületnek, melyet néhány esztendő előtt (miniszteri jóváhagyása 1889. 45,219. sz. a. kelt) Isten nevében a magyar szivekbe vetett bizalommal létesítünk, gyarapodása

¹⁾ Azon netalán fölmerülő kérdésre: Ugyan miért emlitjük, mintegy kiváló előszeretettel minden alkalomkor az intézetnek ünnepélyességeit? Válaszunk: A nevelés érdekében a nemeset, a szépet, a magasztost és gyöngédet, a tisztult kedélyű irányzatot megkedveltetni, a főnkeltbb czélszatok iránt vágyat és szárnyalást keltetni, ellenben mindent, mi nemtelen, aljas, erkölcstelen s jellemtelen, megutáltatni, és mindezekkel kapcsolatban a valläserkölcösöséget a törhetetlen kötelesség-érzetet az ifju lelkekben meggyöke-rezletni: ez amaz éltető nedv, mely haladó életkorunkban mindig új meg új hajtásokkal frissiti föl lelki munkásságunk törzsének galyait . . . S ez az oka, hogy a hol csak lehet, törekszünk a fiatal szivekbe átöntenii a tisztelet és kegyelet jótékony ihletét, a testvéries összeforradásra czélzó erkölcstani mozzanatokot . . .

mindenképen örvendetes... Ugy ezen a fajunk szellemi s erkölcsi nemesülését jótékonyan előmozdító egyesületnek alapja, mint az iránta való érdeklődés és pártfogás a, bár oly sok oldalról igénybe vett, nemeslelkűek részéről folytonosan növekedik... Legszólóbb bizonyossága annak az, hogy fáradatlan utánjárásunkkal a tőkealap immár megközelíti a nyolcezer (8000 lrt) frtot, pedig a vagyoni hanyatlás mai szomorú világában, annyira megszorult jóra való növendékekek kellő istápolására ez évben majd háromszáz frtnyi összeg fordított...

Épen ez az utolsó tény maga is újabb bizonyíték a lönt érintett mozgalmasság s haladásról, mely ez időszakot jellemzi, s annál nevezetesebb, mivel a sok hullámban igazi nyugvó-pontot látszik a jövendőségnek tekintetéből képezni...

Az 1893/4. év történetére vonatkozó adatainkat immár a nemzetek apostolának szavaival végezzük: »Nemhogy elértük volna a czélt, hogy már tőkéletesek (hiányozván ma még a nyolczadik osztály) volnánk, hanem igyekezünk, hogy azt elérjük«¹⁾...

Mielőtt a rózsahegyi gymnasium életét előtűntető vonalzásainkat befejeznők, még egyet-mást okvetetlenül kell itt történelmi pennánkra vennünk...

Iskolánk történeti vázlata ugyanis, melynek keretébe természetesen mindaz fölveendő, a mi alkalmas, a röviden előadottakhoz magyarázatul szolgálva, lehetőleg világos képét előállítani annak, a mi életében, működésében s hatásában érdekesnek mutatkozik, — föltötte hézagos volna, ha a benne uralkodó szellem biztosítóit mellőznők... Hiszen a szellem az, mely egyszersmind jellemzi az intézetet s lelke kifejezését hí vonásokban tűnteti elénk... Ámde épen azért ki kell annak tűnnie mindemből, a mi csak az összes tevékenységet tükrözi...

¹⁾ V. ö. Filip. 3, 12.

Ez okból itt még azon mozzanatra szoritkozunk, mely az intézet vezetését illeti, egymás mellé sorakoztatván kronologiai rendben azon derék férfiakat, kik iskolánk ügyeit, annak hosszú életén keresztül, nem irtózva még a legnagyobb terhektől sem, ha azokat tőlök a szerzet böcsülete és a közjó követelte, odaadó buzgalommal igazgatókul intézték... És ez igazgatók kezdettől fogva immár a következők voltak:

Gyorgyovánszki F. 1729/34.	Marsovszky Dávid 1789/94.
Singler Zsiga 1734/36.	Beraxa Miklós 1794/1800.
Griesch Herm. 1736/39.	Kiparszky Tóbiás 1800/18.
Schimarovszky J. 1739/42.	Rogel Ignác 1818/20.
Belánszky Antal 1742/46.	Szlávik Tádé 1820/23.
Demény László 1746/47.	Fidicinis Kereszt. 1823/32.
Zhoreleczy Tóbi. 1747/50.	Hrankay Lőrincz 1832/49.
Roszinszky Ambró 1750/51.	Schrötter János 1849/51.
Szokolóczy Vencz. 1751/53.	Hanzély Mihály 1863/64.
Nozdroviczky Sz. 1755/57.	Polányi Ferencz 1864/66.
Köszeghy Özséb 1756/60.	Szepesi József 1866/68.
Zhoreleczy T. 1760/64.	Palkovics József 1868/69.
Zbrojni Konrád 1764/71.	Czapay Imre 1869/85.
Zieger Sándor 1771/72.	Várady Móríc 1885/94.
Csanigai Vidor 1772/73.	Pálmai Miklós 1894/
Vavrik Ödön 1773/89.	

Mária Terézia, az Árpád nemzetét honyai szeretetébe vett, királynőnek uralkodása alatt 1776. aug. 22-én adta ki a magyar kir. Helytartótanács a középiskolák szervezését megállapító rendeletét. --- E rendelet nyomán szellemi tekintetben, nyilvánossági jogának érdekében, gymnasiumunk a kir. kormány főfelügyelete s a tankerületi (és ugyan 1777—1740. a beszterczebányai, 1791—1876. a pozsonyi és 1876-tól maiglan megint a beszterczebányai) kir. főigazgatóságnak főfelügyelete alatt áll. — Az oktatás s nevelés-ügyi teljes harmoniájának fölkarolására, illetőleg mind nagyobb emelésére megállapított tankerületünkben elejétől következő jeles nevek fordulnak elő, mint a hasz-

nos ismereteket, a szépművészeteket és a szívképző erényeket egész lélekkel ápoló azon főigazgatóké, a kiknek hatáskörébe iskolánk időközönként tartozott:

Gr. Berchtoldt F. 1777/90.	Dragoni Jakab 1858/60.
Br. Prónay Gábor 1790/91.	Harton József 1860/76.
Fleischhakker J. 1791/93.	Klamarik János 1876/83.
Gr. Szapáry J. 1793/1822.	Nuber Sándor 1883/85.
Krajner József 1822/27.	Szieber Ede 1885/87.
Orgler József 1827/31.	Dunay Ferencz 1887/88.
Adamkovics M. 1831/46.	Spitko Lajos 1888/89.
Cherrier Miklós 1846/50.	Dunay Ferencz 1889/
Kozacsek József 1850/58.	

S ezzel már elbucúzhatnánk e középiskolától... Azonban, hogy ne látszassunk szándékosan csonkának hagyni a bármely halovány színekkel vázolt képet, szükségesnek tartjuk még egy általános pillantást vetni rá, hogy, a szűk keretben szétszórt egyes vonalak és pontoknak lehető összeolvasztása által egy, bármi gyarló, de mégis valamiképen egységes áttekintést nyerhessünk.

* * *

Minden tanintézet, ha méltó akar lenni nevére, három fölvet köteles szem előtt tartani, melyekben hivatása, rendeltetésének titka rejlik, s melyeknek, ha netán megfelelni nem képes, önnönmaga tör páczáat létele fölött...

Köteles minden tanintézet, bárhol a világon, de különösen hazánkban, lelkiismeretesen törekedni arra, hogy a ker. religiónak alapján¹⁾ fejlessze s terjessze az

¹⁾ Mert méltán kiált jajt egy francia böles (v. ö. Frayssionous *Defensa du Christianisme* művét) oly nemzetnek, melynek tudósai a tudományt eléje teszik a religiónak, a művészetet a kötelességnek, mely ifju sarjadékában szaporítja a költők, a grammatikusok, a szónokok számát, de ritkítja benne, általa az erkölcsök sorait... Hisz religio nélkül a tudomány könnyv, melyből a kezdet és vég hiányzik — mondotta egyik kiváló író — Gaume... Ismeretesek Baconak is ama szavai, hogy a »fölületes tudomány Istentől el, de a mélyreható tudomány vissza vezet Istenhez«... És csakugyan

értelmességet; hogy óvja és szilárdítsa a senkitől kétségbe nem vonható tiszta magyar nemzetiséget¹⁾, elkövetve becsülettel mindent, a mi ezen érületnek a zsöngé keblekbe csöpögtetésére, a még serdületlen szivekben ápolására alkalmasnak kínálkozik; hogy vesse meg alapját a jellemességnek, mely a fiatal lelkeket a nemzetnek romlatlanabb multjához áhitatszerű bensőséggel vezeti.

Az a kérdés merül tehát most föl, igénytelen műveltségtörténelmi rajzunk végén: vajon e három feladatának, ezen, küzdelmes, de verőfényes életének inmár hetedik évszázad negyedét járó, iskola tudott-e, birt-e megfelelni?

Álszerénység, valamint az önbizalom fontoskodása nélkül, nyugodt lelkiismerettel merjük állítani, hogy igen . .

Nem lehet megilletődés nélkül szemlélnünk azt a természetű tüneményt, midőn leáldozik a nap . . Miként a jó atya övéit, kiket bölcs tanácsai, intelmei, példája által kellően tökélyesített, a nagy világba távozásuk előtt örömtől csillogó szeméivel még egyszer kebelére öleli; hogy egyrészt a szeretet e meleg nyilvánulása mintegy amuletül szolgáljon nekik az élet nagy útjára, másrészt meg, hogy a szívet eltöltő édes meglegedésnek legalább még

művelődésünknek története napról-napra tömör s kétségbevonhatatlan adatokkal bizonyítja, hogy nincs az emberi értelem által járt utak közül egy sem, melynek végén föl ne tűnnék Isten, vagyis az a nap, mely szellemi világunk látóhatárát egy fensőbb derű fényével bevilágítja . . És vajon elzárhatnók-e növendékünk lelki szemei elől ezt a fensőbb világosságot, a mely nélkül az emberek »szemeik levén, nem látnak,« értelmök levén, nem értenek ?! . .

1) Lehetetlen megállanunk, hogy Kaas Ivor bárónak idevágó gyönyörű szavait föl ne hozzuk: »Én, ki, melesleg legyen mondva, protestans vagyok, — az erkölesi világhatalmat képező katholicismus befolyását az egész keleten a magyar államra nézve nagyon becses szövetségnek tartom, és a magyar államnak a katholicismussal való intim viszonyát egyébként is monarchiánkra és a magyar államra nézve politikailag értékesnek és ápolandónak itélem.« V. ö. A képviselőháznak¹ 1878. május 16-ki ülésén tartott beszédét. —

egyszer kifejezést adjon: úgy a nap is a földet, melyet pályafutása alatt jótékony világosságával, melegségével elárasztott, himes-virágos mezbe öltöztetett, édes-zamatos gyümölcsöcsel éltetett, más világba távozta előtt, mintegy bucsúcsókkal, még egyszer előnti arany-sugaraival; hogy egyfelől termékenyítő erejének zálogát nála hagyja, másfelől meg, hogy önelégült tanúja lehessen még egyszer az életnek, a tenyészetnek, melyet annyira fejlesztett, annyira növesztett . . .

Valaki csak látta a fiaitól bucsuzó apát, vagy a lenyugvó napot; annak fogalma lehet egy-egy tanintézetről, mely komoly munkában eltöltött hosszú évsornak végén, nemes büszkeséggel tekinthet vissza a göröngyös útra, melyet Isten segítségével megfutott . . . Ilyen intézet a rózsahegy-i gymnasium, melyet százhatvanhárom éven túl vall a tiszta keresztény szellemű nemzeti nevelés-oktatás s vele egyházunk és hazánk hivatott csarnokának . . .

Százhatvanhárom esztendő, a mennyi elvonult a boldog emlékezetű alapítónak csöndes sírja fölött, — az időnek öntudatos munkássággal átszőtt aranyszála, méltó, hogy diszkoszorúvá fonjuk annál is inkább, mert gymnasiumunk majd kisebb, majd nagyobb alakjában XVI. évtizednél többet mutató életpályáján kivivott szép hírnevével, hitvallás s állapot-különbség nélkül, édesgeté a tudományszomjas ifjakat nem csupán Liptó, Árva és Turóc megyékből, melyeknek földrajzi fekvésénél fogva is Rózsahegy igazi középpontja, hanem gyakorta még távolabb vidékekről is. — De van egy dolog még, melyet teljes lehetetlen említés nélkül hagynunk . . .

Kétségén kívül áll ugyanis, hogy miként a hivatásos tanár jóra valóságának és tevékenységének fokmérője különösen a fölnevelt ifjak intelligenciája: épen úgy minden iskola, minden képzőintézet értéke, jelentősége a szerint böcsültetik, hány ifjunak nyújtott módot, alkalmat a nemzet

szellemi tőkénének szaporítására, mennyi kellően képzett egyént tud adni az egyház s állam ügyének szolgálatára; »mert csak azon esetre van számunkra jövendő, ha népünk erkölcsi jellemét s értelmiségét emeljük, és jellemes értelmiségének súlyával természetes életrevalóságát s vele önfentartási erejét lokozzuk«¹⁾. . . Már pedig e két szeilemi hatalmat képviselő fensőbb tanhatóság várakozásának a missióján szeretettel csüngő rózsahegyí gymnasium megfelelt az által, hogy, földatának lelkiismeretes teljesítése mellett, ezen, a római klaszikusnak, századokat túlélő, szavaival kifejezett vezérszempont lebegett mindig szemei előtt: »Non scholae, sed vitae discimus.«²⁾

Miért is e, mindent szavazatra bécsátgató, korban fölemlítendőnek tartjuk azt, hogy, azon ifju argonautáknak, a kik a valláserkölcsi s tudományos művelődés aranygyapjáért hazánk e bérczes szögletébe, mi hozzánk szokták tenni fáradoalmas utjokat, — sorában, kiknek összes száma, a mely jelentős számra gondolva, hazánk fönnen szárnyaló költője, Vörösmarty M. e szavai jutnak eszünkbe:

»Láttad-e folytában özönét a szőke Dunának?
Kis forrásból jó s végre hajókat emel!«

húszezeren túl jár,³⁾ voltak és vannak többen, kik itt, ezen intézet emlőin szívták boldogulhatásuknak hosszab-rövidebb ideig életadó nedveit, itt részesülvén a nevelés-tanításban, és itt láttatván el lelkök útravalóval az élet küzdelmeihez, — ezután befejezett magasabb képzettségüknél fogva világítva azok között, a kiket az idő szava-járása a »nemzet napszamosai«-nak nevez, — a kor vezér-szellemei s a nemzeti értelmiség képviselői, a közügyekben feledhetetlen tényezők, hadban s békében, az egyházi pályán s a közszolgálatokban kitünőségekként —

¹⁾ V. ö. Eötvös J. báró Gondolatok.

²⁾ V. ö. Senec. ep. 106. 11.

³⁾ V. ö. Liber iuventutis gymn. Rosenb. Schol. Piarum.

»togatis clari, inter viros fortes eximii« — tisztelgetnek. És mint ilyenek, kiknek kebelében az élettavaszs zsöngéjének megnyíltával vissza-vissza hangzottak a múltból a bölcs mentorok ama finom klasszikai műveltséget lehelő s platonai föllengést éreztető gondolataik — böcsületet szereztek, valamint hazájuknak, úgy e kegyesrendi iskolának is, mely a magasba irányozván a fogékony elme gondolatát, szépért, nemesért lelkeselő lánggra lobbantván a romlatlan kedély érzelmét; az lsten, emberiség, és haza ügyének használni igyekező tevékenységre hevítván az el nem satnyult akarat vágyát, — serdülő koruknak édes anyjai gonddal vezetője és szellemerkölcsi fejlődésöknek bölcsője vala . .

És ezek vázlatos érintésével gymnasiumunk történetének, melyet visszavezettünk annak egészen bölcsőjéhez, a honnan kiindult, hogy végig lehessen tekinteni egy hosszú pályán, a mely örömben-búban váltakozott az erkölcsök s tudomány e temploma fölött, — hat századnegyedén keresztül immár napjainkig jutottunk . . Nem tartjuk szükségesnek részletezni a legújabb s előttünk jól ismert eseményeket, nehogy valamiképen, midőn a történelmi hűséghez ragaszkodni kívánunk, akár hizelegni, akár kegyeletet feledni látszassunk . .

*

Bevégezzük tehát sorainkat, melyekben birtuk, a hogyan úgy a hiányos adatok és szűkre mért időnk gyors haladása engedték, bemutatni: miként jött Löwenburgnak¹⁾

¹⁾ Az életrajz írónak feladata, hogy hőst a tettek mezején kitűnőnek, kortársai között hatalmasnak, szavaiban s nyilvános működéseiben pedig példányszerűnek tüntesse föl, e mellett a korszaknak, melyben a hős élt, hozzávetőlegesen részletes képét állítsa elő . . A hős, a kit könyvünk intézetünk alapítójául előad, már agg, betegségtől gyötrött és sírjához közel álló volt . . Előtte azonban egy magaslatos eszme lebegett: élesztette őt az

ki az egyház s hon küzdő és föntartó soraiban mindenütt elfoglalta és megállotta a maga helyét, sisakvértjén és zászlóján, ajkán és szívében; „pro Deo et patria”, — szivesen téve a haladó kor által kitűzött irányban áldozatait a közművelődés oltáira is, alapítványából létre és fejlett több, mint százéves iskolánk, mely a kathol. magyarság szelleméből forrva annak időnkint változó szükségeihez alkalmazkodott. — A tanulságos és kedves tárgyon, melylyel foglalkozni érdemes, sőt szükséges, és az örvendetes alkalmon szeretettel csüngő lelkünknek törekvésén és jóakarátán nem mult, hogy az alapítás első mozzanatától fogva, közel hét évszázad-negyednek lehető híu képét állíthassunk elő... De, ha ezen munka, melyből minden esetre kiderül, hogy, a mélyérzelmű költő szavaiként:

»A szikla, melyre e Muzsa-lak helyezve,
Nagy isten-áldás kutforrása lett,
Mely századon túl égő lelki szomjnak
Dús tápnedüben oszt enyhületet«.

égtől sugallott eltökélés, hogy t. i. embertársainak nevelő szerzete-
seket, a zsöngé ifjuságnak vallásoktatókat adjon, és életének ezen
utolsó nagy tette biztosította számára az elévülhetetlen koszorút;
— fenkölt eszméje az ő idejében csak csecsemő korát élte,
csekély kihatással és eredménnyel; de ama leforgott 165 év, mely
szép fundatiója óta elröpült a hős sirja fölött, — szólja-zengi
nagy tettéről a dicsőítő éneket; lágyan csengő hálás ajkak han-
goztatják a feledhetlent... Löwenburg! elhervadtál rég a sötét
sirban; emléked, szellemed él, nevedet föntartja a föl-fölnövő
sarjadék, a mely tanul ismeretet, a melyet nemesít a szent vallás,
a tiszta erkölcs, »quidquid in illo amavimus, quidquid mirati su-
mus, manet, mansurumque est in animis hominum, in aeternitate
temporum, fama rerum... Non multos veterum velut inglorios et
ignobiles obruet; Löwenburg posteritati narratus et traditus su-
perstes erit« (Tacit Agric. 48)... Czelünk volt nagy képedet s
tetteidet följuttani az emberek emlékezetében, kik a szép idő multán
is annyi hálával hordozzák nevedet ajkaikon, áldják poraidat sirod-
ban, lelked nyugalmaért imádkoznak a templomban, s minden nap
oktatást nyernek az általad alapított iskolákban...

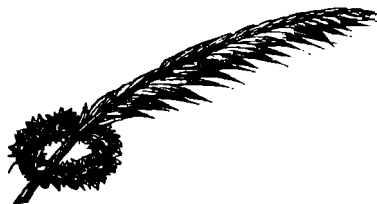
még sem tökéletes, mivé egyedül tenné az élet, melyet betükbe önteni nem lehet, és nincsen egészen befejezve, egészítsék ki, és folytassák azt napfényre hozva oly rejtett adatkincset, melyről el legyen mondható:

»Törjön is mind ég felé az, a mi gyöngy,
Hadd maradjon gyáva földön a göröngy«¹⁾,

más szerencsésebb kezek, a koronás látnoknak e szavai²⁾ szerint: »Quia aedificavit Dominus Sion, et videbitur in gloria sua. Respexit in orationem humilium et non sprexit precem eorum. Scribantur haec in generatione altera, et populus, qui confitebitur, laudabit Dominum«.

1) V. ö. Psal. 102, 17—19. — 2) Vörösmarty M. »Fótidal«.

O. A. M. D. G. et B. V. M. ac S. J. C. H!

TARTALOM.

	Lap
Előszó	3
Bevezetés	5
Az intézet alapításának kora	18
Kal. József; a kegyes-tanítórend eredete s elterjedése	25
Az intézet alapítója s az alapítás körülményei	38
Eszterházy I. gr. esztergomi érsek jóakaró érdeklődése	41
A piaristák letelepülése Rózsahegyén	45
A gymnasium alakulása és fejlődése	47
A gymnasium beszervezete s kifelé való hatása	52
Löwenburg J. gróf alapító kegyeletes emlékezete	70
A gymnasium életének XXX. évfordulója	78
A línevelő-intézet	81
Az államilag kiszabott tanrendszer	84
Kal. József szentlélevalósi emlék-ünnepélye	86
Salbeck K. első szepesi püspök kegyessége	89
A nyugalmas munkálkodás időszaka	90
Mária-Teréziának emlékezete	98
A viszonylagosos évtized (1780—1790)	99
A gymnasium peccsélje	120
Az intézet szellemére vonatkozó adatok	121
Elismerő okmány a rózsahegyí kegyesrendieknek	128
A gymnasium osztályokban bővületet nyer	131
Magyarhonnak nagy nádorispánja	136
A francia hadjárat és a piaristák	138
Az intézet százados emlékünnepe	140
I. Ferencz király kegyeletes emlékezete	145
A nemzeti újjászületés és intézetünk	147
A szabadságharc és a német világ	150
Az intézet újjászervezése	163
A nemzeti lelkesedés napjai s a gymnasium további története	165
Haladási mozzanatok	165
Az intézet legújabb lizenöt éve	168
A gymnasium élete másfél századra forduló határán	176
Az ifjuság-segélyző-egyesület keletkezése	185
A muzsáknak szentelt új díszes csarnok	187
Pirotti M. Pompilius boldoggáavatási ünnepe	189
Az egységes középiskolára célzó intézkedés	195
A gymnasium nyolcosztályúvá való fejlesztése	201
Császka György, az apostoli-buzgalmú főpap	206
A kegyelet repkénye	222
Történet-statisztikai adatok	225
Visszapillantás és befejezés	226

